

**ORTA TÜRKÇE DÖNEMİ ESERLERİNDE
SES SÖZ VARLIĞI**

Büşra ADİYAMAN

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ALAN

Erzurum-2024

Her hakkı saklıdır

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTA TÜRKÇE DÖNEMİ ESERLERİNDE SES SÖZ VARLIĞI

Büşra ADİYAMAN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ALAN

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Erzurum-2024

Her hakkı saklıdır

YÜKSEK LİSANS TEZİ TEZİ ONAY SAYFASI

Büşra ADİYAMAN tarafından hazırlanan Orta Türkçe Dönemi Eserlerinde Ses Söz Varlığı adlı bu çalışma 25.01.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda ☒ **oybirliği** / ☐ **oyçokluğu** ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri	Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU
Başkanı	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ALAN Erzurum Teknik Üniversitesi
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Uğur UZUNKAYA Erzurum Teknik Üniversitesi

Büşra Adıyaman tarafından hazırlanan Orta Türkçe Dönemi Eserlerinde Ses Söz Varlığı başlıklı yüksek lisans tezi kabul edilmiştir. 25.01.2024

Prof. Dr. Serap BEDİR KARA

Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullandığım her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sorumluluğu ve tezinin erişim sürecine ilişkin aşağıdaki beyanımı kabul ediyorum. 25.01.2024

Büşra ADIYAMAN
Öğrenci

- ☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun Tarih girmek için tıklayınız tarih ve Karar No sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun Tarih girmek için tıklayınız tarih ve Karar No sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun Tarih girmek için tıklayınız tarih ve Karar No sayılı kararı ile teze erişim süresi ile ilgili bir kısıtlama bulunmamaktadır.

“Bu alışma Erzurum Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon
Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası: 2023/038”

“This study was funded by Scientific Research Projects Coordination Unit of Erzurum
Technical University. Project number: 2023/038”

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	XI
ABSTRACT.....	XII
TABLolar LİSTESİ	XIII
GRAFİK LİSTESİ.....	XIV
SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ	XVI
ÖNSÖZ.....	XX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SES KAVRAMI

1.1. SES NEDİR?.....	13
1.2. SÖZ VARLIĞI NEDİR?	14
1.3. SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR.....	15
1.3.1. Genel Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar.....	16
1.3.2. Tarihi Kuzeydoğu Türk Dili Eserlerinin Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar.....	18
1.3.2.1. Harezmi Türkçesi (Ses) Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar	18
1.3.2.2. Kıpçak Türkçesi (Ses) Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar	19
1.3.3.3. Çağatay Türkçesi (Ses) Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

TEMATİK SES SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ (İSİMLER)

2.1. SES ANLAMı TAŞIYAN SÖZCÜKLER.....	25
2.1.1. Alçak Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler	35
2.1.2. Yüksek Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler	35
2.2. İNSANA ÖZGÜ SES ANLAMı TAŞIYAN SÖZCÜKLER.....	37
2.2.1. Kavga - Gürültü - Şamata Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	37
2.2.2. Ağlama - İnleme - Feryat Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	49

2.2.3. Bağırma - Haykırmı - Çığlık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	60
2.2.4. Kargaşa - Kaos Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	67
2.2.5. Yankı - Akis Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	68
2.2.6. Çağırma- Seslenme - Davet Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	68
2.2.7. Melodi - Şarkı - Terennüm Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	70
2.2.8. Aksırma - Hapşırma - Öksürme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	71
2.2.9. Öpme - Öpücük Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	74
2.2.10. Şapırtı - Şupurtu - Islık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	74
2.2.11. Gülme - Gülümseme - Kahkaha Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	76
2.2.12. Üfürme - Tükürme - Sümürme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	79
2.2.13. Mırıldanma - Fısıldama Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	81
2.2.14. Geçirme - Öğürme - Hıçkırık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	81
2.2.15. Horlama - Gargara Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	82
2.2.16. Alkış - El Çırpma Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	83
2.2.17. Tokat - Vurma Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	84
2.2.18. Ayak - Tepme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	85
2.2.19. Gurultu - Guruldama Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	86
2.2.20. Yellenme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	86
2.3. HAYVANA ÖZGÜ SES ANLAMLI TAŞIYAN SÖZCÜKLER	87
2.3.1. Kuş - Kumru - Bülbül Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	87
2.3.2. At - Eşek Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	88
2.3.3. Deve - Aslan Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	90
2.3.4. Köpek Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	91
2.3.5. İnek - Sığır Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	91
2.4. DOĞA OLAYLARINA ÖZGÜ SES ANLAMLI TAŞIYAN SÖZCÜKLER	92
2.4.1. Rüzgâr - Fırtına - Kasırga Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	92

2.4.2. Şimşek - Yıldırım - Gök Gürleme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	102
2.4.3. Yağmur - Dolu - Şebnem Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	109
2.4.4. Dalga Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	116
2.5. CANSIZ VARLIKLARA ÖZGÜ SES ANLAMLI TAŞIYAN SÖZCÜKLER	119
2.5.1. Eşya Sesi Bildiren Sözcükler	119
2.5.2. Gıcirtı - Çıtırıtı - Şangırtı Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	120
2.5.3. Vasıta Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	121
2.5.4. Su Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	121
2.5.5. Ağaca Ait Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler	123
2.5.6. Müzik Aleti Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	123
2.5.6. Yiyeceklere Ait Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	125
2.5.8. Ok - Silah Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	126
2.6. YANSIMA SES ANLAMLI TAŞIYAN SÖZCÜKLER	127

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMATİK SES SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ (FİİLLER)

3.1. SES ANLAMLI BİLDİREN EYLEMLER	138
3.1.1. Alçak Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler	140
3.1.2. Yüksek Ses Anlamı Taşıyan Eylemler.....	142
3.2. İnsana Özgü Ses Anlamı Taşıyan Eylemler	142
3.2.1. Kavga - Gürültü - Şamata Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	142
3.2.2. Ağlama - İnleme - Feryat Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	145
3.2.3. Bağırma - Haykırma - Çığlık Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	160
3.2.4. Hırlama - Hışkıdama - Höpürdeme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	166
3.2.5. Çağırma - Seslenme - Davet Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	167
3.2.6. Melodi - Şarkı - Terennüm Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	171
3.2.7. Aksırma - Hapşırma - Öksürme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	174

3.2.8. Öpme - Öpücük Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	177
3.2.9. Esneme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	179
3.2.10. Islık - Düdük Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	180
3.2.11. Şapırtı - Şakırtı - Çatırtı Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	183
3.2.12. Gülme - Gülümseme - Kahkaha Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	184
3.2.13. Üfleme - Tükürme - Sümürme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	188
3.2.14. Geçirme - Öğürme - Hıçkırma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	191
3.2.15. Mışılama - Horlama - Gargara Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	192
3.2.16. Alkış - El Çırpma - Ovuşturma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	194
3.2.17. Tokat - Vurma - Çalma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	196
3.2.18. Ayak - Tepme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	202
3.2.19. Gurultu - Guruldama - Gıcırdama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	202
3.2.20. Yellenme - İkinme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	205
3.2.21. Çınlama - Uğuldama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	207
3.2.22. Fısıldama - Homurdanma - Mırıldanma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	208
3.3. HAYVANA ÖZGÜ SES ANLAMLI TAŞIYAN EYLEMLER	212
3.3.1. Gaklama - Ötme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	212
3.3.2. Anırma - Kişneme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	217
3.3.3. Böğürme - Kükreme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	218
3.3.4. Havlama - Uluma - Ürüme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	221
3.3.5. Hayvan Bağırma - Meleme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	225
3.3.6. Kıkırdama - Geçildeme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	227
3.4. DOĞA OLAYLARINA ÖZGÜ SES ANLAMLI TAŞIYAN EYLEMLER	228
3.4.1. Esme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	228
3.4.2. Şimşek/Yıldırım Çakma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	229
3.4.3. Damlama - Yağma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	232

3.4.4. Dalga Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	235
3.5. CANSIZ VARLIKLARA ÖZGÜ SES ANLAMı TAŞIYAN EYLEMLER	236
3.5.1. Gıcırdama - Hışırdama - Tınlama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	236
3.5.2. Fıskırma - Fokurdama - Kaynama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	237
3.6. YANSIMA SES ANLAMı TAŞIYAN EYLEMLER	244
SONUÇ	251
DİZİN	270
KAYNAKLAR	280

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ORTA TÜRKÇE DÖNEMİ ESERLERİNDE SES SÖZ VARLIĞI

Büşra ADIYAMAN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ALAN

2024, (308)

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ALAN (Danışman)

Doç. Dr. Uğur UZUNKAYA (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU (Üye)

Bu çalışmada Tarihi Kuzey Doğu Türk Dili (Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi) dönemlerinde ses ve ses bildiren söz varlığı incelemesi yapılmıştır. Söz varlığı tespiti için veri kaynağı olarak belirtilen dönemlerde yazılmış olan eserler kullanılmıştır. Elde edilmiş olan söz varlığı *İsimler* ve *Fiiller* olarak ayrılıp kendi içerisinde alt başlıklar hâlinde kategorize edilmiştir. Çalışma ana hatlarıyla üç bölüme ayrılmıştır.

Çalışmanın I. Bölüm'ünde kavramların tanımlandırılması verilmiş olup konu üzerine yapılmış olan çalışmalar ele alınmaktadır. Çalışmanın II. Bölüm'ü, *İsimler* başlığı altında ele alınan söz varlığının tasnifini göstermektedir. Çalışmanın III. Bölüm'ü ise, *Fiiller* başlığı altında ele alınan söz varlığının tasnifini göstermektedir. Çalışma sonunda tespit edilen ses söz varlığının alfabetik dizini yapılmıştır.

Anlam ve köken bilgisi bakımından ele alınan ses söz varlığının dönemlere göre ifadeleri ele alınmış ve hangi dönemde, hangi eserde ne şekilde geçtiği hakkında bilgi verilerek tanıklanmıştır. Ses söz varlığı, Türk dilinin etimoloji sözlüklerinden de referanslandırılarak verilmiştir. Elde edilen söz varlığı, Türkçenin unutulmuş veya kullanım sıklığını kaybetmiş kelimelerinin tekrar gün yüzüne çıkması ve aynı zamanda yapılacak olan sözlük çalışmalarına katkı sağlaması bakımından da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Ses, Söz Varlığı

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
SOUND VOCABULARY IN MIDDLE TURKIC WORKS
Büşra ADIYAMAN
Advisor: Assist. Prof. Dr. Sümeyra ALAN
2024, (308)

Jury: Assist. Prof. Dr. Sümeyra ALAN (Consultant)

Assoc. Prof. Dr. Uğur UZUNKAYA (Member)

Assist. Prof. Dr. Abidin KARASU (Member)

This study analyses the phonetic and phonological lexical items in the periods of Historical North Eastern Turkic Language (Khwarezm Turkic, Kipchak Turkic, Chagatai Turkic). The works written in the specified periods were used as data sources for the determination of vocabulary. The vocabulary obtained was divided into nouns and verbs and categorised under subheadings. The study is divided into three main sections.

In Part I of the study, the definition of concepts is given and the studies on the subject are discussed. Part II of the study shows the classification of the vocabulary under the title of Nouns. Part III of the study shows the classification of the vocabulary under the title of Verbs. At the end of the study, an alphabetical index of the identified phonetic vocabulary was made.

The expressions of the sound vocabulary, which are handled in terms of meaning and etymology, are discussed according to the periods and witnessed by giving information about which period and in which work it is mentioned. The sound vocabulary is also referenced from the etymological dictionaries of the Turkish language. The vocabulary obtained is also important in terms of bringing the forgotten words of Turkish or the words that have lost their frequency of use back to the surface and contributing to the dictionary studies to be carried out at the same time.

Keywords: Khwarezm Turkish, Kipchak Turkish, Chagatai Turkish, Sound, Vocabulary

TABLÖLAR LİSTESİ

1.Tablo.....	251
--------------	-----

GRAFİK LİSTESİ

1.	Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	252
2.	Alçak Ses ve Yüksek Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler	252
3.	Kavga - Gürültü - Şamata Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	253
4.	Ağlama - İnleme - Feryat Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	254
5.	Bağırma - Haykırma - Çığlık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	255
6.	Kargaşa - Kaos / Yankı - Akis / Çağırma - Seslenme - Davet / Melodi - Şarkı - Terennüm Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	255
7.	Aksırma - Hapşırma - Öksürme / Öpme - Öpücük / Esneme - Gevşeme - Yorgunluk / Şapırtı - Şupurtu - Islık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	256
8.	Gülme - Gülümseme - Kahkaha / Üfürme - Tükürme - Sümürme / Geçirme - Öğürme - Hıçkırık / Horlama - Gargara / Mırıldanma - Fısıldama Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	257
9.	Alkış - El Çırpma / Tokat - Vurma / Ayak Sesi - Tepme / Gurultu - Guruldama / Yellenme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	258
10.	Hayvanlara Özgü Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler	259
11.	Doğa Olaylarına Özgü Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	260
12.	Cansız Varlıklara Özgü Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler	261
13.	Yansıma Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	262
14.	Ses Anlamı Taşıyan Eylemler	262
15.	Kavga - Gürültü - Şamata / Ağlama - İnleme - Feryat / Bağırma - Haykırma - Çığlık / Hırlama - Hışkırdama - Höpürdeme / Çağırma - Seslenme - Davet Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	263
16.	Esneme - Gevşeme - Yorgunluk / Öpme - Öpücük / Aksırma - Hapşırma - Öksürme / Melodi - Şarkı - Terennüm Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	264
17.	Islık - Düdük / Şapırtı - Şakırtı - Çatırtı / Gülme - Gülümseme - Kahkaha / Üfleme - Tükürme - Sümürme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	265
18.	Geçirme - Öğürme - Hıçkırma / Mışılama - Horlama - Gargara / Alkış - El Çırpma - Ovuşturma / Tokat - Vurma - Çalma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	266
19.	Ayak - Tepme / Gurultu - Guruldama - Gıcırdama / Yellenme - İkinme / Çınlama - Uğuldama / Fısıldama - Homurdama - Mırıldanma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	267
20.	Hayvana Özgü Ses Anlamı Taşıyan Eylemler	267
21.	Cansız Varlıklara Özgü Ses Anlamı Taşıyan Eylemler	268

22.	Yansıma Ses Anlamı Taşıyan Eylemler	269
-----	---	-----

SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ

Simgeler

- : Fiil kökünü gösterir.
- / : Dizelerin yan yana yazıldığını gösterir.
- [] : Alıntıda eksik yazıldığı düşünülen ve tamamlanan kısımları gösterir.
- ~ : Kelimenin başka biçiminin de mevcut olduğunu gösterir.
- < > : Eksik yazılmış unsurları gösterir.
- < : Bu şekilden gelir.
- ... : Tanıklamalarda başta, ortada ve sonda alınmayan kelime veya bölümleri gösterir.

Genel Kısaltmalar

- Ar. + Tür.** : Arapça + Türkçe
- Ar.** : Arapça
- bk.** : bakınız
- Çağ.** : Çağatay Türkçesi
- Far. + Tür.** : Farsça + Türkçe
- Far.** : Farsça
- Har.** : Harezmi Türkçesi
- Kıp.** : Kıpçak Türkçesi
- nr.** : numara
- TDK** : Türk Dil Kurumu
- Tür.** : Türkçe
- vb.** : ve benzerleri
- vd.** : ve diğerleri
- vs.** : vesaire

Eser Kısaltmaları

- ALB** : Abuşka Lûgatı veya Çağatay Sözlüğü, Atalay 1970
- ALK** : Niyâzî Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar El-Lugātu'n-Nevâ'yye ve'l-İstişhādātu'l-Cağatā'yye (Giriş-Metin-Dizinler-Tıpkıbasım), Kaçalın 2011
- ALM** : Abuşka Lûgatı (Giriş-Metin-İndeks), Güzeldir 2002
- BD** : Bâbü'r Dîvânı, Yücel 1995
- Bdg.** : Sravnitelny Slovar Turetsko-Tatarskih Nareçiy, Budagov 1969-1971
- BM** : Kitābu Bulğatu'l-Muştāk fî Luğati't-Türk we'l-Kıfçāk Üzerine Dil İncelemesi, Al-Turk 2012
- BV** : Bedāyi'u'l-Vasat, Türkay 1988
- BVAZ** : Baytaratü'l-Vazıh, Özgür 1988
- CC** : Codex Cumanicus, Argunşah-Güner 2015
- ÇFK** : Muhammed bin Ahmedü'z-Zāhid'e ait Çağatayca Bir Fıkıh Kitabı (İnceleme-Metin-Sözlük), Karasoy 2003
- ÇGT** : Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin), Berbercan 2011
- DM** : Ed-Dürretü'l-Mudıyye fî'l-Lugati't Türkiyye'nin Memlûk Türkçesi ve Oğuz Türkçesi Nüshalarının Karşılaştırılması, Yılmaz 2013
- DTO** : Dictionnaire Turc Oriental, Pavet de Courteille 1870
- ED** : An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Clauson 1972
- FK** : Fevāyidü'l-Kiber, Kaya 1989
- GN** : Gül ü Nevruz (Dil İncelemesi-Metin ve Aktarma-Gramatikal Dizin-Tıpkıbasım), Efendioğlu 2021
- HAK** : Hakîm Ata Kitabı, Tekcan 2007
- HBD** : Hüseyin Baykara Divanı (Metin-İnceleme-Dizin), Yıldırım 2002
- HKT** : Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük), Sağol 1993
- HŞ** : Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri, Hacıeminoğlu 2000

İH	: El-İdrâk Haşiyesi, İzbudak 1936
İML	: İbnü-Mühennâ Lûgati, Battal 1934
İMS	: İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn, Toparlı 1992
KBS	: Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Gülensoy 2007
KE	: Kısasü'l-Enbiya (Giriş-Metin-Dizin), Ata 1997
KF	: Kitâb fi'l-Fıkh (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Kuanişbayev 2006
KFT	: Kitâbü fi'l-Fıkh bi-Lisâni't-Türki (İnceleme-Metin-Sözlük), Ağar 1989
KGT	: Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türkî), Karamanlıoğlu 1978
Kİ	: Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk, Caferoğlu 1931
KK	: El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye, Toparlı vd. 1999
LD	: Lutfi Divanı (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Karaağaç 1997
LM	: Leylî vü Mecnûn, Çelik 1993
ME	: Mukaddimetü'l Edeb, Yüce 2014
MG	: Munyetu'l-Ğuzât (Metin-İndeks), Uğurlu 1984
MK	: Mahbûbü'l Kulûb, Kargı Ölmez 1993
ML	: Muhâkemetü'l-Lügateyn, Barutçu Özönder 1996
MM	: Mu'înü'l-Mürîd, Toparlı-Argunşah 2018
MSD	: Mevlâna Sekkâkî Divanı, Eraslan 1999
MÜN	: Münşe'ât, Abik 1993
NF	: Nehcü'l-Feradis, Eckmann 2014
OSTN	: Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy, Radloff 1893-1899
PED	: Persian-English Dictionary, Steingass 2005
ŞHD	: Şiban Han Divânı (İnceleme-Metin), Karasoy 1989
ŞSL	: Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî, Şeyh Süleyman Efendi 1928; Durgut 1995
ŞT	: Şecere-i Terākime, Kargı Ölmez 1988

TAM	: Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Toparlı vd. 2000
TDES	: Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Eren 1999
TEH	: Tārīḥ-i Enbiyâ ve Ḥukemâ, Abik 1993
Tietze	: Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, Tietze I 2002 / II 1914-2003
TMA	: Tārīḥ-i Mülûk-ı ‘Acem, Abik 1993
TZ	: Ettuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiyye, Atalay 1945
Vámb.	: Cagataische Sprach Studien, Vámbéry 1867
VEWT	: Versuch eines etymologischen Wörterbuches der Türksprachen, Räsänen 1969
YED	: Yusuf Emirî Divanı (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Köktekin 2007

ÖNSÖZ

Ses, yaşantımızda oldukça mühim bir alana sahiptir. Hayatımızdaki çoğu eylemi sesler aracılığıyla ifade ederiz. Ses kavramı temel anlamda “kulağın duyabildiği titreşim; ün, çav, avaz, avaze, seda; akciğerlerden gelen havanın gırtlakta oluşturduğu titreşim” mânâlarına gelecek şekilde tanımlanabilirken mecaz anlamda ise “duygu ve düşünce; herhangi bir davranış, tutum karşısında uyanan ruhsal tepki” anlamlarıyla kullanılmaktadır.

Bu çalışmada; günlük hayatta ve dönem eserlerinde önemli bir yere sahip olan “ses” kavramının söz varlığı açısından zenginliği tarafımızca belirlenen ve sınırları çizilen Orta Türkçe dönemi eserleri vasıtasıyla (Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi) incelenmiştir. Bahsi geçen dönem eserleri taranarak fişleme yoluyla elde edilen sözcükler ve eylemler, çalışmamızda madde başı olarak yer almıştır.

Madde başlarında bulunan ve kategorilere ayrılarak temsil ettiği kategoride tasnif edilen bu sesle ilgili kavramların taranan eserde geçtiği yerler tanıklarıyla verilerek örneklendirme yapılmış; çalışmanın hacmini ve kapsamını arttırması sebebiyle mümkünse en fazla 5 adet tanığa yer verilmeye çalışılmış; tanıkların genelinde önemli görülen cümleler bulunduyorsa örneklendirme 7 yahut 8’e çıkarılmıştır. Etimolojik sözlüklerden de faydalanılan çalışmamızda sözlükler aracılığıyla kelimenin etimolojisine de yer verilmiştir. Bununla birlikte madde başı alınan isimler ve fiiller art zamanlı olarak ve uygun görülen tematik tasniflerin alt başlığı altında okuyucuya sunulmuştur. Madde başlarında yer alan sözcüklerle alfabetik dizin oluşturulan çalışmamızın neticesinde ise faydalandığımız kaynaklara yer verilmiştir.

Orta Türkçe Dönemi Eserlerinde Ses Söz Varlığı adlı çalışmamızda Orta Türkçe dönemi eserlerinden birkaçına ulaşımın kısıtlı yahut yetersiz olması gibi sebepler nedeniyle erişim sağlayamadığımızdan bu eserler çalışmaya dâhil edilememiş olup *Eser Kısaltmaları* başlığı altında bahsi geçen kaynaklar çalışmanın çerçevesini oluşturmuştur. Buna ek olarak sesler ve bu seslere verilen anlamlar doğrultusunda madde başı sözcüklerin ve eylemlerin birkaçı farklı gruplar altında kategorize edilebilir. Bazı sözcüklerin ve eylemlerin ses olarak alınması hususunda ise tarafımızca tereddütlü görülen kelimelerin başka çalışmalarda madde başı alınması bizim de o kavramlara madde başında yer vermemize yol açmıştır. Tereddütlü gördüğümüz bu madde başı sözcükler için dipnot sistemiyle bahsi geçen sözcük ve eylemlerin tamamına gerekli atıf yapılmıştır.

Çalışmanın hazırlanma sürecinin başından sonuna kadar zaman sınırı olmaksızın yardımlarını esirgemeyen, akademik bilgisini paylaşarak her daim yanımda olan, öğrencisi

olmaktan mutluluk, gurur ve zevk duyduğum kıymetlim danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ALAN’a çok teşekkür ederim.

Büşra ADİYAMAN
Erzurum-2024

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusunu Tarihi Kuzey Doğu Türk Dili (Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi) eserlerinden hareketle sesle ilgili söz varlığının tespit edilmesi, belirlenen bu ifadelerin anlam, şekil ve köken bilgisi bakımından art zamanlı yöntemle incelenmesi ve elde edilen söz varlığının Türk dilinin etimoloji sözlüklerinden de yararlanarak referanslandırılması oluşturmaktadır.

B. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada Tarihi Kuzey Doğu Türk Dili eserlerinde ses söz varlığı araştırılmış, bu amaç doğrultusunda Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde yazılmış eserler taranarak konuyla alakalı söz varlığı tespit edilerek fişlenmiştir. Fişlenen dilsel veriler tasniflendirilerek; anlam, şekil ve de köken bilgisi bakımından art zamanlı yöntemle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmanın, sözlük çalışmalarına katkı sunması amaçlanmıştır.

C. Araştırmanın Kapsam ve Önemi

Söz varlığı alanında çalışmalar yapılmışsa da ses söz varlığı alanında çalışmaya araştırmalarımız sonucunda rastlanılmamıştır. Bunun etkisi ile hem alandaki kelimeleri hatırlatıp gün yüzüne çıkarmak aynı zamanda sözlük çalışmalarına katkıda bulunması açısından önemlidir. Çalışmanın kapsamı Tarihi Kuzey Doğu Türk Dili dönem eserlerini içermektedir. Fişleme yöntemiyle taranan eserlerde bulunan ses söz varlığıyla alakalı kelimeler öncelikle madde başı alınmış; sonrasında *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, *Persian-English Dictionary*, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, *Dictionnaire Turc Oriental*, *Versuch eines etymologischen Wörterbuches der Türksprachen*, *Opit Slovary Tyurkskih Nareçiy*, *Sravnitelny Slovar Turetsko-Tatarskih Nareçiy*, *Cagataische Sprach Studien*, *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî* dönem sözlükleri ve etimoloji sözlükleri aracılığıyla referanslandırılmıştır. Ardından kelimenin geçtiği yerler dönem eserlerinde tanıklanarak kullanım örnekleri okuyucuya sunulmuştur. Bu eserler aşağıda ayrıntılı biçimde açıklanmış olup; taranan eserler üzerine yapılan çalışmalara da değinilmiştir. Çalışmamız kapsamında taranan eserler, dönemlerine göre tasniflendirilmiş biçimiyle şu şekilde listelenebilir:

C.1. Harezmi Türkçesi Dönemi Eserleri

C.1.1. Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük)

Kur'an-ı Kerim, X. yüzyılda Farsçaya çevrilmiştir. İlk Türkçe çevirinin de bu zamanlarda yapıldığı düşünülmektedir. Tercümelerden elimizde 6 tane nüsha bulunmaktadır. Bu çalışmada 6 nüshadan biridir. İncelenen tercüme Ocak-Şubat 1363'te istinsah edilmiş ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Metnin çeviri kısmı harekesizdir. Tereddüte düşülen yerlerde TİEM 73 numarada muhafaza edilen nüshanın fotoğrafları ile TİEM nr. 40'ta kayıtlı Anadolu sahasına ait yazmanın Ahmet Topaloğlu tarafından neşredilen metninden yararlanılmıştır. Çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın I. Bölüm'ü olan *Giriş*, Kur'an tercümelerinin kısa tarihçesini, tercüme türlerini, nüsha tanıtlarını, çalışmaları ve çalışmanın konusunu ele alır. II. Bölüm ise metindir. 583 varaktan oluşan metnin transkripsiyonu da verilmiştir. Metni anlamlandırabilmek adına noktalama işaretleri kullanılmıştır. III. Bölüm, sözlüktür. Bu bölümde, sözcükler Arapça ile mukayese edilmiş; metinde geçen kelime ve kelime grubu madde başı yahut ara madde olarak okuyucuya sunulmuştur (Sağol, 1993: IX-X). Eser üzerine 1993 yılında Gülden Sağol çalışma yapmıştır.

C.1.2. Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri

Eserin tıpkı basımını yapan ve metni ilk olarak yayınlayan kişi Prof. Dr. Ananiazs Zajackowski'dir. Bu eserde metin, imlâ ve ses ve şekil hususiyetleri ele alınarak değerlendirilmiştir. Zengin bir sözlüğe sahiptir (Hacıeminoğlu, 2000: V-XII). Eser üzerine 2000 yılında Necmettin Hacıeminoğlu çalışma yapmıştır.

C.1.3. İbnü-Mühennâ Lûgati

P. M. Melioransky, eserin Avrupa kütüphanelerinde tesadüf ettiği beş yazma nüshasını karşılaştırarak "Türk Dili Hakkında Arap Filolog" adıyla 1900 senesinde fihristini neşrettirmiştir. Sonra altıncı bir yazma nüsha bulunmuştur ve Kilisli Rıfat tarafından İstanbul'da neşrolunmuştur. Battal'ın P. M. Melioransky'nin fihristi varken neden İstanbul fihristini kaleme aldığıyla ilgili sebepleri bulunmaktadır. İstanbul nüshasının endeksini yazma sebeplerini sıraladığı 9 maddenin arasında özellikle belirtmek istediğimiz madde *P. M. Melioransky'de bizim nüshadakinden farklı olan sözler gösterilmiş ve bazı kelimeler de P. M. Melioransky'nin yardımıyla düzeltilmiştir. P. M.*

Melioransky’de bulunmayan sözlerin yanına “ML yok” ibaresi ilave edilmiştir maddesidir (Battal, 1934: 1-3). Eser üzerine 1934 yılında Abdullah Battal çalışma yapmıştır.

C.1.4. *Kıṣaṣü’l-Enbiyā (Giriş-Metin-Dizin)*

İki ciltlik bir çalışmadır. *Giriş* bölümünde, eser hakkında bilgilendirmeler yapılmaktadır. Metin bölümünde, çalışmada esas alınan ve Tıpkıbasımı verilen Londra nüshasının çeviri yazısı yapılmıştır. Dizininde, gramatikal dizin ve özel adlar dizini yer almaktadır. Çalışmada, eserin Londra British Museum’da bulunan nüshası ele alınmıştır (Ata, 2019: 7-8). Eser üzerine 2019 yılında Aysu Ata çalışma yapmıştır.

C.1.5. *Mu’înü’l-Mürîd (Giriş-Metin-Notlar-Açıklamalar-Dizin)*

Bilinen tek nüshası Bursa Orhan Kütüphanesi’nde olan eseri ilk kez 1928’de Zeki Velidî Togan, kaleme aldığı makalesi ile tanıtmıştır. 1988’de Recep Toparlı’nın bir çalışması bulunmaktadır. Tüm bu çalışmalar eser üzerinde yeniden çalışma yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın *Giriş* bölümünde Harezmi Bölgesi’ne ait bilgiler aktarılmaktadır. I. bölüm, yedi kısma ayrılarak eser hakkında bilgilendirmeler yapmaktadır. II. bölüm, metin için ayrılmıştır. III. bölüm, eserin ses ve şekil bilgisi hakkında bilgi vermektedir. IV. bölüm’de dizin mevcuttur. V. bölüm’de ise eserin tıpkıbasımı ve özetler yer almaktadır (Çürük, 2005: III-IV). Eser üzerine en önemli çalışma Recep Toparlı (1988) ve Ali Fehmi Karamanlıoğlu (2006) tarafından yapılmıştır.

C.1.6. *Mukaddimetü’l-Edeb H̄ārizm Türkçesi ile Tercümeli Şuṣter Nüshası (Giriş-Dil Özellikleri-Metin-İndeks)*

Eser, Zemahşeri’nin 1127-1144 yılları arasında kaleme alarak H̄ārizmşah Atsız’a sunduğu, Arapça pratik bir sözlüktür. Çalışmamız için referans eser aldığımız Nuri Yüce’nin 1993 yılında çalışma yaptığı nüsha Şuṣter nüshasıdır. Bu çalışmanın *Giriş* kısmında Harezmi bölgesi ve eser üzerinde durulmaktadır. Sonraki bölüm, transkripsiyonlu bir metindir (Yüce, 1993: V-VI). Eser üzerine 1993 yılında Nuri Yüce çalışma yapmıştır.

C.1.7. *Nehcü’l-Ferâdis Uṣṭmaḥların Açıq Yolu (Cennetlerin Açık Yolu)*

1976 yılında Hamza Zülfikar, bu çalışmanın müsveddesini almıştır. İlk cilt Türkiye’de yayınlanmıştır. Müsveddenin ilk 120 sayfası Eckmann tarafından daktiloya aktarılmıştır. Kalan sayfalar onun el yazısı ile yazılmıştır. Bu verilerden yararlanarak düzeltmeler yapılmıştır. Teknik ve filolojik noktalara da değinilmiştir (Eckmann vd.,

2014: V-VII). Eser üzerine 2014 yılında tıpkıbasımını ve çeviri yazısını János Eckmann, yayımlayanlar Semih Tezcan ve Hamza Zülfikar, Dizin-Sözlük ise Aysu Ata birlikteliğinde çalışma yapılmıştır.

C.2. Kıpçak Türkçesi Dönem Eserleri

C.2.1. *Baytarü'l-Važıh (Metin- İndeks)*

Eserin iki yazması mevcuttur. Bu yazmalardan biri İstanbul, Topkapı Sarayı Revan Köşkü no. 1695'te bulunmaktadır. Diğer yazma ise Paris, Bibliotheque Nationale, Suppl. turc. 179, y. 1-99'a'da muhafaza edilmektedir. Çalışmada karışık dilli olan Paris yazmasının üzerinde çalışılmıştır. Önce metin transkripti yapılmıştır. Sonra imlâ ve eksikleri tespit edilerek notlandırılmıştır. Veterinerlik hakkında yazılmış bir eserdir. Sonunda eserin gramatikal indeksi hazırlanmıştır (Özgür, 1988: 1-3). Eser üzerine 1986 yılında M. Emin Açar, 1988 yılında ise Can Özgür çalışma yapmıştır.

C.2.2. *Codex Cumanicus*

Latin alfabesinin Gotik harfleriyle Fransiskan mezhebine bağlı İtalyan ve Alman misyonerler tarafından yazılmıştır. *Giriş* bölümünde, Eser hakkında genel bilgilendirmeler yapılmıştır. Gramer bölümünde, Güner'in "Kıpçak Türkçesi Grameri" eserinden yararlanılmıştır. İki ayrı Codex Cumanicus birbirine eklenmiştir. İtalyan bölümü ve Alman bölümü olmak üzere 2 başlık altında toplanmıştır (Argunşah ve Güner, 2015: 21-36). Eser üzerine 2015 yılında Mustafa Argunşah ve Galip Güner çalışma yapmıştır.

C.2.3. *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't Türkiyye'nin Memlük Türkçesi ve Oğuz Türkçesi Nüshalarının Karşılaştırılması*

Çalışma, *Ed-Dürretü'l-Mudiyye* ile aynı adı taşıyan Oğuzca-Türkmence kaleme alınmış olan başka bir sözlüğün karşılaştırılmasıyla ortaya konulmuştur. Amaç iki eser üzerinde ortak temalı malzemeyi gözlemlemek ve kelime varlıkları ile Arapça maddelerin nasıl karşılandığını değerlendirmektir. Her iki sözlük de belirli başlıklar altında tasnif edilerek tematik bölümlere ayrılmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır (Yılmaz, 2013: V-VI). Eser üzerine 2013 yılında Recep Yılmaz çalışma yapmıştır.

C.2.4. *Kitābu Bulġatu'l-Muštāk fī Luġati't-Türk We'l-Kıfçāk Üzerine Dil İncelemesi*

Çalışmada orijinal yazı esastır. Eser, Paris Bibliotheque Nationale'de tek nüshadır. *Giriş* ve İnceleme bölümlerinden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde dönem hakkında genel bilgilendirme yapılmıştır ve imlâ özellikleri ele alınmıştır. İnceleme bölümünde eser, söz varlığı bakımından değerlendirilmiştir (Al-Türk, 2012: I-III). Eser üzerine 2012 yılında Gulhan Abedalaziz Moh'd Jalal Al-Türk çalışma yapmıştır.

C.2.5. *Gülistan Tercümesi (Kitāb Gülistan bi't-türkî)*

M. Th. Houtsma ve Thúry Jozsef, Seyf-i Sarayî'nin *Gülistan Tercümesi*'nin Leyden Üniversite Kütüphanesinde bulunan ve Dozy kataloğunda bilgi verilen yazma nüshasına ilk dikkati çeken kişilerdir. Sonrasında eser üzerine A. Taymas, A. Bodrogligeti gibi isimler çalışma yapmıştır. Çalışmamızda, A. F. Karamanlıoğlu'nun 1967 yılında Önsöz'ünü kaleme aldığı eser kullanılmış olup bu eserin I. Bölümü, tercümeden ziyade eserin adaptasyonu ile ilgilidir. II. Bölümü tercümenin dili ile ilgilidir. IV. Bölümü ise dizindir (Karamanlıoğlu, 1978: I-IX). Eser üzerine 1978 yılında Ali Fehmi Karamanlıoğlu çalışma yapmıştır.

C.2.6. *El-İdrāk Haşiyesi*

Kitap 65 yapraktır. 32 yaprağı sözlük, 33 yaprağı ise kavâid şeklindedir. Kilisli Muallim Rifat, sözlüklerin orijinalinin imlâsı korunarak hazırlandığını şu şekilde aktarmıştır: *Bu lûgatleri kitapta nasıl gördümse aynen aldım. Aslını, imlâsını, harekesini tamamen muhafaza ettim. Ve bu bapta o kadar dikkat ettim ki, fotoğraf ile alınsa o kadar olur.* Eserde, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te yer alan bazı kelimelere de tesadüf edilmiştir (İzbudak, 1936: 3-4). Eser üzerine 1936 yılında Velet İzbudak çalışma yapmıştır.

C.2.7. *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâfîn*

Eserin elde bulunan tek nüshası Berke Fakih tarafından istinsah edilmiş olup İstanbul Süleymaniye Kütüphânesi Ayasofya Bölümü'nde 1016 numara ile kayıtlıdır. Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm, *Giriş* ve İnceleme kısımlarından oluşmaktadır. II. Bölüm, transkripsiyonlu metinden oluşmaktadır. III. Bölüm ise sözlüktür (Toparlı, 1992: XI). Eser üzerine 1992 yılında Recep Toparlı çalışma yapmıştır.

C.2.8. *Kitābu Fî'l-Fıkh Bi-Lisâni't-Türki (İnceleme-Metin-Sözlük)*

Memlûk Kıpçakçası ile kaleme alınmıştır. Tek nüshası mevcut olup bu nüsha Ali Emiri Efendi (Millet) Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde 1046 numarada kayıtlıdır. İnceleme, Metin, Metnin Notları ve Sözlük olmak üzere dört başlık altında kategorilendirilmiştir. Bir hukuk ve fıkıh kitabı olan bu çalışmaya “Hukuk ve Türkler” bölümü eklenmiştir (Ağar, 1989: I). Eser üzerine 1989 yılında Mehmet Emin Ağar çalışma yapmıştır.

C.2.9. *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*

1312 yılında Kahire’de tamamlanan çalışma, Türkçe-Arapça sözlük ve dilbilgisi olmak üzere 2 bölümden oluşmaktadır. Müellifin, eserinde Türkî olarak adlandırdığı bu dil Oğuz özellikleri taşıyan bir Kıpçak diyalektidir. *Kitâbü'l-İdrâk*’ın günümüze ulaşan 2 nüshası bilinmektedir. Bunlar; Beyazıt Devlet Kütüphanesi Velîyüddin Efendi nr. 2896 ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nr. 3856’da kayıtlı nüshalardır. Eserin Velîyüddin Efendi nüshası Kilisli Rıfat Bilge ve Veled Çelebi İzbudak tarafından 1936 yılında yayınlanmıştır. Velîyüddin Efendi nüshası üzerine Mustafa Bey tarafından yapılan neşrin eksik ve hatalı olması nedeniyle aynı nüshanın ikinci yayını 1931 senesinde Ahmet Caferoğlu tarafından istihsal edilmiştir (Develi, 2002: 108).

C.2.10. *Munyetu'l-Guzât (Metin-İndeks)*

Eserin bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed kısmında 3468 numarada kayıtlı olan nüsha üzerine 1984 yılında Mustafa Uğurlu çalışma yapmıştır. Çalışmanın *Giriş* bölümünde Kıpçak Türkçesi ve Kıpçakların tarihi üzerinde durularak eser üzerine yapılan çalışmalardan söz edilmiştir. Metnin tesbitinde ve gramatikal indeksin hazırlanmasında uyulan esaslar da çalışmanın giriş bölümünde okuyucuya sunulmuştur. Bibliyografya bölümünde ise, bu sahadaki neşriyatın tamamı değil, sadece faydalanılan eserler gösterilmektedir (Uğurlu, 1984: I-II).

C.2.11. *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*

Tek yazma nüshası İstanbulda Beyazıt camii yanındaki Veliddin Efendi Kütüphanesinde 3092 No. da kayıtlı olan eserin hangi tarihte ve nerede yazıldığına dair bir ipucu yoktur. Eser iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım 78 sayfalık bir sözlüktür. II. Bölüm, dil bilgisinden bahsetmektedir (Atalay, 1945: V-XV). Eser üzerine 1945 yılında Besim Atalay çalışma yapmıştır.

C.2.12. *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî*

Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmış bir eserdir. Eser, kelime çeşitlerine göre hazırlanmış bir sözlük-gramer olup yaklaşık 2000 kelime içermektedir. Leiden'deki yazma temin edilerek gerçekleştirilen çalışmada çeviri yapılırken mümkün olduğu kadar anlaşılır bir tercüme yapılmaya özen gösterilmiştir (Toparlı vd., 2000: V-VII). Eser üzerine 2000 yılında Recep Toparlı, M. Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık çalışma yapmıştır.

C.2.13. *El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabtî'l-Lügati't-Türkiyye*

XV. yüzyıl başlarında Kahire'de yazıldığı bilinmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde tek yazma nüshası bulunmaktadır. Çalışmada, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa bölümünde 2659 numarada kayıtlı bu nüsha kullanılmıştır. Eserde; Örnekler Dizini, Gramer Terimleri Dizini bulunmakta olup çalışmanın sonunda Tıpkıbasım eklenmiştir (Toparlı vd., 1999: III-IV). Eser üzerine 1999 yılında Recep Toparlı, M.Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık çalışma yapmıştır.

C.2.14. *Kitâb fi'l- Kitâb fi'l-Fıkh*

Kitâb fi'l- Kitâb fi'l-Fıkh adlı eser için Toparlı'nın (1993) çalışması yerine daha kapsamlı olması nedeniyle Kuanişbayev'in (2006) *Kitâb Fi'l- Kitâb Fi'l-Fıkh (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)* adlı çalışması tercih edilmiştir. Tez dört ana bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm, kitabın tanıtımı ve ona dair bilgileri barındırmaktadır. II. Bölümde, transkripsiyonlu metin yer almaktadır. Çalışmanın sonunda dizin ve metnin tıpkıbasımını bulunmaktadır (Kuanişbayev, 2006: II).

C.3. Çağatay Türkçesi Dönemi Eserleri

C.3.1. *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*

Rahmetli Besim Atalay'ın *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*'nün bastırılmasını istemesi üzerine Süleyman Tonguzalp vasiyetini yerine getirmiştir. Eserin en doğru nüshası "Fatih nüshası" olarak bilinirken en doğru baskısı ise Petersburg'da yapılmıştır. Tüm nüshalar toplanarak 1970 yılında Besim Atalay ve Süleyman Tonguzalp tarafından doğru bir nüsha tanzim edilmiştir (Atalay ve Tonguzalp, 1970: III-IV). Bu çalışmanın ardından eser üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan *Abuşka Lûgati (Giriş-Metin-İndeks)* adlı çalışma Giriş, Metin, Sonuç ve Dizin bölümlerinden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde Çağatay Türkçesi ve *Abuşka Lûgati* hakkında bilgi verilmektedir. Metin bölümünde transkripsiyonlu metin yer alır. *Sonuç*

bölümü maddelendirilerek açıklanmıştır. Son olarak dizin bölümü verilmiştir (Güzeldir, 2002: V). Eser üzerine Muharrem Güzeldir, 2002 yılında çalışma yapmıştır. *Nevâî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar El-Luğâtü'n-Nevâ'îyye ve'l-İstişhādâtü'l-Cağatâ'îyye (Giriş-Metin-Dizinler-Tıpkıbası)* adlı çalışmanın birçok yazması bulunmaktadır. Eser daha önce dört kez basılmıştır. 1544 yılında Çağatay Türkçesinden Osmanlı Türkçesine düzenlenmiş bir sözlüktür. 37 değişik vezin kullanılmıştır. Sözlükte geçen kelimeler Arap harfleri sırasına göre dizilmiştir (Kaçalın, 2011: 10-20). Eser üzerine 2011 yılında Mustafa S. Kaçalın çalışma yapmıştır.

C.3.2. *Bâbü'r Dîvânı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*

Bâbü'r'ün şiirlerine ek olarak *Bâbü'r Dîvânı*'nı günümüz harfleriyle sunmuştur. Dört bölümden meydana gelmektedir. Siyasi gelişmeler, sosyal yapılar, Bâbü'r'ün hayatı ve kişiliğinden bahs olunmuştur (Yücel, 1995: IX-X). Eser üzerine 1995 yılında Bilâl Yücel çalışmıştır.

C.3.3. *Ali Şir Nevâî Bedâî'u'l-Vasaf (İnceleme-Metin-Dizin)*

Bu çalışma yazmalardan yararlanılarak kaleme alınmıştır. Topkapı nüshası temel alınmıştır. *Giriş* bölümünde eser üzerinde çalışılan nüshalar ile Türkiye ve yabancı ülkelerdeki diğer nüshalar aktarılmıştır. Dizin bölümü, sözlük şeklindedir (Türkay, 1988: III-IV). Eser üzerine 1988 yılında Kaya Türkay çalışmıştır.

C.3.4. *Muhammed bin Ahmedü'z-Zâhid'e Ait Çağatayca Bir Fıkıh Kitabı (İnceleme-Metin-Sözlük)*

Dini içeriklidir. Çağatay Türkçesi ile kaleme alınmıştır. 134 varaktan oluşur. Başlıca üç bölüme ayrılmıştır. Her sayfasında 21 satır mevcuttur. Eserin incelenmesinin Çağatay sahasına katkısı bulunmaktadır (Erbay, 2003: 4-6). Eser üzerine 2003 yılında Fatih Erbay çalışma yapmıştır.

C.3.5. *Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin)*

Çalışma 3 ana başlık altında toplanmıştır. *Giriş* bölümünden sonra, I. Bölüm, Gramer başlığı altında eserin üzerine ayrıntılı dil incelemesi yapılmıştır. II. Bölüm, Metin başlığı altında çeviriyazı bulunur. III. Bölümde, dizin oluşturulmuştur. Söz varlığı verilmiştir (Berbercan, 2011: V-VI). Eser üzerine M. Turgut Berbercan, 2011 yılında çalışma yapmıştır.

C.3.6. *Ali Şir Nevāyi Fevāyidü'l-Kiber (İnceleme-Metin-Dizin)*

Birçok nüshası vardır. Bunlar içerisinde Revan, Fatih, Paris, Üniversite ve Taşkent nüshaları ele alınarak karşılaştırmalı bir metin ortaya çıkmıştır. Metne dayalı bir gramer yapılmamış sadece özellik arzeden kısımlar imlâ ve ses bilgisi özellikleri bölümünde belirtilmiştir. Sözlük bölümünde bütün kelimeler alınmış ve anlamları verilmiştir (Kaya, 1989: III-IV). Eser üzerine Önal Kaya 1989 yılında çalışma yapmıştır.

C.3.7. *Hüseyin Baykara Divanı (Metin-İnceleme-Dizin)*

Çalışmada, 8 nüsha karşılaştırılarak ortak bir metin sunulmuştur. Eserin dil bilgisi özellikleri ortaya konulmuştur. Sözlük bölümünde tüm kelimeler anlamları ile aktarılmıştır. Gramatikal bir sıraya konulmuştur (Yıldırım, 2002: III-IV). Eser üzerine 2002 yılında Talip Yıldırım çalışma yapmıştır.

C.3.8. *Ali Şir Nevâyî-Leylî ve Mecnûn (Gramer-Metin-Dizin)*

Çalışmanın *Giriş* bölümünde mesnevi tanıtılmaktadır. Gramer bölümü, şekil bilgisi üzerinedir. Metin bölümü, 4 nüsha üzerinde değerlendirilmiştir. Dizin bölümü, gramatikal sıraya göre verilmiştir (Çelik, 1993: XIV-XV). Eser üzerine 1993 yılında Ülkü Çelik çalışma yapmıştır.

C.3.9. *Mahbûbü'l-Kulûb (İnceleme-Metin-Sözlük)*

Eser oldukça sanatlı bir dile sahiptir. Sahip olunan tüm nüshalar karşılaştırılarak metin oluşturulmuştur. Dizin, *Kutadgu Bilig* dizinine göre düzenlenmiştir. Eser 3 ana bölümden oluşmaktadır (Kargı Ölmez, 1993: III-4). Eser üzerine 1993 yılında Zuhâl Kargı Ölmez çalışma yapmıştır.

C.3.10. *'Alî Şîr Nevâyî Muḥākemetü'l-Luḡateyn İki Dilin Muhakemesi*

Çok yönlü bir inceleme denemesidir. Metin kuruluşu Topkapı nüshasına dayandırılmıştır ancak diğer nüshalar da Fatih, Paris, ve bu çalışmaya kadar varlığı unutulmuş Budapeşte nüshasında dikkate alınmıştır. Tercümesi yapılırken metne sadık kalınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda Dizin verilmiştir. Ancak İnceleme kısmındaki malzemeyi içine almaktadır. Tıpkıbasım, Topkapı nüshasından alınmıştır (Barutçu Özönder, 1996: VII-VIII). Eser üzerine 1996 yılında F. Sema Barutçu Özönder tarafından çalışma yapılmıştır.

C.3.11. *Şiban Han Divânı (İnceleme-Metin)*

Çalışma, transkripsiyonlu metni, imlâ özelliklerini ve gramatikal indeksi içine almaktadır. Bilinen tek yazma nüshası Topkapı Müzesi 3. Ahmed Kitaplığı 2436 numarada kayıtlıdır. Çalışma, Metin ve Gramatikal İndeks olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Metin orijinaline uygun şekilde alınmıştır. İndeksi, *Kutadgu Bilig İndeksine* uyularak hazırlanmıştır. Bibliyografya kısmı sınırlıdır (Karasoy, 1989: 1-3). Eser üzerine 1989 yılında Yakup Karasoy çalışma yapmıştır.

C.3.12. *Şeyh Süleymân Efendî-i Buhârî Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*

Eser üç kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısım, Mukaddime'dir. Eser ve yazar hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. İkinci kısım, Kavâid bölümünde imlâ, ses ve şekil özelliklerinden bahsedilmiştir. Üçüncü kısım, Lügat bölümünde ise madde başları Çağatayca olarak verilmiştir (Durgut, 1995: III-VIII). Eser üzerine 1995 yılında Hüseyin Durgut çalışma yapmıştır.

C.3.13. *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)*

Çalışmada, Kononov'un karşılaştırmalı Arap harfli metni esas alınarak Leningrad nüshasıyla karşılaştırılmıştır. Daha sonra ek bir nüsha getirtilmiştir. Eser 1659-60 yıllarında yazılmıştır. Yedi nüshası olduğu bilinmektedir. Dizinde, metinde geçen tüm kelimelere yer verilmektedir. Sıralamasında *Kutadgu Bilig* adlı eser esas alınmıştır. Çevirisinde ise metnin esasına bağlı kalınmıştır (Kargı Ölmez, 1996: 8-36). Eser üzerine 1996 yılında Zuhal Kargı Ölmez çalışma yapmıştır.

C.3.14. *'Alt Şîr Nevâyî'nin Risaleleri Tārîh-i Enbiyâ ve Hükemâ, Tārîh-i Mülûk-i 'Acem, Münşe'ât (Metin-Gramatikal İndeks-Sözlük)*

Çalışmada, üç eserin karşılaştırmalı metinleri hazırlanmıştır. Üç eserin nüshalarının tanıtımı yapılmıştır. Ardından eserlerin gramatikal indeksi verilmiş ve sözlük ortaya konulmuştur. (Abik, 1993: 3-4). Eser üzerine 1993 yılında A. Deniz Abik çalışma yapmıştır.

C.3.15. *Mevlânâ Lutfî Gül ü Nevruz (Dil İncelemesi-Metin ve Aktarma-Gramatikal Dizin-Tıpkıbasım)*

Çalışmada, eserin pek çok yazma nüshası ışığında transkripsiyonu yapılarak metin oluşturulmuştur. Metin, günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Dil incelemesi yapılarak gramer özellikleri tespit edilmiştir. Eser mesnevi tarzında yazılmış bir aşk hikâyesidir. Eser; Giriş, Dil İncelemesi, Metin ve Aktarma, Gramatikal Sözlük Dizini, Çekim Ekleri

Dizini, Ters Dizin ve Tıpkıbasım olmak üzere 7 başlık altında toplanmıştır (Efendioğlu, 2021: IX-X). Eser üzerine 2021 yılında Süleyman Efendioğlu çalışma yapmıştır.

C.3.16. *Yusuf Emirî Divanı (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin- Sözlük-Tıpkıbasım)*

Çalışmada, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü'nde 2850 numaraya kayıtlı nüsha ve aynı kütüphanenin aynı bölümünde bulunan pek bilinmeyen 5452 numaraya kayıtlı nüsha olmak üzere 2 nüshadan yararlanılmıştır. *Giriş* bölümünde; dönem özellikleri ve eser hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. İnceleme bölümünde, eserin yazılış ve ses özelliklerinden bahsedilmiştir. Şekil bilgisi yönünden değerlendirilmiştir. Metin bölümü, iki nüsha sonucu ortaya çıkmıştır. Sözlük bölümünde tüm kelimelere yer verilmiştir (Köktekin, 2007: VII-VIII). Eser üzerine 2007 yılında Kâzım Köktekin çalışma yapmıştır.

C.3.17. *Lutfî Divanı (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*

Çalışmada, yirmi civarındaki nüshadan en güvenilir olanlar seçilmiştir. Metin çalışması sonucunda 1 tevhit, 1 na't, 4 kaside, 361 gazel, 113 tuyuğ ve 57 müfret barındıran bir metin elde edilmiş olup esere Dizin bölümü de eklenmiştir (Karaağaç, 1997: III). Eser üzerine 1997 yılında Günay Karaağaç çalışma yapmıştır.

C.3.18. *Mevlâna Sekkâkî Divanı*

Eserin metni hazırlanırken iki nüsha ele alınmıştır. British Museum nüshasında 13 kaside ile 57 gazel, Taşkent nüshasında ise 13 kaside ile 52 gazel bulunur. Hazırlanan çalışma Önsöz, Kısaltmalar, Giriş, İmlâ ve Dil Özellikleri, Metin, Nüsha Farkları, Çeviri, Notlar, Dizin, Bibliyografya ve Tıpkıbasım bölümlerinden oluşur (Eraslan, 1999: IX-X). Eser üzerine 1999 yılında Kemal Eraslan çalışma yapmıştır.

D. Araştırmada Takip Edilen Yöntem

Araştırmada; ses ve ses bildiren kelimeler, araştırma kapsamına dahil edilen dönem eserlerinde taranmıştır. Taramalar sonucunda konuyla alakalı bir söz varlığı elde edilmiştir. Bu veriler 2 ana bölüme ayrılarak çalışmayı oluşturmuştur. I. Bölümde “İsimler” başlığı altında isim soylu sözcükler ele alınmıştır. II. Bölümde ise “Fiiller” başlığı altında fiil kökenli sözcükler ele alınmıştır. Bu sözcükler kendi arasında alt başlıklar altında incelenmiştir. İsim ve fiil soylu sözcükler; Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönem eserlerinde referanslandırılmıştır. Daha sonra dönem eserlerinden tanıqlaması yapılmıştır. Aynı zamanda çalışmamızın kapsamında

olan etimoloji sözlüklerinden de referansları verilmiştir. Çalışma sonunda araştırmamızda yer alan tüm madde başına alınmış olan kelimeler alfabetik dizinimize eklenerek çalışma sonuçlandırılmıştır.

E. Çalışmada Kullanılan Çeviri Yazı İşaretleri

ء	: ‘	ش	: Ş, ş
آ	: A, Ā, a, ā	ص	: S, s
ا	: A, Ā, E, a, ā, e	ض	: D, Ğ, d, z
ب	: B, P, b, p	ط	: T, t
پ	: P, p	ظ	: Z, z
ت	: T, t	ع	: ‘
ث	: S, s	غ	: Ğ, ğ
ج	: C, Ç, c, ç	ف	: F, f
چ	: Ç, ç	ق	: K, k
ح	: H, h	ك	: K, G, k, g, η
خ	: H, h	نك	: η, ng
د	: D, d	ل	: L, l
ذ	: Z, z	م	: M, m
ر	: R, r	ن	: N, n
ز	: Z, z	و	: V, v, o, ö, u, ū, ü
ژ	: J, j	ه	: H, h, a, e
س	: S, s	ی	: Y, y, ı, i, ī

BİRİNCİ BÖLÜM

SES KAVRAMI

1.1. SES NEDİR?

Güncel Türkçe Sözlük'te 1. Kulağın duyabildiği titreşim; ün, çav, avaz, avaze, seda; 2. Akciğerlerden gelen havanın gırtlakta oluşturduğu titreşim; 3. Duygu ve düşünce; 4. Herhangi bir davranış, tutum karşısında uyanan ruhsal tepki; 5. Aralarında uyum bulunan titreşimler anlamlarına gelecek şekilde kullanılan *ses*, çağdaş Türk lehçelerinde Azerbaycan Türkçesi: *säs* | Başkurt Türkçesi: *tavis* | Kazak Türkçesi: *dıbis* | Kırgız Türkçesi: *dobuş ün* | Özbek Türkçesi: *tàvuş àvâz* | Tatar Türkçesi: *tavis* | Türkmen Türkçesi: *ses* | Uygur Türkçesi: *tavuş*¹ formlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Tarihin en eski dönemlerinden bu yana insanlar, çevresinde duyumsadığı sesleri taklit ederek konuşma yetisini geliştirmişlerdir. Her varlığın kendine özgü çıkardığı ses bulunmaktadır. Örneğin; kediler “miyav” sesini çıkarırken köpekler “hav” sesini çıkarırlar. Saat “tik tak” sesi çıkarırken tencere, tava vb. eşyalar düştüğünde “çat, pat, küt”, kapı çarptığında “tak, tuk” gibi sesler çıkarır. Rüzgârın dahi kendine özgü bir uğultu sesi mevcuttur. O hâlde evrendeki her varlık (insan, hayvan, sürüngenler, memeliler, yırtıcılar, doğa olayları, cansız nesneler vb.) kendine özgü bizim titreşimlerle duyabildiğimiz yahut duyamadığımız seslere sahiptirler. Varlıkların bu çıkardığı sesleri taklit eden; dış görünüşlerini, hareketlerini betimleyen; insanların yalnız kendilerinin hissedebildiği duyuları, sezimleri deri, koku ve tat alma yoluyla hissettiren sözcükleri, görev ve anlamlarına göre:

- 1) Ses yansımali sözcükler,
- 2) Biçim yansımali sözcükler,
- 3) Duyu, sezim yansımali sözcükler

olmak üzere üçe ayırarak gruplayabiliriz (Koca, 2013: 56-57).

Ses yansımali kelimelerin dilbilim alanındaki tanımlamalarında Yunanca bir terim olan *onomatopoeia* karşımıza çıkar. *Onomatopoeia* sözcüğü Yunanca *onoma* (isim, ad) ve *poiein* (yapmak, etmek) kelimelerinden oluşmaktadır. Almanca *Lautmalerei* (ses yansıması) sözcüğü ile karşılık bulan bu kavram, Batı dillerinde ses taklidi, yansıma sözcükler için kullanılmakta ve dilbilimin bugüne kadar çok fazla ilgi görmeyen bir çalışma alanı olan ve dilimizde de ses *yansımali kelimeler*, *ses taklidi*, *ses sembolizmi*, *yansıma sözcükler* şeklinde adlandırılmaktadır

¹ TDK (2023). “ses” <https://sozluk.gov.tr/> (05.01.2024).

(Turan, 2021: 1223). Türkçenin söz varlığı içinde, özellikle ağızlarında önemli bir yer tutan bu kelimeler, yapıları, işleyişleri, görevleri ve kavramları bakımından ayrı bir kelime grubu oluşturur. Düzenli ve kurallı bir yapı içinde gelişen ses yansımali kelimelerin, anlatıma canlılık ve renklilik katacağını belirten Zülfikar, çalışmasında yansıma seslerle ilgili ayrıntılı bir sınıflandırma yapmış ve ses yansımali kelimeleri 1. Ses Bilgisi Açısından Yansımalar (*ünlüler, ünsüzler*), 2. Yapı Bilgisi Açısından Yansımalar, 3. Yansımalarda İkilemeler olmak üzere üç alt başlığa ayırmıştır (Zülfikar, 2018: 23-165). Ses yansımali kelimeler; sözcükteki ses ve anlam arasındaki uyumdur. Yani sözcüğü oluşturan sesbirimlerle veya ses dizgesiyle sözcüğün insan zihninde beliren anlamsal boyutu arasındaki ilişkidir. Ses sembolizmi türleri içinde ses-anlam uyumu bakımından en az uzlaşımali görünümde olan sözcük yapıları bunlardır. Bu sesler insanın çıkardığı hıçkırık, öksürük, hapsirlik gibi refleksel sesler olabileceği gibi, hayvanların çıkardıkları sesler, rüzgârın sesi, suyun sesi veya günümüz çağında teknolojinin ilerlemesiyle birlikte türlü aletlerin çıkardıkları sesler de olabilmektedir” (Akyıldız Ay, 2017: 18-21). Yansıma kelimeler, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiyi tanımlar. Bazı durumlarda doğadaki sesi taklit eder, bazen de ona işaret eder (*ses sembolizmi*). Bu ilişki (*dilsel gösterge*) bazen gösteren ve gösterilen arasındaki ses benzerliğinden ötürü benzeyebilir (Turan, 2021: 1224).

1.2. SÖZ VARLIĞI NEDİR?

Dil biliminin leksikoloji dalı içerisinde bulunan bir çalışma alanına verilen isim olan “söz varlığı”yla alakalı çalışmaların sayısında son yıllarda bir artış görülmektedir. Bu sayıdaki artışa paralel olarak çalışmalardaki yöntemlerde de çeşitlilikler göze çarpmaktadır. “Söz varlığı” incelemelerinde kullanılan “söz” terimi, doğrudan “sözcük” terimini karşılamaz. “Söz” terimini *sözcük* kavramının bire bir karşılığı olarak kullanan çalışmalar da mevcuttur. Güncel Türkçe Sözlük’te *sözcük* teriminin karşılığı ‘kelime’ olarak verilir ve *kelime* “Bir veya birkaç heceden oluşan, anlamlı ses birliği; söz, sözcük, lügat”² anlamına gelecek şekilde tanımlanır. Gramer Terimleri Sözlüğü’nde ise; “Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında zihinde tek başına kullanıldığında somut veya soyut bir kavrama karşılık olan yahut da somut ve soyut kavramlar arasında geçici ilişkiler kurmaya yarayan dil birimi”³ açıklamasıyla karşımıza çıkmaktadır. Söz varlığı incelemelerinde “söz” denilen kavramın içine nelerin dâhil edildiği, “sözcük” tanımının nasıl yapıldığı gibi noktalar büyük

² TDK (2023). “kelime” <https://sozluk.gov.tr/> (06.01.2024).

³ TDK (2007). “kelime” <https://sozluk.gov.tr/> (06.01.2024).

önem taşır. Bu kabuller neticesinde elde edilen verilerin değerlendirilmesi değişebilecektir ve başka çalışmalarla yapılacak karşılaştırmalar da bundan doğrudan etkilenecektir (Özbek, 2015: 25). Bu bağlamda üzerinde durulması gereken ilk nokta *söz varlığı* kavramı ile *kelime hazinesi*, *kelime dağarcığı* vb. kavramlarıyla neyin anlatılmak istendiğinin açıkça ifade edilmesidir. Kelime hazinesi, bir metinde yer alan kelimeleri temsil ederken; söz varlığı ise kelime hazinesini kapsamaktadır. Buna ek olarak diğer söz varlığı unsurlarına dair hazineyi de bünyesinde taşımaktadır (Baş, 2011: 53).

“Söz Varlığı” konusunda ülkemizde akla gelen ilk isimlerden biri Doğan Aksan’dır. Konuyla alakalı yapılan söz varlığı çalışmalarının çoğunluğunda Doğan Aksan’ın “Türkçenin Söz Varlığı” adlı çalışması referans gösterilmekle birlikte izlediği yöntem başvuru kaynağı olarak kullanılmaktadır. Aksan, çalışmasında, söz varlığının içerdiği öğeleri “Temel sözvarlığı, atasözleri, deyimler, ikilemeler, ilişki sözleri (kalıp sözler), kalıplaşmış sözler, terimler, yabancı ve çeviri öğeler” biçiminde tasnif etmiştir (Aksan 2006: 26). Aksan’ın çalışmasına ek olarak ülkemizde ve dünyada “söz varlığı”yla alakalı çokça çalışma bulunmaktadır. Bir dilin, tarihi yahut çağdaş bir lehçenin, belirli bir türde yazılan bir eserin vb. söz varlığı üzerine çokça çalışmaya rastlamak mümkündür. Biz, ele aldığımız bu tez çalışmamızda doğrudan söz varlığı incelemesini konu edinen, söz varlığı analizine dayalı çalışmalardan bahsetmiş bulunmaktayız. Diğer bir deyişle, söz varlığı incelemesini aslî bir yöntem olarak kullanan incelemeler söz konusu edilmiştir. Bunlardan bazıları şu şekilde listelenebilir⁴

1.3. SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle, ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir (Aksan, 1996: 11). Bir dilin söz varlığını oluşturan öge sayısı, aynı zamanda o dilin zenginlik veya fakirliğine alamet sayılır. Ancak söz varlığının sınırları belirlenirken yabancı kökenli yahut alıntı unsurlar, tarihi unsurlar, lehçe ve ağızlardaki unsurların dahil edilip edilmemesine göre bu sayı değişmektedir. Temel söz varlığı ya da çekirdek sözcükler: Organ adları, temel gereksinim fiilleri, akrabalık adları, sayılar, insanın maddi ve manevi kültürü içine giren çeşitli kavramlar temel söz varlığını oluşturmaktadır (Karademir, 2019: 737-739). Biz de bu tasniften yola çıkarak söz varlığı üzerine yapılmış çalışmaları “Genel Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar” ve “Tarihi

⁴ Konuyla ilgili ayrıntılı çalışma için ayrıca bk. Özbek, 2015.

Kuzeydoğu Türk Dili Eserlerinin Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar” olmak üzere iki ayrı başlık altında değerlendirmeyi konunun kavranması ve dönemsel kategorilendirilmesi açısından daha uygun gördük. Bu çalışmalardan bahsedecek olursak;

1.3.1. Genel Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Aksaamai Omuraheva “Türkçede Ses Yansımali Fiiller Türeten +*Kır*- eki Üzerine (2020)” adlı makalesinde;

Türk dilinin, yansımali kelimeler ve onlardan türeyen yansımali fiiller bakımından zengin bir dil olduğunu belirtmektedir. Yansımali kelimeleri yapı bakımından “ses yansımali” ve “biçim yansımali” olarak iki ana grup halinde ele almaktadır. Ses yansımali kelimelerin doğadaki canlı ve cansız varlıklardan çıkan sesleri taklit ettiğini biçim yansımali kelimelerin ise nesnenin dış görünüşünü veya hareketlerindeki görünüşlerini belirttiğini ifade eder. Çalışmasında, Türk dili ve lehçelerindeki ses yansımali kelimelerden fiiller türeten +*Kır*- eki üzerine durmuş tarihî ve günümüz Türk lehçelerindeki +*Kır*- eki ile türetilen ses yansımali fiillerden yola çıkarak +*Kır*- ekinin kullanımı hakkında tespitler ortaya koymuştur.

Hamza Zülfikar “Türkçede Ses Yansımali Kelimeler İnceleme-Sözlük (2018)” adlı eserinde;

Türkiye Türkçesini hedef almıştır. Güneybatı Türkçesi (Oğuz grubu) içinde kalınarak günümüz yazı dilinin, Anadolu ağızlarının ve geniş anlamda Türkiye Türkçesinin metin ve sözlüklerinden, çağdaş yazarların eserlerinden derlenip bir araya toplanan malzeme, bir sözlük hâline getirilmiş, araştırmasını bu malzemeye dayandırmıştır. Aynı yol izlenerek *Dîvânu Lugâti't-Türk* ile Eski Türkçe döneminin öteki kaynakları da taranmış, elde edilen ses yansımaları malzemeye katılarak açıklık getirilmiştir.

Hasan Eren “Onomatopée'lere Ait Notlar (1953)” adlı makalesinde;

Türkçede at, deve, inek, koyun, keçi, tavuk, ördek, kaz, güvercin gibi hayvanları çağırmak için bici bici, bidi bidi, bili bili, piçi piçi gibi birtakım kelimeler kullanıldığını; Türk dili araştırmaları bakımından çok büyük öneme sahip olan bu kelimelere ait yazıların, sınırlı olduğunu belirtmiştir. Halbuki, bu kelimelerin *méthodique* bir şekilde araştırılmasının, Türk dilinin zenginliğini ortaya çıkaracağı gibi birçok kelimenin etimolojisini de aydınlatacağını söylemiştir. Türkçe *piliç* kelimesi hakkında verdiği malûmattan sonra bici bici, bidi bidi, bili

bili, gibi *onomatopée*'lerin, araştırmacılar için verimli bir mevzu teşkil ettiğinin anlaşıldığını ifade etmiştir.

Muhammed Karasu “Tarihî Türk Lehçelerinde Yansılmalı Fiiller (2013)” adlı tezinde;

Tarihî Türk lehçeleriyle bazı çağdaş Türk lehçelerinde yansılmalı fiilleri bularak tasnif etmiş ve köken bilgisi özelliklerini göstermiştir. Ayrıca çalışmasında önceki eserlerde yansılmalı olarak işaretlenmeyen bazı fiillerin de yansılmalı olduğunu belirtmiştir. Çalışma boyunca, önceki çalışmalarda yansılmalı olarak işaretlenmeyen bazı fiillerin de yansılmalı olduğu üzerinde durmuştur.

Muzaffer Saz “Alî Şîr Nevâyî'nin Eserlerinde Tematik Söz Varlığı İncelemesi (2023)” adlı tezinde;

Ali Şîr Nevâyî'nin *Garâ'ibü's-Sıgar*, *Bedâiyü'l-Vasat*, *Nevâdirü's-Şebâb*, *Fevâidü'l-Kiber*, *Ferhâd u Şîrîn*, *Leylî vü Mecnûn*, *Hayretü'l Ebrâr*, *Sedd-i İskenderî*, *Seb'a-yi Seyyâr* adlı eserlerindeki zengin söz varlığının ortaya çıkarılması amaçlamıştır. I. Bölüm'de Çağatay Türkçesi, Ali Şîr Nevâyî'nin Çağatay Türkçesindeki yeri, Ali Şîr Nevâyî'nin hayatı ve edebi kişiliği, eserleri hakkında bilgi vermiştir. II. Bölümde ise eserlerdeki isimlerin taramasını yapmış, tespit ettiği isimleri çeşitli sözlüklerden faydalanarak ve metindeki bağlamlarını da göz önünde bulundurarak anlamlarıyla vermiştir. Kelimelerin eserlerde geçtiği yerleri göstermek amacıyla madde sonlarında sayfa/varak ve satır numaralarını belirtmiştir. Bunların yanı sıra taranan eserlerde geçen Arapça ve Farsça isim tamlamaları ve ayet, sure ve hadis parçaları taramaya tabi tutularak geçtikleri sayfa/varak ve satır numaralarını belirtmiştir. Taranan eserlerde Türkçe kökenli olmayan diğer kelimelerin ise kökenini belirtmiştir. Varsa aldığı ekleri göstererek her bölüm sonunda kavram alanlarını oluşturan kelimeler hakkında değerlendirmeler yapan Saz, kelimelerin kökeni ve sayıları hakkında da ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Sümeyra Alan “Doğu Sahası Tarihî Türk Yazı Dillerinde Nezaket ve Saygı Bildiren Söz Varlığı (2021)” adlı çalışmasında;

Doğu Sahası Tarihî Türk Yazı Dillerinde saygı ve nezaket söz varlığı üzerinde durmuştur. Bu amaç doğrultusunda Orhun, Uygur, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde yazılmış eserleri taramış, konuyla alakalı söz varlığını tespit etmiş, anlam ve kavram alanlarına göre kelimeleri sınıflandırmıştır. Alan, temelde iki bölüme ayrılan çalışmasının ilk bölümünde söz varlığını inceleyerek kelimeleri tematik olarak tasnif etmiş;

ikinci bölümünde ise gramatikal hususiyetleri dikkate alarak sınıflandırma yapmıştır. Ardından katmerli saygı, basit/birleşik sıfatla oluşturulan yapılar ve kalıp sözlerle/ifadelerle kurulan saygı ve nezaket ifadelerini de ekleyerek çalışmayı zenginleştirmiştir. Alan, anlam, şekil ve köken bilgisi bakımlarından art zamanlı yöntemle karşılaştırmalı olarak incelemeye çalıştığı kelimelerin kullanıldığı döneme özgü biçimleri ve ifade ettiği anlamları ele almış; incelenen söz varlığıyla alakalı, kelimelerin etimolojik açıklamalarını Türk dilinin etimoloji sözlüklerinden referanslandırmıştır.

1.3.2. Tarihi Kuzeydoğu Türk Dili Eserlerinin Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar

1.3.2.1. Harezmi Türkçesi (Ses) Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Samet Özen “Nehcü’l-Ferâdis’in Söz Varlığı Açısından İncelenmesi (2022)” adlı tezinde;

Hazırlamış olduğu bu çalışma ile Harezmi döneminin önemli ilim adamı olan Mahmud bin Aliü’s-Sarâyiü’l-Bulgâriü’l Kerderi’nin *Nehcü’l-Ferâdis* adlı eserini söz varlığı açısından incelemiştir. Çalışma, giriş ve sonuç kısmı hariç üç ana bölümden oluşmaktadır. *Giriş* kısmında, hazırlamış olduğu çalışmanın önemini, yöntemini ve sınırlılıklarını belirttiikten sonra çalışmasının I. Bölüm’ünde, söz varlığı, tematik sözlükler, Harezmi Türkçesi ve dönem eserleri hakkında genel bilgiler vererek söz varlığı alanında yapılan çalışmalara değinmiştir. II. Bölüm’de, *Nehcü’l-Ferâdis*’in söz varlığı çözümlemesi ele alınarak kavram alanına göre sözcüklerin sınıflandırmasını yapmıştır. III. Bölüm’de, *Nehcü’l-Ferâdis*’in sözcük bilgisini ele alarak eserin özel adlar, fiiller, sıfatlar, ikilemeler gibi sözcük bilgisi öğelerini tespit etmiştir. *Sonuç* kısmında ise elde ettiği bulguların değerlendirmesini yaparak sayısal verilere yer vermiştir. İncelemesinin en son kısmında çalışmasında yararlanmış olduğu kaynakları vererek çalışma içerisinde geçen kelimelerin dizinini oluşturmuştur.

Serkan Cihan “Mukaddimetü’l-Edeb’den (Yozgat Nüshası) Harezmi Türkçesi Söz Varlığına Katkıları: Yansıma Fiiller (2023)” adlı makalesinde;

Mukaddimetü’l-Edeb’in Yozgat nüshasında bulunup dönemin diğer metinlerinde tespit edilmeyen yansıma kök ve bu köklerden türeyen toplam on iki fiili tespit ederek incelenmiştir. Sadece ‘yansıma’ konusuyla ilgili bu kadar kelimenin bulunmasının, eserin dönem için ne kadar önemli bir söz varlığı içerdiğinin kanıtı olduğunu belirten Cihan, metinle ilgili farklı kelime ve

kelime grupları ile ilgili yapılacak karşılaştırmalı çalışmaların, eserin söz varlığının zenginliğini ve önemini ortaya koymada yol gösterici olacağını söylemiştir.

Zeynep Yılmaz “Harezmi Türkçesi ile Yazılmış *Nehcü'l-Ferâdis*, *Kısasü'l-Enbiyâ* ve *Mukaddimetü'l Edep*'te Fiil Yapımı (2021)” adlı tezinde;

Gerek dönemin dil hususiyetlerini kendisinde barındıran gerekse işlenmiş sözcük hazinesine sahip olan Harezmi Türkçesinin en hacimli eserlerinden *Nehcü'l Ferâdis*, *Kısasü'l-Enbiyâ* ve *Mukaddimetü'l Edep* incelemiştir. İncelediği eserlerde fiillerin nasıl oluşturulduğunu, fiil yapmak için hangi eklerin nasıl ve ne sıklıkla kullanıldığını tespit etmiştir. Buna ilaveten kelimelerin etimolojilerine yer vermiş ve Ana Türkçeden hareketle sözcüklerin ne tür sesbilimsel, biçimbilimsel ve anlambilimsel değişimlere uğradığını göstermeye çalışmıştır. Harezmi Türkçesi eserlerinden elde ettiği verilerin çokluğundan dolayı çalışmasını sadece isimden fiil yapan ve fiilden fiil yapan ekleri inceleyerek ve ters dizin yöntemini kullanarak sınırlandırmıştır.

1.3.2.2. Kıpçak Türkçesi (Ses) Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Abdüssamet Kılınç “Codex Cumanicus’un Türkçe Söz Varlığının Günümüz Tatar, Kazak ve Kırgız Türkçelerindeki Durumu (2019)” adlı tezinde;

Araştırmaya kaynaklık eden eseri incelemiş ve araştırmada kullanılacak sözlüklerin tespitini yapmıştır. Kılınç, tezine ülkemizde bugüne kadar *Codex Cumanicus*’un tıpkıbasımını da verilerek yapılmış en kapsamlı ve güncel çalışma olan Mustafa Argunşah ve Galip Güner’in 2015’te yayımlamış oldukları *Codex Cumanicus* adlı eseri ana kaynak olarak almıştır. Çalışma, bu kitabın “Dizin I ve Dizin II” kısmında geçen madde başlarını içermektedir. Eserin “Dizin I ve Dizin II” bölümündeki madde başı kelimeler, alfabetik sıra dikkate alınarak birleştirilmek suretiyle, *Codex Cumanicus*’un bütün söz varlığını tek bir sözlükte ele almıştır. Madde başı olarak alınan kelimeleri; Tatar Türkçesi, Kazak Türkçesi ve Kırgız Türkçesi sözlüklerinden tarayarak kelimelerin bugünkü durumunu ortaya koymuştur.

Akartürk Karahan “Memlûk-Kıpçak Türkçesi Sözvarlığı: Yansıma Fiiller Üzerine Bir İnceleme (2006)” adlı makalesinde;

Memlûk- Kıpçak Türkçesi söz varlığı içerisindeki yansıma kökenli fiilleri ele almış ve tarihî-modern dil alanındaki durumları karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışmasında Ârpad Berta’nın *Deverbale Wortbildung im Mittelkiptschakisch-Türkischen* (1996) ve Melek Özyetgin’in *Ebû Hayyân Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk Fiil: Tarihi-Karşılaştırmalı Bir*

Gramer ve Sözlük Denemesi (2001) adlı eserinde yer alan metotla, sadece mevcut Memlûk-Kıpçak sözlükleri olan, *Kitāb-ı Mecmū'u Tercümān-ı Türkî* ve '*Acemî ve Moğolî, Et-Tuhfetu'z-Zekiyye fi'l-Luğati't-Türkiyye, Kitābu Bulğatu'l-Muştaḥ fi Luğati't-Türk ve'l-Kıfçak, El-kavānīnu'l Kulliye li zabtı'l-Luğati't-Türkiyye, Ed-Durretu'l-Muḍā fi'l Luğati't-Türkiyye* sözlüklerindeki yansıma filler üzerinde duran Karahan, yukarıda bahsedilen sözlüklerdeki yansıma kökenli fiil malzemesinin yapısal ve tematik tasnifleri ile tarihî-filolojik incelemesinin yapılmasını amaçlamıştır.

Beytullah Kocabaş “Codex Cumanicus’un Söz Varlığı ile Günümüzde Kafkasya’da Konuşulan Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinin Söz Varlığının Ses ve Anlam Bakımından Karşılaştırılması (2021)” adlı tezinde;

Codex Cumanicus üzerine günümüze kadar birçok çalışma yapıldığını ancak eserde geçen kelimelerin günümüzdeki Kıpçak grubu Türk lehçeleri ile karşılaştırılmasının tam anlamıyla yapılmadığından bahsetmiştir. Çalışmasında, *Codex Cumanicus*’ta geçen sözcüklerin günümüzde Kafkasya’da konuşulan Kıpçak Grubu Türk lehçelerinden olan Kumuk Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi ve Nogay Türkçesinde yer alan kelimeler ile karşılaştırılmasını yapmıştır. Çalışmasında, günümüzde Kafkasya’da konuşulan Kıpçak Grubu Türk lehçelerinin *Codex Cumanicus*’taki kelimelerle; herhangi bir ses ve anlam farklılaşması görülmeyen kelimeler, sadece ses farklılaşması görülen kelimeler, sadece anlam farklılaşması görülen kelimeler, ses ve anlam farklılaşması görülen kelimeler, tamamen farklı olan kelimeler, aynı kökten türeyen kelimeler ve doğrudan karşılığı olmayan kelimeler başlıkları altında karşılaştırmasını yapmıştır.

Kulixila Zhamalihan “Kıpçakçanın Söz Varlığı (2016)” adlı tezinde;

Kıpçak Türkçesine ait olan eserlerin söz varlığını oluşturmuştur. *Giriş* bölümünde önce Kıpçak Türklerinin genel siyasî ve kültürel tarihine ve Memlûk-Kıpçak sahasının etnik durumuna değinmiştir. Zhamalihan, Kıpçakça eserleri hakkında genel bilgi ve çalışma yöntemini tanımlamıştır. II. Bölüm’de ise sözlük yer almıştır. Çalışmasının son kısmında ise kaynakçaya yer vermiştir.

Kutluay Erk “Codex Cumanicus Temelinde Kıpçak Türkçesinin Tarihî-Karşılaştırmalı Söz Varlığı (2015)” adlı tezinde;

Venedik Saint Marcus Kütüphanesi’nden *Codex Cumanicus*’un renkli kopyasını temin etmiş; bu kopyaya dayanarak transkripsiyon ve transliterasyon yapmıştır. Elde ettiği metinden

dizin oluşturmuş ve kelimeleri Eski Türkçe döneminden başlayarak, tarihî ve çağdaş Kıpçak lehçeleri boyunca karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Ayrıca kelimelerin dil tarihi içindeki gelişim istatistiğini çıkarmış ve imla tahlilini yapmıştır.

Madina Moldasheva “Codex Cumanicus ile Çağdaş Kazak Türkçesinin Ortak Söz Varlığının Karşılaştırmalı Sesçil İncelemesi (2016)” adlı tezinde;

Codex Cumanicus’un her iki bölümünde bulunan söz varlığı, Kıpçak grubunda yer alan Kazak Türkçesinin söz varlığıyla sesçil bakımdan karşılaştırılmıştır. *Giriş* bölümünde ana hatlarıyla Kıpçaklar ve Kazaklar, onların tarihi, dili ve eserleri ile ilgili bilgiler yer almıştır. Yazar, Kıpçakların en önemli eserlerinden biri olan *Codex Cumanicus* hakkında da bilgi vererek ses olaylarıyla ilgili terimlerin açıklamasını da vermiştir. *Codex Cumanicus* ile Kazak Türkçesi Söz Varlığında ortak olan sözlerdeki ses değişimleri, ses tellerinin titreşimi, ses birimlerin boğumlanma bölgesi, kapantılık durumu, havanın çıkış yolu, dilin titrekliliği vb. bakımlardan gerçekleşen ses olayları esas alınarak değerlendirme yapılmıştır. Sözleri kökenleri bakımından da kategorize edip Türkçe kökenli ya da kopyalanmış sözler olma durumlarına göre kendi içlerinde sınıflandırmıştır. *Sonuç* bölümünde, bu çalışmada incelediği bölümlerin değerlendirilmesini vermiştir.

Mustafa Öner “Bugünkü Kıpçak Türkçesi Ortak Söz Varlığı Denemesi (2008)” adlı makalesinde;

Gülistan Tercümesi’ni Altın Ordu imparatorluk dilinin bir örneği olarak temel almıştır. İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi Ali Fehmi Karamanlıoğlu’nun ilk kez 1967-68 yıllarında hazırladığı ve 1978’de basılan çalışmasındaki gramer dizini çalışmanın esas malzemesini oluşturmuştur. Bu dizinde var olan 389 adet fiil, Karamanlıoğlu tarafından *Gülistan Tercümesi*’ne dayanan sözlük içinde Türkiye Türkçesi karşılıkları ile birlikte yayımlanmıştır. Karamanlıoğlu’nun oluşturduğu dizinde daha fazla fiil olmakla birlikte, Öner de metinde *besle-bisle-*; *kayğur- kayur-*; *keydir- keydür-*; *kel- kil-*; *kes- kis-*; *kutul- kurtul-*; *öldür- öltür-*; *sağın-sakın-* gibi ikili şekilleri aynı maddede birleştirmiştir. Çalışmasında Seyfi Sarayı’nın *Gülistan Tercümesi*’nde geçen 389 adet fiili Türkiye Türkçesi ve Rusça karşılıklarıyla sıralandıktan sonra, Rusça-Tatarca, Rusça-Başkurtça ve Rusça-Karaçay-Balkarca sözlükler kullanılarak 3 çağdaş Türk yazı dilindeki biçimlere ulaşmıştır.

Osman Avcı “Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lügâti’t-Türkiyye’deki Söz Varlığının Kazak ve Kırgız Lehçelerindeki Durumu (2020)” adlı tezinde;

Eserin Beyazıt Kütüphanesi'nde 3092 numarada kayıtlı olan orijinal nüshasını ve Besim Atalay'ın bu nüshanın çevirisi olan *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügâti't-Türkiyye* adlı eserini söz varlığı açısından ele alıp Çağdaş Kıpçak lehçelerinden Kazak Türkçesi ve Kırgız Türkçesi ile karşılaştırarak anlam olayları bakımından incelemiştir. Üç bölümden oluşan çalışmasının *Giriş* bölümünde tezin amacı, kapsamı ve kullanılan malzemesi, yöntemi; I. Bölüm'de Memlûk-Kıpçak sahasında yazılmış eserler ile çalışmanın temelini oluşturan *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügâti't-Türkiyye* ve karşılaştırmada esas alınan Kazak Türkçesi ile Kırgız Türkçesi hakkında kısaca bilgi vermiştir. Tezin kendisini oluşturan II. Bölüm'ün ilk kısmında *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügâti't-Türkiyye*'deki söz varlığının Kazak Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki durumunu, ikinci kısmında ise Kazak Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde tespit edilen sözcüklerdeki anlam olaylarına yer vermiştir.

Özüm Subaşı “Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesinin Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması (2012)” adlı tezinde;

Kıpçak Türkçesi dil yadigârlarından olan *Codex Cumanicus*'u Kırgız Türkçesinin söz varlığı bakımından incelemiştir. İncelemeleri sonucunda *Codex Cumanicus* ile Kırgız Türkçesi arasında fonetik değişiklikler haricinde 1330 kelimenin ortak söz varlığı içinde olduğunu tespit ederek; Kırgız Türkçesi'nin zaman ve mekân değişiklikleri göz önünde bulundurarak kelimeleri koruduğunu belirlemiştir. Tespitini yaptığı ortak kelimelerin 919 tanesi isim; 411 tanesi ise fiildir. 947 kelimenin ise Kırgız Türkçesi'nde hiç yaşamadığını, Kırgız Türkçesi söz varlığı içinde bulunmadığını belirten Subaşı, ayrıca sözcükleri anlam değişimleri yönünden de inceleyerek; anlam daralması, anlam genişlemesi, başka anlama geçiş, anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi olarak sözcükler gruplandırılarak anlam değişmelerini de tespit etmiştir. Çalışması neticesinde genel olarak isimlerin fiillere oranla daha çok anlam değişmesine uğradığını ortaya koymuştur.

1.3.3.3. Çağatay Türkçesi (Ses) Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Aynur Turgut “Çağatay Türkçesinde Fiil (2010)” adlı tezinde;

Çağatay dönemine ait 18 eseri tespit ederek başlamıştır. Kapsamlı olarak hazırladığı bu çalışmada, incelemiş olduğu eserlerden ikisinin Çağatay dönemine ait sözlüklerden oluşması dönemin fiil söz varlığının tespitine yardımcı olmuştur. Ardından bu eserleri fişleme işlemine geçmiş ve yapılan taramalarda 12 bine yakın fiş elde etmiştir. Bu da dönemin fiil söz varlığı açısından ne derece zengin olduğunu göstermiştir. Daha sonra da fişlerin tasnifi yapılarak fiiller altı başlık altında değerlendirmeye alınmıştır.

Ergün Koca “Muhakemetü'l Lügateyn'deki Yansıma Sözcükler Üzerine (2011)” adlı makalesinde;

Yüzlerce örneği bulunan yansıma sözcüklerin, Çağatayca döneminin ve hatta tüm Türk Dillerinin, tarihi ve filolojik bakımından son derece önemli bir yadigarı olan *Muhakemetü'l-Lügateyn* adlı eserde azımsanmayacak derecede yansıma sözcük örneğinin Nevâî tarafından Farsça-Türkçe kıyasında kullanıldığı tespitini yaparak belirlediği yansıma kökenli sözcükleri görev ve anlamlarına göre sınıflandırmaya tabii tutmuştur. Çalışma neticesinde en eski sözcük türlerinden biri olan yansımalar tarihi kaynaklarda da tüm görev ve anlam özellikleriyle yerini almıştır.

Kaan Kahraman “Bâbü'r Dîvânı'nda Terimler ve Kavramsal Söz Varlığı (2023)” adlı tezinde;

Kavramsal söz varlığını ve terimleri tararken kaynak eser olarak Bilal Yücel'in *Bâbü'r Dîvânı* adlı doktora tezi çalışmasından yararlanmıştır. Kavramsal söz varlığını ve terimleri kökenleri bakımından incelemiştir. Belirlenen kavram alanları ile ilgili özel olarak hazırlanmış terim sözlüklerinden de çalışma boyunca yararlanmıştır. Arapça ve Farsça terimlerin dışındaki Türkçe terimlerin, etimolojik açıklamalarını yapmıştır. Türkçe terimlerin, etimolojik açıklamaları yapılırken tarihi ve çağdaş lehçelerdeki şekillerine de yer vermiştir. Çalışmanın *Giriş* bölümünde; Çağatay Türkçesi, dilin söz varlığı, terimler ve Bâbü'r Şah hakkında bilgiler vermiştir. İnceleme bölümünde, eserdeki terimler ve kavramsal söz varlığını ele almıştır. *Sonuç* bölümünde, grafikler ve sayısal veriler üzerinden eserdeki kavramsal söz varlığı ve terimler yüzdesel olarak ne kadarının hangi dile ait olduğunu belirlemiş, bu dağılım üzerinden dönemle ilgili saptamalarda bulunmuştur.

Yukarıda belirttiğimiz çalışmalara ek olarak tezimizle bağlantılı olduğunu düşündüğümüz şu çalışmalardan da yararlanılabilir:

Ahsen Esatoğlu “Ahkâm-ı 'Akâ'id'in Söz Varlığı (2011)”; **Akartürk Karahan** “İlk Türk Lehçeleri Sözlüğü: Dîvânü Luğâtî't-Türk'te Lehçelerin Söz Varlığına Bir Bakış (2009)”; **Ali Cin ve Yaşar Tokay** “Bengü Taşların Söz Varlığı ile Türkiye Türkçesi Ağızlarının Söz Varlığının Karşılaştırılması (2012)”; **Ayşe Nur Akgün** “Karahanlı Türkçesinde Addan Eylem Yapım Eklerinin Eş Dizimliliği (2023)”; **Emek Üşenmez** “Karahanlı Eserlerindeki Söz Varlığı Hakkında (2008)”; **Ezgi Demirel** “Orta Türkçe Sözlüklerindeki Söz Varlığının Eş Değerlikler Bakımından Art Süremlî ve Eş Süremlî Karşılaştırması (İsimler) (2016)”; **Duygu Temel** “Memlûk-Kıpçak Türkçesindeki Sağlık ile İlgili Söz Varlığı ve Kazakçadaki Durumu Üzerine

Bir İnceleme (2020)”; **Gölsen Akgün** “Eski Türkçede Yansımalı Sözcükler (2023);” **Hatice Şirin User** “Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi (2009)”; **İsmail Sökmen** “Satıraltı Türkçe Kuran Tercümelerinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı (2016)”; **Kübra Dilaver Yıldırım** “Memlûk-Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı İncelemesi: Mutfak ve Yemek Kültürüne Ait İsimler (2020)”; **Nalan Şenata** “Divânü Lugâti’t-Türk’te Tematik Söz Varlığı ve Çok Anlamlılık (2020)”; **Serpil Soydan** “Çağatay Türkçesinde Anlam ve Fonksiyon Açısından Fiilde Çatı (2016)”. **Yasemin Taş** “Kıpçak Türkçesinde Askerlikle İlgili Söz Varlığı (2017)”.

İKİNCİ BÖLÜM

TEMATİK SES SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ (İSİMLER)

2.1. SES ANLAMI TAŞIYAN SÖZCÜKLER

āvāz (Far.) ‘avaz, ses, seda’ Steingass, PED 117; Tietze, I/228

Har. *āvāz* ‘avaz, ses, seda’ NF 7/6, 9/6, 27/9 vd.; *āvāz ay-* ‘ses çıkarmak, bağışmak’ HŞ 1501; *āvāz çıkar-* ‘ses çıkarmak, bağışmak’ HŞ 465; *āvāz kıl-* ‘ses çıkarmak, bağışmak’ NF 31/8, 107/6, 130/13 vd.; HŞ 257; *āvāz kiltür-* ‘seslenmek, ses çıkarmak’ HŞ 249; *āvāz köter-* ‘seslenmek, ses çıkarmak’ HŞ 2083; *āvāz sal-* ‘ses çıkarmak, bağışmak’ HŞ 722; *āvāz tart-* ‘ses çıkarmak, bağışmak’ HŞ 3861; *āvāze* ‘ses, avaz’ HŞ 1417; *āvāze kıl-* ‘ses çıkarmak, bağışmak’ HŞ 5

Kıp. *āvāz* ‘avaz, ses, seda’⁵ CCI 36a/5; CCII 69a/21; DM 13b/14, İMS 149b/3; KGT 10/3, 195/11, 246/4 vd.; KK 69a/11; MG 93a/3; *āvāz* ‘ses, gürültü’ KF 81a/5, 148a/3, 161a/2 vd.; *hoş āvāz* ‘güzel sesli’ ÇGT 88/6, 127/3, 141/1; KGT 195/11, 220/12, 221/7 vd.

Çağ. *āvāz* ‘avaz, ses, seda, nara’ BV 220/1, 498/6; ÇFK 19b/21, 25b/8; FK 167/9; GN 437, 977; HAK 70, 107, 442 vd.; ŞHD 88a/3, 92a/3, 188a/2 vd.; YED 280/2; *āvāze* ‘yüksek ses, çığlık’ MK 18b/1; ŞHD 36b/6; ŞT 73a/8, 91b/14; *awaza/avaze* OSTN I/69; Vámb. 215; BV 191/4, 527/3; FK 457/4; GN 86, 254; YED 310/6; *bülend āvāze* ‘haykırmak, yüksek ses, gür ses’ Bdg. I/107; FK 520/1; GN 412; *awaz* ‘ses, avaz, yankı’ OSTN I/68; *bed-āvāz* ‘fena sesli’ MK 21a/1

Tanıklar

1) *ol tüşlerniṅ yorukı tēg açuḡ rāst kelür erdi, hēç haṭā kılmaz erdi. Bir kün Peygāmbar ‘as Ḥadīcaḡ aytur razhā: Yā Ḥadīca, kökdin āvāz eşittim, ingren ḡorḡtum tēdi erse, Ḥadīca razhā aydı: Yā Muḡammed, hēç ḡorḡmaḡıl!* (NF 7/5-7)

2) *Peygāmbar ‘as namāz kılmaz erdi. Üküş namāz kılmışdın sonḡ āvāz kıldı taḡı aydı: Ey yārānlarım ḡayu bir kimerse bolḡay kim ornındın turḡay taḡı ol kāfirlarḡa bargay taḡı anlardın maṅḡa ḡabar keltürgey?* (NF 31/7-9)

⁵ Toparlı, kelimenin *Baytarü’l Vazıḡ* adlı eserinde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde tesadüf edilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 16.

3) ... ölülerden kilür mi hergiz āvāz / ilk yaz künlerinde bir kün bustān içinde / güller arasında bir niçe zarīf ‘ālimler / bilen oturup inşā ‘ilminden bahş kılıp / ebyāt-ı ġarīb ve eş ‘ār-ı ‘acīb okudum. (KGT 10/3-7)

4) mun-tig işitilür āvāzı timişler anıñ ol inġildüsi iyelerining. (MG 93a/2-3)

5) bahār andağ ki bülbül gül ‘izār-ı tāze ister-min / kim ol gül-bang ile özni bülend-āvāze ister-min. (FK 520/1)

6) dāvūd yarlığ bu köñlüm tāze kılğıl / zebūrumnı bedük āvāze kılğıl. (HŞ 5)

āvāzlığ (Far. + Tür.) ‘sesli sedalı’

Har. āvāzlığ ‘sesli sedalı’ NF 310/8

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) hātırım andağ tiler kim bu kün şahrāka çıksak tağı bir bāğiča içinde oturup teferrüc ve tenezzüh kılsak, tedi erse, derhāl āmādalıķ kıldılar tağı çıktılar tağı bir bāğičada olturdılar tağı türlüg ta‘āmlar mēveler birle tena‘um kıldılar. Andın soñ ġalīfa aydı Süleymān ibni Abā Ca‘ferke: Seniñ bir cāriyañ bar erdi hoş āvāzlığ, ol cāriyanı keltürgil, tedi erse, Süleymān buyurdı, ol cāriyanı keltürdiler. (NF 310/6-9)

bang (Far.) ‘ses, sedâ’ Steingass, PED 152

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. bang ‘ses, sedâ’ ŞHD 88a/5; YED 53/1

Tanıklar

1) bang-i rūḡ-efzā durur āheng-i şehnāz eylemek. (ŞHD 88a/5)

2) seḡer çemende kulağıma bāng-i ‘ūd yiter. (YED 53/1)

car ve cer ‘sada, nida, avaz’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *car ve cer* ‘sada, nida, avaz’ ŞSL 139

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çağlama ‘avaz, ses, seda’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çağlama* ‘avaz, ses, seda’ ŞSL 147

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çalaw ‘aheng, ses, nağme’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çalaw* ‘aheng, ses, nağme’⁶ OSTN III/1878

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çav ‘ses’ Clauson, ED 393; Gülensoy, KBS 224⁷

Har. *çav* ‘ses’ İML 79

Kıp. *çav* ‘feryat, seda, ses’ Kİ 47; *çov* ‘gürültü’ CCII 57b/27b; *çağ* ‘ses, seda’ B_{VAZ} 39/2; *çağ* ‘ses, seda’ B_{VAZ} 65/3

Çağ. *çav* ‘feryat, seda, ses’ OSTN II/1934; Bdg. I/465; ŞSL 149; *çav* ‘ses, ün, şöhret’ LD 152, 403, 904

⁶ Anlam LÇ’den hareketle tarafımızdan verilmiştir.

⁷ bk. *çavlan*.

Tanıklar

- 1) içi <ne> *tar bolğay ve ne giñg bolğay orta çağlı.* (BVAZ 39/2)
- 2) orta çağlı olğay ne uzun ve ne katı kıska. (BVAZ 65/3)
- 3) *tutkay cihānnı lutfi sözi hüsni çavı tig / ger iltifat kılsa bu bî-çāre sözige.* (LD 152)
- 4) *boz atlıg ol şanem ki cihānnıñ şafāsıdur / ‘āşık kişiniñ atlık u çavlık belāsıdur.* (LD 403)

5) *seniñ ‘ışkıñ küçindin lutfi sözi / cemāliñ çavı yañlık tuttu āfāk.* (LD 904)

dāvudī (Ar.) ‘Hz. Davud’un sesini andıran kalın ses’ Steingass, PED 502; Tietze, I/569

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *dāvudī* ‘Hz. Davud’un sesini andıran kalın ses’ FK 67/2, 261/2; *dāvudī* ‘Hz. Davud’un sesi gibi gür ve tok ses ya da sesi olan’ ÇGT 126/12, 126/13, 153/1 vd.

Tanıklar

- 1) *niçe kim nağme çikip Dāvudī / demde andağ ki Mesīhā muṭrib.* (FK 67/2)
- 2) *iy muğannī hecr za ‘fidın hazīn-min iyle kim / lahn-ı dāvudī bile kilmes Mesīh-enfāsı hoş.* (FK 261/2)
- 3) *törtinç hoş-āvāzī kim dāvudī nağmesi birle kuşnı ṭayerāndın ve sunı cereyāndın men‘ kılsa.* (ÇGT 126/12-13)
- 4) *sunı cereyāndın men‘ kılsa. bes ol dāvudī nağmeliğniñ veddi barça köñülde rāsih bolur.* (ÇGT 126/13-127/1)
- 5) *āhirü’l-emr hudāy-nıñ lutfi vü ‘ināyeti taķı kerem ü hidāyeti birle müddetidin soñ yana keldi. ammā ol yūsufi cemāldın kemāl qalmadı ve ol dāvudī elhān.* (ÇGT 152/12-153/1)

elhān (Ar.) ‘sesler’ Steingass, PED 93

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *elhān* ‘sesler’ KGT 220/13

Çağ. *elhān* ‘ezgiler, nağmeler, musikiler, şarkılar’ BV 533/9; ÇFK 26a/9; ÇGT 79/12, 153/1; GN 131, 795, 1115 vd; MSD 325

Tanıklar

1) *eyle sağıngay sen kim ğurāb nağmesi anıñ elhānı perde.* (KGT 220/13)

2) *ger Nevāyī bülbüli irdi hoş elhān kör ki hecr / nevha rengi körgüzür her dem anıñ elhānda.* (BV 533/9)

3) ... *kişi kim ħurānnı dürüst ve yahşı o ħurañga imāmlık buyurgaylar ve resül şallā'llāhu 'aleyhi ve sellem aydılar kim Ħurannı 'Arabnıñ elhān ve āvāzları birle oķunğızlar...* (ÇFK 26a/8-10)

4) *gülleri açılıp rūh bülbüli elhānka kélip bu āyet ma'nīsıde kim ve neħnu aķrabu.* (ÇGT 79/12)

5) *āħirü'l-emr ħudāy-nıñ lutfı vü 'ināyeti taķı kerem ü hidāyeti birle müddetidin soñ yana keldi. ammā ol yūsufi cemāldın kemāl ħalmadı ve ol dāvudī elhān.* (ÇGT 152/12-153/1)

eşvāt (Ar.) 'sesler sedâlar'

Har. eşvāt 'sesler sedâlar' MM 377/2

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *bu eşvāt bile sözlemek ħod muħāl.* (MM 377/2)

ħalk 'boğaz, hançere (güzel) ses'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. ħalk 'boğaz, hançere (güzel) ses' KGT 39/12, 234/5, 235/11 vd.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) ... *melekü'l-mevt ħalkıñnı ilge ħikā et bir zālīm ħākim bir 'ālim irge sordı kim 'ibādetlerde fāzil-reki ħaysı turur.* (KGT 39/12-40/1)

2) *ol sebebden kim ħalkı bar idi tayyibü'l-edā ve ħalkı ke'l-bedr.* (KGT 234/5)

3) *müddetden soñgra kildi ħalk-ı dāvudī ziyāna kitip.* (KGT 235/11)

izgi 'tatlı ses'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *izgi* ‘tatlı ses’ OSTN I/1543; Bdg. I/36

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

nağme (Far.) ‘nağme, ses’ Steingass, PED 1413

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *nağme* ‘nağme, ses’ KGT 6/6, 195/11, 220/13 vd.; *nağme kıl-* ‘şarkı söylemek’ KGT 122/5

Çağ. *nağme* ‘nağme, ahenk, ses, melodi, ezgi, güzel ses’ BV 18/8, 220/4, 378/7 vd.; GN 101, 491; MK 7a/12, 21b/1, 21b/7 vd.; MÜN M794b/15; ŞHD 48b/7, 160a/12, 182a/5; YED 69/1, 112/9, 163/3 vd.; *nağme* ‘ezgi, ahenk, ses’ ÇGT 87/10, 88/6, 126/12 vd.; *nağme kıl-* ‘şarkı söylemek’ MK 21b/1

Tanıklar

- 1) ... *nağme kılsa kılmasa ilnür köngül ol muğannî köp bilür.* (KGT 122/5-6)
- 2) *maşrık ünidin ârzûlar mağrib / nağme-sin kim eşitse bir nevbet.* (ÇGT 87/10)
- 3) *ger kuyaş zengîn felek refîârlıg rahşınğa as / kim tüzer ol zeng nevhîng nağmesin efgân ara.* (BV 18/8)
- 4) *muğannîler iştiğâli senâsı üçün sürüd tüzmek muşannifler maqâlî du‘âsı âhengide nağme körgüzmek.* (MK 7a/11-12)

5) *köydürür ‘âlemni âhıdın Şibân / çün Şibânî nağme-i ‘Attar iter.* (ŞHD 48b/6-7)

nevâ (Far.) ‘ses, ahenk, nağme, ezgi, inilti, haykırış, sedâ, nağme’ Steingass, PED 1428

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *nevâ* ‘ses, ahenk, nağme, ezgi, inilti, haykırış’ GN 101,131, 408 vd.; MSD 198, 325, 803 vd.; TEH T716a/21; MÜN M785a/10; ŞHD 116a/12, 166a/8, 182a/3 vd.; MK 22a/6, 46a/8; YED 3/5, 15/7, 53/4 vd.; BV 1/1, 220/1, 360/7 vd.; FK 2/3, 44/9, 80/9 vd.; ÇGT 127/10;

HBD 1/7, 3/7, 50/7vd.; LM 216, 1003, 2392 vd.; *hōṣ nevā* ‘güzel sesli’ YED 340/7; FK 237/9; *pūr nevā* ‘sesli, nağmeli, ahenkli’ GN 194; LD 390, 1116, 2208; MK 22a/6, 46a/8; *nevā zīr* ‘ince ses’ BV 721/1

Tanıklar

1) *gülde yüzün leṭāfetidin rengi körmese / bülbülga ni idi bu figān birle bu nevā.* (FK 2/3)

2) *yarağısız işke aṇa yolçılık kılr eyyām / kayu ḥamāme kim özge nevāsını tapmas.* (ÇGT 127/10)

3) *luṭf itip ‘uṣṣāk ara yā Rab nevā kılğın naṣīb / tā Ḥüseynī ning maḳāmı bolsa bu dār-ı fenā.* (HBD 1/7)

4) *zühre yolıda tüzüp nevā zīr / muṭribler dēk bolup miyān-gīr.* (LM 216)

5) *mey-ḥānede kim ki meydin ibā kılğay, ney üni bir dil-keṣ nevā bile anı rüsvā kılğay. Eger kişi mey hevāsın başıdın çıkarur, gıcek med nālesi bile yalbarur.* (MK 22a/5-7)

özek ‘ses, gürültü, denizin sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. özek ‘ses, gürültü, denizin sesi’ OSTN I/1300⁸; ŞSL 32

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şadā (Far.) ‘seda, ses’ Steingass, PED 783

Har. *sadā* ‘seda, ses’ KE 103v/18

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şadā* ‘sadā, ses, ahenk’ LM 275, 536, 3245 vd.; MSD 327, 355; MÜN M782b/20, M785a/18; TEH T716a/25; TMA A719a/17; YED 154/3, 158/3, 293/4 vd.

Tanıklar

⁸ Kelime, Clauson’da Radloff’un sözlüğündeki ilk anlamıyla geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Clauson, ED 285.

1) *elğin̄ge aldı yana bir elgi bir[le] saġını kaķtı, saġu řadā kıldı, Yūsuf aydı: ey yigitler, sizlerniń arańız[da] bir yigit bar...* (KE 103v/17-19)

2) *bes evvelġi řadā söz olġay / her řavtķa ibtidā söz olġay.* (LM 275)

3) *her dem ki bolup alar mesāsi / kōk řāķını derz etip řadāsi.* (LM 536)

4) *kiķe kōksümni ħırāř ittim řadāsi çıķmadı / ni nevā-sāz itke min bu irse mızrābım mininḡ.* (YED 154/3)

5) *ol vaķt kim kuyaş nokķa-i i'tidāl-i rebī'īġa taĥvīl kılıp irdi, ol bināda taĥt üstige oturup 'adālet řīt ü řadāsın.* (TMA A719a/17)

řafīr (Ar.) 'ince ve güzel ses' Steingass, PED 790

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çaġ. řafīr 'ince ve güzel ses' GN 227; LM 1101

Tanıklar

1) *kēy müjde-yi cān ħazīn nefīrinḡ / rūĥumġa ġızā bēyik řafīrinḡ.* (LM 1101)

2) *ķemenler içre ķuřlarniń řafīri / yıġaķlar evci ħōř güller serīrli.* (GN 227)

şavt (Ar.) 'ses' Steingass, PED 795

Har. şavt 'ses' MM 263/2; NF 212/6

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çaġ. řavt 'ses, seda, ün, naġme' BV 340/5, 683/2; FK 305/4, 462/6, 591/8; GN 1198; LD 1065; LM 275, 1216, 1915; MK 20b/11, 21a/9, 23a/8 vd.; MÜN M783b/8, M787b/3; řHD 185a/13; TEH T709b/14, T709b/15; YED 112/9, 126/9, 340/7; *kerīhū'l řavt* 'sesi kötü olan, ķirkin sesli' ÇGT 141/10; *řavtū'l ħamīr* 'eřeklerin sesi' MK 21a/3

Tanıklar

1) *'ıvař 'ayn ħurūc ħı işit 'ilmi řavt.* (MM 263/2)

2) *taķı bir ķata ayġıl, cümle mālumnıń yarusını sańġa bēreyin, tēdi erse ol, ferīřte taķı ēkinķ ķata ħoř āvāz birle, ħazīn řavt birle Ĥaķ te'ālānı yād kıldı taķı aydı: subbūhun ķuddūsun Rabbu'l-malā'ikat wa'r-Rūhu tēdi erse, İbrāĥīm peyġāmbarnıń vaķtı ħoř boldı, ħālı müteġayyir boldı taķı aydı...* (NF 212/5-7)

3) *gerçi Leylî maḥmilidin nāle köp çikkey derāy / şavtı mühlik bolmağay Mecnūn-ı muẓtar köngli dik.* (BV 340/5)

4) *dime köymek şavtı kim uyku yoķığa raḥm itip / dir zebāne şeklidin til tartıban efsāne şem’.* (FK 305/4)

5) *kişini bilmes sēn ḥikāyet bir kerihü’l-şavt ḥaṭīb kim.* (ÇGT 141/10)

saz (Far.) ‘seda, ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. saz ‘seda, ses’ CCI 25b/4

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tavuş ‘ses’ Gülensoy, KBS 872; Tietze, I/568

Har. tavuş ‘ses’ KE 108v/11

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. tavuş ‘ses, seda’ OSTN III/988; tavuş ‘ses, seda, ayak sesi’ DTO 210; ŞSL 105; tavuş ‘ses, uğultu, gürültü, şamata’ tauş ‘ses, ses çıkaran şey’ Vāmb. 257; GN 315; tavuş ‘ayak sesi’ AL_B 175; AL_M 231; FK 188/1, 264/2; tavuş ‘yüksek ses’ HAK 432

Tanıklar

1) *Yūsuf çerig tavuşından Zelîḥā ünin işitmedi, Mevlî ta‘ālā yêl[ge] fermānladı kim Zelîḥā ünin Yūsufnıñ kulakına tēgürdi erse cılavın tartıp tinglep aydı ...* (KE 108v/11)

2) *tavuşıdın anıñ uyķandı Şābūr / tapıp ton zulmetide bü’l-‘aceb nūr.* (AL_M 231)

3) *tavuş kim öy taşıdın kilse dir-min bağı taşımdur / işikdin sāye kirgeç sağınur-min kim kuyaşımdur.* (FK 188/1)

4) *yār ikin dip nā-tüvān köñlümge salur ıztırāb / yā körüngen sāye yā öy taşıdın kilgen tavuş.* (FK 264/2)

5) *éliglep érdi nevrüz öz yoruşın / eşitti nā-gehān atlar tavuşın.* (GN 315)

tun ‘ses’

Har. *tun* ‘ses’ HKT 300a/9

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *bilür mü sen anlardın birdin, yā işitür mü sen anlarga örtüglüg tun?* (HKT 300a/9)

ün ‘ses’ Gülensoy, KBS 991

Har. *ün* ‘ses’ HKT 318a/6, 393b/7; HŞ 3820; İML 176; KE 20v/17, 30r/9, 34v/15 vd.; ME 97/5, 232/1, 233/7; MM 320/2, 119/3; *ün birle katıg esgen* ‘gürültülü ve sert rüzgâr, bora’ HKT 456b/3; *ün çoğı* ‘gürültü, bağirtı, yüksek ses’ KE 26r/15; *ün ketür-* ‘bağırmak, çağırmak’ KE 29r/7, 70r/4; *ün kılığlı bol-* ‘ses çıkarmak’ HKT 579a/2; *ün kötrüp yalbar-* ‘yüksek sesle yalvarmak’ HKT 262a/8; *ün kötrüp yalwar-* ‘yüksek sesle yalvarmak’ HKT 332a/1; *ün kötürmek* ‘yüksek sesle, alenen söyleme’ HKT 99a/1; *ün tart-* ‘seslenmek, çağırmak’ KE 68v/3, 83r/13

Kıp. *ün* ‘ses’ ; BV 171/5, 229/7, 302/5 vd.; CCI 25b/4, 29a/8, CCII 70a/13, 80b/40b; İMS 53a/4; KFT 218b/2; KGT 33/13, 119/3, 128/6 vd.; Kİ 23; KK 69a/12; TAM 23b/2

Çağ. *ün* ‘ün, ses, seda’ OSTN I/1818; Bdg. I/160; DTO 81; ŞSL 41; ÇGT 13/10, 86/9, 90/12 vd.; FK 185/3, 278/4, 346/4 vd.; GN 238, 251, 910 vd.; HAK 157, 355, 432 vd.; HBD 71/1, 152/3, 169/7 vd.; LD 1392, 1468, 2648; LM 953, 1008, 1099 vd.; ŞHD 26a/12, 73a/8, 134a/8 vd.; *ün* ‘ses, bağırma, feryat’ MK 23b/1, 35a/4, 63b/3 vd.

Tanıklar

1) *yönlü kördi anıñ saqınmışını engdürdi başını katıg kıkırdı, ün etti ün.* (ME 97/5)

2) *sarâyda taht üze otururda sarây tünglükidin eki möşük uruşup hırlaşu tüşdiler. Dakÿânūs möşükler ünidin qorqup bī hūş boldı.* (KE 178r/6-8)

3) *alıp barbañ ilinge bārīd hem / hoş ün birle kılıp cānlarnı hurrem.* (HŞ 3820)

4) *nāy üni gonca köngüllerge ne yahşı sūd iter.* (ŞHD 26a/12)

5) *nā-gāh pād-şāh sem ‘ige bī-günāh üni eşitildi erse, anıñ sūzluğ sözidin.* (ÇGT 13/10)

2.1.1. Alçak Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

hātīf (Ar.) ‘gaipten gelen ses’

Har. *hātīf* ‘gaipten gelen ses’ KE 14v/9, 247r/1

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *sen kim sen kim Muḥammedni yumaḡnı men‘ kıılır sen yumaḡ sünnetin Muḥammed kıoyup turur. Yana hātīfdin āvāz keldi: yā Alī, ol sözlegen İblīs turur.* (KE 14v/8-10)

2) *başı öz tizinge kıoḡup boynın topraḡın arıtıp aytur erdi.* یا حر صرت حرا فی الد ار ین
Hātīfdin ün bērdi. (KE 246v/21-247r/1)

örtüglüg tun ‘gizli, alçak ses, fısıltı’

Har. *örtüglüg tun* ‘gizli, alçak ses, fısıltı’ HKT 300a/9

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *anlardın birdin, yā işitir mü sen anlarḡa örtüglüg tun?* (HKT 300a/9)

2.1.2. Yüksek Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

cehren (Ar.) ‘yüksek sesle, açıkça’ Steingass, PED; Tietze, I/424

Har. *cehren* ‘yüksek sesle, açıkça’ MM 111/1

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *cehr* ‘yüksek sesle söyleme’ BV 14/7; HBD 46/5; *cehr* ‘bağırma, yüksek ses’ ŞHD 164b/1

Tanıklar

1) *takı hufye cehren okımaḡ imām.* (MM 111/1)

2) *yār çün köñlüngdedür atın tutup kılma fiğān / haq çü āgehdür anıñ zıkr-i haft hoşraķ ki cehr.* (HBD 46/5)

3) *cehrini gül fırkatından neylesün miskīn Şibān.* (ŞHD 164b/1)

çığırğu⁹ ‘ses, gürültü’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çığırğu* ‘ses, gürültü’ OSTN III/2110; DTO 306; ŞSL 162

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

katıg ün ‘şiddetli, korkunç ses’

Har. *katıg ün* ‘şiddetli, korkunç ses’ HKT 3b/7, 330b/4, 540a/1

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *kılurlar barmaklarını kulakları içinde, katıg ünlerdin ölüm korkunçı için. Taķı Tangrı kapsağan turur kāfırlarını.* (HKT 3b/6-8)

2) *taķı tuttı anlarını katıg ün, haq birle; kılduķ anlarını suw üze ıķğan çöp köpük.* (HKT 330b/4)

3) *ol vaķtın kim kemşildiler anıñ içinde, işittiler<r> anga katıg ün, taķı ol kaynar.* (HKT 540a/1)

kümbür ‘tantana ve avaz-ı bülend ile çıkan ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kümbür* ‘tantana ve avaz-ı bülend ile çıkan ses’ ŞSL 261

⁹ *çığır-* fiilinin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2. İNSANA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN SÖZCÜKLER

2.2.1. Kavga - Gürültü - Şamata Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

alburti ‘karışıklık, gürültü, şamata, yaygara’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *alburti* ‘karışıklık, gürültü, şamata, yaygara’ OSTN I/435; *alburti* Vámb. 213

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

berbür ‘meyhânedeki gürültü’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *berbür* ‘meyhânedeki gürültü’ ŞHD 58a/8

Tanıklar

1) *kün toğdı vü ‘ayş kılğıl meyhâne tola berbür.* (ŞHD 58a/8)

cedel (Ar.) ‘tartışma, kavga, dövüş’ Steingass, PED 357; Tietze, I/423

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *cedel* ‘tartışma, kavga, dövüş’ BV 377/5, 571/7; ŞHD 97a/9

Tanıklar

1) *hecr bîmārîğa kâtil zehr irür hayvân suyu / iy Mesîh asra nefes bu nüktede kılma cedel.* (BV 377/5)

2) *bil ü ağzın hayālidin egerçi lāl min līkin / cedel ehli mesellik ötti ‘ömrüm kıl ü kāl içre.* (BV 571/7)

3) *ķaysı nākış bolsa bilgil lāfidur da ‘vā cedel.* (ŞHD 97a/9)

cencal ‘kavga, gürültü’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *cencal* ‘kavga, gürültü’ ŞSL 141

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

cudī (Ar.) ‘haykırış, çığlık, gürültü’¹⁰

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *cudī* ‘haykırış, çığlık, gürültü’ ÇGT 92/13

Tanıklar

1) *peçe çıkıp anıñ dek cūdī kıldı kim kuşlardın hūş barıp.* (ÇGT 92/13)

çoğı ‘gürültü, bağırıtı, tartışma, münakaşa’

Har. *çoğı* ‘kötü söz, bağırışma’ KE 236r/3, 238v/4; *çoğu* ‘kötü söz, bağırışma, gürültü’ ME 80/7, 232/1;

Kıp. *çoğı* ‘toplanma, gürültü yapma’ İH 13

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *ķışās rast kelsün, tēdi. Yığı çoğı şaḥābelerdin zāhir boldı.* (KE 236r/2-3)

2) *uş bu dünyā içre kördüm baş ayak toluğ çoğı / tingleyü turdum tükel yaş ün sıgıt inçık yığı.* (KE 238v/4)

¹⁰ ayrıca bk. Steingass, PED 377.

3) *anınġ beg yazuġluġ içinde teŝnî‘ kıldı anġa, aça tedi aninġ üze uvtanurını çoġladı çoġu igletdi aninġ başını taġıttı anı, başın aġrıttı.* (ME 80/6-7)

4) *çoġlaŝtı érenler ol ġatıġ çoġu yâ ol ġatıŝ ġarıŝ ün, çoġu.* (ME 232/1)

çov ‘gürültü, patırtı, şamata’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çov* ‘gürültü, patırtı, şamata’ CCII 57b/27b

Çaġ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiġi için örneklendirme yapılamamıştır.

çuġ ‘gürültü, patırtı, şamata’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çuġ* ‘gürültü, patırtı, şamata’ CCII 81a/9; *çuġ çuvla-* ‘kükremek, nara atmak’ CCII 81a/9

Çaġ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiġi için örneklendirme yapılamamıştır.

daġdaġa (Ar.) ‘gürültü, patırtı’ Steingass, PED 528; Tietze, I/545

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çaġ. *daġdaġa* ‘gürültü, patırtı’ FK 322/3, 688/34; LM 2448, 3516; TMA A725a/10

Tanıklar

1) *yana hidâyet-i tevfiġ ol ki birgey Ĥaġ / köñülge daġdaġa-i ‘azm-i kiŝver-i taġġıġ.* (FK 322/3)

2) *min ki muġ deyri ara irdim ŝād / ĥâtırım daġdaġalardın âzād.* (FK 688/34)

3) *bu daġdaġadın kenâre iste / her fikr ile bolsa çâre iste.* (LM 2448)

4) *kim dağdağa tapmağay muhācir / h^wāhī güzērī vü h^wāh tācir.* (LM 3516)

5) *tefahhüsidadur kim ol kişini tapıp def kalgay. Bu sözün Erdeşirning dağdağası köprek bolup hem aning oq tavīlesidin.* (TMA A725a/10)

ğalgalaq ‘gulgule, şamata, kavga, gürültü’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ğalgalaq* ‘gulgule, şamata, kavga, gürültü’ ŞSL 208; *ğalgale* ‘gürültü, şamata’ ŞSL

208

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ğavğa (Ar.) ‘kavga, dövüş, gürültü, savaş’ Steingass, PED 898

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ğavğa* ‘kavga, dövüş, gürültü, savaş’ BD 270/1; BV 111/4, 168/5, 178/5 vd.; GN 515, 516; HAK 446; HBD 53/3, 139/6, 154/2 vd.; LD 726, 2024, 2158; LM 1294, 1499, 2780 vd.; ŞHD 52b/5, 66a/1, 142a/1 vd.; *ğavğā* ‘kavga’ MSD 272, 706, 755; *şur u ğavğā* ‘karışıklık, kavga’ MSD 272; YED 8/11, 40/6, 62/1 vd.

Tanıklar

1) *cenābingdın Emīr er şemme-i güftāre kiltürsem / bu tãremdin ötüp tüşkey melā‘ik ehliğa ğavğā.* (YED 8/11)

2) *ğavğāda mey irtikāb kılmak müüşkil.* (BD 270/1)

3) *kulaq salıng ki ħarābāt içre ğavğādur / meger ‘azīmet-i mey-ħāne iyledi ol şūh.* (BV 111/4)

4) *min esīr-i ‘ışk-min ğavğā nidür ‘uşşāk ara / iy refik-ı pend-gū aytıng ki ğavğā kılmangız.* (HBD 53/3)

5) *ol dūd bolup sipāh-ı sevdā / her dem salıp ol sipāh ğavğā.* (LM 1294)

6) *ve taqı ol ğavğa kıçkuruk ve ħaykuruknıñ keyfiyyeti ol erdi.* (HAK 446)

hengāme (Far.) ‘kavga, gürültü’ Steingass, PED 1515; Tietze, II/295

Har. *hengāme* ‘kavga, gürültü’ HŞ 405

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *hengāme* ‘zaman, gürültü, patırtı, kavga’ BV 309/1, 455/3, 531/2 vd.; FK 153/7, 516/4, 689/27 vd.; LM 595; MK 24a/12, 47a/10, 49a/7 vd.; TMA A733a/27; YED 28/9

Tanıklar

1) *vaşlıdın dem urğan ‘aşıqlarını öldürmüş Emîr / taptı bu Manşûrlar hengāmesidin dār zīb.* (YED 28/9)

2) *kātil közüñg etrafida müjgān çikiptür iyle şaf / kim katl iter hengāmede kılğay hücum il her taraf.* (BV 309/1)

3) *iy Nevāyî tā tirigsin tartğuy ildin cefā / savuğaç hengāme-i ‘ışkıñ bu gavgā tarkalur.* (FK 153/7)

4) *lîk olğusı derd ü sūzı köprek / hengāme-yi dil-fürüzı köprek.* (LM 595)

5) *gāfilîdür bu eşyā bile hengāme tutқан ve Hāḡ te‘ālā kazā vü taḡdiri sözün unutқан.* (MK 24a/12-13)

6) *revan kim bolmasun hengāmemiz serd / şana ‘at birle sözni yüzlemegil.* (HŞ 405)

hurūş (Far.) ‘coşma, çağiltı, gürültü, şamata, velvele, telaş’ Steingass, PED 457; Tietze, II/337

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *uruş* ‘kavga, dövüş’ CCII 82a/11

Çağ. *hurūş* ‘coşma, çağiltı, gürültü, şamata, velvele, telaş’ FK 49/4, 689/142; GN 867, 1053; MK 51a/4; MÜN M784b/19, M788a/27; ŞHD 74a/2, 74a/7, 148b/3; *hurūş* ‘çingar, gümbürtü’ ÇGT 80/6, 92/4, 93/6; *hurūş ét-* ‘coşmak, çağlamak, gürlemek, bağırıp çağırmak’ GN 667, 1051

Tanıklar

1) *niçük kim mekteb etfāli hurūşı / ğamıdın ḡalk ara feryād u yā Rab.* (FK 49/4)

2) *kaṡre’î kalsa kühen-pîr anı nūş / nev-cevān bolğay itip cūş u hurūş.* (FK 689/142)

3) *anıñ zevkide bir na’re peydā bolup cūş taḡı hurūş ol meclis.* (ÇGT 80/6)

4) *bir muhlis semā 'ige mēndin / eşitilmiş meger nefir ü hurüş. (ÇGT 92/4)*

5) *gül-berg dig handān olup bülbül kibi kılğay hurüş. (ŞHD 74a/2)*

'alālā (Ar.) 'gürültü, patırtı, bağırıp çağırma' Steingass, PED 861; Tietze, I/140

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. 'alāla 'gürültü, patırtı, bağırıp çağırma' BV 32/4, 152/1, 486/1 vd.; MK 35a/5, 58a/1, 59a/8 vd.; 'alāla 'velvele, tantana, gürültü' FK 642/1, 681/17, 689/300; MK 35a/5, 58a/1, 59a/8 vd.

Tanıklar

1) *ol muğ-beçe guyā ki çıkıptur yana ösrük / yoksa ni üçün deyrde bar ilge 'alālā. (BV 32/4)*

2) *ölmesem bu kiçe renc ü derd-i gavgāsi nidür / itlerinġning hem başım üzre 'alālāsı nidür. (BV 152/1)*

3) *olturur kūyide 'ışk ehlin 'alālāsı üçün / şāh katl itken kibi itlerni gavgāsi üçün. (BV 486/1)*

4) *deyr kūyide bu kün asru 'alālā irdi / çun yitiştim yügürüp turfe temāşā irdi. (FK 642/1)*

5) *gaflatidin evrādıda 'alālā, niçük ki mestler bezmide dir nā telālā. (MK 35a/5)*

'arbede (Ar.) 'kavga, gürültü' Steingass, PED 842; Tietze, I/192

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. 'arbede 'kavga, gürültü' BV 42/1, 77/7, 125/2 vd.; ÇGT 161/5; FK 55/5, 66/1, 689/91

Tanıklar

1) *veh ki ol muğ beçe her dem ki çiker bāde-i nāb / kızgalur 'arbedesidin bu kühen deyr harāb. (BV 42/1)*

2) *Nevāyī ösrük eger kılsa 'arbede taṅg yok / ki şeyn olur işi mecnūnnı ger kılurlar mest. (BV 77/7)*

3) *kıçe vü küindüz ħarābāt içre andaķ mest-min / kim kaçarlar ‘arbedemdin şıĥne birle muĥtesib.* (FK 55/5)

4) *barur ol mest yana nāz iylep / ħalk ile ‘arbede āġāz iylep.* (FK 66/1)

5) *cefā mu örgetti köñüller ėlini almak ‘itāb u ‘arbede.* (ÇGT 161/5)

kêriş ‘kavga, tartışma’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *kêriş* ‘kavga, tartışma’ CCII 81b/35

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

keşiş (Ar.) ‘gürültü’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *keşiş* ‘gürültü’ LD 1831

Tanıklar

1) *körgeli āşüfte zülfünġni ħamerniġ devride / ħatırım ħılmas keşiş ħat ‘ā ser ü sāmān sarı.* (LD 1831)

ķıġaş ‘gürültü, şamata’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ķıġaş* ‘gürültü, şamata’ ŞSL 248

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ķiyāmet (Ar.) ‘kıyamet, gürültü, patırdı’ Steingass, PED 997

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. kıyāmet ‘kıyamet, gürültü, patırdı’ FK 37/6, 81/3, 190/1 vd.; HBD 35/5, 52/5

Tanıklar

1) kıyāmet irdi ansız kim yüz açtı iy müsülmānlar / boluñ vākıf ki boldı fitne-i āhır zamān peydā. (FK 37/6)

2) kadiñ cilvesin ulus boldı cānsız / dime anı kāmēt ki ol bar kıyāmet. (FK 81/3)

3) hūrī ki miniñ cānıma āfet yitiliptür / tūbī kibi kad birle kıyāmet yitiliptür. (FK 190/1)

4) dehr içinde āfeti tüşmiş kıyāmet boldı mu / yā ki çıkkan bezmdin mest ol perī-peyker müdür. (HBD 35/5)

5) kāmētīng servi bu ‘ālemde kıyāmet bes durur / cilve birle bes yana her lahza salma rüsteñiz. (HBD 52/5)

kozğalan ‘gürültü, şamata’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. kozğalan ‘gürültü, şamata’ BV 139/5; FK 113/5, 161/1; MK 21b/12, 39a/11, 56b/4; kozğalan ‘şamata’ ŞSL 236

Tanıklar

1) oynamağ birle salur devrānga rahşı kozğalan / her kaçan kim bezmdin ol şūh ser-hoş atlanur. (BV 139/5)

2) zamāne içredür āşüb u kozğalan güyā / ki çıktı ser-hoş u tünd atlanıp yana ol şūh. (FK 113/5)

3) birev gamı yana köñlümge kozğalan saladur / birev dimey ki bu āşübüñ fülān saladur. (FK 161/1)

4) çalgay, könül mülkige ni kozğalanlar ki salgay. Sülük ehliğa. (MK 21b/12)

5) kozğalan tüşti ve uyatdın rühi bedendin müfārekat. (MK 39a/11)

kürüldü ‘gürültü, şamata, patırtı’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kürüldü* ‘gürültü, şamata, patırtı’ ŞSL 258

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

neng (Far.) ‘gürültü’ Steingass, PED 1428

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *neng* ‘gürültü’ TMA A732a/26, A732b/21, A733a/2

Tanıklar

1) *çü ğazab iyledi Şehr-îrād Melik / anıñ nengidin boldı berbāzlık.* (TMA A732a/26)

2) *velī kiltürüp milk hāliğa neng.* (TMA A732b/21)

3) *tāc başığa koyup ileyige turdılar, ol perīşān söz ayta başladı kim mañğa bu taht u tādın neng ü ‘ārdur. Kördiler.* (TMA A733a/2)

şağab (Ar.) ‘kavga, gürültü’ Steingass, PED 747

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şağab* ‘kavga, gürültü’ MK 57a/13

Tanıklar

1) ... *kim dirler fülān fülānga ‘āşık boluptur ve bu her nev’ kişi her nev’ kişige bolsun, şağab u ıztırāblarığa ğayrı lezzet cismānī ve şehvet nefsanī imes.* (MK 57a/12-57b/1)

şamata (Ar.) ‘gürültü ve harıltılı kavga’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şamata* ‘gürültü ve harıltılı kavga’ ŞSL 203

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şavhum ‘velvele, gürültü’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şavhum* ‘velvele, gürültü’ ŞSL 202

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şawkun ‘ses, patırtı, gürültü’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şawkun* ‘ses, patırtı, gürültü’ OSTN IV/929; *şaukun* Vámb. 303

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şer ‘kavga, gürültü’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şer* ‘kavga, gürültü’ LD 295

Tanıklar

1) *raḥmı peydā boldı mu bolğay anıṅ taş köñglide / zülfi öksütti mü irkin munça şūr u şerni hıç.* (LD 295)

şokun ‘gürültü, curcuna, toplu halde yapılan gürültü’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şoğun* ‘gürültü, curcuna, toplu halde yapılan gürültü’ OSTN IV/1024; *şoğun* ‘kargaşalık, patırtı’ DTO 378; *şukun* ‘ses, şamata, gürültü’ ŞSL 204

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şūr (Far.) ‘kavga, gürültü’ Steingass, PED 765

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şūr* ‘kavga, gürültü, şamata’ BD 101/4, 251/1, 504; BV 581/11; FK 145/3, 533/1, 540/3 vd.; LD 2043; LM 555, 1061, 1116 vd.; MK 95a/5; YED 41/2, 50/5, 86/2

Tanıklar

1) *lebiñ hayālīde şūr-ābe tōksem andın irür / ki bir çüçüg birür ol yirde kim su bolğay şūr.* (FK 145/3)

2) *yārdın ayru mey içmek kın durur belkim ağu / ħ āh ağızda telğ su ħ āhi burunda şūr su.* (FK 533/1)

3) *derrende sibā‘ kim salıp şūr / bu deştde her taraf uşak mūr.* (LM 555)

4) *zeber-destler başıda mülk hevāsı şūri andın ve zīr-destler...* (MK 95a/5)

5) *köygen yürekni şūrını eşkim füzün iter / andağ ki tuz suyu bile bolğay kebāb telğ.* (YED 41/2)

tarāķī (Ar.) ‘gürültü’¹¹

Har. *tarāķī kop-* ‘gürültü çıkmak, gürültü yükselmek’ HŞ 4648

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *kopup aņsızda kökdin bir tarāķī / sarāyındın yıkıldı bir tāql.* (HŞ 4648)

tasırtı ‘gürültü, patırtı’

¹¹ Ayrıca bk. Steingass, PED 291

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *tasırtı* ‘gürültü, patırtı’ OSTN III/918; *tasirti* Vámb. 255

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

veğā (Ar.) ‘gürültü, patırtı, kavga’ Steingass, PED 1474

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *veğā* ‘gürültü, patırtı, kavga’ MSD 252

Tanıklar

1) *uruş, sançış, veğā, heycā küni bolsa, kaçar sendin / niçe kim bolsa Gīv ü Rüstēm ü Gūderz ü Zāl ü Zer.* (MSD 252)

velvele (Ar.) ‘gürültü, yaygara’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *velvele* ‘gürültü, yaygara’ LD 136, 2671

Tanıklar

1) *ay yüzüñg allıda hacil hüsn ili rüm u çīn ara / velvele saldı közlering kâfiri ehl-i dīn ara.* (LD 136)

2) *uyhu uçtı tüştü cānga velvele / kiçe hūblar sarı uğrın köz sala.* (LD 2671)

yongāk ‘kavga, gürültü, patırtı’

Har. *yongāk* ‘kavga, gürültü, patırtı’ İML 103

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.2. Ağlama - İnleme - Feryat Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

batık ‘inim inim inleme, feryat ığılığı’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *batık* ‘inim inim inleme, feryat ığılığı’ OSTN IV/1514; Bdg. I/218

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

bükā (Ar.) ‘ağlama’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *bükā* ‘ağlama’ TEH T713b/22

Tanıklar

1) ve Yahyā ‘aleyhi’s-selāmınḡ tātī bi-ğāyet ve yığlamağı bī-nihāyet irdi. Ve dirler ki ḡāyet-i bükādın iki közide iki nāv-dān dik çukur haṭ peydā bolup irdi ve buğurda Meryem. (TEH T713b/21-22)

dād (Far.) ‘feryat’ Steingass, PED 494

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *dād* ‘feryat’ YED 103/1, 123/5, 174/3 vd.

Tanıklar

1) ḡaste könglüm bu cefālardın niçük dād eyleses. (YED 103/1)

2) *nāvek-i müjgānlarınḡ cevride ger dād eylesem / köksüme hicr āfetidin tîr-i pîrāndur*
'ivaz. (YED 123/5)

3) *vaşl eyyāmı hayāl itmek irür her kün işim / kiçeler hicrān gamıdın ün çikip dād*
eylemek. (YED 174/3)

efḡān (Far.) 'inleme, acıyla bağırma' Steingass, PED 84

Har. *efḡān* 'inleme, acıyla bağırma' HŞ 3291; *efḡān kıl-* 'inlemek, acıyla bağırarak,
feyad ve figan etmek' HŞ 3291

Kıp. *efḡān* 'inleme, feryat' KGT 235/2, 173/3

Çağ. *efḡān* 'feryat, bağırma' LD 124, 671, 860 vd.; *efḡān* 'acıyla haykırma, inleme'
BV 120/2, 184/7, 253/3 vd.; ÇGT 114/8, 114/10; FK 21/7, 179/7, 196/3 vd.; LM 654, 1253,
2381; MÜN M786a/19; *efḡān* 'inleme, bağırıp çağırma' ŞHD 22a/4, 63a/11, 160a/6 vd.; YED
50/5, 90/4, 301/7 vd.; *efḡānlıḡ* 'inleyen' BV 394/1

Tanıklar

1) ... *tümen bülbül kılur 'ışkıında efḡān / küneş vaşlın tilemes bolsa vatvāt.* (KGT 235/2-
3)

2) *köngül efḡānıdın şûr-ı kıyāmet āşikār oldu / esîr-i gerdiş-i ol çeşm-i fettān oldu*
oḡşaydur. (YED 50/5)

3) *mey yüzüñde güller açtı kılma feryādımnu men ' / bülbül efḡānını tañg açıldı çün gül-*
şende verd. (BV 120/2)

4) *iy Nevāyî isteseñ kim ölmegey il derddin / derd-i ḡālîñni dime nazm iyleben efḡān ara.*
(FK 21/7)

5) *üçün yer ehliniñ efḡānı kökke yetti taķı rehā yolu naḡv-ı sitt.* (ÇGT 114/8)

6) *kılur men uş igiñ 'ışkıında efḡān / üçekde hindü tig kim bolsa pāsbān.* (HŞ 3291)

enîn 'inilti, inleme'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *enîn* 'inilti, inleme' MSD 41

Tanıklar

1) *vuşlatıngdın geh kilür tilge bışik büzgäle / furkatıngdın geh kılur hannâne zārī vü enīn.* (MSD 41)

feryād (Far.) ‘feryat, sızlanma’ Steingass, PED 926; Tietze, II/49

Har. *feryād* ‘feryat, sızlanma’ KE 70r/6, 237v/17, 188r/13 vd.

Kıp. *feryād* ‘feryat’ KGT 117/6, 205/1, 247/13 vd.

Çağ. *feryād* ‘bağırma, bağırışma, şikâyet’ BD 51/3, 119/3, 286/2vd.; LD 163, 313, 577; LM 1096, 1159, 1285 vd.; *feryād* ‘feryat, bağırma’ AL_K 636; BV 117/9, 120/2, 292/4 vd.; FK 49/4, 285/5, 297/5 vd.; HAK 251; HBD 99/3, 116/2, 155/2 vd.; MK 46a/9, 72a/13, 74b/7; MSD 454, 555; ŞHD 34a/13, 63a/10, 85a/11 vd.; ŞT 104a/4; YED 8/9, 119/9, 246/1 vd.

Tanıklar

1) *ey Yehūdā, kamuğdın sen bağırsak erding, bulardın feryād tēggil, maṅga raḥm kılğıl, tēp nār tēg yaṅgaḳı üze ahar tēg yaşı boldı.* (KE 70r/5-7)

2) *livā-yı mekremet rüz-ı kıyāmet kolğa algānda / teğāfūl kılsaṅ aḥvālimğa yüz feryād u vāveylā.* (YED 8/9)

3) *... kılur ol hōcalar mīṅ āh u feryād / luḳmān ḥakīm ol kārīvān içinde ḥāzır idi ayttılar.* (KGT 117/6-7)

4) *Nevāyī yār feryādıṅğa yitmes / anıṅ fāriḡlıḡdın iyle feryād.* (BV 117/9)

5) *çün ḡam u feryād u efḡānı irür gül şevkıdın / her nihāl üzre eger bülbül nevā tartar ni ḡam.* (HBD 99/3)

haray ‘feryad figan’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *haray* ‘feryad figan’ ŞSL 287

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ıḡı ‘ağıt, feryād’

Har. *ıḡı* ‘ağıt, feryād’ ME 50/7; *ıḡlamak* ‘ağlama’ CCI 21a/4

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *Taṅgrı anıṅ barlıkını, yaşını ünin kötürdi avrat ıǵı birle, öǵürdü tişi öǵülüǵ, qatıǵ yıǵlamak satıǵ qaytarıştı.* (ME 50/6-8)

ınçık ‘ah vah etmek, ağlayıp inleme’ Clauson, ED 174

Har. *ınçık* ‘ah vah etmek, ağlayıp inleme’ KE 11v/11, 144r/5; *ınçık yıǵı* ‘ah vah etme, ağlayıp inleme’ KE 238v/4

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *nerse keltürmedi, tédiler. Süleymāṅa qatıǵ sözledi, bargıl kişi işin işlegil. Süleymān öz mülkin saǵındı, ınçık birle yıǵladı, zenbıl köterip teṅgiz kıraqıǵa keldi.* (KE 144r/4-6)

2) *uş bu dünyā içre kördüm baş ayāq toluǵ çoǵı / tiṅleyü turdum tükel yaş ün sıǵıt ınçık yıǵı.* (KE 238v/4)

3) *Yahyā bin Mu‘az er-Rāzī aytur: Hacge oǵradım, yalguzun badiye içinde tün qaraṅǵusında ınçıkǵa oǵradım, āvāz işitdim.* (KE 11v/10-12)

ingildü ‘inilti, ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *ingildü* ‘inilti, ses’ MG 93a/3

Çağ. *ingildü* ‘nale, feryad, figan’ ŞSL 64

Tanıklar

1) *mun tig işitilür āvāzı timişler anıṅ ol ingildüsi iyelerining.* (MG 93a/2-3)

koǵuş ‘yüksek sesle hıçkırarak ağlama, inilti’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *koğuş* ‘yüksek sesle hıçkırarak ağlama, inilti’ OSTN II/519; *koğuş* ‘bağırarak ağlamak, feryat etmek’ Bdg. II/85

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

mātem (Ar.) ‘matem, inleme, feryat’ Steingass, PED 1137

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *matem* ‘matem, inleme, feryat’ OSTN IV/2045; *mātem* ‘matem, inleme’ Bdg. II/195

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

mūye (Far.) ‘hıçkırma hıçkırma ağlama’¹²

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *mūye* ‘hıçkırma hıçkırma ağlama’ HBD 133/4; LM 3048

Tanıklar

1) *mūyedin bili hayālidin tenim andağ ki mūy / nāledin zülfi hevāsıdın niçük kim nāl-min.* (HBD 133/4)

2) *kıldı anasığa mūye āğāz / yüz derd ile boldı nevha-perdāz.* (LM 3048)

nālān (Far.) ‘ağlayan, inleyen, inleyici’ Steingass, PED 1378

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *nālān* ‘ağlayan, inleyen, inleyici’ GN 232; BV 385/2; LM 1277; ŞHD 46b/13, 114a/8, 135a/5 vd.;

¹² Ayrıca bk. *moyān* Steingass, PED 1350.

Tanıklar

- 1) *kılıp gül hücresi girdinde cevân / nevâyî başladı giryân u nālân.* (GN 232)
- 2) *ger buzukda cuğd-ı nālân körmemiş sin zahmı köp / ten ara efgân çiker könglüm kuşın nezzâre kıl.* (BV 385/2)
- 3) *tapıp anı bir kum içre nālân / kılğan kişi dek karağcı tālân.* (LM 1277)
- 4) *nevâsında her türlüğ nālân kılur-min faķır bularnıñ bu hâllerin kördüm.* (ŞHD 46b/13)
- 5) *lebleri hâlin körüp nālân bolur-sin ‘andelîb.* (ŞHD 114a/8)

nâle (Far.) ‘inleme’ Steingass, PED 1378

Har. nâle ‘feryat figan’ KE 91r/17

Kıp. nâle ‘inleme’ KGT 265/4, 127/1, 227/2

Çağ. nâle ‘inleme, inilti’ BV 185/4, 293/5, 372/4 vd.; GN 235, 255, 493 vd.; HBD 79/2, 158/5, 171/7 vd.; LD 497, 1958, 2319 vd.; LM 899, 1014, 1373 vd.; MK 38b/13, 74b/7, 75a/6 vd.; MSD 506; MÜN M788b/10, M787b/25, M797a/24; ŞHD 42a/6, 90a/1, 108a/7; TMA A726b/15; YED 33/4, 59/1, 61/3 vd.; *nâle* ‘feryat figan’ ÇFK 48a/2; *nâle-i bâzâr* ‘pazar yerinin gürültüsü’ LD 2673; *nâle-i seher* ‘seher feryâdı’ LD 2308; *nâle-i zâr* ‘inleyici feryât’ LD 951, 996, 1921; *nâliš* ‘inleme, inilti, inleyiş’ LD 992, 2498; LM 1659; MSD 529; ŞHD 11a/11, 68b/13, 103a/3 vd.

Tanıklar

- 1) *şî‘r hoca bu nez ‘ içinde nâle kılur.* (KGT 265/4)
- 2) *örtedi könglüm şerâr-ı nâledin eflākni / ‘ârızıñ hicride cān mülkini âteş-hâne tut.* (YED 33/4)
- 3) *tabl u nefîr ma‘rekesi içre dimenğiz / kim ‘ışkıda ulus işi feryād u nâledür.* (BV 185/4)
- 4) *ol vefâsız könglide çün yok turur resm-i vefâ / iy köñül ni yirge yitkey nâle vü āhıñg sınıñg.* (HBD 79/2)
- 5) *sên nâle kılıp ğamın nêdin-sên / eşkıñg aķızıp hazîn nêdin-sên.* (LM 899)

nâliš (Far.) ‘inleme, inleyiş, inilti’ Steingass, PED 1378

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *nâliš* ‘inleme, inleyiş, inilti’ ÇFK 12a/3; FK 368/2; GN 503, 1137; YED 227/3; *nâlišlik* ‘ağlama, sızlama’ HAK 275

Tanıklar

1) ... üç vaqt bar turur kim anda kök ve taqı yir Hüdāy Ta‘ālāğa nâliš kılurlar ve ‘arş ve kerisi teprenür biri ... (ÇFK 12a/3)

2) nâle cürmi birle kim cānımı aldūğ nâlišim / sinsizin bī-ihtiyār irkenni bilmes mü idiñ. (FK 368/2)

3) başınıñ üstide bī-çāre bülbul / kılıp nâliš bile feryād u gūlgul. (GN 503)

4) körerler kim melek-siret eki pīr / ayurlar āh u nâliš birle tekbūr. (GN 1137)

4) ... hicr şāmı nâlišimdin boldı ilni bağı hūn. (YED 227/3)

5) ol sâ‘atde uluğ dergāhğa kol köterip nâlišlik kıldı. (HAK 275)

nevha (Ar.) ‘ağlama’ Steingass, PED 1432

Har. *nevha* ‘ağlama’ KE 22v/17, 22v/18, 23r/1 vd.; KGT 247/13, 117/2; *nevha ayıt* ‘yüksek sesle ağlamak, feryat figan etmek’ HŞ 4509, *nevha kıl-* ‘feryat figan etmek’ HŞ 2690; KE 188r/14; NF 26/15, 233/14, 322/4 vd.; *nevha uza-* ‘feryat figan etmek’ HŞ 791

Kıp. *nevha* ‘ağlama’ KGT 117/2, 247/13

Çağ. *nevha* ‘yüksek sesle ağlama, ağıt, inleme’ ÇFK 104b/20; FK 80/9, 145/6, 186/3 vd.; GN 161; LM 946, 1165, 1328 vd.; MÜN M801b/2; MSD 605; ŞHD 48b/12, 174b/11; TEH T710a/13, T714b/6; *nevha* ‘ölüye sesli olarak ağlama, ağıt’ BV 220/2, 327/4, 488/8; YED 53/4; *nevha kıl-* ‘yüksek sesle ağlamak, ağıt yakmak’ GN 498; LD 2270

Tanıklar

1) bu hālde barça nevha ve feryād içinde idi ol fakīrni kördüm. (KGT 247/13)

2) ... nevha kılmak kim oyun ve beyhūde iş turur ol kim nehy ve men’ kıldım sizlerni yağa yırtmaqlıkdın ... (ÇFK 104b/20)

3) iy Nevāyī çu nevā nevha bile boldı bedel kās / bolmağay irdi saña zühre-cebīnler bile ülfet. (FK 80/9)

4) bülbul başı üzre nağme-perdāz / ahvālīga nevha eylep āgāz. (LM 946)

5) *nevha āhengi tüzüp āğāz kıl mahzūn sūrūd / ol sūrūd içre ḥazīn kōnglümge mahftī rāz tüz.* (BV 220/2)

6) *yana ol taş kise āğāz kıldı / yana zārī vü nevha sāz kıldı.* (HŞ 2690)

ögülüg ‘feryat, çığlık’

Har. *ögülüg* ‘feryat, çığlık’ ME 50/7

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *ünin kötürdi avrat ıgı birle, ögürdü tişi, ögülüg, katıg yığlamak.* (ME 50/7)

sağu ‘nevha, feryad figan’ Gülensoy, KBS 715¹³

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *sağu* ‘nevha, feryad figan’ ŞSL 180; *sağu sağmak* ‘nevha, nalan itmek’ ŞSL 180; *sağun* ‘feryad ve figan, ah, nale’ ŞSL 180

Tanıklar

Sözcük, dönem sözlüklerinden tanıklandığı için örneklendirme yapılamamıştır.

sıgıt ‘ağlayıp sızlanma, feryat’ Clauson, ED 806

Har. *sıgıt* ‘ağlayıp sızlanma, feryat’ KE 238v/4, 242v/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *sıgıt* ‘ağlama, inleme’ ÇGT 200/2

Tanıklar

1) *uş bu dünyā içre kördüm baş ayāk toluğ çoğı / tingleyü turdum tükel yaş ün sıgıt inçık yığı.* (KE 238v/4)

2) *Ḥasanḳa bērdi, içti ērse kōngli bulğandı, bağırī pāre pāre bolup boğzındın keldi, nedin bolğanın bildi. Yığı sıgıt kıopardılar.* (KE 242v/2-4)

3) *yok ērdi anlarnıñ sīretide. Mecliside oturup turur ve sıgıtı.* (ÇGT 200/2)

¹³ bk. *sağu sağ-*.

şīven (Far.) ‘inleme’ Steingass, PED 777

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şīven* ‘inleme’ BV 386/3, 502/5; HBD 95/1; MK 3b/7

Tanıklar

1) *çün bolur ol tırfe kuş köprek remīde ni asıg / her zamān yüz katla ger feryād u şīven iylegil.* (BV 386/3)

2) *anğlağaç katl iyeler irdi şükr kim bilmes kişi / bezmi gavğası ara ehl-i muşībet şīvenin.* (BV 502/5)

3) *ve eyzan lehu / iy köngül ol bī-vefā kūyıda miskīn iylegil / zār yıglap şerh itip hālimni şīven iylegil.* (HBD 95/1)

4) *her nev‘ şıkkı şūretde kadem urdum ve her tavr şülükü şöhetiga yitkürdüm. Gāh mezellet ü fenā virānıda şīven körgüzdüm ve gāh ‘izzet ü gına büstānıda encümen tüzdüm.* (MK 3b/5-8)

vāla (Far.) ‘inleyen, inilti’ Steingass, PED 1453

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *vāle* ‘inleyen, inilti’ YED 113/3, 122/5, 379 vd.; *vālelik* ‘inleme, inilti’ YED 199/1

Tanıklar

1) *bolup mecnūn kiyikler şöhetini ihtiyār itdim / men-i dīvāneni tā vāle bir vahşī gāzāl itmiş.* (YED 113/3)

2) *emīr ol yüz gamıdın vāledür men / meger kim āfet-i devrāndur ‘ārız.* (YED 122/5)

3) *dāde saht u hıyre durur āyīne / rū-be-rū boldı cemālinğ ayına / bolsa könglüm dik muhabbet vālesi / su bolup aqqay idi her āyīne.* (YED 379)

4) *bu cān u köngül vāleliğin yārime ayting / bī-dil kulını ‘arzını dil-dārıma ayting.* (YED 199/1)

yıgı ‘göz yaşı, ağlama, girye’

Har. *yıǵı* ‘göz yaşı, ağlama, girye’ HŞ 2801; KE 237v/17; *yıǵı çoǵı* ‘ağlama ve gürültü bağırtı’ KE 236r/3, *yıǵı sıǵıt* ‘ağlama sızlama, feryad’ KE 242v/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *yıǵı* ‘gözyaşı, ağlama, inleme’ BD 97/3, 81/4, 556/9 vd.; GN 162, 164; *yıǵı* ‘ağlamak’ AL_K 827

Tanıklar

1) *fırāking iĉre yıǵıdın niĉük yıǵay özni / yaşım baş urdı cihānga ni nev‘ yaşırayın.* (BD 97/3)

2) *kebābsuz işke kilmez hîĉ tütün bil / yıǵınıñ asǵı yoĉ boldı şabır kıl.* (HŞ 2801)

3) *özin yerge urup köp yıǵladı zār / yıǵıdın özge ĥöd nè çāresi bar.* (GN 162)

4) *tükendi şabr u ārām u karārı / yıǵı köp boldı ĥaddin aştı zārı.* (GN 164)

5) *yıǵıp Ermen elin ferĥunde-ĥākim / kılıp Ferhād üçün redd-i mezālīm.* (AL_K 827)

yıǵlanķu ‘ağlayış’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *yıǵlanķu* ‘ağlayış’ OSTN III/507; *yıǵlanķu* ‘ağlayış, ağlama’ Vámb. 357

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

zār (Far.) ‘ağlama, feryat, figan’ Steingass, PED 606

Har. *zār* ‘ağlama, feryat, figan’ HŞ 3157; *zārı* ‘ağlama, inleme, yalvarıp yakarma’ HŞ 3355; *zārı kıl-* ‘yalvarıp yakarmak’ HŞ 2626; *zārī* ‘ağlama, inleme, yalvarıp yakarma’; *zārī kıl-* ‘yalvarıp yakarmak’ HKT 128b/2; NF 319/3; *zār artur-* ‘ağlamak, feryat ve figan etmek’ HŞ 2487; *zār bol-* ‘ağlamak, feryad etmek’ HŞ 245; NF 356/13; *zār ıǵla-* ‘ağlamak, feryad etmek’ HŞ 3878; *zār ıñra-* ‘ağlamak, feryad ve figan etmek’ KE 183r/3; *zār iñre-* ‘ağlamak, feryad ve figan etmek’ HŞ 2447; *zār kıl-* ‘ağlamak, feryad ve figan etmek’ HŞ 1816; *zār yıǵla-* ‘ağlamak, feryad ve figan etmek’ HŞ 2578; KE 108r/20, 142v/13, 170r/20; *zār zār yıǵla-* ‘hiç durmadan

ağlamak, feryad etmek' KE 108r/20; NF 11/14; *zār u zār yığla-* 'hiç durmadan ağlamak, feryad etmek' NF 182/11; *zār ve zār yığla-* 'hiç durmadan ağlamak, feryad etmek' NF 196/17

Kıp. *zārī* 'ağlama, inleme' KGT 135/8, 316/13

Çağ. *zār* 'ağlama, inleme, feryat, ağlayan, inleyen' BD 26/1, 30/2, 61/3 vd.; BV 98/9, 119/6, 255/1 vd.; ÇGT 72/5, 81/8, 92/3 vd.; FK 9/9, 47/5, 77/1 vd.; GN 212, 250, 307 vd.; HBD 17/2, 25/1, 26/1 vd.; LD 495, 1066, 2364 vd.; LM 170, 267, 524 vd.; MK 32a/5, 66a/8, 69a/4 vd.; MSD 211, 275, 613 vd.; MÜN M788a/12, M788b/10, M792a/11 vd.; ŞHD 14b/2, 136a/6, 160a/6 vd.; YED 7/6, 36/7, 56/4 vd.; *zārī* 'ağlama, inleme, yüksek sesle ağlayıp sızlanma' BD 72/5; BV 259/5, 572/1; FK 290/3, 641/3; GN 246; LM 745, 1035, 1098 vd.; MSD 425; ŞHD 143a/9, 168a/4; YED 125/8; *zārī kıl-* 'ağlamak, inlemek' GN 521; LD 1653, 2241; *zārī vü enīn* 'ağlama ve inleme' MSD 41; *zārī vü nāle* 'ağlama ve inleme' MSD 506; *zār bol-* 'ağlamak' MK 21b/11

Tanıklar

- 1) *bu küin ol devletimden ayrılıp zār.* (KGT 135/8)
 - 2) *yazukluğ kullar istiğfārı haqqı / hacılık yığısı zārı haqqı.* (HŞ 3157)
 - 3) *niçe kim derd-i dilim didim fiğān ü zār ara.* (ŞHD 14b/2)
 - 4) *gedālar ilgide sin anı ħār u zār ittiṅ / çalar seninḡ ilginḡdin başını taşka direm.* (MSD 211)
 - 5) *cürm ü güneh şefā 'atı sindin ümīd itip / na 'tiṅ hevāsın eyledi bu zār u bī-nevā.* (YED 7/6)
 - 6) *belā-yı 'ışk u yalguzluk dağı hicrān u gurbetde / atım Mecnūn kīşim miḡnet işim zārī yirim külḡan.* (BD 72/5)
 - 7) *maḡa sindin irmez bu ħār u zārı / hem öz baḡtımḡın ol kılmaḡı bārı.* (HŞ 3355)
 - 8) *bular barı yıḡın eylep kılıp zārī tazarru 'lar.* (ŞHD 143a/9)
- zārīlık*** (Far. + Tür.) 'feryat, fiğan, ağlayıp sızlamaklık'

Har. *zārīlık* 'feryat, fiğan, ağlayıp sızlamaklık' KE 12v/21; NF 278/1; *zārīlık kıl-* 'yalvarıp yakarmak, feryat, fiğan etmek' HKT 55a/9, 158a/1, 332b/6; KE 97v/7; NF 59/2; *zārīlık kıl-* 'ağlamak, inlemek, yalvarıp yakarmak' HŞ 3246; *zārīlık kop-* 'yalvarıp yakarmak, yüksek sesle ağlayıp sızlamak' KE 237v/17

Kıp. *zārīlık kıl-* ‘ağlayıp sızlama, feryad figan’ KGT 8/9, 186/4

Çağ. *zārīlık* ‘feryât etme, ağlama’ ÇGT 22/9, 72/8, 86/13 vd.; *zārīg* ‘ağlama, inleme’ HAK 243; LM 2967; MÛN M795a/19, M798a/13

Tanıklar

1) *Ādem ve Havva zārīlık birle yalwaru yığlayu çıkdılar.* (KE 12v/20-21)

2) *Mevlī ta ‘ālāğa zārīlık kıla başladı, qarındaşları aydı: du ‘ā ve zārīlık kılğunça oğrılık.* (KE 97v/7)

3) *barıları zārīlık birle şefā ‘at kıldılar érse, melik ayttı.* (ÇGT 22/9)

4) *miñ zārīlık birle ‘arza kılıp aytur. ey kerīm büzürg ü rabb-ı.* (ÇGT 72/8)

5) *‘āzim bolup üyge zārīgđın / él allıda şerm-sārīgđın.* (LM 2967)

2.2.3. Bağırma - Haykıрма - Çığlık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

cığ ‘çığ, çığlık, feryat, ağlama’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *cığ* ‘çığ, çığlık, feryat, ağlama’ AL_K 536; *cığ* ‘feryat, figan’ FK 315/7; *cığ* ‘haykırış, feryat’ OSTN III/2108; *cığ* ‘feryād u fiğān’ ŞSL 162

Tanıklar

1) *kimge kim dōlāb çarhı dēk salur ser-geştelik / boğzın ip birle boğar kılğan sayı feryād u cığ.* (AL_K 536)

2) *kūyidin kavsa Nevāyī sini yār / āh u eşkiñ bile cığ ıssıg ılıg.* (FK 315/7)

feza ‘(Ar.) ‘bağırıtı’ Steingass, PED 928

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *feza* ‘bağırıtı’ BV 143/4; *feza* ‘bağırıp çağırma’ HAK 245; MK 56b/9, 56b/13, 57a/6; *ceza* ‘sabırsızlıkla sızanma, ağlama’ HAK 244, 347

Tanıklar

1) *bahtım oyғанmas egerçi feza ‘im derd ehlin / ölüm uykusıǵa barғанlar ise oyǵatadur.* (BV 143/4)

2) *tārāc körgen ehl-i feza ‘vü nefirleri. Ol cilve meyidin mest ü bî-ḥod ...* (MK 56b/9)

3) *itti yana ol sulṭān cilve-gāh-ı fezā-yı İremidin ḥalvet-gāh.* (MK 56b/13)

4) *kim ceza ‘-yı ekber vā-veylāsı ve āṣūb u feza ‘-yı maḥşerde esefāsı. Alarnıñ ...* (MK 57a/6)

5) *ey köziim yaruǵı, vāy cānım pāresi, ey baǵrım kesegi ‘azîz oǵlum, sênsiz neteg kılǵay-men, seni kitkeli qoyğum yok turur! tēp ceza ‘feza ‘kıla başladı érse, Ḥubbî Ḥāce raḥmetu ‘llāhi ‘aleyhi aydı.* (HAK 244)

6) *körer kim ol kartǵa semā ‘cezā ‘çala turur.* (HAK 347)

fiğān (Far.) ‘figan, baǵırıp çağırma, inleme’ Steingass, PED 934

Har. *fiğān* ‘figan, baǵırıp çağırma, inleme’ HŞ 1918; *fiğān kıl-* ‘figan etmek, baǵırıp çağırmaq, inlemek’ HŞ 3722

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *fiğān* ‘feryat, inleme’ BD 20/5, 47/5, 119/3 vd.; BV 139/6, 260/6, 287/6 vd.; FK 2/3, 44/1, 93/4 vd.; HBD 9/6, 15/3, 20/2 vd.; LD 1005, 1683, 1987; LM 598, 1035, 1096 vd.; MSD 80, 587, 687; MÜN M785a/22, M797b/7, M787b/25; ŞHD 90b/8, 165a/3, 177a/10 vd.; TMA A728a/24; YED 53/5, 55/5, 57/1 vd.; *fiğān* ‘acı ile baǵırma’ ÇGT 124/8, 143/3, 156/6 vd.

Tanıklar

1) *fiğān ki ḡaflet ile naḡd-ı ‘ömr boldı hebā ...* (YED 53/5)

2) *tāle‘imdin ni asıǵ Bābüir fiğān u nāle ki / uykuluk bahtımni bu ün birle bīdār itmedim.* (BD 47/5)

3) *bu çemende tartıban bülbul taṅg atkunça fiğān / ‘ışk dersin güyiyā gül defteridin örgenür.* (BV 139/6)

4) *gülde yüzün leṭāfetidin rengi körmese / bülbulǵa ni idi bu fiğān birle bu nevā.* (FK 2/3)

5) *iy müsülmānlar fiḡān kim Yūsuf'umniḡ hicridin / ƙaldı her bir ƙaṭre baḡrım pāresidin ƙan ara.* (HBD 9/6)

6) *fiḡān bu şīşeci ƙarḥ ilgidin yār / gehi şīşe ƙıur geh şīşe oynar.* (HŞ 1918)

ḡareng (Far.) ‘çıḡlık’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ḡareng* ‘çıḡlık’ LD 1007

Tanıklar

1) *al inḡde mīḡ ney ƙondurup zülfünḡni kör bāzī bile / kõḡlüm ḡamāmı boynıḡa toyḡunça ney saldı ḡareng.* (LD 1007)

ḡırīv (Far.) ‘baḡrışma, çıḡlık’ Steingass, PED 886

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ḡıriy* ‘baḡrışma, çıḡlık’ KGT 77/13

Çağ. *ḡırīv* ‘çıḡlık, feryat, nara, haykırma, baḡırtı, gürültü, şamata’ ŞSL 208; BV 39/9, 63/8; FK 787, 679/5; GN 1090; HAK 139, 191, 229 vd.; TMA A728a/24, A730b/26

Tanıklar

1) *tanḡ imes salsa Nevāyī āhi kūyünḡde ḡırīv / çün gül-istān seyride zāhir ƙıur eḡḡān şabā.* (BV 39/9)

2) *ḡam ḡazānıdın töker min eşkler tartıp ḡırīv / nev-bahār andaƙ ki yaḡƙaylar bulutlar kökreşip.* (BV 63/8)

3) *hevādan yirge urdı ḡalkdan ḡıriy ƙoptı.* (KGT 77/13)

4) *ölsem iy yār itleri her dem ḡırīv-i ḡam tutuḡ / yarlıḡ zāhir ƙılıp aḡvālime mātem tutuḡ.* (FK 787)

5) *mūr ayaḡ astıda ölgendın ƙaçan tapƙay vukūf / arslan kim kökke ƙırmaşƙay ḡırīv-i şevketi.* (FK 679/5)

ḡurrūş (Far.) ‘haykırma, homurdanma, kükreme, dalgalanma’

Har. *ḡurrūş* ‘haykırma, homurdanma, kükreme, dalgalanma’ HŞ 266

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ğarrān* ‘kükreyen, bağırıp çağıran, homurdanan’ GN 1093; LM 1859

Tanıklar

1) *na‘re bile güird ebr-i ğarrān / ol ebrğa berķ tīg-ı bürrān.* (LM 1859)

2) *tenizler ‘āşık irmez irse bir sor / nidin kaynar ni ğurruşlar kılur kör.* (HŞ 266)

3) *tarīd etken bilen körgüzdi cevlan / tepindi hūy etip çün şīr-i ğarrān.* (GN 1093)

hāy hūy (Far.) ‘vaveyla, çığlık’¹⁴

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *hāy hūy* ‘vaveyla, çığlık’ YED 184/5; *hay huy* ‘bağırışma, gürültü, zırlıtlı’ ŞSL 286;
hāy u hūy ‘çalıp eğlenmeden çıkan gürültü’ FK 44/8

Tanıklar

1) *hidmetiṅni cān ile eylep çiker min hāy hūy / başımızdın bolmasun kim hāy hūy-ı hidmetiṅ.* (YED 184/5)

2) *hāy u hūy iyleben özni nefesī hoş tut kim / hey digünçe ni sin olğun arada ni aḥbāb.* (FK 44/8)

haykuruḵ ‘haykırış’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *haykuruḵ* ‘haykırış’ HAK 446

Tanıklar

1) *ve taḵı ol ğavğa kıçkuruḵ ve haykuruḵnıñ keyfiyyeti ol érdi.* (HAK 446)

hūy (Far.) ‘bağırma, gürültü, haykırma, çığlık, vaveyla’ Steingass, PED 1519

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

¹⁴ bk. *hāy* Steingass, PED 1519.

Çağ. *hūy* ‘bağırma, gürültü, haykırma, çığlık, vaveyla’ GN 1093

Tanıklar

1) *tarīd êtken bilen körgüzdi cevlan / tēpindi hūy êtip çün şīr-i garrān.* (GN 1093)

na‘ra (Ar.) ‘bağırma, haykırma’ Steingass, PED 1411

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *na‘ra* ‘bağırma, haykırma’ KGT 21/3, 110/3, 126/10 vd.; *na‘ra ur-* ‘bağırmak, haykırmak’ KGT 21/3, 110/3, 126/10 vd.

Çağ. *na‘ra* ‘nara, bağırma’ ŞHD 131a/11, 143b/12, 161b/4 vd.; *na‘re* ‘yüksek sesle bağırma, haykırış, nâra’ ÇGT 17/5, 80/6, 91/8; FK 516/11; LM 1098, 1859; HAK 439; *na‘r* ‘coşkun ses, çığlık’ ÇGT 86/13

Tanıklar

1) *kirdi dağı na‘ra urup bu beytni okudı şī‘r.* (KGT 21/3)

2) *eyle na‘ra urdı kim özgeler dağı anıḡ.* (KGT 110/3)

3) *kim Nevāyī‘ni kılar ḡāyib tapar mey-hānede / ḡāh dūd-ı āh u ḡāhī na‘re-i mestānedin.* (FK 516/11)

4) *arşlan dēk kükrep mübārızlerige na‘re urup ayttı kim ey ērenler.* (ÇGT 17/5)

5) *zārılık birle ayttuḡ ey ḡudāy boḡ munuḡ boḡzını kılmāsun na‘r.* (ÇGT 86/13)

nefir (Ar.) ‘bağırma, çağırma’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *nefir* ‘bağırma, çağırma’ BV 185/4, 659/30; MK 56b/9; MÜN M785a/22

Tanıklar

1) *tabl u nefir ma‘rekesi içre dimenḡiz / kim ‘ışıkda ulus işi feryād u nāledür.* (BV 185/4)

2) *bahtım kibi düşmen olduḡ āḡir / bu derdḡa yüz nefir ü eḡḡān.* (BV 659/30)

3) *tārāc körḡen ehl-i feza‘ vü nefirleri. Ol cilve meyidin mest ü bī-ḡod ...* (MK 56b/9)

4) *ḡisāb vuḡuḡ ḡaylining ayaḡı köpidin yir a‘zāsıda yüz minḡ cerāḡat ve ḡuyūri cūḡınınḡ fiḡān u nefiridin felek dimāḡı perdeside.* (MÜN M785a/22)

şayha (Ar.) ‘bağırma, nara atma’ Steingass, PED 797¹⁵

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şayha* ‘bağırma, nara atma’ MK 35a/4

Tanıklar

1) *maḥalsiz şayhası be-ğāyet savuḳ, andaḳ ki vaḳtsiz ün tartḳan ...* (MK 35a/4)

şıhraḳ ‘bağırma, ciyaklama, gıcırma’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şıhraḳ* ‘bağırma, ciyaklama, gıcırma’ ÇGT 181/11

Tanıklar

1) *beyt pīr olduḡ yigitlikiḡ yelge iber şıhraḳ ve oyunçuḳ.* (ÇGT 181/11)

urān ‘çığlık; savaş çığlığı’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *urān* ‘çığlık; savaş çığlığı’ OSTN I/1653

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

uru ‘bağırma, çağırma’

Har. *uru* ‘bağırma, çağırma’ İML 146

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

¹⁵ bk. *şaiḥ*, *şayaḥān*.

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

üglüg ‘bağırma, feryad’

Har. *ögülüg* ‘bağırma, feryad’ ME 50/7

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *ünün kötürdi avrat ığı birle, ögürdü tişi ögülüg, katıg yıglamak.* (ME 50/7)

vāveylā (Ar.) ‘çığlık, feryat’ Steingass, PED 1454

Har. *vāveylā* ‘çığlık, feryat’ ME 231/6

Kıp. *vāveylā* ‘gürültü’ İH 29

Çağ. *vāveylā* ‘feryat, çığlık, yaygara’ BD 98/2; BV 133/1, 267/7; FK 7/4, 238/9, 492/1 vd.; HBD 62/6, 203/3; *vāveylī* ‘feryat’ MSD 672

Tanıklar

1) *vāveylā tēdi tişi yuvaladı.* (ME 231/6-7)

2) *āh u vāveylā sürūdum derd ü gam hem şöhetim / bāde eşkim qanı kim kördi munıng dik bezm-i hās.* (BD 98/2)

3) *min ki hicrān deştiga kirdim qoyun dik bī-qarār / āh u vāveylā ki hem ser-geşte min hem hāk-sār.* (BV 133/1)

4) *hem ehl-i ravzağa firdevs sinsizin çeh-i veyl / hem ehl-i veyl işi hecriñ otida vā-veylā.* (FK 7/4)

5) *yüz üzre gūyiyā zūlfūng Süleymān mülkini tutmuş / ol Ehrimenning ilgindin hezārān āh u vāveylī.* (MSD 672)

zāğ (Far.) ‘sevinçle bağırma’ Steingass, PED 606¹⁶

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

¹⁶ Ayrıca bk. *zāk*.

Çağ. zāğ ‘sevinçle bağırma’ BV 20/6, 363/4

Tanıklar

1) *ilge kūyüṅgdür mekân min kılın kavamaklıg nidür / bülbül olsa zāğ hem bolur gül-istānlar ara.* (BV 20/6)

2) *lebleriṅ şevkıda ölgen halkdın kūyünde zāğ / Tu‘me iyleptür ki bolmuş la ‘l-i minķārı anıṅ.* (BV 363/4)

2.2.4. Kargaşa - Kaos Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

kongur ‘gürültülü, asker arasında kargaşalık’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. kongur ‘gürültülü, asker arasında kargaşalık’¹⁷ BM 12a/7

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şemâtet (Ar.) ‘gürültü, patırtı, kargaşa’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şemâtet ‘gürültü, patırtı, kargaşa’ TEH T717b/20

Tanıklar

1) *medhin dise cın dağı bolsa nā-pesenddür ve ötkenler bile ant içmek yalğan nişānesidür ve muşibetka şabr kılmak şemâtet kılguçınıṅ muşibeti.* (TEH T717b/20)

¹⁷ Kİ adlı eserde geçtiğine dair için bk. Al-Turk, 2012: 104.

2.2.5. Yankı - Akis Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

caranġ ‘yankı, ses yankısı, dağ ve tepeden yankılanan ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *caranġ* ‘yankı, ses yankısı, dağ ve tepeden yankılanan ses’¹⁸ OSTN IV/27; ŞSL

139

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yanġu ‘yankı, akis’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yanġu* ‘yankı, akis’ İH 31

Çağ. *yanġu* ‘yankı’ OSTN III/90; ŞSL 300; *yanġu* OSTN III/67; Vámb. 350; *yanġu* OSTN III/66

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.6. Çağırma- Seslenme - Davet Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

nidā (Ar.) ‘çağırma, seslenme’ Steingass, PED 1393

Har. *nidā* ‘çağırma, seslenme’ HKT 351b/8, 361a/4; *nidā* ‘nida, ses, çağırma, seslenme’ KE 167v/5, 228v/10, 191r/18 vd.

Kıp. *nidā* ‘seslenme, çağırma’ KF 186b/1; *nidā it-* ‘seslenmek’ KF 201a/1; *nidā* ‘ol-’ ‘seslenmek’ KF 25a/4

¹⁸Anlam, Erbay’ın çalışmasında LÇ’den hareketle verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 148.

Çağ. *nidā* ‘nida, seslenme, feryat’ BV 688/2; ÇFK 11b/1; ÇGT 41/2, 41/5; FK 253/6; LM 550, 3545; MK 20b/10, 20b/12; MSD 79; MÜN M800b/19, M792b/8; TEH T704a/13, T714b/10, T714b/12 vd.; *nidā kıl*- ‘çağırma’ MK 20b/10

Tanıklar

1) *taķı haķikat üze ol İğing, ol yinggen, rahmetlig. Ol vaķtın kim nidā kıldı İğing Mūsānı kim: “Kelgil, küç kılğan erenlerge, Fir ‘avn qavmınga. Saķınmaslar <mu>?”* (HKT 351b/8-9)

2) *ol bolmayın uşbu işte vāķıf / kim kıldı nidā huceste hātif.* (LM 550)

3) *Taņgrı ta‘ālānuņg qavlıdur: Yā imān ketürgenler, qačan namāza nidā oķsalar.* (KF 186b/1)

4) *öz nigārı maķmilidin kılmasun dip köz hatā / ‘ışķ deşti ehliğa her dem nidā iyler ceres.* (FK 253/6)

5) *ķoşup zaķmet üze yaķsalar şifāķa sebeb bolğay dēdiler ērse, nidā.* (ÇGT 41/2)

şalā (Ar.) ‘çağırma’ Steingass, PED 790

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şalā* ‘çağırma’ TEH T711a/5

Tanıklar

1) *mundın kıyās kılsa bolur. Bu me‘külāt niçe vaķtdin soņg kim tükendi ol deştdē yaydılar ve barça maķlūķātķa şalā urdı.* (TEH T711a/5)

süren ‘iki asker karşılaşıncı korkunç seslerle çağırma’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *süren* ‘çığlık, korkunç ses’ OSTN IV/812; *süren* ‘savaş meydanında askerlerin bağırışları’ DTO 352; *süren* ‘iki asker karşılaşıncı korkunç seslerle çağırma’ AL_K 613; *sürün* AL_K 613

Tanıklar

1) *sipāhın tüzüp şāh-ı rezm-āzmāy / süren saldı vü tüşti hāzm-āzmāy /süren yoķ ki yüz miņg hizebr-i yele / dēgin saldı kök tākığa velvele.* (AL_K 613)

2.2.7. Melodi - Şarkı - Terennüm Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

ayalğu ‘melodi, şarkı söyleme’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ayalğu* ‘melodi, şarkı söyleme’ OSTN I/213; ŞSL 45; *ayalğu* ‘hoş sada, hoş sesle şarkı söylemek’ ŞHD 164b/11; *ayalğu* ‘türkücü sesi, bülbül sedası, tatlı sesle söylemek’ AL_K 152

Tanıklar

1) *tüz ilig ayalğu Özbek diyelim bolum bola lāy.* (ŞHD 164/11)

2) *ayalgung neçe yār yār olğusı / mēning yıǵlarım zār zār olğusı.* (AL_K 152)

terennüm (Ar.) ‘şakıma, terennüm’ Steingass, PED 297

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *terennüm* ‘şakıma, terennüm’ KGT 256/12

Çağ. *terennüm* ‘yavaş ve güzel bir sesle şarkı söyleme, şakıma’ BV 217/7, 327/4; ÇGT 169/11; FK 354/7; HBD 27/4; LM 3325; MK 50/13, 59a/8; MÜN M788a/2; YED 126/2

Tanıklar

1) *yanında terennüm bile oturup tana“um bilen yatur şı‘r.* (KGT 256/12)

2) *iy muğanniler Nevāyī mest idi küç oyğanur / anı oyğatmaqqa bir dil-keş terennüm iylengiz.* (BV 217/7)

3) *tüşkeli ol güldin iy bülbül Nevāyī dik yırak / ğayr-ı dil-keş lahn u cān-perver terennüm kılmadı.* (FK 354/7)

4) *şerāb kaşıda ve muṭrib başıda tañ atğunça terennümdin tayanmadı.* (ÇGT 169/11)

5) *yüz urdı kabīle sarı hālī / ağızda terennüm vişālī.* (LM 3325)

yırlayış ‘şarkı söyleme’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *yırlayış* ‘şarkı söyleme’ OSTN III/517; *yırlaiş* Vāmb. 356

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

zemzeme (Ar.) ‘nağme, terennüm’ Steingass, PED 621

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *zemzeme* ‘nağme, terennüm’ KGT 128/2

Çağ. *zemzeme* ‘ezgi, nağme, mırıltı’ ÇGT 92/8; YED 262/3

Tanıklar

1) *vahtlar zemzeme kılıp muhakkiğe beytler okur idiler ...* (KGT 128/2-3)

2) *dil kişiler birle refik erdim. anlar ol tarîkde bir zemân zemzeme kılur.* (ÇGT 92/8)

3) *ança saçtı gam ‘ışkıngda müjem kanlığı yaş / kıldı tūfān-ı cünün zemzemesin her efsān.*
(YED 262/3)

2.2.8. Aksırma - Hapşırma - Öksürme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

asğuruk ‘aksırık, tıksırık, hapşırık’ Tietze, I/113

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *asğuruk* ‘aksırık, tıksırık, hapşırık’ OSTN I/545; *asğuruk* DTO 21; ŞSL 13

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çöşkür¹⁹ ‘hapşırık’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

¹⁹ Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *çüçkürük* (чүчкүрүк) Tazhieva, 2020: 185.

Çağ. *çöşkür* ‘hapşırık’ OSTN III/2047; DTO 294; *çöşkür-* ‘hapşırmak’ OSTN III/2047;
çöşkürmek DTO 294

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

‘aṭsa (Ar.) ‘aksırık’ Steingass, PED 854

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *‘aṭsa(a)* ‘aksırık’ ÇFK 4a/17

Tanıklar

1) ... *aymaklık ve ‘aṭsa urğuçığa cevāb aymaklık ya‘nī kişi kim aḥsırsa taḳı ve’l-ḥamdulī’ llāh tise anıṅ* ... (ÇFK 4a/17)

nāciḥ (Ar.) ‘yüksek sesle öksürme’ Steingass, PED 1367

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *nāciḥ* ‘yüksek sesle öksürme’ BV 729/1

Tanıklar

1) *ni cāhildür ki iyler nācihin tīz / özi birle durur likin maṣāḫt.* (BV 729/1)

öçkek ‘öksürük’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *öçkek* ‘öksürük’ CCII 58a/10

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

öksürük ‘öksürük’ Gülensoy, KBS 657

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *öksürük* ‘öksürük’ DM 6b/08; *öksürmek* ‘öksürük’ TAM 34b/12; *öksürmek* ‘öksürük’ CCI 28a/21

Çağ. *öksürek* ‘öksürük’ OSTN I/1189; *öksürek~öksürük* DTO 70

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

su‘āl (Ar.) ‘öksürük’ Steingass, PED 682

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *se‘al* ‘öksürük’ ŞHD 97a/5

Tanıklar

1) *şabr-ı Eyyübğa münāsib bolmağay hergiz se‘al.* (ŞHD 97a/5)

tenaḥnuḥ (Ar.) ‘gırtlığı temizlemek için hırıltılı ses çıkarma, öksürme’ Steingass, PED 327

Har. *tenaḥnuḥ* ‘gırtlığı temizlemek için hırıltılı ses çıkarma, öksürme’ MM 83/2, 119/1

Kıp. *tenaḥnuḥ* ‘boğazı temizlerken çıkan ses, öksürerek boğazı açmak’ İMS 145b/5; *tenaḥnuḥ eyle-* ‘gırtlığını temizlemek’ KF 55a/6, 68b/4

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *tenaḥnuḥ bile öz arıt müttakī.* (MM 83/2)

2) *namāz içre āḥ tüf tenaḥnuḥ bile.* (MM 119/1)

3) *kiterdi menden ol nerse kim ziyān kıılır irdi maṅga, taḳı tutdı benim öze ol nerseni kim menfe‘ati bar turur maṅga. Andan soṅgra tenaḥnuḥ kılgay tepkey ayaḳı birle.* (İMS 145b/5)

4) *şükür Allāha kiderdi menden meni incidgeni, dutdı menüm üstüme baṅga yarağannı. Andan soṅgra tenaḥnuḥ eyleye.* (KF 55a/5-6)

5) *ayaḳın naḳl eylemekdür, yire depmekdür, tenaḥnuḥ eylemekdür.* (KF 68b/3-4)

yötel ‘öksürük’ Clauson, ED 889

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *yötel* ‘öksürük’ OSTN III/452; *yütel* Vámb. 352

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.9. Öpme - Öpücük Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

būse (Far.) ‘öpücük’ Steingass, PED 207

Har.

Kıp.

Çağ. *būse* ‘öpücük’ ŞHD 35b/12

Tanıklar

1) *būse bahā kıtur şanem nüsyē vü naqd kaydudur.* (ŞHD 35b/12)

müçek ‘öpmek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *müçek* ‘öpmek’ AL_K 772

Tanıklar

1) *lebīngdin istedi cānım hayāt bilmes mēn / ki bir sögünç mü yā kaşdı bir mücek mü ékin.* (AL_K 772)

2.2.10. Şapırtı - Şupurtu - Işık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

ham ‘bir şey yerken çıkarılan ses, hapur şupur’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ham* ‘bir şey yerken çıkarılan ses, hapur şupur’ LD 1163

Tanıklar

1) *kāmetiṅ* barında *şīrīnlik talaşsa ney-şeker / ney-şekerni bend bend itip yigeyler ham*
ham. (LD 1163)

sıbizğu ‘ıslık, düdük’ Clauson, ED 794

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *sıbizğu* ‘ıslık, düdük’ TAM 25b/13

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şağla ‘ıslık, ıslık çalma’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şağla* ‘ıslık, ıslık çalma’ OSTN IV/939; *şağla* ‘ıslık’ DTO 376

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şağla şegle ‘ıslık çalma’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şağla şegle* ‘ıslık çalma’ ALB 295

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.11. Gülme - Gülümseme - Kahkaha Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

ḥande (Far.) ‘gülme, gülüş’ Steingass, PED 477; Tietze, II/249

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ḥande* ‘gülme, gülüş’²⁰ GN 483; LD 1513, 2065, 2293 vd.; YED 135/1, 322/6

Tanıklar

- 1) *ayıttı süsen ey ḥūr-ı perī-zād / lebüing pür-ḥande bolsun ḥatırınḡ şād.* (GN 483)
- 2) *körgüzür sin ağıznı ḥande bile / cān niçük bolmasun ‘adem sindin.* (LD 1513)
- 3) *ger bizni şehīd itse bir ḥande bile la‘lınḡ / ḥākim gül-i şādīdin tā ḥaşr küler bolḡay.* (LD 2065)
- 4) *gül sindin utanıp kızarur körgil alını / kim ḥande birle ötküredür inḡi ‘ālını.* (LD 2293)

5) ... *gül gonçeside leblerinḡ allıda ḥande yok.* (YED 135/1)

ḳahḳaha (Ar.) ‘yüksek sesle çok gülme’ Steingass, PED 996

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *ḳahḳaha* ‘yüksek sesle çok gülme’ İMS 94b/8

Çağ. *ḳahḳaha* ‘yüksek sesle gülme’ ÇFK 48b/20; FK 617/5

Tanıklar

- 1) *oş anınḡ kibi turur teli bolmak taḳı ussı kitmek taḳı ḳahḳaha külmek namāz içinde, rükū‘lı sücūdli namāz içinde ābdast bozar.* (İMS 94b/8)
- 2) *sin ki bezm-i ‘īş ara her dem kıılır-sin ḳahḳaha / ni ḡamıñ andın ki yıḡlar-min ḡamıñdın hāy hāy.* (FK 617/5)
- 3) ...*saḳīnsa anınḡ namāzı bozulur Hidāyede keltürüp turur kim eger kişi namāzda sözlese ḳahḳaha ...* (ÇFK 48b/20)

köylek ‘gülmek’

²⁰ Kelime, *Bâbü’r Dîvânı*’nın dizininde 108/4’te referanslandırılmıştır. Ancak 108/4’e gidildiğinde kelimeye tesadüf edilemediğinden tanığı verilememiştir.

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. köylek ‘gülmek’ AL_M 452

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

külkü ‘gülme’ Clauson, ED 710

Har. külkü ‘gülme’ İML 191

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. külgü ‘gülmek, tebessüm’ ŞSL 260; AL_B 363; AL_K 747; LM 843, 1306, 2680 vd.; ŞHD 145a/4; külgü ‘gülme, gülüş’ BV 350/3, 536/2, 611/4; MK 103b/1²¹

Tanıklar

1) *yā gonçe ki külgüsin uzatur / devrān taşı ağzını kanatur.* (LM 843)

2) *gāhī ki yıgaç alıp urup rüst / külgü kıliban remīdeni süst.* (LM 1306)

3) *hālīme qalur ta‘accübdin il ağzı açılıp / yoksa ahvālim cihān ehliğa külgü iyleding.* (BV 350/3)

4) *neş’e yāķūtı müferrih̄din ger irmes dem-be-dem / dürc-i la‘līngde nidin külgü durur külgü üze.* (BV 536/2)

5) *fehm ü idrākim açılğay yārning külgüside.* (ŞHD 145a/4)

kültkün ‘gülüş, gülme’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. kültkün ‘gülüş, gülme’ CCI 24a/11

Çağ. kültkü ‘gülüş, gülme’ ŞHD 141b/10

Tanıklar

1) *şūfī vü zāhid boluptur kültkü.* (ŞHD 141b/10)

²¹ Kelime, dizinde 103a/1 biçiminde referanslandırılmıştır.

külüm ‘gülme, gülümseme’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *külüm* ‘gülme, gülümseme’ OSTN II/1473; *külüm* ‘gülme, tebessüm, hande’ ŞSL

261

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tebessüm (Ar.) ‘gülümseme’ Steingass, PED 280

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *tebessüm* ‘gülümseme’ İMS 191b/6; *tebessüm eyle-* ‘gülümsemek’ KF 161b/5; *tebessüm kıl-* İMS 97b/8

Çağ. *tebessüm* ‘tebessüm, gülümseme’ BV 45/2, 116/5, 217/2; ÇFK 60a/9; FK 16/3, 235/1, 354/2 vd.; GN 151, 289, 530; LD 168, 1372, 1395 vd.; LM 1772; MK 108a/5; MSD 184; ŞHD 11b/3, 29a/8, 39b/3 vd.; YED 113/7, 124/2, 146/2 vd.

Tanıklar

1) *alnını silmesün toprağdan, uyuklamasun, külmesün. Kayırmaz tebessüm eylemek, ağlamasun, ağırmağışun, yâ muşibetiçün.* (KF 161b/4-6)

2) *cânım içre kirpiki nîşi tişük kılğan kibi / bilgürür ağzı tebessüm iylegeç ol ikki leb.* (BV 45/2)

3) *... ve taķı namāzı bozulur ammā tebessüm vuzū ve namāz hīç kayusın bozmas ve resül şallā’ llāhu ‘aleyhi ve sellem ...* (ÇFK 60a/9)

4) *baķıp tebessüm iter pīr-i deyr ü muğ-beçe hem / bu deyr ara küler el-kışsa şeyh ü şāb maņa.* (FK 16/3)

5) *yüz sa’y bile kılıp tekellüm / közide su ağzıda tebessüm.* (LM 1772)

2.2.12. Üfürme - Tükürme - Sümürme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

hürer ‘üfürmek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *hürer* ‘üfürmek’ AL_B 387

Tanıklar

1) *kice külbemge kilseng müddei men’ini iskerme / tulun ay seyri iter de it hürerdin kayda pervâyı.* (AL_B 387)

nefh (Ar.) ‘üfürme’ Steingass, PED 1415

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *nefh* ‘üfürme’ FK 509/4; *nefha* ‘üfürük’ FK 446/2, 492/4

Tanıklar

1) *iy köñül birgey-sin ilge şür nefhıdın haber / iylep āhıñdın kıyāmet çunki feryād itkesin.* (FK 509/4)

2) *şubh andın halvetimğa nefha-i rūhu'l-kudüs / şām mundın künc-i fakrım ravza-i darü's-selām.* (FK 446/2)

3) *köñlüm içre gül-sitān hüsnidür iy bāğ-bān / kil ki āhım farkı yoktur nefha-i gül-bızdın.* (FK 492/4)

sümürük ‘sümürük’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *sümürük* ‘sümürük’ KF 101a/2; TZ 33b/3, 83b/9; *simkirik* ‘sümük’ İMS 189b/7; *sümürük* İMS 218a/2

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *tükrük kibi, der kibi, sümürük kibi, süd kibi.* (KF 101a/2)

2) *taḳı tüwrüḡini biraḳmaḳ yā simkirigini biraḳmaḳ namāz içinde. Taḳı tonı birle yilpimeḳ yā mervaḥa birle yilpimeḳ bir kez yā iki kez.* (İMS 189b/7)

3) *bolur tenaḥnuḥ ḳılmaḳ kibi def' ḳılmış aṅgar namāz içinde. Taḳı simrük almaḳ kibi turur yeṅi uçı birle. Ançası bar kökçeḡi avval vech içinde ol turur kim başlaḡay.* (İMS 218a/1-2)

tükrük ‘tükrük’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *tükrük* ‘tükrük’ KF 101a/2, 237b/4, 237b/5 vd.; *tükürük* DM 5a/11; TZ 7a/7, 83b/8; *tüwrük* İMS 92b/6

Çağ. *tüfkürük* ‘tükürük’ OSTN III/1600; *tüfürçek* OSTN III/1600; DTO 238; *tüfürdük* OSTN III/1600; DTO 238; *tükürük* OSTN III/1532; Bdg. I/401; *tüçkürük* ‘hapşırık, aksırık’ OSTN III/1575; Bdg. I/386; *tüfürçük* ŞSL 122; *tüşkürük* OSTN III/1591; Bdg. I/396; *tüfrük* ‘tükürük’ HAK 36

Tanıklar

1) *tükrük kibi, der kibi, sümükürük kibi, süd kibi.* (KF 101a/2)

2) *eger tükrük artuḳ olsa orucı bozulmaz, eger berāber olsalar.* (KF 237b/4)

3) *eger berāber olsalar orucı bozulur. Eger tükrük çıḳsa aḡzından andan şoṅgra yutsa orucı bozulur.* (KF 237b/4-6)

4) *arıḡ nerse çıḳmaḳ birle āb-dast bozulmas: köz yaşı kibi, taḳı tüwrük kibi, taḳı tir kibi taḳı sümükürük kibi.* (İMS 92b/6)

5) *hızır ‘aleyhi’s-selām aḡzıḡa tüfrük dem saldı.* (HAK 36)

yar ‘tükürük’ Clauson, ED 953; Gülensoy, KBS 1068

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *yar* ‘tükürük’ TAM 6a/10, 22b/7

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.13. Mırıldanma - Fısıldama Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

mām ‘mırıldanış ifade eden ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *mām* ‘mırıldanış ifade eden ses’ ŞHD 107a/8

Tanıklar

1) *nedin kiçiben ‘āşık ol yolnu mām-ı mem müm.* (ŞHD 107a/8)

şorun ‘mırıldanma, fısıltı’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şorun* ‘mırıldanma, fısıltı’ OSTN IV/1028; Vámb. 304

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.14. Geçirme - Öğürme - Hıçkırık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

ınçıkırık ‘hıçkırık’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *ınçıkırık* ‘hıçkırık’ TZ 89a/13; *ınşıkırık* TZ 27b/8

Çağ. *ınçıkırık*²² ‘hıçkırık, içini çekerek ağlama’ OSTN I/1452; *ınçıkırık* ‘hıçkırık’ Bdg. I/99; *kıçkuruğ* HAK 439, 441, 446

Tanıklar

1) *kaçan tün yarımı boldı érse bir na ‘re-i hengām-sūrān kıçkuruğ ve āvāz peydā boldı.* (HAK 439)

²² Erbay, kelimenin OSTN’de kelime madde başında *ınçıkırık* şeklinde yazıldığını ve bu yazılışın kelimenin Arap harfli yazılışı esas alınarak düzeltildiğini belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 272.

2) *kaçan tañ atar maḥāl boldı erse ol kıçkuruḵ āvāzı berṭarāf boldı.* (HAK 441)

3) *ve taḵı ol ğavġa kıçkuruḵ ve ḥaykuruḵnıñ keyfiyyeti ol erdi.* (HAK 446)

kegrik ‘geğirme’

Har. *kegrik* ‘geğirme’ ME 165/1; NF 266/11

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *nērse kegirdi kegrik dıḵlıp yarıldı.* (ME 165/1)

2) *Abū Ḥacīfa atlıġ şahāba Peyġāmbar ‘as ƙatında kegirdi erse, Peyġāmbar ‘as ğazab ƙıldı taḵı aydı: Yā Ḥacīfa, kegrikingni bizdin yıġƙıl.* (NF 266/10-11)

2.2.15. Horlama - Gargara Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

ġarġara (Ar.) ‘boğazı çalkalama, gargara’ Steingass, PED 884

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ġarġara* ‘boğazı çalkalama, gargara’ KF 111a/2; *ġarġara eyle-* ‘çalkalamak, gargara yapmak’ KF 111a/2

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *ġarġara eylesün, lākin oruçda olsa ġarġara eylesün. Ol ikisi farzdur ġusılǵa, nāfile sünnetlerdür, avdazda.* (KF 111a/2-3)

muşultu ‘uyurken bazılarının yaptığı horultu’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *muşultu* ‘uyurken bazılarının yaptığı horultu’ İH 28

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.16. Alkış - El Çırpma Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

alkış ‘alkış’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *alkış* ‘alkış’ MG 4a/8; *elşey* ‘el ile baş vurmak’ TZ 28a/13

Çağ. *alkış* ‘alkış’ HAK 389

Tanıklar

1) *siziñ ihsānıñız sizge kılur alkışçı barçayı.* (MG 4a/8)

2) *peygamber ‘aleyhi’s-selām aña izgü alkış berdi.* (HAK 389)

aya birle ün kılmaq ‘el çırpma’

Har. *aya birle ün kılmaq* ‘el çırpma’ HKT 175a/3

Kıp. *aya ur-* ‘el çırpma’ Kİ 27

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *sıkırmaq taķı aya birle ün kılmaq. tating kınını ol nerse birle kim küfr ketrür irdingiz.* (HKT 175a/3)

çenge ‘düğün olan yerde erkeklerin ve kadınların ellerini vurup neva makamında sesli türkü söylemeleri’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çenge* ‘düğün olan yerde erkeklerin ve kadınların ellerini vurup neva makamında sesli türkü söylemeleri’ AL_K 533

Tanıklar

1) muğannī tüzüp çenge veznide çeng / nevā çek ki hey hāy öleṅ hāy öleṅ / Nevāyī çü ser-menzilīṅ Çīn'gedür / sürüduṅ daḡı sūr ara çēngedür. (AL_K 533)

2.2.17. Tokat - Vurma Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

şamar 'tokat, sille'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şamar 'tokat, sille' ŞSL 202

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şapat 'tokat'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şapat 'tokat' ŞSL 201

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şaplama 'şaplak, tokat'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. şaplama 'şaplak, tokat' İH 17

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

zambuluk 'tokat sesi'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *zambuluk* ‘tokat sesi’ OSTN IV/882; *zambuluk* ‘şişman yanaklara vurulan tokatın sesi’ DTO 332

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.18. Ayak - Tepme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

çağıldu (2) ‘tepişme sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çağıldū* ‘tepişme sesi’ OSTN III/1837; *çağıldū* ‘iki şeyin vurulmasıyla çıkan ses’ DTO 279

Tanıklar

1) Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

dupdurun ‘ayak sesi, takırtısı’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *dupdurun* ‘ayak sesi, takırtısı, ayak gürültüsü’ Vámb. 289; BV 54/3; FK 173/2; *dubdurun* ‘tepinme, ayak sesi’ OSTN III/1797; *dubdurun* ‘ayakların yere vurulmasıyla çıkan ses, ayak sesi’ DTO 320; *düpterün* ‘ayak sesi’ OSTN III/ 1821; *düpdürün* ‘ayak sesi’ AL_M 331; *dubdurun* ‘ayak takırtısı, sesi’ ŞSL 171

Tanıklar

1) *tizginip iyle kim koyun aylanıp iyle kim tütün / rahşı salıp çü dupdurun hayl-i belānı oyğatıp.* (BV 54/3)

2) *çu kūçedin kūlağım dupdurun işitse kōnül / dōkülder iyle ki ol nāzenīn suvār kilür.*
(FK 173/2)

tüpür ‘ayak sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *tüpür* ‘ayak sesi’ OSTN III/1596

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.19. Gurultu - Guruldama Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

çırıt ‘karından çıkan yelin sesi’ Clauson, ED 428²³

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çırıt* ‘karından çıkan yelin sesi’ AL_K 528

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.20. Yellenme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

osruk ‘osuruk’ Clauson, ED 250; Gülensoy, KBS 634²⁴

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *osruk* ‘osuruk’ İMS 18a/4; TZ 83b/8

Çağ. Tanıklanmamıştır.

²³ bk. *çirt*.

²⁴ bk. *osuruk*.

Tanıklar

1) *yiter biz baş başka tise kâfir bolur. Ve eger ayıtsa: sening anting, işekning osrukı ikisi berāber turur tise kâfir bolur.* (İMS 18a/4-5)

2.3. HAYVANA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN SÖZCÜKLER

2.3.1. Kuş - Kumru - Bülbül Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

çığıldık ‘kuş ve tavuk sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çığıldık* ‘kuş ve tavuk sesi’²⁵ OSTN III/2110; ŞSSL 162; *çığıldek* ‘kuş ve tavuk çığıldanı’ ŞSSL 162

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çığılta ‘ince ses, çığlık; kuş sesi’ Gülensoy, KBS 235; Tietze, I/437

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *çığılta* ‘ince ses, çığlık; kuş sesi’ İH 13

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çırlavuk ‘sesi suyun gürültüsüne benzeyen bir nevi kuş’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *çırlavuk* ‘sesi suyun gürültüsüne benzeyen bir nevi kuş’ Kİ 42

²⁵ Anlam, Erbay’ın çalışmasında LÇ’den hareketle verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 179-180.

Çağ. –

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

hezār-ı zār-ı şeydā (Far.) ‘inleyen ve divane bülbül’²⁶

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *hezār-ı zār-ı şeydā* ‘inleyen ve divane bülbül’ MSD 275

Tanıklar

1) *nebāt ağzı bile gönçe kıılır geh geh şeker hānde / velī kan yığlatur her dem hezār-ı zār-ı şeydānı.* (MSD 275)

ıslıg ‘kuşların sesi, ıslık’ Tietze, II/355

Har.

Kıp.

Çağ. *ıslıg* ‘kuşların sesi, ıslık’ ŞSL 52

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.3.2. At - Eşek Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

‘*aras* (Ar.) ‘eşek anırması, eşek bağırması’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. ‘*aras* ‘eşek anırması, eşek bağırması’ ŞSL 207

²⁶ bk. *hezār* Steingass, PED 1497.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ingrendi ‘eşek sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ingrendi* ‘eşek sesi’ AL_K 237

Tanıklar

1) *istesem devr ehlidin ‘ışkıngnı penhân eylemek / kēçeler geh ingremekdür ‘ādetim geh singremek.* (AL_K 237)

işek ingramağı ‘eşek anırması’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *işek ingramağı* ‘eşek anırması’ ML F779b

Tanıklar

1) ... *tive buzlamağığa ve uy müngremegige ve işek ingramağığa ve it tigişmağığa ve ulumağığa lafz yoktur.* (ML F779b)

şanğurak ‘toynak sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şanğurak* ‘toynak sesi’ ŞSL 202

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.3.3. Deve - Aslan Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

gükrüs ‘deve ve arslanın feryad ve sadası’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *gükrüs* ‘deve ve arslanın feryad ve sadası’ ŞSL 272

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

‘arıldamağı (Ar.) ‘arslanın bağırması, yırtıcı hayvanın avazı’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. ‘*arıldamağı* ‘arslanın bağırması, yırtıcı hayvanın avazı’ ŞSL 207

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tive bozlamağı ‘devenin yavrusunu çağırması’ Gülensoy, KBS 167²⁷

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *tive bozlamağı* ‘devenin yavrusunu çağırması’ ML F779b

Tanıklar

1) ... *tive buzlamağığa ve uy müngremegige ve işek ingramağığa ve it tigişmağığa ve ulumağığa lafz yoktur.* (ML F779b)

²⁷ bk. *bozla-*.

2.3.4. Köpek Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

hürkağ ‘havlayan hayvan, köpek hürmesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *hürkağ* ‘havlayan hayvan, köpek hürmesi’ ŞSL 287

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

it ulumağı ‘köpek uluması’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *it ulumağı* ‘köpek uluması’ ML F779b

Tanıklar

1) ... *tive buzlamağığa ve uy müngremegige ve işek ingramağığa ve it tigişmağığa ve ulumağığa lafz yoktur.* (ML F779b)

talın ‘itin yorulup veya kuduz olup dilini çıkararak soluması’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *talın* ‘itin yorulup veya kuduz olup dilini çıkararak soluması’ AL_B 167

Tanıklar

1) *barı agzıda tilbe it dik talın / adedde veli it tügidin kalın.* (AL_B 167)

2.3.5. İnek - Sığır Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

uy müngremegi ‘sığır böğürmesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. uy müngremegi ‘sığır böğürmesi’ ML F779b

Tanıklar

1) ... *tive buzlamağığa ve uy müngremegige ve işek ingramağığa ve it tigişmağığa ve ulumağığa lafz yoktur.* (ML F779b)

2.4. DOĞA OLAYLARINA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN SÖZCÜKLER²⁸

2.4.1. Rüzgâr - Fırtına - Kasırğa Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

bād (Far.) ‘rüzgâr, yel’ Steingass, PED 137; Tietze, I/255

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *bād* ‘rüzgâr, yel’ BV 153/3; ÇGT 53/8, 72/12, 220/1; FK 90/6, 98/2, 246/1 vd.; GN 422, 690, 1091 vd.; HBD 91/15, 137/1, 184/5; MK 95b/4, 99b/6; MÜN M787b/17; YED 29/2, 53/5, 72/7 vd.; *dīv bād* ‘kasırğa’ BV 425/6; MÜN M785a/18; *tün-bād* ‘kasırğa, sert rüzgâr’ MK 72b/13; *tünd-bād* ‘kasırğa, sert ve şiddetli rüzgâr’ MÜN M798a/9, M801b/11; *gird bād* ‘hortum, kasırğa’ LM 562, 2490; YED 315/5; *bād-ı nesīm* ‘hafif ve tatlı rüzgâr’ ŞHD 9a/11; *bād-ı şabā* ‘doğudan esen hafif, hoş rüzgâr’ ŞHD 123b/8, 128a/12, 165b/9 vd.; *bād-ı seher* ‘seher rüzgârı’ ŞHD 160b/5

Tanıklar

1) *sin nihān min za’f birle vehmdin öltürdi reşk / gül-şen-i kūyide kim bād-ı şabā fāş ivrülür.* (BV 153/3)

2) *biziñ üze ol bād-ı hevā dēk kēçti / kaçan ol niyāz-mend söziniñ.* (ÇGT 53/8)

3) *kim ayğay şerh-i hālim hıdmetiñde / ki bād-ı şubh yétmes hazretiñde.* (GN 422)

4) *kim yitişe her köñgülge lutfıdın bād-ı nesīm.* (ŞHD 9a/11)

²⁸ Yağmur, rüzgâr, akarsular, gök gürültüsü, canlı sesleri ve doğa sesleri gibi kendiliğinden ses çıkaran ses kaynaklarıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Wikipedia (2024). “ses” <https://tr.wikipedia.org/wiki/> (22.02.2024).

5) *ḥalka ḥalka kākūlūngni tepretür bād-ı şabā / kāş tüşse boynuma bu ara müşg-eşān tınāb.* (YED 29/2)

boğnaḳ ‘yağmursuz fırtına, boğuk ses’ Clauson, ED 316; Tietze, I/366

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *boğnaḳ* ‘yağmursuz fırtına, boğuk ses’ ŞSL 82

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

borağan ‘kasırğa, fırtına, dalga’ Tietze, I/371

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *borağan* ‘kasırğa, fırtına, dalga’ ŞSL 78; *burğan* ‘kasırğa’ TZ 17b/11

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

buğnuḳ ‘kasırğa’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *buğanaḳ* ‘sağnak, şiddetli yağmur’ Kİ 33

Çağ. *buğnuḳ* ‘kasırğa’ OSTN IV/1807; *buğnuḳ* ‘şiddetli yağmur, kasırğa’ DTO 172

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çaḫḳun ~ **çaḫḳun** ‘şiddetli rüzgâr, kasırğa’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çapķun* ~ *çapķun* ‘şiddetli rüzgâr, kasırğa’ DTO 271; *çapķun* ‘fırtına, tufan, kasırğa’ MSD 191; *ala çapķun* ‘döne döne esen, yağan boran, kar ve yağmur fırtınası, bora’ ŞSL 18

Tanıklar

1) *ķayalar üzre bulıt urdı kūs u yıķdı sipāh / seķerde ķoydı çapķun, yasadı ķayl u ķaşem.* (MSD 191)

davul ‘fırtına’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *davul* ‘fırtına’ OSTN III/1646; *davul* ‘şiddetli esen rüzgâr, fırtına’ DTO 317; *tavul* CCII 58a/17

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

dolı ‘şiddetli rüzgâr, kasırğa’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *dolı* ‘şiddetli rüzgâr, kasırğa’ OSTN III/1720; DTO 322; *doli* ‘şiddetli rüzgâr’ Vâmb. 290

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

hemüm (Ar.) ‘şiddetli rüzgâr, fırtına’ Steingass, PED 1512

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *hemüm* ‘şiddetli rüzgâr, fırtına’ MÜN M791a/26, M801b/15; TEH T703a/7

Tanıklar

1) düzaḥ otıdın şu 'le yiberip barçasın örtedi. Ve tārīḥ ili hem anı hemüm yilige isnād kılıpdurlar... (TEH T703a/7)

2) ümīd ol kim zafer-peyker rāyetning humāyūn-fāl kölegesidin fīrāk deşti hicrān hemūmıdın maḥrūr bolğan za 'ıfler āsūde-hāl... (MÜN M791a/26)

3) kuvveti bir helāk hemūmı anı tübidin kuruttı ammā gül tökülse ümīd ol kim gülistān sīrāb u pāyende ve berdevām bolğay ve eger şem ' öçse... (MÜN M801b/15)

kasırğa 'kasırğa' Clauson, ED 669; Gülensoy, KBS 472

Har. kasırğa 'kasırğa' HKT 42b/2

Kıp. kasırğa 'kasırğa' İH 32; kasırğa Kİ 70; kasırğa TAM 6a/4

Çağ. kasırğa 'kasırğa' Bdg. II/461; OSTN II/351; ŞSL 228

Tanıklar

1) taḳı tegdi anga kasırğa anıy içinde ot bar; taḳı köydi. (HKT 42b/2)

katıḡ esgen 'fırtına'

Har. katıḡ esgen 'fırtına' HKT 203a/1, katıḡ esgen yil 'fırtına' HKT 277b/2, 560a/1

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) anlar birle, hoş yıl birle, taḳı sewündiler anıng birle, keldi anlarğa yıl katıḡ esgen taḳı keldi anlarğa ḳom tigme bir orundın; taḳı sizdiler, ḥaḳıḳat üze anlar ḳapsandı. (HKT 203a/1-2)

2) Andın song bulmasangız sizing üze saḳçı. Yā īmin boldungız mu kim ḳaytarsa sizni anıng içinde, taḳı bir kez; yā ıḏsa sizning üze katıḡ esgen yılını, yildin; taḳı batursa sizni ol nirse birle kim küfr ketürdüngiz? Andın song bulmağay siz sizge, bizing üze, anıng birle istegen. (HKT 277b/1-2)

3) ḳasem yād kılur men ıyınmış fırişteler birle, aṭ yeli mengizlig, taḳı katıḡ esgen yıl birle, katıḡ esmek, taḳı yayğanlar birle yaymak. (HKT 560a/1-2)

ḳuyun 'kasırğa'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *kuyun* ‘kasırğa’ CCII 82a/13

Çağ. *kuyun* ‘kasırğa’ ŞSL 242; Vámb. 321; AL_K 702; MK 2a/7, 73a/7, 101a/3; *kuyun* ‘rüzgâr, fırtına, fırtına hortumu’ FK 80/2, 95/2, 102/3 vd.; GN 361; *kuyın* ‘fırtına’ FK 102/3

Tanıklar

1) ‘ışk deştide *kuyun* érmes ki mèn devāneğa / deşt ara ser-geştelik haţtın sizer pergārdur. (AL_K 702)

2) saçılğan yafrağları, cebbārlığı *kuyunu* savururğa dehr-i gaddār beytü’l-hüznniñ tökülgen tofrağları. (MK 2a/7-8)

3) ger şabā kılsa meded ivriley ol başka *kuyun* dik / kūyidin gerd kibi kopkalı çun yok maña kuvvet. (FK 80/2)

4) hecr deştide min-i ser-geşteniñ tolğanmağı / iylegen diktür *kuyun* cismi nümü-dārıda piç. (FK 102/3)

5) *kuyun* kıptı uçurdı kün çerāğın / tuman tuttı cihān baştın ayağın. (GN 361)

nesīm (Ar.) ‘hafif rüzgâr’ Steingass, PED 1402

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *nesīm* ‘hafif rüzgâr’ MK 79a/3, 98a/3; MÜN M783a/13, M792a/12, M795b/15 vd.; ŞHD 123b/12, 166a/3, 177a/2 vd.

Tanıklar

1) bāğdın vahdet reyāhīniniñ isgen nesīmidür ve rūhāniyyet... (MK 79a/3)

2) murīd Allāh u Bāyezid dīp barurlar irdi ve şabā vü nesīm dik sudın... (MK 98a/3)

3) ay nesīm-i şubh ol köñglüm murādığa digil / bu Şibānīni niçe hecringde dil-gır itkesin. (ŞHD 123b/12)

4) tiz bol ay nesīm-i şubh çeşme-i hıız suyındın. (ŞHD 166a/3)

5) sañğa ne müjde lāyıkdur ay nesīm digil / ki cān fidā kılayın sañğa veh ne hoş haberi. (ŞHD 177a/2)

rīh (Ar.) ‘rüzgâr, yel’ Steingass, PED 601

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *rîh* ‘rüzgâr, yel’ TMA A733a/27; *rîhü*’l-‘*aķīm* ‘yedi gece ve sekiz gün eserek sapkınlıkları ve büyüklenmeleri yüzünden Ad kavmini helak eden şiddetli rüzgâr’ TEH T697a/2; TMA A719b/3

Tanıklar

1) *velī* ‘azmim imdi budur kim *ḥudāy* / eger bolsa ‘ömrümğa mühlet-fezāy / *çikip ṭurfe tār rîḥiṅga ḥāmeni* / *kılıp nüktege tîz hengāmeni*. (TMA A733a/27)

2) ... *istid’āsı bile murādın birdi. Ve ol şarşar kim anı rîhü*’l-‘*aķīm dipdürler*; ‘*Ād kavmiğa yiti kiçe ve sikiz kün isti, andaķ kim ‘imāret...* (TEH T697a/2)

3) *anıṅ da* ‘vetin *Şeddād kabūl kılmağı. Ve Şeddād oğlu Mezīd pādşāh boldı*. (TMA A719b/3)

ruḥā (Ar.) ‘hafif yel, meltem’ Steingass, PED 571

Har. *ruḥā* ‘hafif yel, meltem’ KE 138r/6

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *üze yörügenlerin bilmes êrdiler. Kavluhu ta ‘ālā:* بامرہ رخاء حیث اصاب

ruḥā, ‘Arab tilinçe “yumşak yel” bolur. (KE 138r/6-7)

rūzīgār (Far.) ‘rüzgâr’ Eren, TDES 345; Räsänen, VEWT V/390

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *rūzīgār* ‘rüzgâr’ LD 1894; *rūzgār* ‘rüzgâr, yel’ ŞSL 175; ÇFK 11b/16; *rūzgār* ÇGT 9/11, 55/10, 181/10 vd.

Tanıklar

1) *bendeler turıṅızlar kim rüzgārı yilge birdiṅızlar ve cehd kılıṅızlar kim evvelkı tekbirni yilge birmenṅızlar...* (ÇFK 11b/16)

2) *geh sebeb-i tāli ‘ turur geh rüzgār / hikāyetde kélür kim hindū-stān.* (ÇGT 9/11)

3) *öz semîn sâ‘idin rence kılur / şabr kıl bağlasun eligin rüzgār.* (ÇGT 55/10)

4) *oğlanlar atası boldum érse, oğlanlık yaşımdın çıktı takı rüzgār gamıda ‘işretimniñ ferahı öçti.* (ÇGT 181/9-10)

5) *ay rüzigār kılma maṅga cevr ile cefā / bizge yiter ‘azāb-ı raķībī kabāhatı.* (LD 1894)

şabā (Ar.) ‘sabâ (rüzgârı) Steingass, PED 780

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *şabā* ‘sabâ (rüzgârı)’ KGT 5/10, 99/11, 210/4

Çağ. *şabā* ‘sabâ rüzgârı, doğudan esen hafif ve serin rüzgâr’ GN 110, 692, 1158 vd.; LD 441, 548, 647 vd.; MK 98a/3; MÜN M786a/8, M787b/17, M792a/11 vd.; ŞHD 112a/12, 114b/2, 127a/12 vd.; YED 17/2, 34/2, 117/8 vd.

Tanıklar

1) *yana şabā yiliniñ ferrāşına buyurdı kim yir yüzine.* (KGT 5/10)

2) *niçe kilse şabā yili sehergāh / ... yüzüm yirge sürüp aytur men allāh.* (KGT 99/11)

3) *kiltür şabā peygāmıdın açğıl mininķi müşkilim.* (ŞHD 112a/12)

4) *müjde kiltürgil şabā ol la‘l-i şekker-bārdın.* (ŞHD 114b/2)

5) *uşol çağda ki ‘ālem boldı hurrem / şabā ürdi dem-i ‘īsī-yi meryem.* (GN 110)

şarşar (Ar.) ‘fırtına’ Clauson, ED 868; Gülensoy, KBS 839; Steingass, PED 785

Har. *şarşar* ‘fırtına’ KE 156r/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şarşar* ‘şiddetli esen rüzgâr’ FK 56/1, 60/2, 88/8 vd.; HBD 41/1, 78/4, 81/1; LM 1523, 3179, 3195 vd.; MK 2a/6, 51b/12, 55a/13 vd.; MSD 171, 199; *şarşar* ‘şiddetli, gürültülü rüzgâr, kasırga, fırtına’ MÜN M784a/19, M784b/18, M801a/24 vd.; TEH T697a/2

Tanıklar

1) *Yünus kimige kirdi, teñiz ortasığa yétgende suwğa êrklig feriştege yarlıg boldı, tört muhālif yelni kopardı, ‘aķım, şarşar cenüb, şimālī, tört tarafdın kimini oynata başladılar.* (KE 156r/2-4)

2) *buzdı köñlüm kişverin hicrān ğamı tuĝyān kılıp / āh u eşkimdin birin şarşar birin tūfān kılıp.* (FK 56/1)

3) *sāyebān zūlfi kim ay dik yüzige geh yapılır / şarşar-ı āhımdın ol geh yapılır geh açılır.* (HBD 41/1)

4) *kim ‘ışk yēlige kattıng anı / ol şarşar ile uşattıng anı.* (LM 1523)

5) *şarşar salıban çemengā tārāc / bustān elin ēyledi yalangāç.* (LM 3179)

semūm (Ar.) ‘sam yeli, sıcak rüzgâr’ Steingass, PED 698

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *semūm* ‘sam yeli, sıcak rüzgâr’ MK 103a/6

Tanıklar

1) ... *hired naḥlin fāsīd ḥayāl semūmı bile kurutma. Bir vefā kılsaṅ on...* (MK 103a/6)

şimal (Ar.) ‘rüzgâr’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şimal* ‘rüzgâr’ ŞSL 203

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

talaz (2) ‘fırtına’ Eren, TDES 392; Gülensoy, KBS 854; Räsänen, VEWT V/458

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *talaz* ‘fırtına’ TZ 8b/10, 35a/5; *talaz* ‘şiddetli rüzgâr, hortum’ DTO 202;

Çağ. *talaz* ‘fırtına’ OSTN III/883

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tipi ‘karlı rüzgâr’ Eren, TDES 408; Clauson, ED 436; Gülensoy, KBS 899; Räsänen, VEWT V/481, 503a; Tietze, I/624

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *tipi* ‘karlı rüzgâr’ Kİ 37

Çağ. *tipi* ‘karlı rüzgâr’ ŞSL 107; OSTN III/1406; *dipi* ‘dolu yağmuru’ ŞSL 174

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

topalan ‘yağmur olmaksızın esen şiddetli rüzgâr’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *topalan* ‘yağmur olmaksızın esen şiddetli rüzgâr’ Bdg. I/383; OSTN III/1223; *topalañ* DTO 221; OSTN III/1223; *topalañ* ‘yağmursuz boran’ ŞSL 112

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tūfān (Ar.) ‘tufan, yağmur veya kasırga afeti’ Steingass, PED 822

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *tūfān* ‘tufan, yağmur veya kasırga afeti’ GN 932, 1059, 1074 vd.; LM 2484, 3583

Tanıklar

1) ‘ışık otı ki bir şerāre andın / tūfān koparur barı cihāndın. (LM 2484)

2) kan yaş töküp èyle kim şurāhī / tūfān-ı fesād içinde rāhı. (LM 3583)

3) çü ol tūfān anıñg tēk koptı nā-geh / yırak tūşti yavuk hūrşiddin meh. (GN 932)

4) cılav koydı vü uçdın uçka bardı / ayaktın baş koyup tūfān kopardı. (GN 1059)

5) cılav koydı vü uçdın uçka bardı / çapıp baştın ayak tūfān kopardı. (GN 1074)

tüpü ‘kar fırtınası, boran’ Clauson, ED 436

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. tüpü ‘kar fırtınası, boran’ ŞSL 112

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yél ‘yel, rüzgâr’ Gülensoy, KBS 1111; Clauson, ED 916²⁹

Har. *yél* ‘yel, rüzgâr’ KE 14r/13, 23r/15, 27r/13 vd.; ME 3/2, 36/6, 138/8 vd.; MM 46/2, 46/4, /47/2 vd.; *yel* ‘yel, rüzgâr’ NF 41/17, *yel es-* ‘yel esmek, rüzgâr esmek’ NF 113/16; *yil* ‘rüzgâr’ DM 2b/06; HKT 248b/4; HŞ 1504; *sawurğan yil* ‘esip savuran rüzgâr’ HKT 497b/4

Kıp. *yel* ‘yel, rüzgâr, hava’ BM 9a/4; CCI 37a/18; CCII 66a/3; DM 2a/09; KF 62a/3; Kİ 97; TAM 5b/9; TZ 3a/13, 37b/8; *yil* KF 62a/4; KGT 6/11, 313/10, 344/11; İMS 93a/4; MG 70b/6, 71a/5, 71b/1-3 vd.; *yélés* ‘ince hafif rüzgâr’ Kİ 97; *iğri yel* ‘adam düşüren kasırga gibi yel’ İH 32; *yel ünü* ‘rüzgâr sesi’ İH 32; *yil* ‘rüzgâr’ TAM 30a/2

Çağ. *yél* ‘yel, rüzgâr, kasırga’ ÇGT 114/5, 157/8, 170/12 vd.; GN 596, 636, 816 vd.; HAK 70, 335, 336; LM 138, 235, 504 vd.; *yel* ‘rüzgâr, yel, osuruk, romatizma’ Vámb. 357³⁰; *yil* LD 289, 528, 728 vd.; ŞT 75b/1; *yil* ‘rüzgâr, yel’ OSTN III/345; ŞSL 313; BV 120/3, 201/2, 254/4 vd.; ÇFK 11b/16; FK 39/7, 259/4, 303/4 vd.; HBD 172/1, 188/5, 190/1 vd.; MK 10a/3, 22b/3, 52a/1 vd.; ŞHD 81a/5, 121a/4, 170a/12 vd.; YED 85/5, 194/1, 197/4 vd.; *yil* ‘rüzgâr, yel, bağırsaklardaki gaz’ DTO 557

Tanıklar

- 1) *şi‘r aytdı kıopardı yél bulutnı, kıaldırdı yél bulutnı.* (ME 3/2)
- 2) *isip çimgege yil yıdğı reyāhın / habar kıusravdın aytur kim i şīrin.* (HŞ 1504)
- 3) *dāyim işte felek ü ay ü küneş yil ve bulut / ... tā ki gāflet bile ni‘met yimegey sen ay cān.* (KGT 6/11)
- 4) *āh birer şubḥ-dem kilse Semerḳand yili.* (ŞHD 81a/5)

²⁹ bk. *yél* 1.

³⁰ Anlam, Erbay’ın çalışmasında Vámbéry’den hareketle ‘yel’ biçiminde okunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 891.

5) *hüdhüdka nè māye kadr u sāmān / seyr èylese yel üze süleymān.* (LM 138)

2.4.2. Şimşek - Yıldırım - Gök Gürleme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

bārika (Ar.) ‘şimşek, yıldırım parıltısı’ Tietze, I/282

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *bārika* ‘şimşek, yıldırım parıltısı’ LM 784, 1721

Tanıklar

1) *nē berķ ki berķ-i āfet ol yüz / yā bārika-yı leṭāfet ol yüz.* (LM 784)

2) *dēdi ki nè kīmyā érür ‘ışķ / nè bārika-yı ziyā érür ‘ışķ.* (LM 1721)

berķ (Ar.) ‘şimşek’ Steingass, PED 176; Clauson, ED 361; Tietze, I/282

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *berķ* ‘şimşek’ KGT 106/12, 296/13

Çağ. *berķ* ‘şimşek’ ÇGT 78/13, 198/4; FK 39/4, 44/2, 75/3 vd.; HBD 119/6, 173/4, 177/6 vd.; LD 1321, 1500; LM 402, 506, 509 vd.; MK 3a/1, 42b/11, 52a/1 vd.; MSD 192; MÜN M783a/1, M783a/3, M783a/14; ŞHD 14a/13, 132a/5, 161b/10 vd.; TEH T704b/6, T716a/24; YED 12/9, 20/4, 35/3 vd.

Tanıklar

1) *[salıban] bilmediñ ken ‘ān katını / ayur biziñ körüş berķ-i cihān ol.* (ÇGT 78/13)

2) *berķ imes ‘ālemdē yüz qoymuştur āhumdın şerer / ra‘d imes gerdūnga çırmalmış fiğānımdın şadā.* (FK 39/4)

3) *ay tecellī birle hūsniñ yüz tümen cān örtegen / berķ-i ‘ışķıñdur mini toyğunça hayrān örtegen.* (LD 1321)

4) *ol ‘azīz ayttı bizim aḥvālimiz / ... berķ-i ‘ālem tig körünür vaḳtta bir.* (KGT 106/12)

5) *berķ diğ her niçe kizdim günbez-i devvār ara.* (ŞHD 14a/13)

bīr (Far.) ‘yıldırım’ Steingass, PED 219

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *bîr* ‘yıldırım’ LM 1871

Tanıklar

1) *gūyā bolup êrdi kûn dağı kêt / bîr sarı tüşmedi şikest hîç.* (LM 1871)

çakın ‘şimşek’ Gülensoy, KBS 212³¹

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çakın* ‘şimşek’ BV 175/5, 407/4; FK 32/7, 56/3, 79/3 vd.; HBD 174/6; MK 75a/13, 82a/10, 82b/12 vd.; *çakın* ‘yıldırım’ AL_M 297; LM 513, 527, 1603; *çakın* ‘şimşek, yıldırım’ OSTN III/1834; *çakin* OSTN III/1836; *çakın* ‘şimşek, şimşeğin parıltısı’ DTO/279; *çakın* ‘şimşek, berk, ra’d’ ŞSL 148; *çağın* FK 228/6

Tanıklar

1) *şuḥluḡ resmin aṅga taḡlîd iterler ḥūblar / sikrimekte iyle kim uçkun çaḡınga ötkenür.* (BV 175/5)

2) *pey-ā-pey ni ikin ebr-i bahārıdın çaḡın tüşmek / bulut üzre bir uçkun saldı gūyā şu ‘le-i derdim.* (BV 407/4)

3) *lem ‘a-i ‘ārızıdın köyse Nevāyî ni ‘aceb / tarta alḡay mı çaḡın yolıda ḥāṣāk belā.* (FK 32/7)

2) *geh ḡuds üze ol çaḡın saçıp nūr / tün müşkiye töker erdi kāfūr.* (LM 513)

3) *hecr kācidin közümgē her zamān ot çaḡılur / bu çaḡınlarga tenim ḥāṣākini köydürdi köz.* (FK 228/6)

çalın ‘çakmak, çakın ra’d ü berk’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çalın* ‘çakmak, çakın ra’d ü berk’ ŞSL 149

³¹ bk. *çakım*.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

elkin ‘yıldırım’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *elkin* ‘yıldırım’ Kİ 22

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ışım ‘yıldırım, şimşek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ışım* ‘yıldırım, şimşek’ OSTN I/1555; *işim* OSTN I/1553; *ışın* ‘yıldırım, çakın, berk’ ŞSL 54

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ışkırık ‘yağmurla rüzgârla çakan yıldırım, şimşek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ışkırık* ‘yağmurla rüzgârla çakan yıldırım, şimşek’ ŞSL 53

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

katığ kı kırğan ‘yıldırım’

Har. *katığ kı kırğan* ‘yıldırım’ HKT 499b/2

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *uluğsındılar anlarning İdisining buyrukindin, tuttı anlarını katıg kıkırğan taqı anlar baqarlar. Yarağlanu bilmediler qopmaqđın taqı bolmadılar öç alğanlardın.* (HKT 499b/1-3)

kükrek ‘şimşek’ Gülensoy, KBS 589³²

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *kükrek* ‘şimşek’ TZ 16b/5

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ötgün ‘gök gürültüsü’

Har. *ötgün* ‘gök gürültüsü’ HKT 3b/6; ME 230/2

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *anınğ içinde qarangkuluklar, taqı ötgün bar taqı yıldırım bar. qılurlar barmaqlarını kulaqları içinde, katıg ünlerdin ölüm qorğunçı üçün.* (HKT 3b/6)

2) *küldüredi ötgün kiterdi anı duralıqındın.* (ME 230/2)

ra’d (Ar.) ‘gök gürlemesi’ Steingass, PED 579

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ra’d* ‘gök gürlemesi’ BD 44/4; BV 634/2; ÇGT 198/3; MK 22b/4; MSD 192, 327; ŞHD 131a/11; TEH T704b/6, T716a/24

³² bk. *kükre-*.

Tanıklar

1) *seyl imestür yir yüzün tutқан közümnñ yaşıdır / ra‘d imestür kökke çıрмаşқан köñül efgānıdır.*

2) *bulut ger zāhir itti berķ ile ra‘d / kaçan bu otluğ efgānımğa yitti.* (BV 634/2)

3) *cihān-dīde vü sefer-gerde ěrmes ěrdi. Bahādurlarññ kemrekinññ ra‘dı kulaķıge tēgmişı yok ěrdi.* (ÇGT 198/2-3)

4) *... lahnı bile bādiye kat‘ıda tiz bolur, bulut buhtısi ra‘d şadāsıdın şāiķa-engiz.* (MK 22b/4)

5) *na‘ra-i ra‘dıñ oķındın barça yeksān olmasun.* (ŞHD 131a/11)

şā‘iķa (Ar.) ‘yıldırım’ Steingass, PED 779

Har. *şā‘iķa* ‘yıldırım’ KE 121r/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şā‘iķa* ‘yıldırım’ MK 55a/12; 55b/6

Tanıklar

1) *ķamuğı uy şüretlig, tağ tegresin tört yığaçlık yerge tegi tutılar. Şā‘iķa ķoptı, yel esti.* (KE 121r/3)

2) *... yok ve her niçe ķan tōkken sayı ańğa ķanmak yok. Sā‘iķaıdur ...* (MK 55a/12)

3) *mundaķ tufānnıń ģarıķı ve bu nev‘ sā‘iķanıń ģarıķı. Mundaķ ģaddārńıń ...* (MK 55b/5-6)

şimşek ‘çakın, berk, yıldırım’ Gülensoy, KBS 845

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şimşek* ‘çakın, berk, yıldırım’ ŞSL 206

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yaraķ ‘şimşek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *yarağ* ‘şimşek’ BM 9a/6

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yarkın ‘şimşek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *yarkın* ‘şimşek’ Kİ 92

Çağ. *yarkın* ‘şimşek’ OSTN III/136

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yaş ‘kıvılcım, ateş parçası, şimşek, şimşek çakması’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *yaş* ‘kıvılcım, ateş parçası, şimşek, şimşek çakması’ GN 826; *yaşın çakıl-* ‘şimşek çakmak’ GN 826

Tanıklar

1) *bulut kökrep yaşın andağ çakıldı / ki deryā neft tēk otka yakıldı.* (GN 826)

yaşın ~ yışın ‘şimşek, yıldırım’

Har. *yaşın* ‘şimşek’ KE 19v/14; *yaşın yaşna-* ‘şimşek çakmak’ HAK 336; KE 121r/4, 190r/8, T173a16; *yışın* ‘şimşek, yıldırım’ HKT 8a/7; ME 42/2, 176/3

Kıp. *yaşın* ‘yıldırım’ Kİ 94; *yaşın* ‘yaşın, yıldırım, şiddetli gürültülü ses’ BM 9a/6; *yaşın* ‘şimşek’ TAM 5b/13

Çağ. *yaşın* ‘şimşek, yıldırım’ ŞSL 295; OSTN III/246; Bdg. I/332 *yaşım* ‘yıldırım’ OSTN III/248; *yaşim* Vámb. 348; *ışın* ‘yıldırım, çakın’ ŞSL 54

Tanıklar

- 1) yıldıradı yıldırım, yışnadı yışın. (ME 42/2)
 - 2) ton ıterni arıǵlık kıldı, arıǵ boldı yışın yışnadı, yaşnadı. (ME 176/3)
 - 3) tuttu sizni yışın, taķı siz baķar siz. Andın song ıopǵarduk sizni, ۆlmişingizdin song; bolǵay kim siz şükr kılǵay siz. (HKT 8a/6-8)
 - 4) dünyādın kuş tēg uıǵan, tamuǵǵa kirip ııkǵan, sırātın yaşın tēg kēçgen, uımaķ kapuǵın aıçǵan, ۆzi ‘azīz صدیقان نبیا انه کان arıǵ zātliǵ Ehnūh atliǵ İdrīs yalawaç ‘aleyhi’s-selām. (KE 19v/13-16)
 - 5) şa ‘iķa ıoptı, yēl esti, kök küldürdedi, yaşın yaşnadı, ferişterler ün kötürdileri tesbīh tehlīl aydılar. (KE 121r/3-4)
- yıldırım** ‘yıldırım’ Gülensoy, KBS 1139; Tietze, II/347
- Har.** yıldırım ‘yıldırım’ HKT 3b/6; HŞ 4481; ME 42/2, 176/4; NF 30/5
- Kıp.** yıldırım ‘yıldırım, şimşek’ DM 2a/09; İMS 81a/4; KF 1b/4; TZ 21b/13; ıldırım KF 126b/1; yaldırım DM 2b/06; yuldırım TAM 5b/13, 6a/1; yuldurum Kİ 97
- Çağ.** yoldarım ‘yıldırım, berk’ ŞSL 307; ıldırım ‘yıldırım’ OSTN I/1495; yuldarım DTO 548; OSTN III/559; ıldırım ‘şimşek, çakın, berk, yıldırım’ ŞSL 59; MÜN M790a/2; yuldurum ŞSL 307

Tanıklar

- 1) yıldıradı yıldırım, yışnadı yışın. (ME 42/2)
- 2) yıldırım, yildradı yıldırım āhestelik kıldı, uzluķ kıldı işde köydi, köyüklendi. (ME 176/4)
- 3) kim an tig ııktı husrav bāǵrıdın ıan / niteg kim yıldırım sıçrar bulutdan. (HŞ 4481)
- 4) kim kim ۆpse anasınıñ başını ululap ol anasını taķı çökse anası ileyinde ħār kılıp kendüsini taķı anasınıñ ħaķķını ululap kiçgey sırātın yıldırım kibi. (İMS 81a/3-4)
- 5) bulutları yaratdı yıldırımları bile. Ol Tanǵrı ta ‘ālā kādırdur vüçüda ketürmege yök eylemege. (KF 1b/4-5)

2.4.3. Yağmur - Dolu - Şebnem Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

bārān (Far.) ‘yağmur’ Steingass, PED 141; Tietze, I/278³³

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *bārān* ‘yağmur’ BD 375; BV 172/5, 325/4; ÇGT 114/11; FK 210/3, 477/12, 521/4 vd.; HBD 138/2, 172/2, 196/4 vd.; LM 554, 1843; MSD 639; ŞHD 51a/4, 167b/11; TEH T717a/15; YED 20/6; *jāle bārān* ‘çiy yağmuru’ MSD 639

Tanıklar

1) *āh u eşkimdin kõngül kim boldı dermānde körüng / veh ki boldı bī-dil uşbu bād u bāranda körüng.* (BD 375)

2) *tīr-i bārān ki atar çerh-i mukavves besdür / niçe kaş yasını kaşdımgā kurar sin āhir.* (BV 172/5)

3) *kerek aydı bolsa / felekde ebr-i ‘aẓīm ü dumū’ıdın bārān.* (ÇGT 114/11)

4) *taṅgı atsa Hudāyning bārān-ı rahmetide ‘acīb ve ġarīb irmes.* (ŞHD 51a/4)

5) *eşk-i āhimdın cihān ehliġa köymek yıġlamak / ‘ādet oldı hālī irmes berķ ü bārāndın hevā.* (YED 20/6)

boğanak ‘destiden boşanırcasına yağan yağmur sığınağı’ Gülensoy, KBS 155

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *boğanak* ‘destiden boşanırcasına yağan yağmur sığınağı’ Kİ 30; *boğanaķ* ‘testiden boşanırcasına yağan yağmur’ İH 30; *buğanaķ* Kİ 33

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

burçaķ ‘dolu, yağmur’ Clauson, ED 357

Har. Tanıklanmamıştır.

³³ bk. *baran* III.

Kıp. *burçaķ* ‘dolu, yağmur’ Kİ 30, TAM 5b/10

Çağ. *burçaķ* ‘dolu, yağmur’ OSTN IV/1833

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çapķur ‘yağmur, fırtına’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çapķur* ‘yağmur, fırtına’ OSTN III/1923; *çapğur* DTO 271; *çapğuramak* ‘esmek (fırtına)’ DTO 271 *çapķuramak* ŞSL 145

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çavun ‘yağmur, yağın ve kar fırtınası’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çavun* ‘yağmur, yağın ve kar fırtınası’ ŞSL 150

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çig ‘şebnem, çiy’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çig* ‘şebnem, çiy’ CCI 37a/16, 37a/17; CCII 76a/4

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çile ‘hafif yağmur’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *çile* ‘hafif yağmur’ Kİ 45; *çise* Kİ 43

Çağ. *çile* ‘hafif yağmur’ OSTN III 2147-2148

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çiseng ‘hafif yağmur, çise’

Har. *çiseng* ‘hafif yağmur, çise’ HKT 42a/7

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *taḫi eger tegmese angar uluḡ ƙaƙralıḡ yağmur, çiseng. Taḫi Tangrı, anı kim ƙılur siz körgen.* (HKT 42a/6-7)

çiskin ‘ince yağmur, baran, kırav’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çiskin* ‘ince yağmur, baran, kırav’ ŞSL 162

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

harṭuman ‘çiy, şebnem’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *harṭuman* ‘çiy, şebnem’ ŞSL 287

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kaṭre (Ar.) ‘damla’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. kaṭre ‘damla’ İMS 279b/7

Çağ. kaṭre ‘damla’ MÜN M783a/2, M788a/12, M788a/13; ŞHD 2b/12, 22b/12, 156b/2 vd.

Tanıklar

1) *anıñ oruçı niçe kim yimese. Ve eger isnese taķı tüşse bir kaṭre suf boğuzına yā tōkünse boğuzına ol uyur bolsa, yā küç birle bolsa oruçı fāsıd bolur.* (İMS 279b/7-8)

2) *kaṭre sunı lutfuñ irle ol şadef kursoraķına.* (ŞHD 2b/12)

3) *kaṭre birle dānelerni kim kıla bilgey hisāb.* (ŞHD 22b/12)

4) *her seher okur yüzüñdin kaṭre destāñıñ bile.* (ŞHD 156b/2)

5) *her lāle aḥbāb cāñıga dāğ örtegeni, şu ‘le-i her kaṭre aşḥāb ḥayātı şem ‘in öçürgeni vecle irdi güstāḥlık yüzidin fülānni...* (MÜN M783a/2)

ķırav ‘kırağı, çiy, şebnem’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. ķırav ‘kırağı, çiy, şebnem’ ŞSL 244

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

muldur ‘şebnem, çiy’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. muldur ‘şebnem, çiy’ ŞSL 279

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sepken ‘yağmur serpintisi’ Gülensoy, KBS 754

Har.

Kıp. *sepkün* ‘yağmur serpintisi’ Kİ 51

Çağ. *sepkün* ‘yağmur serpintisi’ OSTN IV/497

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şemşek ‘yağmur’ Eren, TDES 386

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şemşek* ‘yağmur’ OSTN IV/1021; *şimşek* ‘şimşek’ DTO 381; OSTN IV/1092

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şudrun ‘şebnem, kırav, ince yağmur, çiy’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şudrun* ‘şebnem, kırav, ince yağmur, çiy’ ŞSL 203

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tamcı taşı ‘katre, tamlı, damla’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *tamcı taşı* ‘katre, tamlı, damla’ ŞSL 103

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tamızıık ‘damla, damlacık’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *tamızıık* ‘damla, damlacık’ CCII 60a/1-2

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tamla ‘damla, katre, tamla’ Tietze, I/556

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *tamla* ‘damla, katre, tamla’ ŞSL 103

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tım ‘damla sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *tam* ‘yağmur damlası’ Kİ 66

Çağ. *tım* ‘damla sesi’ BV 430/5; *tım tam-* BV 243/4, *tım* ‘tım damlalarının çıkardığı ses’ FK 230/3, 313/4, 355/2 vd.; *tım tım* ‘damla sesi’ OSTN III/1408; Vámb. 271; ŞSL 137; *tam* ‘yağmur damlası’ ŞSL 103; OSTN III/992; Bdg. I/729; *tamçı* ‘damla’ OSTN III/1007; ŞSL 103, Bdg. I/129

Tanıklar

1) *gāhi ing̃ üzre ki tım tım körünür köz yaşıım / ‘ışk bāğı ara şāh-ı gül-i ra’nā boldım.*
(BV 430/5)

2) *sin gül-i ra'nā firākıdın sarıĝ ğihremni eşk / ğatre ğatre ğan ile tim tim tamıp al iylemiş. (BV 243/4)*

3) *bir sarıĝ kāĝıd durur tim tim kıızıl bolĝan maņa / ğatre ğatre eşkdin naķř iylegen ğan birle yüz. (FK 230/3)*

4) *ğatre ğatre ğan yaşımdın ğihrem olmuş iyle kim / tim tim itkeyler kıızıl kāĝıdnı kim bolĝay sarıĝ. (FK 313/4)*

5) *ĥālī hicrānıda tim tim yirge tamĝan ğan yaşım / her biri bir lāle-i devr kim ğarası yoķ anıı. (FK 355/2)*

tolı 'dolu' Tietze, I/642

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *tolı* 'dolu' Kİ 66

Çaĝ. *tolı* 'dolu' Bdg. I/752; OSTN III/1197; şSL 125

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılıĝıyla tanıklanabildiĝi için örneklendirme yapılamamıştır.

yaĝın 'yaĝmur' Eren, TDES 439; Gülensoy, KBS 1031³⁴; Räsänen, VEWV V/177

Har. *yaĝın* 'yaĝmur' ME 15/6; KE 25r/15, 29v/20; 30r/1 vd.; *yaĝın yaĝ-* 'yaĝmur yaĝmak' ME 30/7; *yaĝmur* 'yaĝmur' HKT 124a/6, 395b/1, 348a/5 vd.; İML 184; KE 6r/6, 22v/14, 23v/13 vd.; ME 21/2, 28/7, 211/2 vd.; MM 199/1; NF 234/8, 292/8, 393/10 vd.; *yaĝmur yaĝ-* 'yaĝmur yaĝmak' Hş 1001; *ğatıĝ yaĝmur* 'şiddetli yaĝmur, saĝanak' HKT 410b/4

Kıp. *amĝur* 'yaĝmur' CC³⁵; *yaĝmur* DM 2a/11; İMS 99b/5; KF 1b/3, 204b/7, 209b/7; KFT 353b/2; KGT 93/4, 93/5; TAM 5b/8; *yamĝır* MG 79b/1; *yamĝur* CCI 21a/17, 21a/18, 21a/19 vd.; DM 2b/02, Kİ 95, MG 80a/3; TAM 5b/9; TZ 32b/3; *yaĝmur yaĝ-* 'yaĝmur yaĝmak' KGT 172/12, 283/13, 316/10

Çaĝ. *yaĝın* 'yaĝmur, fırtına, kasırĝa' OSTN III/48; şSL 296; *yaĝın* 'yaĝmur' HBD 121/6, 187/7, 196/4; LM 534, 1603, 1843 vd.; MÜN M785b/7, M794b/20, M801a/6; TEH T696b/24, T704b/2, T708b/6 vd.; *yaĝın* AL_B 404; *yaĝın* AL_K 818; ; BV 132/5, 528/3, 593/6 vd.;

³⁴ bk. *yaĝmur*.

³⁵ Toparlı, kelimenin *Codex Cumanicus* adlı eserde geĝtiĝini belirtmektedir. Ancak kelimeye eserde tesadüf edilmemiştir. Toparlı, 2007: 8.

FK 24/2, 44/3, 464/6 vd.; YED 29/9, 310/2; *yamğur* DTO 536; OSTN III/310; ŞSL 299; AL_B 404; AL_K 818; AL_M 492; BV 71/4, 453/6, 608/1 vd.; ÇGT 24/1, 114/6, 190/3; FK 74/5, 438/4, 485/2 vd.; HBD 78/3; LD 374, 1356, 1648 vd.; LM 504, 554, 831 vd.; MSD 257, 468; MÜN M784a/18, M787b/25; ŞHD 80b/10, 133a/9, 155b/2; ŞT 68b/4; TEH T694b/9, T696b/24, T696b/25; *yağmur* OSTN III/55; ŞSL 296; ÇGT 207/11; HAK 20, 29; MSD 250; *yamğur* AL_K 818; ÇFK 58a/6; *yağın* MK 42b/1, 42b/11, 101a/2; *yağış* OSTN III/48; ŞSL 296

Tanıklar

- 1) *yağın yağdırdı kalık yağın birle yokatdı Tanğrı anlarnı.* (ME 15/6)
- 2) *vağtsız yağmur kilip telef kıldı ol ayttı yüng.* (KGT 93/4)
- 3) *Hoş il tağı İdi yarlıkagan. Yüz ewürdiler, ıdduk anlar üze erkek sıçğannıng akınını yā katıg yağmurnung akınını.* (HKT 410b/4)
- 4) *yana saqnur tağı kün toğmadı tip / saqıngaymen bu yağmur yağmadı tip.* (HŞ 1001)
- 5) *bilgüsi yamğur tuman u qar hem boldı savuq.* (ŞHD 80b/10)

yagış ‘yağış’ Gülensoy, KBS 1028; Clauson, ED 908

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *yagış* ‘yağmak’ AL_K 818; ŞSL 296

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.4.4. Dalga Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

dalğa ‘dalga’ Tietze, I/552

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *dalğa* ‘dalga’ İH 21; *talaz* (1) İH 10, TZ 8b/10, 35a/5; *tolkun* TZ 35a/5; *akın* TZ 8b/10, 19a/7

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

erkeş ‘dalga’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *erkeş* ‘dalga’ OSTN I/780; ŞSL 9

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kum ‘dalga’

Har.

Kıp. *kum* ‘dalga’ İH 24; *ḵum* ‘dalga, fırtına’ TAM 6a/6; *kom* ‘dalga, su dalgası’ CCII 58a/18

Çağ.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

külek ‘dalga’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *külek* ‘dalga’ FK 349/4, 688/81, 688/82 vd.

Tanıklar

1) *ḵaşı firāḵıda baḥr-i sirişkim andaḵdur / ki yaḡı ay kimesin çayḵatur urup külek.* (FK 349/4)

2) *ḵorḵaram taşlamaḡay taşḵarı ger / çerḡ salsabu tiḡizge külek.* (FK 688/81)

3) *veh ni külekdür ol baḥrḡa kim / mevcığa tüşse yuyulḡay eflāk.* (FK 688/82)

mevc (Ar.) ‘dalga’

Kıp. *mevc* ‘dalga’ KGT 7/8, 250/3, 262/10

Çağ. *mevc* ‘dalga, deniz dalgası, dalga, dalgalanma’ BV 262/1; ÇFK 127a/16; ÇGT 99/10, 130/10, 174/5 vd.; GN 815, 832, 838 vd.; LD 4, 825, 926 vd.; MK 69a/9; MSD 338, 733; MÜN M784b/15; ŞHD 43a/9, 105b/5, 138a/6 vd.; TEH T697a/26; YED 19/6, 29/3, 85/1 vd.; *mevce* ‘(bir) dalga’ YED 50/8; *mevc-i deryā* ‘deniz dalgası’ LD 1364

Tanıklar

- 1) *tengiz mevcining evcinden ni gussā / ... alarğa kim kimeçi nūh bolğay.* (KGT 7/8)
- 2) *nivçün yüzinde kahr ile çîn zāhir iylemiş / Hurşîd çeşmeside kişi mevc körmemiş.* (BV 262/1)
- 3) *... deryā mevc urşa ve anıñ nemidin ot ünse her koy kim ol otdın yir min anıñ itini yimes min eger havz kim toluğ irken her yanı on arşun bolsa.* (ÇFK 127a/16-17)
- 4) *kim sên özürdüñ ol feyyihdin bu ferîkni şûfî çıkarur öz kilîmini mevcdin.* (ÇGT 99/10)
- 5) *yaşnıñ tûfânıdın tipredi kulzüm mevci.* (ŞHD 43a/9)

talğak ‘deniz dalgası, dalga’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *talğak* ‘deniz dalgası, dalga’ DTO 203; OSTN III/891; *talkun* ‘deniz dalgası’ Bdg. I/337

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

te‘ākub (Ar.) ‘dalgalanma’³⁶

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

³⁶ Kelime Steingass’ta ‘kovalama, takip; işkence; değişim vb.’ anlamlarına gelecek şekilde tanıklandığından çalışmaya dâhil edilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Steingass, PED 307.

Çağ. *te'ākub* 'dalgalanma' MÜN M784b/19

Tanıklar

1) ... *sevādığa rākım ve gāhī külek teşvīridin emvāc te'ākubı su hurūşı üni bile* ... (MÜN M784b/19)

telāṭum (Ar.) 'çok dalgalanma, dalgaların çarpışması' Steingass, PED 320

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *telāṭum* 'çok dalgalanma, dalgaların çarpışması' MÜN M784b/18

Tanıklar

1) *temevvüc baḥr üzre kim tutmay ārām / alar üstige şun ' ilgi tapıp dām / ve gāhī şarşar taḥrikidin deryā telāṭımı bile*... (MÜN M784b/18)

temevvüc (Ar.) 'dalgalanma' Steingass, PED 325

Har.

Kıp.

Çağ. *temevvüc* 'dalgalanma' MÜN M784b/18

Tanıklar

1) *temevvüc baḥr üzre kim tutmay ārām / alar üstige şun ' ilgi tapıp dām / ve gāhī şarşar taḥrikidin deryā telāṭımı bile*... (MÜN M784b/18)

2.5. CANSIZ VARLIKLARA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN SÖZCÜKLER

2.5.1. Eşya Sesi Bildiren Sözcükler

çaķıldu (1) 'iki şeyin musademesinden hasıl olan ses' Tietze, I/466

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çaķıldu* 'iki şeyin musademesinden hasıl olan ses' ŞSL 148; *çaķıldamak* 'çakıl taşları yuvarlanması gibi ses çıkarmak' ŞSL 148

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.5.2. Gıcır - Çıtır - Şangır Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

ğıcır ‘gıcır gıcır etme sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. ğıcır ‘gıcır gıcır etme sesi’ İH 22

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şangır ‘şangır, şıkır’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şangır ‘şangır, şıkır’ OSTN IV/944; şangır ‘şangır’ DTO 376

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şark ‘çıtırdama, çıtır’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şark ‘çıtırdama, çıtır’ DTO 376; OSTN IV/953

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şınkırtı ‘şingirtı, şingirdama’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *şınkırtı* ‘şingirtı, şingirdama’ İH 17

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.5.3. Vasıta Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

kanķ ‘arabanın çıkardığı ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kanķ* ‘arabanın çıkardığı ses’ ŞT 73a/6, 73a/7, 73a/8

Tanıklar

1) *Ol fikr kılıp arabanı yasadı, andın körgeñler barça araba yasap olcalarnı yüklep kaytdılar, arabaga kanķ at koydılar. Andın ilgeri atı da yoķ irdi, özi de yoķ irdi.* (ŞT 73a/5-7)

2) *Andın ilgeri atı da yoķ irdi, özi de yoķ irdi. Anıñg üçün kanķ tidiler kim, yörügende...* (ŞT 73a/6-7)

3) *... kanķ kılıp āvāz kılur. Anı yasağan kişini Kanķlı tidiler.* (ŞT 73a/8)

2.5.4. Su Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

çırılak ‘akan suyun gürültüsü’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *çırılak* ‘akan suyun gürültüsü’ Kİ 42

Çağ. *çırılak* ‘akan suyun gürültüsü, küçük çay’ Bdg. I/474; OSTN III/2080

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çır lap a kar ‘su sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. çır lap a kar ‘su sesi’ TZ 14a/13

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şağı r da k ‘su sesine benzer gürültü, şarıldı’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şağı r da k ‘su sesine benzer gürültü, şarıldı’ ŞSL 201

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şarı l dı ‘su sesine benzer avaz ve gürültü’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şarı l dı ‘su sesine benzer avaz ve gürültü’ ŞSL 201

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şor ultu ‘bir kaba dökülen suyun, sütün çıkardığı ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. şor ultu ‘bir kaba dökülen suyun, sütün çıkardığı ses’ İH 17

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.5.5. Ağaca Ait Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

çerreş ‘ağaç dallarının kırıldığında çıkardığı ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. çerreş ‘ağaç dallarının kırıldığında çıkardığı ses’ OSTN III/1972; Bdg. I/473

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

hıjıldı ‘hışıltı, göğsün hış hış ötmesi; rüzgârdan ağaçların hışıldaması’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. hıjıldı ‘hışıltı, göğsün hış hış ötmesi; rüzgârdan ağaçların hışıldaması’ İH 14

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.5.6. Müzik Aleti Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

çañırtı ‘çan sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çañırtı* ‘çan sesi’ OSTN III/1851, DTO 281

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çınk ‘çan sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çınk*³⁷ ‘çan sesi’ OSTN III/2116; *çınk* Vámb. 286

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

dambırdı ‘davula vurdukça çıkan ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *dambırdı* ‘davula vurdukça çıkan ses’ İH 21

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

gümbürtü ‘davul gibi şeylerin sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *gümbürtü* ‘davul gibi şeylerin sesi’ İH 27

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

³⁷ Erbay, kelimenin OSTN’de kelime madde başında *çingk* şeklinde yazıldığını ve bu yazılışın Radloff’un da kelimeyi aldığını belirttiği *Cagataische Sprach-Studien* dikkate alınarak düzeltilildiğini belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 184.

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kerkür ‘nakkârenin çıkardığı ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kerkür* ‘nakkârenin çıkardığı ses’ ŞHD 58a/3

Tanıklar

1) *ol şubḥ naḳâresi hoşḥoş kıladur kerkür.* (ŞHD 58a/3)

kerre-nāy (Far.) ‘gür sesli ney’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kerre-nāy* ‘gür sesli ney’ MSD 557

Tanıklar

1) *sin bu kündin song ḥüküm kıḷ, öz maḳāmın saḳlasun / ni kılar çeng ü çeḡāne arasında kerre-nāy.* (MSD 557)

şangur ‘zil sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şangur* ‘zil sesi’ ŞSL 202

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.5.6. Yiyeceklere Ait Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

çiz-ü-piz ‘ateşte yağın çıkardığı ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çiz-ü-piz* ‘ateşte yağın çıkardığı ses’ OSTN III/2149; *çiz u piz* ‘ateşte kızaran kebabın çıkardığı yüksek ses’ DTO 305

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.5.8. Ok - Silah Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

çağaçağ ‘okun çıkardığı ses’ Tietze, I/465

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çağaçağ* ‘okun çıkardığı ses’ OSTN III/1834; *çağaçağ* ‘ok fırlatıldığında şaşılacak kadar fazla çıkardığı ses’ DTO/284

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ğars ‘patlama sesi, silah sesi, alkış sesi’ Clauson, ED 663³⁸

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ğars* ‘patlama sesi, silah sesi, alkış sesi’ OSTN II/205; ŞSL 228

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

³⁸ bk. *ğars* 2.

2.6. YANSIMA SES ANLAMI TAŞIYAN SÖZCÜKLER

āh ‘ah, feryat’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *āh* ‘ah, feryat’ KGT 37/2, 117/6, 173/3;

Çağ. *āh* ‘feryat, ah’ ŞSL 6; HAK 257; ŞHD 7a/4, 12a/13, 17a/10 vd.; YED 12/5, 14/2, 17/6 vd.; *āh-ı serd* ‘büyük feryat’ LD 2497; *āh u fiğān* ‘ah ve feryat, inleme’ MSD 80, 587; *āh* ‘efgan, figan, nale, ağlama, inleme, seslenme, nida’ MÜN M795a/8, M 797a/24, M801a/24 vd.; TEH T717a/17

Tanıklar

- 1) *āh* itip ayttı bu hayr haberi maṅga degül benim düşmenlerime durur ... (KGT 37/2)
- 2) *kılur ol hocalar miñ āh u feryād.* (KGT 117/6)
- 3) *min tiler min vaşlṅg āh-ı serd ile / dāde-i giryān u rüy-ı zerd ile.* (LD 2497)
- 4) *bular ilge kılıç nīze alıp heycāğa kirgende / hīç iş kilmedi a‘dādın, meger āh u fiğān kildi.* (MSD 80)
- 5) *āh uşol cāhillering ḥaqqında kıldıṅ aynı şaḳ.* (ŞHD 7a/4)
- 6) *āh dirīga yerniñ kökniñ arasında / yitürdüm men şunḳar kuşum bilmes mene.* (HAK 257)

cem cüm ‘kadehlerin birbirine çarpmasından çıkan ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *cem cüm* ‘kadehlerin birbirine çarpmasından çıkan ses’ ŞHD 106b/12

Tanıklar

- 1) *meclis tüzüldi sāḳī kiltür cām-ı cem cüm.* (ŞHD 106b/12)

çeh çeh (Far.) ‘bülbülün öterken çıkardığı ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çeh çeh* ‘bülbülün öterken çıkardığı ses’ YED 311/6, 322/5

Tanıklar

1) *kaḍing̃ servi üçün şimşād üze kumrī çiker gūgū / yüzünge na 't okup gül şāhıda bülbul kılur çeh çeh.* (YED 311/6)

2) *urar bülbul kibi kõnglüm yüzünge gül-zārığa çeh çeh / diyür kumrī kibi servingni körgeç bī-ibā hey hey.* (YED 322/5)

çırçır ‘cır cır sesi’ Clauson, ED 427³⁹

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. çırçır ‘cır cır sesi’ DTO 303

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

dām ‘taklit sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. dām ‘taklid sesi’ ŞHD 107a/2

Tanıklar

1) *tipret iling̃ni defge uşul-ı dām-ı dem düm.* (ŞHD 107a/2)

dem düm ‘tefin çıkardığı ses’

Har.

Kıp.

Çağ. dem düm ‘tefin çıkardığı ses’ ŞHD 107a/2

Tanıklar

1) *tipret iling̃ni defge uşul-ı dām-ı dem düm.* (ŞHD 107a/2)

ferfür ‘kuşların uçarken çıkardıkları ses’

³⁹ bk. çır 1.

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ferfür* ‘kuşların uçarken çıkardıkları ses’ ŞHD 58b/3

Tanıklar

1) *ol dāne-i hālidin közi uçadur ferfür.* (ŞHD 58b/3)

fır fır ‘yelin eserken çıkardığı ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *fır fır* ‘yelin eserken çıkardığı ses’ İH 20

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

fırrıst ‘atılan nesnenin uçarken çıkardığı ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. -

Çağ. *fırrıst* ‘atılan nesnenin uçarken çıkardığı ses’ AL_K 636; *fırrıst* ŞSL 210

Tanıklar

1) *uçup yetkende dārb-ı desti anıḡ / ki barıp on yıḡaç fırrıstı anıḡ.* (AL_K 636)

fısuldu ‘fısıltı’ Tietze, II/57

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *fısuldu* ‘fısıltı’ ŞSL 210

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

fısulı ‘fış fış ses çıkarmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *fışılta* ‘fış fış ses çıkarmak’ İH 21

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ğulğul (Ar.) ‘kuşların birden ötmesi, bülbülün feryadı, ötüşmesi’ Steingass, PED 892

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *ğulğul* ‘kuşların birden ötmesi, bülbülün feryadı, ötüşmesi’ KGT 6/6, 138/13

Çağ. *ğulğul* ‘kuşların birden ötmesi, bülbülün ötüşü’ ŞHD 85b/2; *ğulğul* ‘bağırta, gürültü, şamata, haykırış, feryat, figan, çığlık, velvele’ GN 256, 387, 667; YED 217/3, 222/4; *ğulğul* ‘gürültü, su sesi’ FK 442/4, 566/2, 600/8; *feryād u ğulğul* ‘feryat figan’ GN 503; *feryād u ğulğul kıl-* ‘feryat figan etmek’ GN 62; *ğulğul tüş-* ‘çığlık koparmak’ GN 1145; LD 1989; *ğulgule* ‘kuşların ötüşü’ ŞHD 83b/7

Tanıklar

1) *bolup muṭrib ğulistānlarda bülbül / ... kılur miṅ türlü nağme birle ğulğul.* (KGT 6/6)

2) *konup ol serv üze bülbül çıkip ğül şevkıdın ğulğul / bu serv üzre açılıp ğül aña tirdin tüşüp şeb-nem.* (FK 442/4)

3) *ğulgule niçün salıptur uşbu ay tig yüzleriṅ.* (ŞHD 83b/7)

4) *kiçe kūyung ara feryād kıldım / ki tüşti itleriṅ hayliğa ğulğul.* (YED 217/3)

5) *āh u fiğāndın her sarı şūrī salıptur ğulgulung.* (ŞHD 85b/2)

güpür güpür ‘gümbür gümbür ses vererek’ Tietze, II/214

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *güpür güpür* ‘gümbür gümbür ses vererek’ İH 25

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

gür gür ‘devenin çıkardığı ses’ Tietze, II/21

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *gür gür* ‘devenin çıkardığı ses’ ŞHD 147b/10

Tanıklar

1) ‘*ārifler içip andın gür gür itedür tive.* (ŞHD 147b/10)

harhur ‘taklidi ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *harhur* ‘taklidi ses’ ŞHD 58a/10

Tanıklar

1) ‘*āşık-sin ü dünyāğa yanî-sin ü hem har hur.* (ŞHD 58a/10)

hāy hāy (Far.) ‘yas tutan kimsenin iniltisi’ Steingass, PED 1487

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *hāy hāy* ‘yas tutan kimsenin iniltisi’ FK 617/5

Tanıklar

1) *sin ki bezm-i ʿış ara her dem kıılır-sin kahkaha / ni gamuñ andın ki yığlar-min gamuñdın hāy hāy.* (FK 617/5)

hühü ‘atın çıkardığı ses, taklit sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *hühü* ‘atın çıkardığı ses, taklit sesi’ ŞHD 143a/8

Tanıklar

1) *kim imlik at begin tolap başın salıp diyür hühü.* (ŞHD 143a/8)

ka ka ‘karga sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *ka ka* ‘karga sesi’ İH 21

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

karp ‘pat’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *karp* ‘pat’ CCII 60b/20

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

külkül (1) (Ar.) ‘(su, şarap) testisinin çıkardığı ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *külkül* ‘(su, şarap) testisinin çıkardığı ses’ ŞHD 146b/6, 161a/2, 185b/8

Tanıklar

1) *şurāhi külkülüdün boldı lāle.* (ŞHD 146b/6)

2) *haddin aşıptur iştiyāk qarābe külkül nāz ile.* (ŞHD 161a/2)

3) *ne hoş sākī şurāhī kılsa külkül.* (ŞHD 185b/8)

külkül (2) (Ar.) ‘bir şeyin hareketinden, deprenmesinden çıkan ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kulkul* ‘bir şeyin hareketinden, deprenmesinden çıkan ses’ YED 218/3

Tanıklar

1) *bezm ara hōş yaraşur bolsa eger şāhid-i hüsn / ney ü ber-baṭṭ eylese tār-ı şadā-yı kulkul.* (YED 218/3)

öhö ‘boğazı temizlerken gırtlaktan çıkarılan ses’

Har. *öhö* ‘boğazı temizlerken gırtlaktan çıkarılan ses’ MM 83/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *öhö tiyü silkün aḍaḳ yerge ur.* (MM 83/3)

piş ‘çağırma sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *piş* ‘çağırma sesi’ CCII 82a/29

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

saḳ saḳ ‘dudaktan çıkan ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *saḳ saḳ* ‘dudaktan çıkan ses’ B_{VAZ} 105/2

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *< aşığa tuṭağı > deve dudağı gibi saḳ saḳ kılğay ‘arab[lar] ṭabṭab.* (B_{VAZ} 105/2)

şak ‘yüksekten düşme sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *şak* ‘yüksekten düşme sesi’ CCII 60a/28

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şak şak ‘şakır şakır ses etmek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şak şak* ‘şakır şakır ses etmek’ ŞSL 202

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şakır şakır ‘katı şeylerin gürültüsü’ Gülensoy, KBS 835

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şakır şakır* ‘katı şeylerin gürültüsü’ ŞSL 202

Tanıklar

1) Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şaldır şaldır ‘su avaz ve sesi, şıldırdama’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şaldır şaldır* ‘su avaz ve sesi, şıldırdama’ ŞSL 202

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şapırdı ‘acele yerken dudaklardan sada olan avaz’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şapırdı ‘acele yerken dudaklardan sada olan avaz’ ŞSL 201

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şapur şupur ‘sesle öpmek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şapur şupur ‘sesle öpmek’ ŞSL 201

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tap ‘taklidi vurma sesi, vurma sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. tap ‘taklidi vurma sesi, vurma sesi’ OSTN III/945

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tuw ‘tuh (tükürme sesi)’

Har. tuw tē- ‘tükürmek, tuh sesi çıkarmak’ ME 174/8; tü ‘tü!’ NF 284/17; tüf ‘(tükürme) tü!’ KE 44v/15; ŞHD 39b/11; tüf kıl- ‘tükürmek’ NF 386/16

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) küçlüg boldı, yıgıcı boldı çerig kara koyuğ tüvkürdi, aḡ tuv tēdi koyuğ tüv(kürük), koyuğ tüv(kürmek). (ME 174/8)

2) *bir kimerse taķı bir kimerse birle  u umat  ılsa taķı anı  atası anası a s kse, ol taķı munu  atası anası a s kse, bu kimerse kend  atası anası a s kmi  bolur, taķı ata ana a olar t  t se, gazab birle ata ananı    rlami  bolur.* (NF 284/16-285/1)

3) *kirse t f  ılıp anı urdurur  rdi, anı  birle tınmasa yumruk birle urdurur  rdi.* (KE 44v/15)

4) *l le kibi k   l mni ol t f-i ciger  ılır.* ( HD 39b/11)

5) *A zı  dın ol  atunnu  etini bira   l, t di erse, men a zımdın t f  ıldım erse, bir p ra et a zımdın t  ti. Yana bir k n Pey  ambar ‘as  ıdmatında erdim kim bir  atun ke ti kim   matı a a  erdi.* (NF 386/15-17)

uf ‘uf!’

Har. *uf* ‘uf!’ NF 285/8; *uf t -* ‘ f demek,  ikayet i olmak, zorlanmak’ NF 285/1, 285/2

Kıp. Tanıklanmamı tır.

 a . Tanıklanmamı tır.

Tanıklar

1) ... *eger senı   atı  da ata anadı   ek  de biri her ayna ulu  ya  a teger bolsa y  taķı  ek  de uf kelimesini ya‘n  yigrenmek s zini anlarga s zleme  wa l  tanhar hum  taķı ata ananı irig s z birle y  taķı  a ırmak birle sarsıtma ıl ...* (NF 285/7-9)

2) ... *taķı ata ana a olar t  t se, gazab birle ata ananı    rlami  bolur. Ata ana o ul  ız a bir i  buyursa, bu o ul  ız uf t se    rlami  bolur.* (NF 284/17-285/1)

3) *ata ana a uf t mek gerekmez. ‘Arab ‘ datı ol turur bir neerseni yigrense, sewmese, uf kelimesin aytur.* (NF 285/2)

va ır va ır ‘fıkır fıkır kaynamak, kaynamak’

Har. Tanıklanmamı tır.

Kıp. Tanıklanmamı tır.

 a . *va ır va ır* ‘fıkır fıkır kaynamak, kaynamak’  SSL 280

Tanıklar

S zc k, sadece d nem s zl kleri aracılı ıyla tanıklanabildi i i in  rneklendirme yapılamamı tır.

vehveh ‘köpek, çakalın havlaması, hürmesi, sesi’

Har.

Kıp.

Çağ. *vehveh* ‘köpek, çakalın havlaması, hürmesi, sesi’ ŞSL 286

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMATİK SES SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ (FİİLLER)

3.1. SES ANLAMI BİLDİREN EYLEMLER

çağla- ‘ses, seda’ Gülensoy, KBS 211; Clauson, ED 408; Tietze, I/412

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. çağla- ‘ses, seda’ OSTN III/1850; çağlama DTO 277

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çığna- ‘ses avaz etmek, gürüldemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. çığna- ‘ses avaz etmek, gürüldemek’ ŞSL 162

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çingra-⁴⁰ ‘ses çıkarmak’ Clauson, ED 426; Gülensoy, KBS 237; Tietze, I/509

Har. çingra- ‘ses çıkarmak’ ME 230/4; çınrağan balçık ‘kuruluşundan dolayı vurulduğunda ses çıkaran çamur, kuru çamur’ HKT 508b/4

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

⁴⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 73.

1) tutuşturu bitidi  atnı kuydı  ıngıradı t pretti anı yuf aladı tokumaknı bel us z kıldı. (ME 230/3-6)

2) idingiz ni‘metleri  ayusını yalganga nisbet  ılır <siz>? Yarattı  işini,  ııragan bal ıkdın sa sık mengizlig. (HKT 508b/4-5)

dın- ‘s ylemek, ses  ıkarmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. dın- ‘s ylemek, ses  ıkarmak’ KFT 18a/21; tın- TZ 59b/12

 a . Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) o lı h zır iddi ol evi atası şatar iken hi  dınmaz ıdı. Andan şon ra ol  işin n  o lı keldi. (KFT 18a/21-23)

sava- ‘ses  ıkarmak’

Har. sava- ‘ses  ıkarmak’ ME 229/1

Kıp. Tanıklanmamıştır.

 a . Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) yılan tilini  n  ıldı, savadı. (ME 229/1)

şavul- ‘ses  ıkarmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. şavul- ‘ses  ıkarmak’ K  61

 a . Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

S zc k, sadece d nem s zl kleri aracılı ıyla tanıklanabildi i i in  rneklendirme yapılamamıştır.

ses işit- ‘hakiki veya mecazi bir ses, fısıltı, hışırtı’

Har.

Kıp. ses işit- ‘hakiki veya mecazi bir ses, fısıltı, hışırtı’ İH 16

Çağ.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tankılda- ‘ses çıkarmak, tangırdamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *tankılda-* ‘ses çıkarmak, tangırdamak’ OSTN III/831; *tankıldu* ‘ses, tangırtı’ OSTN III/831; *tankıldu* ‘ses, gürültü’ DTO 207

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tıñılandur- ‘ses vermek’

Har. *tıñılandur-* ‘ses vermek’ HŞ 540

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *kirip deyr içre ol ferzâne şāvūr / biraz tıñlandı yuldı irdi rencūr.* (HŞ 540)

3.1.1. Alçak Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

aķru oķu- ‘kısıık sesle okumak’

Har. *aķru oķu-* ‘kısıık sesle okumak’ HKT 281a/9, *aķru sözle-* ‘fısıldamak’ HKT 147b/8, *aķru sözleş-* ‘fısıldaşmak’ HKT 307b/6

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *taķı kaķıķ kılmaķıl namāznung oķımaķın taķı aķru oķumaķıl anıng birle taķı istegil anıng arasında yol.* (HKT 281a/9-281b/1)

2) *aķru sōzledi ol ikisinge iblīs, munung ūķūn kim aķsa ol ikisinge, anı kim ōrtūldi.* (HKT 147b/8)

3) *ol kūn ūrūlūr borķuķa, taķı yıķar miz yazuķ kılķanlarnı ol kūn, ķūngūrler. Aķru sōzleķūrler aralarında: “Kiķmedingiz meger on”.* (HKT 307b/4-6)

çivılda⁴¹ ‘yavaşıça ses vermek’ Tietze, I/441

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *çivılda*- ‘yavaşıça ses vermek’ TZ 38b/11; *çivla*- TZ 38b/11; *çivşıa*- TZ 38b/11; *sovuşıla*- TZ 38b/11; *şıpılda*- TZ 38b/11; *şıbūilde*- TZ 38b/11; *çivilde*- ‘yavaşı yavaşı konuşımak, hafif sesle söylemek’ İH 13

Çaķ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sōzcūk, sadece dōnem sōzlūkleri aracılıķıyla tanıklanabildiķi iķin ōrneklendirme yapılamamıştır.

ķarlık- ‘sesi kısılmak, sesi boķuk ķıkmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *karıl*- ‘(sesi) kısılmak’ CCII 80b/40

Çaķ. *ķarlık*- ‘sesi kısılmak, sesi boķuk ķıkmak’ OSTN II/197; *ķarlıkmaķ* Vāmb. 310

Tanıklar

Sōzcūk, sadece dōnem sōzlūkleri aracılıķıyla tanıklanabildiķi iķin ōrneklendirme yapılamamıştır.

⁴¹ Fiilin ses bildiren sōzcūk biķiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan ķalışıma iķin bk. Karasu, 2013: 94; Akartürk, 2006: 115. *şıpılda*- ve *çivla*- fiili iķin ayrıca bk. Karahan, 2006: 113-114.

3.1.2. Yüksek Ses Anlam Taşıyan Eylemler

katıḡ ayt- ‘yüksek sesle konuşmak’

Har. *katıḡ ayt-* ‘yüksek sesle konuşmak’ HKT 241a/3

Kıp. *katı ayıt-* ‘açıktan ve yüksek sesle söylemek’ İMS 189a/3

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *berāber turur sizdin, ol kim irse kim örtti sözni taḡı ol kim irse kim katıḡ ayttı anı, taḡı ol kim irse kim ol örtülgen tün birle taḡı körüngen kündüz.* (HKT 241a/3-4)

2) *bismillaāhnı taḡı āmīnni katı ayıtmak taḡı Qur’en okımaḡnı tamām kılmak rükü’ içinde. Taḡı kerāhiyyet turur süreni saymak.* (İMS 189a/3)

3.2. İNSANA ÖZGÜ SES ANLAM TAŞIYAN EYLEMLER

3.2.1. Kavga - Gürültü - Şamata Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

bura- ‘gürültü yapmak’

Har.

Kıp. *bura-* ‘gürültü yapmak’ TZ 29a/1

Çağ.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çırta⁴² ‘gürültü ile akmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çırta-* ‘gürültü ile akmak’ Kİ 42

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

⁴² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 51.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çoğuş-⁴³ ‘bağırıp çağırmak, gürültü yapmak’ Clauson, ED 405⁴⁴; Tietze, I/526

Har. *çoğuş*- ‘bağırıp çağırmak, gürültü yapmak’ ME 200/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *huşūmet kılıştılar, harḥasa édişdiler çoğaştilar müngeşti nerseler biri biringe kāvurtluk kılıştılar, dıklışdılar.* (ME 200/3)

kabur- ‘gürültü yapmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kabur*- ‘gürültü yapmak’ OSTN II/456; *kaburmaḥ* Vámb. 308; *kaburdi* ‘gürültü’ Vámb. 308

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kébensi- ‘gürültü etmek, gürlemek, çınlamak, ötmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kebensi*- ‘gürültü etmek, gürlemek, çınlamak, ötmek’ CCII 81a/17

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

⁴³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 14.

⁴⁴ < *çoğ+a-ş-. bk. *çoğ. Kelimenin etimolojisi için ayrıca bk. Karasu, 2013: 14.

kıçar- ‘gürültü yapmak, bağırmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kıçar-* ‘gürültü yapmak, bağırmak’ OSTN II/870; *kıçarmak* Bdg. II/40

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kış- ‘sesi gürültü, şamata (yapmak)’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kış-* ‘sesi gürültü, şamata (yapmak)’ ŞSL 248

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kırış- ‘kavga etmek, tartışmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *kırış-* ‘kavga etmek, tartışmak’ CCII 56a/14; *talaş-* CCII 56a/14; *uruş-* CCII 56a/14

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kuldura-⁴⁵ ‘gürültü yapmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *kuldura-* ‘gürültü yapmak’ TZ 29a/1

⁴⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 118.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kürgülde- ‘gürültü etmek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kürgülde-* ‘gürültü etmek’ ŞSL 258

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kürkül-⁴⁶ ‘gürültü etmek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *kürkül-* ‘gürültü etmek’ TZ 29a/1

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.2. Ağlama - İnleme - Feryat Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

ağla-⁴⁷ ‘ağlamak’ Clauson, ED 85; Gülensoy, KBS 56; Tietze, I/112

Har. *ağla-* ‘ağlamak’ HŞ 4130; İML 105, 121; MM 119/3; *ığla-* HKT 281a/7; HŞ 3130; MM 119/3; *yığla-* HKT 505a/9; HŞ 4532; KE 160r/7, 101r/11, 142v/16 vd.; KGT

⁴⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karahan, 2006: 119.

⁴⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 41.

124/10, 200/8, 251/1; ME 105/7, 128/7, 210/6 vd.; MM 45/1; NF 280/13, 316/15, 237/10 vd.

Kıp. *ağla-* ‘ağlamak’ DM 10a/05, 14a/07, 14a/04 vd.; KF 129a/6, 133a/4, 133b/3 vd.; *ığla-* ‘ağlamak’ TAM 38a/11; *ığla-* ‘ağlamak’ CCI 21a/1, 21a/2, 21a/3; CCII 70a/15, 71a/11

Çağ. *ığla-* ‘ağlamak’ OSTN I/1415

Tanıklar

1) *muşibet yā igdin ünün ağlamak.* (MM 119/3)

2) *Ādam aydı: Yā İblis, ne üçün yığlayur-sen? tēp su‘āl kıldı erse, İblīs aydı: Men sizing üçün qadğurup yığlar-men, tēdi erse, Ādam peygāmbar aydı ...* (NF 280/13-14)

3) *İlyās aydı: t̄ā ‘at ‘ibādetdin mahrūm kalur men, özgeler t̄ā ‘at kılğaylar tēp yığlar men. Ol [zamān] Cebrā ‘il kēldi, yarlıg tēgürdi.* (KE 160r/7-8)

4) *arığ kıldı anı yığlatdı anı kendü yığladı.* (ME 105/7)

5) *külüp az üküş yığlağı bu kişi.* (MM 45/1)

6) *taķı küler siz taķı yığlamaz siz. Taķı siz oynaganlar. Taķı secde kıling Tangrıga taķı kulluķ kıling.* (HKT 505a/9)

7) *taķı yüziün tüşerler engeklerga, ığlayurlar; taķı arturur anlarga, köngül yumşaklıķın.* (HKT 281a/7)

8) *ni teg kim boldı kirtেকে barurçaķ / yigit kız birle bolur çaķda ağlap.* (HŞ 4130)

bohta- ‘hafifçe ağlamak, yavaş yavaş hüzünlü ve ağlamaklı sesler çıkarmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *bohta-* ‘hafifçe ağlamak, yavaş yavaş hüzünlü ve ağlamaklı sesler çıkarmak’ OSTN IV/1656; *bohtamak* ‘hafifçe ağlamak, inlemek’ Vamb. 246; *bohsa*-⁴⁸ OSTN II/1657; *bohsamak* ‘hıçkırarak ağlamak, sevinçten ağlamak’ DTO 163; *bohsamak* ‘yanık bir sesle, boğuna boğuna ağlamak’ ŞSL 77, ML 776a/24

⁴⁸ Erbay, kelimenin OSTN’de kelime madde başında قویوب şeklinde yazıldığını ve bu yazılışın beytin geçtiği *Muhakemetü’l-Lügateyn* dikkate alınarak düzeltilindiğini belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 122.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çalın- ‘dövünmek, ağlayıp sızlanmak’ Clauson, ED 421

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çalın-* ‘dövünmek, ağlayıp sızlanmak’ GN 634

Tanıklar

1) *başın yerge urup neçe çalındı / ki boynundın süñgekleri köründi.* (GN 634)

çınla- ‘inlemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *çınla-* ‘inlemek’ CCII 60b/30

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

egren- ‘inlemek, hüngür hüngür ağlamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *egren-* ‘inlemek, hüngür hüngür ağlamak’ OSTN I/704; *igrenmek* ŞSL 56; *igrenmek* ‘inlemek, inildemek’ Vámb 236

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

enik- ‘inlemek, ağlamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. enik- ‘inlemek, ağlamak’ OSTN I/733

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

eñiş- ‘ağlamak, feryat etmek’ Clauson, ED 191

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. eñiş- ‘ağlamak, feryat etmek’ OSTN I/712; *iñişmek* ŞSL 64

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

eñre-⁴⁹ ‘inlemek, sızlanmak, feryat etmek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. eñre- ‘kökremek’ TZ 18b/6

Çağ. eñre- ‘inlemek, sızlanmak, feryat etmek’ OSTN I/715; *iñremek* ŞSL 64

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ınçıkla- ‘hıçkırarak ağlamak, inlemek’

Har. ınçıkla-⁵⁰ ‘hıçkırarak ağlamak, inlemek’ KE 83r/13, 131v5; *ınçıklan-* ‘hıçkırmak, inlemek’ KE 2v/7; *ınçıka-* ‘inlemek’ İML 104

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

⁴⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karahan, 2006: 119.

⁵⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 107.

1) *şabr kılğıl ayayın, tedi. Yūsuf yana yandı, Zelīhānīng içi öertenmişdin bu ğazelni ün tartıp inçıklayu ağardı.* (KE 83r/12-13)

2) *hak ‘iṭabı tēgdi erse yıǵladı inçıklayu / aqtı yul teg toldı köller közlerinin yaşları.* (KE 131v/5)

3) *Qur’ān okumak ‘ādeti tesbīh ayurda hoşlanıp inçıkılanur yaşı aқа.* (KE 2v/7)

inçқа- ‘inlemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. inçқа- ‘inlemek’⁵¹ CCII 57a/7

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ıṭ(ı)r- ‘inlemek, acı ile bağırmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. ıṭ(ı)r- ‘inlemek, acı ile bağırmak’ ÇGT 176/12

Tanıklar

1) *ıṭrı ayur erdi naz‘ıdın bir pīr aña şandel sürerdi pīr kim bir.* (ÇGT 176/12)

ıngra-⁵² ‘ağlayıp inlemek, inildemek’ Clauson, ED 189; Tietze, II/349

Har. ıngra- ‘ağlayıp inlemek inildemek’ KE 69v/5, 101v/16, 237r/2 vd.; ıngran- ‘ağlayıp inlemek’ KE 61v/18, 89v/17, 240v/19 vd.; ıngraş- ‘ağlaşmak’ KE 237r/20, 131v/4

Kıp. Tanıklanmamıştır.

⁵¹ Toparlı, kelimenin *Baytarü’l Vazıh* adlı eserde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde tesadüf edilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 101.

⁵² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 74.

Çağ. *ingran-* ‘ağlamak, gizli gizli ağlamak, inlemek’ ML 775b/23; *ingren-* ‘gizlice ağlamak AL_B 78; AL_M 115; *ingirenmek* ‘dertle gizlice ağlamak’ ŞSL 64; *ingiremek* ‘hazin hazin ağlamak’ ŞSL 64; *iğren-* ‘inlemek, gizlice ağlamak’ AL_K 237; FK 157/5; HBD 16/9

Tanıklar

1) *yūsufnıṅ ḳarası körünmes bolḡunça botasız ḳalmıṣ inḡen tēḡ inḡrayu ḳaldı, körünmes boldı erse ḳatıḡ ün birle yıḡlayu ēwıṅge yandı.* (KE 69v/4-6)

2) *oṣmānnıṅ ol ēki du‘āsı müstecāb boldı, imdi ol ulaṣ tamuḡda ḳalsun tēgen du‘āsıdın ḳorḳup mundaḡ inḡranur men tēdi.* (KE 240v/18-19)

3) *ḳıyāmet kūn toprakdın könilik üze ḳoparḡıl, tēyür [er]di. Ḳamuḡları tegreside yıḡlaşurlar, Ḥasan ve Ḥüseyin raṣıya’llāhu ‘anhümā yalıṅ baş bolup inḡraşur.* (KE 237r/19-20)

4) *bu kelmişde yarmaḳları yoḳ ērdi, taḡar, çuvāl, kiyiz, arḡamçı alıp kēldiler, arḳalarıḡa yüklep yalbaru inḡrayu kirdiler aydılar.* (KE 101v/15-16)

5) *... ve ıṣḳarmaḳ ve küngrenmek ve soḡranmak ve sıpamaḳ ve ḳaralamaḳ ve sürgenmek ve küymenmek ve ingranmak ve tōşelmek...* (ML 775b/23)

incir- ‘inlemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *incir-* ‘inlemek’ OSTN I/1454, *inçirmek* ‘ııklayıp şıklar gibi nefes almak’ ŞSL 63

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

iğre-⁵³ ‘inlemek, kükremek’ Clauson, ED 189; Gülensoy, KBS 437⁵⁴; Tietze, II/401

⁵³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 75.

⁵⁴ bk. *inle-*.

Har. *ıyre-* ‘inlemek, inilti çıkarmak’ HKT 318a/4; HŞ 2271; ME 40/2, 226/6; NF 73/16, 90/16, 35/17 vd.; *ıyre-* ‘kükremek, uğultu yapmak’ HKT 346a/1; *ing̃le-* ‘inlemek’ NF 317/8

Kıp. *eyre-*⁵⁵ ‘kükremek’ TZ 18b/6; *ıyra-* ‘inlemek, haykırmak, (aslan için) kükremek’ İH 5; *ıyle-* ‘ağlamak, inlemek’ Kİ 25, TZ 5b/6

Çağ. *ıyre-* ‘inlemek’ MSD 139, 693; *ıyre-* ‘gizlice için için ağlamak’ Bdg. I/213; ŞSL 64; AL_K 237; ML 776a/13; *ıy(ı)r-* ‘inlemek, acı ile bağırarak’ ÇGT 176/12

Tanıklar

1) *Hak te ‘ālādın nuşrat keldi tedi erse, cümle muhācir ve enşār yığılu keldiler ing̃en bodalarına ing̃reyü kelmış tēg, lebbeyke lebbeyke tēp yığılu başladılar.* (NF 73/15-16)

2) *anın̄g üze tün örtti anı tün ing̃redi örtti anı yaptı anı, kıytuğa kivürdi.* (ME 40/1-3)

3) *taķı kamuğ anın içinde cāvidānalar. Anlarğa anıy içinde ing̃remek taķı anlar anın içinde işitmesler. Haķıķat üze anlar <kim> ozdı anlarğa bizdin, körklügrek; anlar, andın yırak kılınmışlar.* (HKT 318a/3-5)

4) *...dipdür ki zāhid ‘ışķın dise kılğay fāş / yığlamsınur vü köziğe kilmes yaş ve ing̃remek ve sing̃remek kim derd bile yaşurun ...* (ML 776a/13)

5) *niçege tigrü mundağ ıyregeyin / ödük birle özümni siyregeyin.* (HŞ 2271)

6) *istesem devr ehlidin ‘ışķın̄gnı penhān ēylemek / kēçeler geh ing̃remekdür ‘ādetim geh sing̃remek.* (AL_K 237)

ķayrıl- ‘inlemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ķayrıl-* ‘inlemek’ AL_M 394

Tanıklar

⁵⁵ Toparlı, *ıyır-* kelimesini ‘inlemek’ şeklinde geçtiğini belirtmektedir. Ancak *Kitābu Bulğatu ‘l-Muštāk Fī Luğati ‘l-Türk we ‘l-ķıfçāķ Üzerine Dil İncelemesi* adlı tezde *ıyır-* kelimesine ‘esnemek’ olarak rastlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 101.

1) *cān birür min kayrılur çağda körüp bilide pīç / ölyse tenġ yok ol ki cānı riştesigā tüşse tāb.* (AL_M 394)

ḳustun- ‘sık ve şiddetli nefes almak, içini çekmek, inlemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *ḳustun-* ‘sık ve şiddetli nefes almak, içini çekmek, inlemek’ CCI 4a/12, 4a/13, 4a/14;

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

muldura⁻⁵⁶ ‘ağlamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *muldura-* ‘ağlamak’ ŞSL 279; ŞHD 119b/5

Tanıklar

1) *sözüm sabasın sapkap közüm yaşı muldurap.* (ŞHD 119b/5)

munġra⁻⁵⁷ ‘feryad etmek, inlemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *muḡra-* ‘bağırarak, haykırmak, feryat etmek’ OSTN IV/2181; *muḡramak* ‘inlemek, inildemek, bağırarak’ DTO 504; *munġra-* ‘feryad etmek, inlemek’ AL_M 464; BV 61/2; *munġra-* ‘böğürmek, bağırarak’ LM 2953; *munġra* ‘koyun ve sığır melemesi, bağırması’ AL_M 462; *muḡurġa-* ‘inlemek, bağırarak, of çekmek’ OSTN IV/2180; *muḡurġamak* ‘inlemek, inildemek, bağırarak’ DTO 504; *muḡraş-* ‘böğürmek’ HAK 227

Tanıklar

⁵⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 82.

⁵⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 77.

- 1) *bozlap ğamım eyile āşikārā / muṅrap muṅum ayıt bī-mūdārā.* (AL_M 462)
- 2) *tilmürür min muṅgrayıp ol bī-vefāğa muttaşıl / bir hem andın derd-i hālimğa nazar bolğay mu dip.* (BV 61/2)

3) *tokuz öküz barçası muṅraşıp kopa keldiler.* (HAK 227)

4) *bozlap ğamım eyile āşkārā / muṅrap muṅum ayt bī-mūdārā.* (LM 2953)

muṅgurğa- ‘sızlanmak, hayıflanmak, inlemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *muṅgurğa-* ‘sızlanmak, hayıflanmak, inlemek’ GN 953

Tanıklar

1) *muṅgurğap luṭf birle dēdi ēy pīr / saṅğa ögreteyin bir yahşı tedbīr.* (GN 953)

ögür-⁵⁸ ‘ağlamak’ Gülensoy, KBS 654⁵⁹

Har. *ögür-* ‘ağlamak’ ME 50/7, 128/7

Kıp. *ögür-* ‘kalın sesiyle ağlamak’ İH 5; *ögür-* ‘öğürmek’ CCII 57b/23 ; *bögövrür-* CCII 81b/22

Çağ. *ögür-* ‘yüksek sesle dengesiz, karışık ağlamak’ AL_K 290; *ögür-* ‘ağlamak’ LM 1930, 3047

Tanıklar

1) *Taṅgrı anıṅ barlıkını yaşını ünin kötürdi avrat ığı birle, ögürdi tişi ögülüg, katığ yığlamak satığ kaytarıştı anıṅ birle, bozdı bay‘nı kēçürdi.* (ME 50/6- 50/8)

2) *yalıṅgladı ot üyürdi anı yıgladı, ögürdi.* (ME 128/7)

3) *işim tağ üzre her yan eşk seyl-ābını sürmekdür / firāk āşūbıdın her dem bulut yanlıg ögürmekdür.* (AL_K 290)

4) *mātem-zedeler kibi ögürdi / nevfel sarı eşk dēk yügürdi.* (LM 1930)

5) *köp ebr-i bahār dēk ögürdi / keḡ seyl kibi yüzige urdı.* (LM 3047)

⁵⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105; Karasu, 2013: 36.

⁵⁹ bk. *ögür-*.

ökür⁶⁰ ‘yüksek sesle bağıra bağıra ağlamak, höyküre höyküre ağlamak, sığır böğürmek’ Gülensoy, KBS 657

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ökür*- ‘ağlamak, inlemek, hüngür hüngür ağlamak’ OSTN I/1180; *ökür*- ‘yüksek sesle bağıra bağıra ağlamak, höyküre höyküre ağlamak’ ML 776a/18; MÜN M787b/25, M787b/26, M801b/1; *ögürmek* ‘ağlamak’ DTO 72

Tanıklar

1) *firāk āşūbıdın her dem bulut yanglıg ökürmekdür çun ökürmek lafzı muḳābeleside Fārsī tilde lafz yoktur, Fārsī-gūy şā‘ir munung dik ...* (ML 776a/18)

2) *bahār yamğurı dik seyl-i endūh akızıp cān guşsa figānıdın nīsān bulutı dik ökürmek āğāz kıldı.* (MÜN M787b/25)

3) *koğalur ‘ālem ökürmek birle feryād iylesem. Amma çün* *şerbetidin hīç müteneffis* *mu‘āf ve hil‘itidin hīç kimerse ḫalās irmes şabrdın özge çāre taḫammüldin özge tadbīr tapılmas.* (MÜN M787b/26-27)

4) *kilgen türlüg gam u elemğa mu ökürey, cānumğa yüzlengen biri birige oḫşamas mātemimğa mu? Köğsümge taş uray...* (MÜN M801b/1)

puḫsa- ‘ağlamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *puḫsa*- ‘ağlamak’ OSTN IV/1363; *puḫsamaḳ* ‘hıçkırarak ağlamaktan soluğu kesilmek, ağlamak’ DTO/163

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

⁶⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 36.

sıġta⁶¹ ‘sagusaġmak, ölü için aġlamak’ Clauson, ED 807

Har. *sıġta*- ‘sagusaġmak, ölü için aġlamak’ İML 180; *sıhta*- ‘ölü için aġlamak, aġlayıp sızlamak’ İML 115; KE T155b/18; *sıkta*- ‘ölü için aġlamak’ İML 80

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *sıkta*- ‘acıdan mübalaġalı ve şiddetli feryat ederek aġlamak’ ML 776a/15

Tanıklar

1) *anda kedin öziñge sıhtadı, aydı: ey ten, atamnuñg kını mēndin keçgey ammā* Mevlī ta‘ālānıñ ‘ukūbeti mēndin keçmegey. (KE T155b/17-19)

2) *kiçeler geh ingremekdür ‘ādetim geh singremek Fārsīde bu mazmūn ki bolmaġay, şā‘ir ni çāre kılġay? Ve sıktamak kim yıġlama(k)a mubālaġadur.* (ML 776a/15)

singre⁶² ‘hüznünden yavaş ve gizli aġlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *singre*- ‘sessizce aġlamak, inlemek’ OSTN IV/689; *singremek* ‘sessizce aġlamak’ DTO 372; *singre*- ‘hüznünden yavaş ve gizli aġlamak’ ML 775b/22, 776a/13; AL_B 282; AL_M 354

Tanıklar

1) ... *ve munglanmak ve indemek ve tirgemek ve tivremek ve kınġaymak ve şaġaldamak ve singremek ve yaşıamak...* (ML 775b/22)

2) *yıġlamsınmak mazmūnıda ki Türk mundaġ dipdür ki zāhid ‘ışkın dise kılġay fāş / yıġlamsınur vü közige kilmes yaş ve ingremek ve singremek kim derd bile yaşrun āheste yıġlama(k)dur ve aralarında tefāvūt az tapılır.* (ML 776a/12-14)

3) *istesem derd ehlidin aşkıñni pinhân eylemek / kicelerge ingremekdür adetim ki singremek.* (AL_B 282)

⁶¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 14.

⁶² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 78.

sizle- ‘sızlamak, ağlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *sizle-* ‘sızlamak, ağlamak’ OSTN IV/726; *sizlemek* ‘ağlamak, inildemek, inlemek’ DTO 367

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*sonkulda*⁶³ ‘inlemek, ıklamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *sonkulda-* ‘inlemek, ıklamak’ İH 19

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tariçin tart- ‘ah çekmek, inlemek, ün ve nale eylemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çap. *tariçin tart-* ‘ah çekmek, inlemek, ün ve nale eylemek’ ŞSL 99

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ula- ‘ulumak, inlemek, ağlamak, yüksek sesle bağırarak ağlamak’ Gülensoy, KBS 963

Har. *Tanıklanmamıştır.*

⁶³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 99.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. ula- ‘ulamak, inlemek, ağlamak, yüksek sesle bağırarak ağlamak’ TEH T702b/13; TMA A726b/20

Tanıklar

1) *şeytān aṅga ayttı kim mining saçım begāyet kışkadur, eger gīsulariṅnı kisip maṅga birsēṅ kim saçımğa ulasam munça bahāsın birür min. Raḥme didi kim Eyyüb ‘aleyhi’s-selām kaşığa bu kün küt tapmaydur, maṅga gīsū bolmasa bolmasun.* (TEH T702b/12-14)

2) *meşhūr mundaḳdur kim iḡinlerin yarıp yaḡrınların söktürüp taşlatur irdi kim alar bu ‘aḡāb bile ularlar irdi, bu cihetdin anı Zū’l-ektāf didiler.* (TMA A726b/19-20)

ulı⁶⁴ ‘ulumak, ağlamak, feryad etmek’ Clauson, ED 127; Gülensoy, KBS 965

Har. ulı- ‘ulumak, ağlamak, feryad etmek’ KE 61v/7, 80v/13

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. ulı- ‘ulumak’

Tanıklar

1) *munça oḡlan arasında aṅgsızın ol onıka / on birinç oḡlın üdürüp ulyu turḡan Ya ‘kūb ol.* (KE 61v/7)

2) *köydür başını otka savur külini kartka / kurtka niçe karısun tã‘at kılıp ulısın.* (KE 80v/13)

yaş aḡ- ‘ağlamak, göz yaşı akıtmak’

Har. yaş aḡ- ‘ağlamak, göz yaşı akıtmak’ NF 21/8; HŞ 4243

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *Peyḡambar ‘as ol yılan Peyḡambar ‘aḡka selām bėrmek üçün [çıkar] erdi tēp aydı. Baḡar, Abū Bekrning közindin ‘abarāt ve ḡatarāt yaş aḡar.* (NF 21/7-8)

⁶⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 65.

2) *oyan iy köz kim akardı yaş imdi / usal turmağıl olturma hoş imdi.* (HŞ 4243)

yığla-⁶⁵ ‘ağlamak’ Clauson, ED 902

Har. *yığla-* ‘ağlamak’ ME 105/7, 128/7, 210/6 vd. *yığla-* ‘ağlamak’ HKT 505a/9;
yığla- ‘ağlamak’ MM 45/1

Kıp. *yığla-* ‘ağlamak’ DM 20a/02, İMS 51b/1; KGT 124/10, 200/8, 251/1 vd.; KK 81a/8, 23b/4, 69a/6; TZ 8b/1, 37b/4; *ağla-*; *yağla-* DM 15a/02; *ıla-* CCII 59a/11, 60b/23, 60b/29 vd.; *ığla-* CCII 70a/15, 71a/11; Kİ 16; *yıyla-* TZ 8b/1; *yoğla-*⁶⁶; *yıla-* TZ 75b/12

Çağ. *yığla-* ‘ağlamak, inlemek, gözyaşı dökmek’ OSTN III/506; AL_K 826; BV 257/6, 388/1, 457/3 vd.; ÇFK 11a/15; ÇGT 84/6, 85/4, 146/11 vd.; FK 425/8, 486/4, 617/5 vd.; GN 162, 217, 469 vd.; LD 374, 1998, 2270 vd.; LM 1186, 1720, 2628 vd.; MK 36a/6, 41a/12, 53a/1; ML 776b/5; MSD 53, 605, 621 vd.; ŞHD 94a/8, 118a/12, 146b/3 vd.; ŞT 90a/1, 93b/13, 93b/10 vd.; *yığla-* ‘ağlamak’ HAK 236, 252, 287 vd.; HBD 45/4, 151/2, 209/1 vd.; MÜN M795a/11, M796a/1, M801b/22 vd.; TEH T710a/13, T713b/22, T715a/19 vd.; *yığlamağ* ‘ağlama’ LM 1307; *yığlamak* ‘ağlamak, ağlama, ağlayış’ Bdg. I/356; ŞSL 312; AL_M 497; BV 21/7, 364/2, 432/1; LM 1165; MSD 425; YED 20/6, 21/1, 81/3 vd.

Tanıklar

1) *arığ kıldı anı yığlatdı anı kendü yığladı.* (ME 105/7)

2) *yığladı dağı ayttı bu ni ‘met hakkın kaçan edā kıla.* (KGT 124/10)

3) *... ol seni urmak tilese yığlağıl.* (KGT 200/8)

4) *min niçe yığlap yolğa tüşsem ol ay islemes.* (ŞHD 94a/8)

5) *hālın körüben bu nev‘ anası / yığladı vü gālib oldı yası.* (LM 1186)

yığlamsın- ‘sessizce gözyaşı dökmek, ağlar gibi yapmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

⁶⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 65.

⁶⁶ Toparlı, kelimenin *El-Kavânînü’l-Küllîyye Li-Zabtî’l-Lügati’l-Türkiyye* adlı eserde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde rastlanmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 326.

Çağ. *yığlamsın-* ‘sessizce gözyaşı dökmek, ağlar gibi yapmak’ OSTN III/507; ML 776a/12; *yığlamsınmak* Bdg. II/356; *yığlamsimak* ‘alçak sesle ağlamak, hafifçe inlemek’ Vámb. 357

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yiğilde⁶⁷ ‘inildemek, ses çıkarmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yiğilde-* ‘inildemek, ses çıkarmak’ MG 93a/2

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *kılıç vaçtlarda bir kez yiğilder mun-tig işitilür.* (MG 93a/2)

zarınçı- ‘ağlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *zarınçı-* ‘ağlamak’ İH 15,16

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

zār zār yıla- (Ar. + Tür.) ‘hıçkırma hıçkırma ağlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *zār zār yıla-* ‘hıçkırma hıçkırma ağlamak’ TZ 37b/3

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

⁶⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 96.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.3. Bağırma - Haykırma - Çığlık Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

anra-⁶⁸ ‘haykırmak, inlemek’ Clauson, ED 189; Gülensoy, KBS 70; Tietze, I/178

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *anra*- ‘haykırmak, inlemek’ İH 5, 6; *ınra*- ‘arслан haykırmak, inlemek’ İH 5

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

banır- ‘bağırmaq’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *banır*- ‘bağırmaq’ İH 10

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çırkır- ‘bağırmaq, feryat etmek, haykırmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çırkır*- ‘bağırmaq, feryat etmek, haykırmak’ GN 626

Tanıklar

⁶⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 72.

1) *anınġ t k  ır ır p s skendi n -g h / kim ol t gredeki  l bold   g h*. (GN 626)

 oġu k l- ‘baġır p  aġırmak, yaygara koparmak’ Clauson, ED 408

Har. * oġu k l-* ‘baġır p  aġırmak, yaygara koparmak’ HKT 277a/1; KE 26r/15

K p. *Tanıklanmamıştır.*

 aġ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *mevl  ‘azze ve celle itniġ tilekin red k lmad .  a an m ş kler c ftiġe h cetliġ bolsa an a yanġlıġ  n  oġu k lur,  amuġı h k lar bil rl r*. (KE 26r/14-16)

2) *ta ı y ng llegil ol kim irseni kim yaraġıng yitti anlard n,  n ng birle. Ta ı  oġu k lg l anlar  ze, a lıġlarınġ birle ta ı yadaġlarınġ birle*. (HKT 277a/1-2)

hayk r⁶⁹ ‘haykırmak,  ıġlık atmak’ Clauson, ED 271; G lensoy, KBS 407; Tietze, II/282

Har. *Tanıklanmamıştır.*

K p. *hayk r-* ‘haykırmak’  H 29

 aġ. *hayk r-* ‘haykırmak,  ıġlık atmak’ OSTN II/1738; *hayk rma * ‘baġırmak,  aġırmak, fery d fiġ n etmek’ şSL 286

Tanıklar

S zc k, sadece d nem s zl kleri aracılıġıyla tanıklanabildiġi i in  rneklendirme yapılamamıştır.

 r lda- (Ar.) ‘b   rmek, baġırmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

K p. *Tanıklanmamıştır.*

 aġ. ‘ r lda- ‘b   rmek, baġırmak’ LM 2124

Tanıklar

1) *g hi ki ġ za  bile  r ld p / g d n esedi sar  h r ld p*. (LM 2124)

⁶⁹ Fiilin ses bildiren s zc k bi iminde madde başına alınması hususunda faydalanılan  alışma i in bk. Omuralieva, 2020: 115.

kıçkır⁷⁰ ‘bağırarak’

Har. *kıçkır*- ‘bağırarak’ KE 128v/11, 164r/19

Kıp. *kıçkır*- ‘bağırarak, çağırmak, seslenmek’ CCI 5b/14, 5b/15, 5b/16; CCII 63a/38, 69a/5; TZ 23a/1; *kıçkur*- Kİ 69; *kıçkır*- seslenme, çağırma, çığlık’ CCI 5b/17

Çağ. *kıçkır*- ‘bağırarak, çağırmak’ OSTN II/871; *kıçkırmak* ‘bağırarak’ DTO 443; *kıçkar*- ‘bağırarak’ OSTN II/871; *kıçgır*- ‘çağırmak, bağırarak, avaz ve nida etmek’ ŞSL 243; AL_M 396; AL_K 670; *kıçkırık* ‘çığlık, haykırış, bağırma’ OSTN II/871; *kıçkırık* ‘bağırma, çığlık’ DTO 444; *kıçkırın* ‘bağırma, haykırış, gürültü’ OSTN II/871; Bdg. II/40

Tanıklar

1) *anam maṅga destūr bērmīši yoḡ, mindürmez men. İblīs bildi kim sözün tıṅlemes, sékridi bir kıçkırdı sıgır ürkti, kaçtı.* (KE 128v/10-11)

2) *taş urar etfāl mini öyde fāriḡ il perī / tilbeler dik kıçkırrur min her zaman taşın yana.* (BD 9/4)

3) *iy Nevāyī zulm kim nā-mihr-bān māhum kıur / mihr-bān şāhımnı körgeç kıçkırp dād iylerem.* (BV 425/9)

4) ... *muvaḥḥiṣ herzeḡa boḡzın kıрмаḡı, işekniṅ cihetsiz kıçkırmāḡı.* (MK 79b/9)

5) *kıçkıra başladı. Tanḡ atḡandın sonḡ ḡalḡ işiddiler kim örgedin.* (ŞT 91b/13)

kığır⁷¹ ‘bağırarak, çağırmak’ Clauson, ED 612; Gülensoy, KBS 371⁷²

Har. *kığır*- ‘bağırarak, çağırmak’ KE 75r/11, 222r/2, 223v/9; *kığur*- ‘bağırarak, çağırmak’ KE 25v/10; *kıkır*- ‘çağırmak, bağırarak’ HKT 151b/3; ME 97/5, 125/4; *kıkır*- ‘nida etmek, seslenmek’ HKT 563b/5; *kıkır*- ‘çağırmak, davet etmek’ HKT 322a/4 *kıkır*- ‘feryat etmek’ HKT 432a/4; *kıkır*- ‘bağırma’ HKT 24b/2, 293b/3

Kıp. *kığır*- ‘bağırarak, çağırmak emretmek’ BM 85b/7, Kİ 73

Çağ. *kıkır*- ‘ses kısıldığında yüksek sesle konuşmaya çalışmak’ OSTN II/855; *kığırmak* ‘bağırarak’ Bdg. II/60; OSTN II/707

⁷⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 106; Karasu, 2013: 33.

⁷¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105; Karasu, 2013: 34.

⁷² bk. *gırtlak*.

Tanıklar

1) yönlü kördi anıñ saķınmıřını eñgdürdi başını ķatıǵ kıkırdı, ün etti ün. (ME 97/5)

2) idimüz, haķ. Buldunguz mu siz anı kim va‘de kıldı idingiz, haķ?” Aydılar: “Bulduķ.” Kıkırdı kıkırǵan aralarında kim: “Tangrıning la‘neti küç kılǵanlar üze.” (HKT 151b/2-151b/4)

3) Mışr elining şehrī rūstāsı, bayı çıǵayı, erkeki tişisi kim satǵın alǵuǵa kim nezzāreǵa yıǵıldılar. Münādī kopdı ķatıǵ ünün kıǵırdı. (KE 75r/10-11)

4) Ebū Cehl ‘aleyhi’l-la‘ne çerig kaçǵanın kördi erse kıǵırdı, aydı: korkmañg, yürek aldurmañg. (KE 222r/2)

5) iblīs ‘aleyhi’l-la‘ne ķatıǵ ünün kıǵırdı. (KE 223v/8-9)

6) ol kim irselerning tangsuk şıfatı kim kāfir boldılar, ol kim irsening tangsuk şıfatı mengizlig kim, oçǵurur ol nirse birle kim işitmes, meger ündemekni taķı kıkırmaķnı. Saǵırlar, aǵınlar, közsüzler; anlar bilmesler. (HKT 24b/1-2)

ķışķır- ‘baǵırmak, çağırmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. ķışķır- ‘baǵırmak’ TZ 18b/2

Çağ. ķışķır- ‘baǵırmak, çağırmak’ OSTN II/879; ķışķırmaķ Bdg. II/57

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

mañgla-⁷³ ‘baǵırmak’ Clauson, ED 769; Gülensoy, KBS 112; Tietze, I/277

Har. mañgla- ‘baǵırmak’ KE 19v/21; KGT 120/1, 222/6, 223/7

Kıp. mañla- ‘baǵırmak, ezan okumak’ TZ 5b/13, 53b/12, 75a/2

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

⁷³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 58.

1) öldi tirildi tamuğğa kirdi çıqdı ol [nebī] / uşmahğa kirdi qaldı bu kün anda mañglayur. (KE 19v/21)

2) hattā seher vaqtı boldı bir mü'ezzin çıqıp mañglamağa. (KGT 120/1)

3) her kün çıqıp kerīh ün bilen mañglar idi eyle kim işitkenler seskene tüşer idi. (KGT 222/5-7)

4) niçe mañglasāñ ol kerīh ün bilen / ... bolur qasta lā-şek işitken köñül. (KGT 223/7)

oçğur- 'bağırmaq, haykırmak'

Har. oçğur- 'bağırmaq, haykırmak' HKT 24b/1

Kıp. Tanıqlanmamıştır.

Çağ. Tanıqlanmamıştır.

Tanıqlar

1) ol kim irselerning tangsuq şıfatı kim kâfir boldılar, ol kim irsening tangsuq şıfatı mengizlik kim, oçğurur ol nirse birle kim işitmes, meger ündemekni taqı kıkırmaqnı. (HKT 24b/1-2)

şatırdat- 'bağırmaq, yaygara koparmak'

Har. Tanıqlanmamıştır.

Kıp. Tanıqlanmamıştır.

Çağ. şatırdat- 'bağırmaq, yaygara koparmak' OSTN IV/970; şatırdatmaq Vámb. 303

Tanıqlar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıqlanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ulın- 'bağırmaq' Clauson, ED 149

Har. ulın- 'bağırmaq' KE 76v/15

Kıp. Tanıqlanmamıştır.

Çağ. Tanıqlanmamıştır.

Tanıklar

1) *yūsuf aydı*: من بشرى هذا الغم الضعيف *münādī ma arturayın tēp ulnur, yūsufnunng*
yaşı yinçü tēg töklünür. (KE 76v/14-16)

ügür⁷⁴ ‘bağırmaq, feryad etmək’

Har. ügür- ‘bağırmaq, feryad etmək’ ME⁷⁵ 50/7, 128/7

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. ügür- ‘üfkürdemek, ciğerden ağlamak’ ŞSL 37

Tanıklar

1) *ünin kötürdi avrat ığı birle, ögürdü tişi, ögülüg, katıg yığlamak.* (ME 50/7)

2) *yalıngladı ot üyürdi anı yıgladı, ögürdi.* (ME 128/7)

üykür⁷⁶ ‘haykırmak’

Har. üykür- ‘haykırmak’ ME 3/6

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *üykürdi anlar üze.* (ME 3/6)

yığılaş- ‘çığlık atmak’

Har. yığılaş- ‘çığlık atmak’ KE180r/21

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *ka ‘beni bir öwrüldiler, andın soñ havāda yığılaştılar. ‘Abdü’l-Muṭṭalib aydı:*
mundağ kuşlarını körmüşim. (KE180r/20-21)

⁷⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105; Karasu, 2013: 40.

⁷⁵ Kelime, diinde *ügür*- biçiminde alınmasına rağmen eserde *ögür*- ve *üyür*- biçiminde geçmektedir.

⁷⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 114; Karasu, 2013: 40.

3.2.4. Hırlama - Hışıldama - Höpürdeme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

ğjla⁷⁷ ‘hırlamak, hışılamak’ Tietze, II/147

Har. *ğjla*- ‘hırlamak, hışılamak’ ME 226/1

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *sökel kögsi ğjladı yuvıladı.* (ME 226/1)

hırla⁷⁸ ‘hırıldamak’ Gülensoy, KBS 409⁷⁹

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *hırla*- ‘hırıltılı ses çıkarmak, hırıltı çıkarmak’ İH 13-14

Çağ. *hırlılda*- ‘hırıldamak’ OSTN II/1727; *hırlıdamak* Vámb. 287

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

keje keje kıl- ‘hırıltı, (ses) hırıldamak’

Har. *keje keje kıl*- ‘ses hırıldamak’ ME 80/4

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *yıǵdı tıvarnı süngüki çıkarılmış söglünci tört müngüşlü neme keje kıldı ünide kаяtardı ünin gevher ornatmış çovāc, bezeklig tāc yamadı tonını, köp yamadı tonını alplukğa nisbet kıldı.* (ME 80/3-6)

⁷⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 54.

⁷⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 55.

⁷⁹ bk. *hırl hırl*.

öp- (2)⁸⁰ ‘höpürdetmek’ Gülensoy, KBS 665; Clauson, ED 5

Har. op- ‘(höpürdeterek) içmek’ ME 144/8, 150/5

Kıp.öp- ‘höpürdetmek’ TZ 26a/9

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *opti dārūni, ögümiş dārūni kurula yēdi şaf boldılar, sıra oturdılar.* (ME 144/8)

2) *iş içinde sağdı ingenni kendü özini nisbet kıldı aṅga opa içdi şōrbānı ton keydi urunç aldı.* (ME 150/4-6)

sümür- ‘sömürmek, höpürdeterek içmek’

Har.-

Kıp. sümür- ‘sömürmek, höpürdeterek içmek’ İH 21

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.5. Çağırma - Seslenme - Davet Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

baṅgla- (Far. + Tür.) ‘çağırma, seslenme, sesle çağırma’ Clauson, ED 351; Gülensoy, KBS 112; Tietze, I/277

Har. baṅgla- ‘çağırma, seslenme, sesle çağırma’ ME 89/5; İML 102

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

⁸⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 11.

1) *saḳadı ölügge, saḳayu şî'r aytdı ölügge namāzğa ündedi orlağucı, baṅgladı mü'ezzin.* (ME 89/5)

çağır⁸¹ 'çağırmaq, çığlık, bağrısmak' Clauson, ED 411⁸²; Gülensoy, KBS 211; Tietze, I/463

Har. çağır- 'çağırmaq, davet etmek, seslenmek, bağırmaq, kandırmaq' İML 104; **çaqır**- 'çağırmaq' HKT 426a/8, 498b/6, 421b/9; HŞ 3123; İML 110, 111, 124 vd.; KE 141r/4, 141v/14, 79v/12 vd.; ME 39/6, 94/2, 168/6; NF 275/9, 329/15, 97/5 vd.; **çaqırış**- 'bağrısmak' NF 442/13; **çaqırış**- ME 129/8, 204/3; HKT 418b/6; **çıqırış**- 'bağırmaq, çağırmaq' ME 3/7

Kıp. çağır⁸³ 'bağırmaq, çağırmaq' BM 85b/7; CCII 59a/12; DM 24a/06, 11a/10, 16b/02 vd.; KFT 362b/1; KGT 137/3, 199/12, 223/9 vd.; Kİ 43; TAM 36a/11, 43a/11; **çağır**- 'çağırtı, bağırıp çağırma, gürültü' İH 13; Kİ 43; **katı çağır**- 'yüksek sesle çağırmaq' KF 2b/1 **çaqır**- İMS 319b/7; **şağır**⁸⁴

Çağ. çağır- 'çağırmaq' OSTN III/1845; Bdg. I/460; **çaqır**- 'bağırmaq' ÇFK 49b/21, 50a/2; **çaqır**- 'çağırmaq, seslenmek' OSTN III/1836; **çağırmaq** DTO 277; ŞSL 147; ŞT 71b/12, 72a/2, 78a/9 vd.; **çığır**- 'çığırmaq, bağırmaq, seslenmek' OSTN III/2110; ŞSL 162; **çığırmaq** DTO 306

Tanıklar

1) *kemişi bērdi aṅga bitigni çaqırdı, lā ilāhe illa'llāahu tēdi körüldi.* (ME 39/6)

2) *kaçan kim melekü'l mevt ol kimerseñing rūhını kabz kıılır bolsa, anıñ ehl-i beyti saçlarını yaysalar taqı çaqırışı yığlasalar taqı yüzleringe ursalar, melekü'l mevt aytur: Ey ḥalāyıklar, bu ceza' ve feza' ne üçün kıılır siz?* (NF 442/12-14)

3) *süsüşdi koçlar çoğlaştılar, çaqırıştılar.* (ME 129/8)

4) *aqlıqları birle, ya'nī çerigi birle çıqırışmaq canābatlığ boldı, başlıqın yunğu boldı.* (ME 3/7)

⁸¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105; Karasu, 2013: 29.

⁸² bk. *çağırla*-.

⁸³ Toparlı, *çığır*- kelimesinin *Kitāb fi'l- Kitāb fi'l-Fıkh* adlı eserde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde *çağır*- (2006: 92) biçiminde rastlanmıştır. Bu nedenle kelime çalışmamıza dahil edilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 49.

⁸⁴ Toparlı, kelimenin *El-Kavānīnū 'l-Küllīyye Li-Zabtı 'l-Lügati 'l-Türkiyye* adlı eserde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde rastlanmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 249.

5) *işittim tünle ırte ursa yol āh / tiyü çağırur ħoroslar tip ‘āla ‘llah.* (HŞ 3123)

inde- ‘seslenmek, çağırmak’ Clauson, ED 180; Gülensoy, KBS 664⁸⁵, 992⁸⁶

Har. inde- ‘seslenmek, çağırmak’ HKT 230a/2; KE 170r/20, 136r/19, 153v/1 vd.; *ünde-* ‘çağırmak, seslenmek, davet etmek’ HKT 387b/7; HŞ 2407; İML 115, 123; KE 40r/15, 192r/11, 31v/17 vd.; ME 45/7, 60/6, 89/5 vd.; NF 78/17, 23/1, 311/3 vd.; *ündemek* ‘bağırma, bağırma, haykırış’ HKT 24b/2; *ündemek* ‘feryat’ HKT 311b/4

Kıp. inde- ‘çağırmak, seslenmek’ KGT 114/2, 219/11; *ünde-* CCI 29a/5, 29a/6, 29a/7 vd.; CCII 57b/35; İMS 60b/8; KFT 257a/49; KGT 8/2, 23/8, 157/2 vd.; Kİ 24; KK 10b/12; TAM 41b/2; TZ 16a/10, 24a/3; *ünle-* KFT 138b/2

Çağ. inde- ‘çağırmak, davet etmek, seslenmek’ Bdg. I/213; AL_K 234; GN 168, 12, 621; ŞHD 143b/12; *ünde-* ‘ses vermek, bağırma, çağırmak’ OSTN I/1821; *ündemağ* ŞSL 41; *ündemek* DTO 82; *ünde-* ‘çağırmak, davet etmek, seslenmek’ Bdg. I/213; AL_M 161; ÇFK 11a/14; GN 972; ML 775b/22; ŞT 68a/6, 68a/15; *ünde-* ‘çağırmak, haykırmak, seslenmek’ AL_K 308; HAK 101; *indet-* ÇGT 119/11, 165/3, 187/1; LM 2664

Tanıklar

1) *ölügni mü indeyür sen? İśī zār zār yıǵlap kaǵguluǵ boldı, anam nerse yemedi, öldi tēp özi hem yemedi.* (KE 170r/20)

2) *aydı: “ıǵım! Zindān sewüǵlüǵrek benim tapa, ol nersedin kim indeyürler meni anıng tapa. Taǵı eger ewürmeseng mendin anlarning keydini, kışǵay men anlar tapa.* (HKT 230a/1-3)

3) *sürgey yana ündegey yana kaytarǵay.* (KGT 8/2)

4) *nā-gāh ‘ahd pād-şāhı bu baǵılını indedip mālınıñ bizge on tūc.* (ÇGT 119/11)

5) *hoş-vaqt oluban qopup tarab-nāk / indetti kabīle ehlini pāk.* (LM 2664)

6) *tiyü ündedi qarşıka kitürdi / ayak tut[tı] aǵırladı oturtdı.* (HŞ 2407)

kıkrış- ‘birbirine seslenmek, birbirini çağırmak’ Clauson, ED 612

Har. kıkrış- ‘birbirine seslenmek, birbirini çağırmak’ HKT 493b/5, 542b/5; *kıkrışmak* ‘bağırışma’ HKT 449b/5

⁸⁵ bk. *önde-*.

⁸⁶ bk. *ünle-*.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *maşhara kılmason erenler erenlerdin, bolğay kim bolğaylar yahşırak anlardın. Taķı ‘ayb kılmang özleringizni taķı kıķrıřmang laķablar birle.* (HKT 493b/3-493b5)

2) *İğingdin, taķı anlar uyuganlar. Boldı kesilmiş mengiz. Kıķrıřtılar irtege kirigli bolup, kim “irte keling ekiniz üze, eger irdingiz irse kesgen.”* (HKT 542b/4-6)

3) *men korkar men sizning üze, kıķrıřmak künindin. Ol kün kim i ‘rāz kılr siz song çewürügliler bolup, yok sizge Tangrıdın saķlağandın.* (HKT 449b/5-6)

oķı⁸⁷ ‘çağırmaq, seslenmek, bağırmaq’ Clauson, ED 79

Har. . **oķı**- ‘okumak, çağırmaq, zikretmek’ KE 2v/10, 20r/12, 183r/8 vd.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. **oķı**- ‘okumak, çağırmaq, seslenmek, bağırmaq’ OSTN I/994 ÇGT 51/12, 143/13, 183/9 vd.; HAK 211; **oķu**- LD 463, 1122, 1180 vd. HAK 70, 170, 394

Tanıklar

1) *oķısa küllü men ‘aleyhā fān / vezīrga dervīř pendidin gūřāyīř.* (ÇGT 51/12)

2) *ķazır köñülñi anıñ üñi ger ezān oķısa hıķāyet ģasan-ı meymendiģa.* (ÇGT 143/13)

3) *bir altunģa başın yerge toķıyur / velī el-ģamd dēsen yüz oķıyur.* (ÇGT 183/9)

4) *gülğün ķabā ni teg ķuçar ol inçke bilini / efsün oķur mu yahūd anıñ özge ālı bar.* (LD 463)

5) *ve’đ-dūhā ve’l-leyl oķur-min zūlf-ü yüzünģni körüp / kiçti luťf ‘ömri vü virdi irür bu řubħ ü řām* (LD 1122)

⁸⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 20.

3.2.6. Melodi - Şarkı - Terennüm Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

aytin- ‘şarkı söylemek, sevinçle haykırmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *aytin-* ‘şarkı söylemek, sevinçle haykırmak’ Vámb. 231

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

bāṅg-i namāz kıl- (Far.) ‘ezan okumak’

Har. *bāṅg-i namāz kıl-* ‘ezan okumak’ NF 241/17; *bāṅg-i namāz okı-* ‘ezan okumak’ NF 247/3

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *Hak te ‘ālāka t̄a’at ve ‘ibādat kılur erdük taḳı küyer erdük neçeke tegi mu‘azzin kelür erdi. Taḳı bāṅg-i namāz kılur erdi, bizler mescidde ḥazir bolmuş erdük. Sa ‘dī’l Museyyeb raḥmi aydı: ...* (NF 241/16-242/18)

2) *Yā Şeyh, bu bāḡka ḥālī bēş yüz araba ters kerek, tēdiler. Bu arada mu‘azzin bāṅg-i namāz okıdı erse, cümle turdılar taḳı mescidke kirdiler.* (NF 247/2-3)

bangla- ~ benkle-⁸⁸ ‘ezan okumak’ Gülensoy, KBS 112; Tietze, I/277

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *bangla-* ‘ezan okumak’ BM 33a/1, *banla-* Kİ 37; *maḡla-* ‘ezan okumak’ KK 80b/12; *mangla-* TZ 5b/13, 53b/12, 75a/2; *mang bir-* ‘ezan okumak’ İMS 12a/6

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

⁸⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 43. Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *aṅgıra-* (*aṅgyıra-*) Tazhieva, 2020: 100.

1) *bir müsülmān kişi bir mü'ezzin üstinden kiçer irdi, ol mü'ezzin maṅ birgen vaḳtda. Ayıtsa ol mü'eziṅe: yalḡan sen tise kāfir bolur.* (İMS 12a/6)

çır- 'şarkı söylemek, sevinçle bağırarak'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çır-* 'şarkı söylemek, sevinçle bağırarak' OSTN III/2122; *çırmaḳ* DTO 304

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ırla- 'şarkı söylemek' Clauson, ED 230; Gülensoy, KBS 418; Tietze, II/352

Har. *ırla-* 'şarkı söylemek' ME 107/1, 178/5, 193/3 vd.; İML 113

Kıp. *ırla-*⁸⁹ CCI 6a/15, 6a/16, 6a/17; CCII 61b/7-8, 72a/2; DM 12a/13; İMS 451a/5; KFT 256a/37; Kİ 10; TAM 44b/4; *yırla-* 'şarkı söylemek'; BM 66a/7; DM 16b/08; İMS 192b/3; KGT 119/4; TZ 27a/8

Çağ. *ırla-* 'şarkı söylemek' OSTN I/1372, 1469; DTO 105; Bdg. I/189; ÇFK 26b/16; MSD 579; *ırla-* 'şarkı söylemek, sevinçle haykırmak, mutluluktan çığlık atmak' OSTN I/1469; *ırlamaḳ~yırlamaḳ* 'sevinçle haykırmak, şarkı söylemek' Vāmb. 232; *yırla-* MK 24a/6; *yırla-* 'şarkı söylemek' OSTN III/516; MK 24a/6; *yırlamaḳ* DTO 554

Tanıklar

1) *ırladı aṅḡa, ırlayı bērdi aṅḡa ösketti aṅḡa nērseni mazalu kıldı nēmeni.* (ME 107/1)

2) *ol kişinün ırladıḳı birle fıısıḳ idmek içün.* (KFT 256a/36-37)

3) *yırlayı başladı ři 'r / muḡanni mūsikī āḡāz kıldı.* (KGT 119/4-5)

4) *kim anı öğrenmeklik ve kılmaklık günāh turur niçük kim ırlamaḳ ve def ve ney çalmaḳ günāh...* (ÇFK 26b/16)

5) *Nezāyir-ḡān bile sürgüçi maḳāl, destyārbile yırlaḡuçı ḡavvāl.* (MK 24a/6)

⁸⁹ Toparlı, kelimenin *Kitāb fi'l- Kitāb fi'l-Fıkh* adlı eserde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde rastlanmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 102.

kaķır⁹⁰ ‘boğazını gürültü ile temizlemek, hafifçe öksürmek’ Gülensoy, KBS 451

Har. kaķır- ‘boğazını gürültü ile temizlemek, hafifçe öksürmek’ İML 106; KE 165v/21

Kıp. kakır- ‘hah diye genizden kanrığı çıkarıp tükürmek’ CCII 57b/12; **kağır**- İH 23; **kaķır**- İH 23; TZ 9a/12; **kağır tükür**- ‘genizden gelen katı sümüğün hah diye tükürmek’ İH 23; **kaksır**- ‘kansırmak’ TZ 9a/11

Çağ. kaķır- ‘gıcırdamak (kuru ağaç için)’ OSTN II/62; **kaķırmaķ**⁹¹ ŞSL 220; **kaķırma** ‘hüzünlü ses’ OSTN II/62; **kaķırma**⁹² ŞSL 220

Tanıklar

1) *eşek ti[rilip] koptı, bir kaķırdı, ‘Üzeyr anı körüp İdi ‘azze ve cellege secde kıldı. ‘Üzeyr bildi kim Mevlī ta ‘ālā kam[uğ] [ner]sege uğan turur.* (KE 165v/20-166r/1)

seyre- ‘şarkı söylemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. seyre- ‘şarkı söylemek’ OSTN IV/437; **seyremek** ‘şarkı söylemek, ötmek’ Vamb. 300

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sürūd tüz- (Far. + Tür.) ‘şarkı söylemek’ Steingass, PED 679

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. sürūd tüz- ‘şarkı söylemek’ MK 7a/11-12

Tanıklar

⁹⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 115; Karasu, 2013: 32; Karahan, 2006: 111.

⁹¹ Kelime, ŞSL’de قاقرماق şeklinde yazılmıştır.

⁹² Kelime, ŞSL’de قاقرمه şeklinde yazılmıştır.

1) *muğannîler iştiğali senâsı üçün sürûd tüzmek muşannişler maķālî du‘âsı âhengide nağme körgüzmek.* (MK 7a/11-12)

yak- ‘şarkı söylemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. yak- ‘şarkı söylemek’ ÇGT 88/6

Tanıklar

1) *şî‘r nê hoş yaķar şeker-êrin bolsa hōş-āvāz nê nağme kim ol kılsa.* (ÇGT 88/6)

3.2.7. Aksırma - Hapşırma - Öksürme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

aḥsır⁹³ ‘aksırmak, hapşırma, tınsırmak’ Gülensoy, KBS 60⁹⁴; Tietze, I/108,119,131,182

Har. *aḥsır-* ‘aksırmak, hapşırma, tınsırmak’ İML 113; *aḥsur-* ‘aksırmak, hapşırma’ ME 67/5, 168/6; KE 6v/13; *aḥsur-* NF 278/10

Kıp. *aḥsur-* ‘aksırmak, hapşırma’ KFT 140a/31; *aḥsur-* ‘aksırmak, hapşırma’ KF 161b/4 MS 5a/5; *aḥsur-* BM 64a/2; DM 12a/08, 16b/06; İMS 21b/7; Kİ 17; TAM 38a/12

Çağ. aḥsır⁹⁵ ‘aksırmak’ OSTN I/127, ŞSL 16

Tanıklar

1) *mevlî kudretin körmeklik üçün oza közin yaratdı. Burnıḡa keldi érse bir aḥsurdı Cebrā‘ilge ḥiṭāb keldi, Ādemnüḡ burnındın çıkḡan meḥārını emānet saklaḡıl, tēp.* (KE 6v/12-14)

2) *du‘ā kıldı aḥsurḡaḡa, edḡü du‘a kıldı aḥsurḡaḡa sözinde kısgadın körkli söz sözledi.* (ME 67/4-5)

⁹³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 87.

⁹⁴ bk. *aḥsır-*.

⁹⁵ Kelime, ŞSL’de اكصرمق şeklinde yazılmıştır.

3) *Ādam peygāmbar ‘as aḡsurdı taḳı alḥamdulillāhi tedi. Ḥaḳ te‘ālānıŋ ilhāmı birle atındadı ferīṣtelər ڤر ڤمك ربك tēdiler. Ol sunnat çaldı. (NF 278/9-10)*

4) *açan bir müsülmān aḡsursa işidgen iṣige yerḥamkallahu imeḳ vācibdur. (KFT 140a/30-31)*

5) *aḡsurgana “yerḥamükallāh” dimesün. Alnını silmesün topraḳdan uyuklamasun, külmesün. (KF 161b/4-5)*

aḡsır- ‘aksırmak’ Gülensoy, KBS 70, 72; Tietze, I/182

Har. *aḡsır-* ‘aksırmak’ İML 124

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

aṣḳur- ‘aksırmak, tıksırmak, hapşırmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *aṣḳur-* ‘aksırmak, tıksırmak, hapşırmak’ OSTN I/545; *ıṣḳırmaḳ* Bdg. I/51

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çöṣkür-⁹⁶ ‘aksırma, hapşırmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çöṣkürmek* ‘aksırma, hapşırmak’ LM XII

Tanıklar

⁹⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 115.

1) ... *lahza tüşken çaķın çöşkürmekidin tağ dimāğın ķurutķanda ol közin ħüsn çerāğı yarutķan* ... (LM XII)

öksür⁻⁹⁷ ‘öksürmek’ Gülensoy, KBS 657

Har. öksür- ‘öksürmek’ ME 32/2, 235/7; ‘ciğerde yahut soluk yolunda hasıl olan balgam yahut gıcıkıktan dolayı ihtiyarsız ve sesli nefes vermek’ İML 110

Kıp. öksür- ‘öksürmek’ KF 68b/5, 161a/4, KK 82a/1; TAM 38a/11; *ökür*- BM 15a/5; *öskür*- BM 15a/5; CCI 28a/19, 28a/20; *ötkür*- TZ 20a/9, 26a/5; *ötür*- TAM 38a/10; *yötkür*⁻⁹⁸ CCII 57b/10; *yütkür*- (1) B_{VAZ}⁹⁹; İMS 147a/5; *yütür*- Kİ 92; *ötürmek* ‘öksürmek, öksürük’ TAM 34b/12

Çağ. öksür- ‘gürültülü ses çıkarmak’ OSTN I/1189; *öksür*- ‘öksürmek’ ÇFK 72b/9; *yükür*- OSTN III/612; *öksürmek* ‘öksürmek’ DTO 70; *yötkür*- ‘öksürmek’ OSTN III/452; *yötkürmek* Bdg. II/370

Tanıklar

1) *mālnı tēk koydı anı ħuşūmetde, dutlundurđ anğa sözde sözde dutulup öksürgen er, şı‘r aytmaz er.* (ME 32/2)

2) *öksürdi ġarğara ķıldı tutulđ.* (ME 235/7)

3) ... *öksürmekdür, zekerini şıķmakđur ħattā yaķın bile sidük düşkeni.* (KF 68b/5-6)

4) *ayaķı birle yirge, taķı tenaħnuħ ķılmaķ turur, taķı yütkürmek turur, taķı zekerini sıķmaķ turur yaķın bilginçe sidükniń eşeri kitkenini.* (İMS 147a/5)

5) ... *anınġ cevābını aytmaķ kerekmes eger ‘aτsa ura ya‘nī öķsürse ve taķı el-ħamdüli‘llāħ tise aninġ* ... (ÇFK 72b/9)

şüşkür⁻¹⁰⁰ ‘aksırmak, hapşırmak’¹⁰¹

⁹⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 88.

⁹⁸ Toparlı, kelimeyi *yötkür*- şeklinde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye *Codex Cumanicus* adlı eserde *yötkür*- şeklinde rastlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 327.

⁹⁹ Toparlı, kelimenin *Baytarü‘l Vazıh* adlı eserde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde tesadüf edilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 333.

¹⁰⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 114; Karasu, 2013: 38-39. Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *çüşkür*- (*чүчкүр*-) Tazhieva, 2020: 185.

¹⁰¹ *şüşkür*- (<*şüş*+*kür*-) için bk. Turan, 2006: 118.

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *şüşkür*- ‘aksırmak, hapşırmak’ KK 69a/7; TZ 26a/5; *çüçkür*- Kİ 42; *çüçkür*- CC II 57b/11, Kİ 42; *tüfkür*- ‘tükürmek’ İMS 188b/7

Çağ. *çüşkür*- ‘aksırmak’ OSTN III/2200, 2199; AL_K 545; *çüşkür*- ‘hapşırmak’ OSTN III/2201; *çüşkürmek* ‘aksırmak, hapşırmak’ DTO 294; *çüşkürmek* ‘öğürmek, fışkırık’ ŞSL 156; *süşkür*- ‘aksırmak, hapşırmak’ OSTN IV/848; *tüçkür*- OSTN III/1575; *tüçkürmek* Bdg. I/386; *tüşkür*- OSTN III/1591; *tüşkürmek* Bdg. I/396; *tüfkür*- ‘tükürmek’ OSTN III/1600; *tüfkürmek* DTO 238; ŞSL 122

Tanıklar

1) *kökçekregi kim def‘kalğay yütürmek mālını eger küçi yitse. Takı kerāhiyyet turur tüfkürmek kaçd birle.* (İMS 188b/6-7)

2) *ve sehāb müş‘abidi lahza lahza tüşken çakın çüşkürmekidin tağ dimāğın kurutķanda.* (AL_K 545)

yötel- ‘öksürmek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *yötel*- ‘öksürmek’ OSTN III/452; *yütelmek* Vāmb. 352

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.8. Öpme - Öpücük Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

öp- (1)¹⁰² ‘öpmek’ Clauson, ED 5; Gülensoy, KBS 665

Har. *öp-* ‘öpmek’ HŞ 1469; İML 119; KE 69r/21; ME 87/1, 141/7; MM 170/1; NF 272/14

¹⁰² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 8.

Kıp. *öp-* CCI 19b/22, 19b/23, 19b/24; CCII 62b13, 63b/16, 62b/17-18; DM 10a/05, 14a/06; İMS 404b/2; KF 236a/6, 104b/2, 236a/4 vd.; KGT 166/2, 181/5, 256/7 vd.; KFT 373a/44; Kİ 7; KK¹⁰³ 9b/10, TAM 40a/13, TZ 30a/8; *öp-* ‘öpme, öpücük’ CCI 19b/25; *öb-* ‘öpmek’ DM¹⁰⁴ 20a/10, 21b/08

Çağ. *öp-* ‘öpmek’ OSTN I/1308; Bdg. I/109; DTO 528; ŞSL 24; *öp-* ALK 245; BD 131/4, 225/1, 228/2 vd.; ÇGT 20/13, 26/1, 27/1 vd.; FK 418/4, 514/2, 619/1 vd.; GN 148, 184, 578 vd.; HBD 125/5, 156/2, 184/5 vd.; LD 776, 781, 1244 vd.; LM 1114, 2143, 2144 vd.; MK 41a/12, 49b/9, 103a/2 vd.; MSD 55, 200, 515; MÜN M787a/17, M788a/15, M790a/15 vd.; ŞHD 96a/2, 123b/9; TMA A722b/6, A725b/3, A732a/20; *öpmek* ŞSL 24

Tanıklar

- 1) *arturdu anı anıñ üze öpti aña öpmek kırdı bodunlarını.* (ME 87/1)
- 2) *kaşında igme kad birle yir öptüm / hayāl it ol rükū‘um bu sücūdum.* (FK418/4)
- 3) *vezīrlerdin biri kim melik-niñ üküş umūrda tedbīri anıñ birle ērdi. Öre qopup yēr öpüp ayttı. Bu yigit bernālīg bağıdın bir ney.* (ÇGT 20/12-13)
- 4) *kim sāz ētiben fiğannı mēndin / gāhī öp ol āstānnı mēndin.* (LM 1114)
- 5) *cān birip öptüm ayağın sābit iylep ‘ışk aña / min kibi bir ‘āşık-ı sābit-ka-dem kemdür bu kün.* (HBD 125/5)

- 6) *bigimdin holtgam uşbu tiyü kıptı / tutup ol şekker irindin yir öpti.* (HŞ 1469)

söy- ‘öpmek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. söy- ‘öpmek’ OSTN IV/566

Tanıklar

¹⁰³ Toparlı, kelimenin *El-Kavâninü'l-Küllıyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye* adlı eserde *öb-* şeklinde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde *öp-* şeklinde rastlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 209.

¹⁰⁴ Toparlı, kelimenin *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye'nin Memlük Türkçesi ve Oğuz Türkçesi Nüshalarının Karşılaştırılması* adlı tezde *öb-* şeklinde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde *öp-* şeklinde rastlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 209.

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.9. Esneme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

esne- ‘esnemek’ Clauson, ED 249

Har. *esne-* ‘esnemek’ İML 105, 2; *esne-* ‘gerinmek’ İML 106, 121; *ésne-* ME 194/5

Kıp. *esne-* ‘esnemek’ TAM 34b/13, 40b/11; TZ 9a/10; *ésne-* CCII 57b/14; *isne-* İMS 279b/7; KF 161a/4, 161a/5, 247b/4

Çağ. *esne-* ‘esnemek’ ÇFK 42a/5; *ésne-* AL_K 199; *isne-* AL_B 56; AL_M 90; ÇFK 59a/17; *isnemek* ŞSL 52

Tanıklar

1) *ārzūladı anıṅ üze ünini avundı anıṅ birle, oyunğa boluşdı andın.* (ME 194/5-6)

2) *eger kaşdı bildirmek olsa namāzda olğanı kayırmaz. Üfürmesün, öksürmesün illā ‘özri bile isnemesün.* (KF 161a/3-4)

3) *oruç tutğan kaçan niyyet kılsa açmağa bâṭıl bolmas anıṅ oruçı niçe kim yimese. Ve eger isnese taķı tüşse bir kaçre suf boğuzına yā tōkünse boğuzına ol uyur bolsa, yā küç birle bolsa oruçı fāsıd bolur.* (İMS 279b/6-8)

4) *... çaklık açuk tutmaķ kerek törtünçi edeb o turur kim esner bolsa aşakķı dudakını yukarķı ...* (ÇFK 42a/5)

5) *... turur ve ilgini bıķıṅa koymaķlık ve taķı öz iḥtiyārī birle isnemek ve sünmek ve tonrı başğa...* (ÇFK 59a/17)

iske- ‘esnemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *iske-* ‘esnemek’ OSTN I/1528; *iskemek* Bdg. I/193

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yalay- ‘esnemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *yalay-* ‘esnemek’ OSTN III/154; *yalaymak* DTO 533

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.10. ıslık - Düdük Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çuş- ‘ıslık çalmak; fokurdamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çuş-* ‘ıslık çalmak; fokurdamak’ DTO 294; *çuşmak* DTO 294; *çuş-* ‘ıslık çalmak; kaynakken ses çıkarmak’ OSTN III/2182; *çuş-* ‘ıslık çalmak, kaynakken ses çıkarmak’ OSTN III/2182

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*ıslıh vur-*¹⁰⁵ ‘ıslık çalmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ıslıh vur-* ‘ıslık çalmak’ TZ 22b/10; *sıskır-* TZ 22b/10; *sıkırık vur-* TZ 22b/10

¹⁰⁵ *sıskır-* fiilinin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karahan, 2006: 111.

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ışkır- ‘ıslık çalmak’ Clauson, ED 259

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ışkır-* ‘ıslık çalmak’ OSTN I/1555; *ışkırmak* ŞSL 53

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kızıl-da- ‘ıslık çalmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kızıl-da-* ‘ıslık çalmak’ OSTN II/877; *kızıldamak* ‘ses çıkarmak’ DTO 448

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sıkır-¹⁰⁶ ‘ıslık çalmak’ Clauson, ED 815

Har. *sıkır-* ‘ıslık çalmak’ İML 3, 176; *sıkırmak* ‘ıslık çalmak’ HKT 175a/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

¹⁰⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 115; Karasu, 2013: 37. Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *ışkır-* (ышкыр-) Tazhieva, 2020: 216.

1) sıkırmak takı aya birle ün kılmağ. tating kınını ol nerse birle kim küfr ketrür irdingiz. (HKT 175a/3)

sızgır- ‘ıslık çalmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. sızgır- ‘ıslık çalmak’ CCI 26b/8, 26b/9, 26b/10; sızgurmak ‘ıslık’ CCI 26b/11

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şagala- ‘ağız ile ıslık çalmak’ Clauson, ED 867¹⁰⁷

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şagala- ‘ağız ile ıslık çalmak’ AL_K 627¹⁰⁸; şığala- AL_K 628

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şal- ‘düdük çalmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. şal- ‘düdük çalmak’ TZ 18b/2

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

¹⁰⁷ ayrıca bk. çağıla- Clauson, ED 408.

¹⁰⁸ Kelime, 1993 ile 1994 maddeleri arasında [Bābu 'ş-Şīn] başlığı altında yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Kaçalin, 2011: 627.

3.2.11. Şapırtı - Şakırtı - Çatırtı Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çap çap ye- ‘ağzını şapırdatarak yemek’ Gülensoy, KBS 232¹⁰⁹

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. çap çap ye- ‘ağzını şapırdatarak yemek’ İH 12

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şagırda- ‘şakırdamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şagırda- ‘şakırdamak’ OSTN IV/939; şagırdamak ‘şakırdamak, çatırdamak, çitırdamak’ DTO 375; şagırdağ ‘çatırtı’ OSTN IV/939; şagırdağ ‘çatırtı, çitırtı’ DTO 375; şakırda- ‘şakırdamak, çatırdamak’ OSTN IV/933; şakırdamak ‘şakırdamak, çatırdamak, çitırdamak’ DTO 375; şakırdağ ‘çatırtı’ OSTN IV/934; şakırdağ ‘çatırtı, çitırtı’ Vamb. 303; ‘çatırtı, çınlama’ OSTN IV/934; şakırdı ‘çatırtı, çitırtı’ DTO 375

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şapırda- ‘ağız ve dudaktan şap şap çıkan ses, sada, avaz’ Gülensoy, KBS 837

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şapırda- ‘ağız ve dudaktan şap şap çıkan ses, sada, avaz’ ŞSL 201

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

¹⁰⁹ bk. çepik.

3.2.12. Gülme - Gülümseme - Kahkaha Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

bısgır¹¹⁰ ‘gülümsemek’

Har. *bısgır*- ‘gülümsemek’ ME 179/4; *bıskır*- ME 141/1, 144/3; *bıskır*- HKT 362a/2

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *mıskır*- ‘tebessüm etmek, gülümsemek’ OSTN IV/2163; *mıskırmağ* Bdg. II/231

Tanıklar

1) *inglendi yalqtı anıñ birle, yalıldı andın bısgırdı kedildi dam.* (ME 179/4)

2) *mangu kıldı sirkeni, sirkege mandı bıskırdı.* (ME 141/1)

3) *üste keldi anıñ üze, uluğluk kıldı ańga köplük da‘va kılıştı anıñ birle, köplükge kuveniştı anıñ birle yağa kónğşı boldı anıñ birle, yaqın kónğsılık kılıştı anıñ birle bıskırıştı anıñ birle al edışti anıñ birle, hile kılıştı anıñ birle.* (ME 113/1)

4) *sındurmasun sizni Süleymān taqı çerigi, taqı anlar bilmesler. Bıskırdı küle ya‘ni şüru‘ kılı külmekke anıñ sözindin, taqı aydı.* (HKT 362a/2-3)

çırcay- ‘kahkaha ile gülmek, hande etmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çırcay*- ‘kahkaha ile gülmek, hande etmek’ ŞSL 160

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kas kas gül- ‘katıla katıla gülmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kas kas gül*- ‘katıla katıla gülmek’ TZ 30a/8

¹¹⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105; Karasu, 2013: 27.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

katkur- ‘katılarak gülmek’

Har. *katkur-* ‘katılarak gülmek’ KE 64r/10; *kātqura kül-* ‘kahkaha ile gülmek’ ME 208/4

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *nē işke keldingiz, tēp sordılar, Yehūdā aydı: sançışka keldük. Vezīri katqura küldi. Yehūdā karındaşlarınga aydı.* (KE 64r/9-11)

2) *kātqura küldi bitimek tiledi andın çıkarmak tiledi anı azın azın kötürdi, mündürdi yā endürdi.* (ME 208/4-5)

kıkırda-¹¹¹ ‘kıkırdamak’ Gülensoy, KBS 506

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *kıkırda-* ‘kıkırdamak’ İH 23

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kül- ‘gülmek’ Clauson, ED 715; Gülensoy, KBS 393¹¹²

Har. *kül-* ‘gülmek’ HKT 192b/9, 470a/5; HŞ 1964; İML 81, 88-89, 111 vd.; KE 51v/7, 84r/14, 128r/2 vd.; ME 208/4, 231/1; MM 36/4, 37/1, 43/4 vd.; NF 107/17, 158/1, 157/9 vd.; *külmek* ‘gülme’ HKT 362a/3; *küldür-* ‘güldürmek’ HKT 504b/9

¹¹¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 104.

¹¹² bk. *gül-*.

Kıp. kül- ‘gülmek’ BM 57a/7; CCI, 24a/8, 24a/9, 24a/10; DM 19b/15; İMS 80a/6; KFT 137b/27; KGT 20/8, 66/1, 219/11 vd.; Kİ 83, KK 15a/8, 81a/9, 69a/6 vd.; MS 6a/6, TAM 38a/12, TZ 23a/10, 69a/10, 76b/8 vd.; *gül-* DM 11b/09, 16a/07; *kas kas kül-* ‘katıla katıla gülmek’ TZ 30a/8

Çağ. kül- ‘gülmek’ OSTN II/1466; Bdg. II/161; ŞSL 261; BD 15/5, 60/7, 156/1; BV 286/5, 371/6, 520/5 vd.; ÇFK 134a/5; ÇGT 42/13, 107/1, 124/1 vd.; FK 16/3, 460/7, 650/6 vd.; GN 333; LD 384, 429, 2003; LM 185, 983, 2870; MK 89b/2, 96a/8, 101a/10 vd.; MSD 184, 533, 733 vd.; ŞHD 61b/1, 178a/6, 184a/1 vd.; ŞT 69b/12; *külmek* ‘gülmek, tebessüm ve hande’ ŞSL 261; *külümse-* ‘gülümsemek, gülmek, tebessüm etmek’ GN 530; ŞSL 261; *küldür-* ‘güldürmek’ LD 2490; *külmek* ‘gülme, gülmek’ YED 139/8; *külümsü-* ‘gülümsemek’ LM 2087

Tanıklar

1) *katkura küldi bitimek tiledi andın çıkarmak tiledi anı azın azın kötürdi.* (ME 208/4-208/5)

2) *aygıl: “Tamug otı katıgrak, isig yanındın.” Eger bolsalar irdi, uqarlar! Külsünler az taqı yığlasunlar üküş, yanut munung birle kim irdiler kazganur irdiler.* (HKT 192b/8-193a/1)

3) *bıskırdı küle, ya’nî şürü’ kılı külmekke anıng sözindin, taqı aydı: “ıdım! İlham birgil manga kim şükr kılsam ni’metinge, ol kim edgülük kıldıng benim taqı atam anam üze; taqı kim kılsam edgü işni, unayursun anı.* (HKT 362a/2-362a/4)

4) *bu lañfe sulñanga hoş keldi dağı küldi.* (KGT 20/8)

5) *bakıp tebessüm iter pır-i deyr ü muğ-beçe hem / bu deyr ara küler el-kışsa şeyh ü şāb maña.* (FK 16/3)

6) *küler uşbu cihün ol ādemīdin / kim ol dünyā üçün içğınsa dīnin.* (HŞ 1964)

külçir- ‘gülümsemek, gülmek’ Clauson, ED 716; Gülensoy, KBS 393¹¹³

Har. külçir- ‘gülümsemek, gülmek’ KE 65v/9, 68v/1, 83v/2; *külçire-* HŞ 3273

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. külçir- ‘gülümsemek’ ÇGT 7/9

¹¹³ bk. *gül-*.

Tanıklar

1) *la'l içinde külçirer köp lü'lü-i lālaları.* (KE 65v/9)

2) *örlese bulutları külçirer bāğ u bustān / tal yığāçlar yeṅ salısur oynayur tēg bay kıızı.* (KE 68v/1)

3) *Rabgūzī kul Nāşırü'd-dīn tab'ı türlüg söz tüzer / külçirip esrük öley köz baksa kuymaç kaşıdın.* (KE 83v/2)

4) *külçirip şahında gül ü lāle kumrī vü tūtīler kılur tayerān.* (ÇGT 7/9)

5) *hemīşe külçiresün külçireyiñ / muvāfık tüşsü men kul birle rāyın.* (HŞ 3273)

külümsi- 'gülümsemek, gülmek' Clauson, ED 719; Tietze, II/204

Har. *külümsi-* 'gülümsemek, gülmek' KE 129v/18, 130r/10, 139r/4; *külümsin-* KE 136v/21, T153b/10

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *ya 'nī söklünmiş balıklarımız kanı? Hızr külümsip aydı: balıklarınğız Tanğrı yarlıkı birle tirildiler.* (KE 129v/17-18)

2) *bişürüp Hızr birle ta'am yeyürde Hızr külümsidi. Mūsī aydı: yalavaçğa küler mü bolur?* (KE 130r/9-10)

3) *Süleymān çerigi sizle<r>ni basıp helāk kılmasun. Süleymān ol sözni işitti külümsip aydı.* (KE 139r/3-4)

sirt- 'sırtmak, dişlerini göstererek tebessüm etmek'

Har.

Kıp. *sirt-* 'sırtmak, dişlerini göstererek tebessüm etmek' İH 18

Çağ.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yılış- ‘gölmek, tebessüm etmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yılış-* ‘gölmek, tebessüm etmek’ İH 31

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.13. Üfleme - Tükürme - Sümkürme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

bula- ‘üfleme’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*¹¹⁴

Çağ. *bula-* ‘üfleme’ OSTN IV/1836

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*püle-*¹¹⁵ ‘üfürme’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *püle-* ‘üfleme’ OSTN IV/1401; *pülemek* ‘ağızla üfleme’ DTO 174; *püle-* ‘üfürme’ AL_B 153; AL_K 378; AL_M 205; LM XII; *büle-* ‘ağızla üfleme’ OSTN IV/1893

Tanıklar

1) *bahār ferrāşı nefes nefes esken nesimler pülemek bile lāle çerāğın yarutıkanda ve sehāb müş‘abidi lahza ...* (LM XII)

¹¹⁴ ayrıca bk. *kebermek* ‘üfleme, şişme’ Kİ 78.

¹¹⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 61.

2) *Otni köb pülemekidin madde kulagı sarı barıb ger boldı.* (AL_B 153)

sümkür⁻¹¹⁶ ‘sümkürmek’ Gülensoy, KBS 819

Har. sümkür- ‘sümkürmek’ ME 135/3, 173/5

Kıp. sümkür- ‘sümkürmek’ KF 161a/6; TZ 35b/10, 83b/9; *simgir*- KF 87a/3; *si(ü)mkür*- DM 5a/10, 17b/06; *simkir*- ‘sümüğü burundan kuvvetli nefesle atmak’ İMS 92a/8; *simkür*- İMS 90b/2; *simkür*- ‘sümkürmek’ TAM 38a/9

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *derdi anı yerdin, kötürdi anı sümkürdi burnın daradı saçını.* (ME 135/3)

2) *ısırka katındı tişi, küpe urundı ‘avrat evdidi meyveni derdi hurmanı sümkürdi burnın.* (ME 173/5)

3) *tükürmesün, sümkürmesün, eger balgam kelse alsun qumāşı taraflı bile üç kez sürütmesün.* (KF 161a/5-7)

4) *andan şoñgra burnına şu virsün üç kez sağ kol bile, simkirsün şol kol bile.* (KF 87a/3-4)

5) *tağı istincā kıлмаğay öñg ili birle, tağı ta‘ām birle tağı istincā kıлмаğay tağı süñgek birle tağı istincā kıлмаğay tağı tizek birle tağı istincā kıлмаğay tağı cānavarlar yigen nerse birle tağı istincā kıлмаğay tağı kişi haqqı birle tağı istincā kıлмаğay tağı tüwkürmegey tağı simkirmegey.* (İMS 92a/7-8)

tükür⁻¹¹⁷ ‘tükürmek’ Gülensoy, KBS 942

Har. түкür- ‘tükürmek’ İML 105; *tüwkür*- ‘tükürmek’ İMS 92a/8; KE 23v/8, 28v/2; ME 174/8, 180/8; NF 202/13, 44/10, 139/3 vd.; *tüwkürmek* ‘tükürmek, түkürük’ ME 174/8; *tüwkürük* ‘tükrük’ ME 174/8, 181/1; NF 44/10; *tüwlük* KE 157r/4, 133v/5

Kıp. түкür- ‘tükürmek’ DM 14a/04; KF 53a/3, 161a/5; TAM 38a/10; TZ 8a/9, 83b/8; *dükür*- DM 10a/05; *tüpkür*- CCI 26a/1, 26a/2, 26a/3 vd.

¹¹⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 115; Karasu, 2013: 38.

¹¹⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 114.

Çağ. tükür- ‘tükürmek’ OSTN III/1532; tükürmek DTO 241; ŞSL 124

Tanıklar

1) taḳı istincā ḳılmağay öng ili birle, taḳı ta‘ām birle taḳı istincā ḳılmağay taḳı süñgek birle taḳı istincā ḳılmağay taḳı tizek birle taḳı istincā ḳılmağay taḳı cānavarlar yigen nerse birle taḳı istincā ḳılmağay taḳı kişi haḳḳı birle taḳı istincā ḳılmağay taḳı tüwkürmegey taḳı simkirmegey. (İMS 92a/7-8)

2) bir kün bir ḳarı abuşḳa bir oğlanı başlap Nūḡa keldi, Nūḡnunğ yüzünge tüwkürdi, tili birle sökdi, ol oğlanga aydı. (KE 23v/7-8)

3) yerge tüwkürmiş, sordı: muni kim saldı, tēp. Êwlügi aydı: men saldım, tēdi. ‘Avac aydı. (KE 28v/2-3)

4) menfa‘at aldı nērse birle küçlüg boldı, yıḡı-cı boldı çerig ḳara ḳoyuğ tüvkürdi, aḡ tuv tēdi ḳoyuğ tüv(kürük), ḳoyuğ tüv(kürmek) tap ḳıldı. (ME 174/7-175/1)

5) ‘avretine baḳmasun illā ḥācet içün, özinden çıḡḡana baḳmasun, tükürmesün sidükine. (KF 53a/2-3)

üvür- ‘üfürmek, üflemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. üvür- ‘üfürmek, üflemek’ KGT 331/2

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) üvürseng semiz körünür şı‘r / edīb ir medḡine maḡrūr bolma. (KGT 331/2-3)

yütkür- (2)¹¹⁸ ‘sümkürmek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. yütkür- ‘sümkürmek’ KK 69a/8

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

¹¹⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 41.

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.14. Geçirme - Öğürme - Hıçkırma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

inçikır-¹¹⁹ ‘hıçkırmak’ Gülensoy, KBS 408¹²⁰; Tietze, II/303

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *inçikır-* ‘hıçkırmak’ TZ 9a/10, 84a/13

Çağ. *ıçğır-* ‘geçirmek’ ŞSL 47; . *inçkır-* ‘ağlamak, içini çekerek ağlamak’ OSTN I/1452; *inçkırmak* ‘derd ile ağlamak’ ŞSL 63; *inçkir-* ‘hıçkırmak, kıkıra hıçkırma ağlamak, hafif ahlayarak ağlamak’ ML 776a/19; *inckir-* ŞSL 63; AL_B 80; *inçkir-* ‘ince sesle ağlamak’ AL_K 239

Tanıklar

1) ... *ğarīb maẓmūn edāsıdın maḥrūmdur. Yana yığlamakning ökürmeki muḳābeleside inçkirmek dağı bar ve ol inçe ün bile yığlamakdur.* (ML 776a/19)

2) *çerh zulmı da ki bogzumnu kırıp yığlar min / ıgirür çerh kibi inckirib yığlar min.* (AL_B 80)

kegir-¹²¹ ‘geçirmek’ Clauson, ED 712; Gülensoy, KBS 360¹²², 493¹²³; Tietze, II/121

Har. *kegir-* ‘geçirmek’ ME 165/1; NF 266/11; *kekir-* İML 106, 113, 164

Kıp. *kegir-* ‘geçirmek’ İMS 194a/1; *kekir-* CCII 57b/9; *keykir-* TZ 9a/9

Çağ. *kekir-* ‘hıçkırmak’ OSTN II/1060; ŞSL 267; *kigirmek* ŞSL 267

Tanıklar

1) *nërse keğirdi kegrik dıqlıp yarıldı.* (ME 165/1)

¹¹⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 115; Karasu, 2013: 31; Karahan, 2006: 112.

¹²⁰ bk. *hıçkırık*.

¹²¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105; Karasu, 2013: 33. *keykir-* için ayrıca bk. Karahan, 2006: 112.

¹²² bk. *geğir-*.

¹²³ bk. *kekir-*.

2) *Abū Ḥacīfa atlığ şahāba Peyğambar ‘as atında kegirdi erse, Peyğambar ‘as azab kıldı taı aydı: Yā Ḥacīfa, kegrikingni bizdin yıkıl.* (NF 266/10-11)

3) *eger hasta bolsa, zine mālīk bolmasa namāzi fāsıd bolmas. Neteg kim kegirse yā asursa, āwāzi kterilse taı hāsıl bolsa anıng hūrūf, fāsıd bolmas.* (İMS 193b/8-194a/2)

3.2.15. Mıılama - Horlama - Gargara Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

bıkır¹²⁴ ‘horuldamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *bıkır*- ‘horuldamak’ TZ 21b/4

ağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

brk¹²⁵ ‘uykuda mııldamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *brk*- ‘uykuda mııldamak’ TZ 8a/11

ağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

orla¹²⁶ ‘horlamak, uykuda burnundan ses çıkarmak’ Gülensoy, KBS 411; Tietze, II/326

¹²⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 114; Karahan, 2006: 111.

¹²⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 116.

¹²⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 55. *orulda*- fiili için ayrıca bk. Karahan, 2006: 113.

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *horla-* ‘horlamak, uykuda burnundan ses çıkarmak’ İH 13; TZ 21b/3; *hortla-* İH 13; *korla-* ‘(at için) yem torbasını görünce boğazından ses çıkarmak’ İH 21; *körle-* ‘horlamak horuldamak, uykuda hırıltılı ses çıkarmak’ CCII 57a/8, 57a/9, 57a/10; *korulda-* ‘uykuda horlamak’ TZ 21b/3

Çağ. *horulda-* ‘horlamak, horuldamak’ OSTN II/1705; *horuldamağ* ‘horuldamak, horul horul horlayıp uyumak, uyurken boğazdan kalın ses itmek’ ŞSL 167

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*içhur*¹²⁷ ‘horlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *içhur-* ‘horlamak’ BM 68a/3

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*saçır*¹²⁸ ‘su boğazda durmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *saçır-* ‘su boğazda durmak’ TZ 21b/7; *şaşkıır-* TZ 21b/7; *şaşa-* TZ 21b/7

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sümülde- ‘boğazın temizlenmesi için öh öh diye ses çıkarmak’

¹²⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 112.

¹²⁸ *şaşkıır-* fiilinin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 116.

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *sümülde-* ‘boğazın temizlenmesi için öh öh diye ses çıkarmak’ Kİ 53, TZ 9a/11

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.16. Alkış - El Çırpma - Ovuşturma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

alkışla- ‘alkışlamak’ Gülensoy, KBS 67

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *alkışla-* ‘alkışlamak’ ŞSL 20

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

aya kaş- ‘el çırpma’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *aya kaş-* ‘el çırpma’ BM 53b/1

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çatla-¹²⁹ ‘el şaklatmak’ Clauson, ED 403

¹²⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 48.

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *çatla-* ‘el şaklatmak’ Kİ 42; *şatla-* ‘parmak çıtlamak’ TZ 28b/2; *şatlan-* ‘parmak çıtlatmak’ TZ 10b/10; *çatlat-* ‘parmaklarını çatlatmak, çık çık ses çıkarmak’ İMS 186b/1

Çağ. *çatla-* ‘el şaklatmak’ OSTN III/1901; Bdg. I/453

Tanıklar

1) *taķı uşak taşı kewürmegey meger kim küçi yitse secde kılmakķa tüzetkey anı bir kez taķı barmakķlarını çatlatmağay namāz içinde taķı ilini bıkınında koymağay, ol, ilini bıkını öze koymak turur.* (İMS 186a/8-186b/1)

çıklat- ‘parmakları çıtlatmak’ Clauson, ED 410

Har. *çıklat-* ‘parmakları çıtlatmak’ ME 227/2

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *yörimek içinde sık haķ yüzlük urdı çıklatı bezedi anı bezek zīne sīmāb türtti.* (ME 227/1-4)

el şap- ‘el çırmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *el şap-* ‘el çırmak’ TZ 22b/9; *kol şap-* ‘el çırmak, alkışlamak’ TZ 22b/9; *alkış kıl-* ‘alkışlamak’ Kİ 22

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ķars-¹³⁰ ‘(el) çırmak, el vurmak’ Clauson, ED 663

¹³⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 8.

Har. *ķars-* ‘(el) ırpınak, el vurmak’ ME 104/7

Kıp. *ķars-* ‘iki eli veya kanadı birbirine arpınak’ İH 22; TZ 22b/9

ağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *egin tonu keydürdi anğa çaptı iki eligini, karstı keürdi anı, aşurdu anı.* (ME 104/7)

uvşala- ‘oğuşturmak’

Har. *uvşala-* ‘oğuşturmak’ ME 93/6; *uşala-* ME 93/6

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

ağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *yığaklı kıldı nēmeni ıkardı antındın nēmeni, dutunmadı ant içinde uvşaladı barınaklarını.* (ME 93/6)

3.2.17. Tokat - Vurma - alma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

ak-¹³¹ ‘akınak, vurmak, paralamak, (algı) almak’ Clauson, ED 405; Gülensoy, KBS 211; Tietze, I/464¹³²

Har. *ak-* ‘akınak, vurmak, paralamak, (algı) almak’ ME 10/4; MM 321/4

Kıp. *ak-* ‘akınak, vurmak, paralamak, (algı) almak’ KE T172b/4; KFT 300a/18

ağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *bērne otsuz boldı akınak, otsuz kıldı akınaknı cuğurrat boldı taķı akınadı.* (ME 10/4)

¹³¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 5.

¹³² bk. *ak-* I.

2) *muḥabbetning oti çakıp yaksa sen.* (MM 321/4)

3) *... çakmak çaktı, ot yakılmadı. Qadguluğ boldı. İraqdın ot köründi, ol yarukluk ot ermedi.* (KE T172b/4-5)

4) *bir yol kesilgen kişi çaksa dahı ol bir kişi çakduki için ol yol kesgen kişinüñ sağ eli birle şol ayağı kesilse.* (KFT 300a/17-20)

çal¹³³ ‘müzik aleti, düdük vb. çalmak’ Clauson, ED 417; Gülensoy, KBS 213; Tietze, I/468¹³⁴

Har. çal- ‘(müzik aleti) çalmak’ KE 17v/16, 236v/19, 248v/17 vd.

Kıp. çal- ‘müzik aleti, düdük vb. çalmak’ BV 314/6, 321/9, 378/7 vd.; CCI 25b/1, 25b/2, 25b/3; İMS 450b/1; KGT 37/8; Kİ 45; TAM 43s/7; **çal**- ‘davul çalmak’ DM 15b/02, 16a/09

Çağ. çal- ‘(müzik aleti) çalmak’ OSTN III/1875-1876; Bdg I/463; ŞSL 148; BD 85/4, 156/2, 397/2 vd.; ÇFK 26b/16, 38b/5; MK 21b/11, 22b/8; ŞHD 57a/7, 74b/1, 106b/13 vd.; TMA A726a/22, A733b/5; **çal**- ‘vurmak, atmak, çarpmak, çalgıyı seslendirmek’ BD 85/4, 156/2, 397/2 vd.; LD 221; MSD 211

Tanıklar

1) *...maşrıkdın mağrıbğa tēgi öwürdi, yerge çaldı, helak boldı. Temmet Temmet Hābilde kēdin yüz otuz yıl kēçdi.* (KE 17v/16-17)

2) *şi‘r kūs-ı rahīl çaldı ecel ning ili / ... ikki közüüm kaç vidā‘ın kıluñg.* (KGT 37/8-9)

3) *aytūñgız şeh nevbeti dārıga kim kūs-i rahīl / çalğūñg āhir salma bes devrānga munça tūmturāq.* (BV 314/6)

4) *şibānī mest olur ferruḥ kopuz çal.* (ŞHD 57a/7)

5) *gedālar ilgide sin anı ḥār u zār ittiñg / çalar sening ilgiñgdin başını taşka direm.* (MSD 211)

¹³³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 6.

¹³⁴ bk. **çal**- II.

çap-¹³⁵ ‘(el) vurmak, yüzmek’ Clauson, ED 394; Gülensoy, KBS 219; Tietze, I/474¹³⁶

Har. *çap-* ‘(el) vurmak, yüzmek’ HŞ 1375; ME 83/8, 104/7; KE 233v/10

Kıp. *çap-* ‘vurmak’ İMS 123a/3

Çağ. *çap-* ‘el vurmak’ ÇFK 26b/17, 90b/14; *çap-* ‘vurmak’ MK 26b/11, 30a/8, 95a/7 vd.; MSD 446, 504, 659; ŞHD 15a/12, 33a/9, 117a/11

Tanıklar

1) *Necāşī olarkā köp edgülik kıldı ammā ba‘zı zengīler Ca‘ferka takı koldaşlarığa tapuğ kılurda közleri ol kızğa tüşti. Sekrişü ayaların çapa başladılar.* (KE 233v/9-11)

2) *süzdi içküni çaptı iki eligini, satıgda elni elge urdular.* (ME 83/8)

3) *geh ol şīrin utar geh şah-ı pervīz / geh ol gülgün üzer geh çapsa şebdīz.* (HŞ 1375)

4) *sufğa yüzer hâlde çerigde kaçğanlarnıñ hilāfınça ol kaçğan kişi namāz kılğay işāret birle atka minip, kerekse turup kılsun kerekse kölügi yürür irken kılsun, kerekse çapup yürür irken kılsun.* (İMS 123a/2-3)

5) *min kılıçnı şer‘ üçün çaptım Hudāy āgāhdur.* (ŞHD 15a/12)

çapla-¹³⁷ ‘elin ayası ile vurmak’ Gülensoy, KBS 838

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çapla-* ‘elin ayası ile vurmak’ TAM 37b/3, 45b/4; *şapla-* ‘tokat atmak’ TAM 43b/1; *çaplat-* ‘şaplak indirme, tokat vurma’ CCII 65b/24¹³⁸

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

¹³⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 6.

¹³⁶ bk. *çap-* I.

¹³⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 47. *şapla-* fiili için ayrıca bk. Karahan, 2006: 113.

¹³⁸ Kelime, eserin dizininde CCII 65b/2’de gösterilmiştir.

çert- ‘fiske vurmak’ Clauson, ED 428

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çert-* ‘fiske vurmak’ CCII 81a/18

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

dank vur- ‘tak diye ses vererek sert bir şeye vurmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *dank vur-* ‘tak diye ses vererek sert bir şeye vurmak’ İH 20

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kaç-¹³⁹ ‘(kapı) çalmak, vurmak’ Clauson, ED 609; Gülensoy, KBS 452

Har. –

Kıp. *kaç-* ‘(kapı) çalmak, vurmak’ KGT 113/7; TAM 42a/5

Çağ. *kaç-* ‘(kapı) çalmak, vurmak’ BV 288/7; *kaç-* ‘vurmak, davul ve benzeri çalgı aletine vurmak’ TEH T717b/5; TMA A726b/9; *kaç-* ‘vurmak’ LD 257, 684; MK 23b/1; MSD 744

Tanıklar

1) *dostlar ivin süpürgil dağı düşmen işikin kaçmağıl.* (KGT 113/6-7)

2) *kaçkıl Nevāyi uşbu işikni lecāc ile / kim şābit oldı fakrda mazmūn-ı “men kara”.* (BV 288/7)

¹³⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 7.

3) *it tig mini cān tartura turgınça munuṅ tig / köz kaç bir ü kirpük okına kılḡın işāret.* (LD 257)

4) *başta kılur irdi kaşıṅ köṅglüm haḡıda igrilik / köz kaçḡın özin aṅglasun kim nevbet-i iḡsān irür.* (LD 684)

5) *dīvāne bu Sekkāḡ vü zülfüṅ aṅḡa zencīr / hindū çü ‘akes fīl başıḡa çün kaçā kildi.* (MSD 744)

ölsey- ‘el ile vurmak, tokatlamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. ölsey- ‘el ile vurmak, tokatlamak’ TZ 34b/3

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tanḡırda- ‘sert bir şey diye diğē sert şeye vurularak ses çıkarmak, tın tın ses çıkarmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *tanḡırda-* ‘sert bir şey diye diğē sert şeye vurularak ses çıkarmak, tın tın ses çıkarmak’ İH 20

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

toḡı-¹⁴⁰ ‘vurmak, dövmek, tokmaklamak, ezmek’ Clauson, ED 467; Tietze, I/638

Har. *toḡı-* ‘vurmak, dövmek, tokmaklamak, ezmek, (kanat) çırpmaq’ KE 13v/11, 56v/17, 70v/11 vd.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

¹⁴⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 21.

Çağ. tokı- ‘vurmak’ ÇGT 183/9

Tanıklar

1) *Havvā ol koylar yünğın egirdi, Ādem tokıdı, ekegü ton kılıp keddiler. Yēr yüzinde koydın kutluğrak adın tınlıg yok temişler.* (KE 13v/10-12)

2) *bir yaratğan Hākğa yandı yalbarıp kıldı du‘ā / Cebrā‘ıl kanat tokıdı kırdı Allāh kördi [Lūf].* (KE 56v/17)

3) *Cebrā‘ıl bir ka[nat] tokıdı, kuğuğ tüpinde bir uluğ ürüng taş bar erdi, anı suw yüziñge çıkar[dı].* (KE 70v/10-11)

4) *bir altunğa başın yerge tokıyur / velī el-ḥamd deşey yüz okıyur.*

ur- ‘vurmak, çarpmak, bir müzik aleti çalmak’ Clauson, ED 194; Gülensoy, KBS 969

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. ur- ‘vurmak’ CCI 21b/18, 21b/19, 21b/20; CCII 61b/18, 62a/10, 63b/15 vd.

Çağ. ur- ‘vurmak, çarpmak, bir müzik aleti çalmak’ HAK 225, 251, 314; MÜN M797a/7, M801b/1, M801a/27 vd.; ŞHD 36b/6, 79a/4, 115a/8 vd.; ŞT 88a/17, 95a/8, 101a/9 vd.; TEH T699a/16, T705a/25, T710a/19 vd.; TMA A728a/18, A729b/4, A732a22 vd.

Tanıklar

1) *āvāze-i vişālini kūsın uray disem.* (ŞHD 36b/6)

2) *sin karakçı közleringdin könglüme urğul başak.* (ŞHD 79a/4)

3) *könglüme cüş urdı ‘ışkı bir mañga cām-ı şarāb.* (ŞHD 115a/8)

4) *bir yigit birlen uruşdı anı urayın tip nimerse izledi. Yakında bir tup kızgan...* (ŞT 88a/16-17)

5) *maşlahat ol turur kim men ilgeri barıp ilge sening tilingdin ‘özr aytayın. ‘Ālī Hān oğlını urdı ve kolın ayakın bağlap sen halkğa yiberdi.* (ŞT 95a/7-9)

3.2.18. Ayak - Tepme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çaldıra¹⁴¹ ‘çaldıramak, tepinmek, gürültü patırtı yapmak’ Clauson, ED 419

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *çaldıra*- ‘çaldıramak, tepinmek, gürültü patırtı yapmak’ İH 14

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tüpürde- ‘ayak sesi çıkarmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *tüpürde*- ‘ayak sesi çıkarmak’ OSTN III/1596

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.19. Gurultu - Guruldama - Gıcırdama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

ıķşa¹⁴² ‘gıcırdamak, gıcirtmak’

Har. *ıķşa*- ‘gıcırdamak, gıcirtmak’ ME 18/5; *ıķşamak* ‘gıcırdama, gıcirtı’ ME 18/5

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

¹⁴¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 79.

¹⁴² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 91.

1) *yük arkasını, çıkırtatdı yük arkasını yük üni, ıkşamak arka çıkırdamakı yazuk kıldı Taŋgrı anıŋ kılincını övkege kettürdi.* (ME 18/4-6)

ircay- ‘dişleri gıcırdatmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ircay-* ‘dişleri gıcırdatmak’ Vámb. 232; *ircayt-* OSTN I/1470; *ircaytmak* ‘tebessüm, hande, gülme’ ŞSL 48

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kaltra- ‘gıcırdamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kaltra-* ‘gıcırdamak’ OSTN II/261

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

karnı guldura- ‘karnı gur gur yel ses vermek’

Har.

Kıp. *karnı guldura-* ‘karnı gur gur yel ses vermek’ İH 23

Çağ.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kıçırda- ‘dişlerini gıcırdatmak’¹⁴³

¹⁴³ Anlam, Erbay’ın çalışmasında LÇ’den hareketle verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 357.

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kıçırda-* ‘dişlerini gıcırdatmak’ OSTN II/794; *kıçırdamak* ŞSL 244

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kıçıt- ‘diş gıcırdatmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kıçıt-* ‘diş gıcırdatmak’ Bdg. II/40

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kırçıldat- ‘gıcırdatmak’ Gülensoy, KBS 221

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kırçıldat-* ‘gıcırdatmak’ AL_K 668; AL_M 395; BV 27/1; *kırçıldat-* ‘dişleri gıcırdatmak’ OSTN II/866; *kırçıldatmak* ŞSL 244

Tanıklar

1) *tüşte kördüm yārnu ḥandān raḳībin utruda / reşkdin her laḥza tiş kırçıldatur min uyḳuda.* (BV 27/1)

öt- (2) ‘karın vs. gurlamak, ses çıkarmak’

Har. *öt-* ‘karın vs. gurlamak, ses çıkarmak’ ME 213/2¹⁴⁴

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

¹⁴⁴ Eserin dizininde kelimenin ME 213d’de geçmekte olduğu belirtilmiş olup /d/ tarafımızca anlamlandırılmadığı için dipnotta referanslandırılmıştır.

Tanıklar

1) *rūzī*, *çaray tiledi andın özi ötti, ötdi içi*. (ME 213/2)

3.2.20. Yellenme - İkınma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

igin- ‘ıklamak, ıgınmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *igin-* ‘ıklamak, ıgınmak’ İH 5

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*osur*¹⁴⁵ ‘yellenmek’ Clauson, ED 251; Gülensoy, KBS 633

Har. *osurmak* ‘yellenmek’ İML 102

Kıp. *oşur-* ‘yellenmek’ DM 5a/11, 16a/07; *oşır-* ‘osurmak, yellenmek’ TAM 38a/13; *osur-* Kİ 15; TZ 23b/1, 83b/8; *ossur-* CCII 57b/39

Çağ. *osar-* ‘gaz çıkarmak, osurmak’ OSTN I/1139; *osurmağ* DTO 65; OSTN I/1141

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

pisle- ‘yellenmek, osurmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *pisle-* ‘yellenmek, osurmak’ TAM 38a/13

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

¹⁴⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 17.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yêrlen- ‘yellenmek’

Har. *yêrlen-* ‘yellenmek’ MM 76/2; *yêl çık-* ‘yellenmek’ MM 77/1

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *yelen-* ‘esmek, üfleme’ OSTN III/349; *yellen-* ‘gaz çıkarmak’ OSTN III/353

Tanıklar

1) *suw tökmek yêrlenmek menî hem vedî.* (MM 76/2)

2) *yêl çıkmak uyumak tayanıp yatıp.* (MM 77/1)

yîl çık- ‘osurmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yîl çık-* ‘osurmak’ İMS 220a/2

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *olturup namâz kılğay oş anıñg kibi eger secde kılsa sidügi aķar, yā yîl çıkar olturup namâz kılğay işāret birle.* (İMS 220a/1-2)

yoz- ‘osurmak, yellenmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yoz-* ‘osurmak, yellenmek’ Kİ 93

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.21. Çınlama - Uğuldama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

güvle- ‘kulağı uğultu yapmak’ Tietze, II/218

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *güvle-* ‘kulağı uğultu yapmak’ İH 27

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ine- ‘çınlamak’

Har. *ine-* ‘çınlamak’ KE 77r/6

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *kulluk bağ bağlangan boyunğa boğmak nê kerek, haşv üni birle inegen kulağa altun ısırga nê yaraşur. ‘azîz aydı: ey Zelîhâ men melikdin vekil bolup Yûsufnı melik üçün satgın algalu keldim.* (KE 77r/5-7)

şınğla-¹⁴⁶ ‘çınlamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *şınğla-* ‘çınlamak’ TZ 24a/9

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tınğla-¹⁴⁷ ‘çınlamak’

¹⁴⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karahan, 2006: 114.

¹⁴⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karahan, 2006: 114.

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *tingla-* ‘çınlamak’ TZ 23a/3

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.22. Fısıldama - Homurdanma - Mırıldanma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çağılda- ‘mırıldanmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çağılda-* ‘mırıldanmak’ OSTN III/1837; *çağıldamak* DTO 279

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çepürde-¹⁴⁸ ‘kekelemek, lafı ağzında karıştırmak, mırıldanmak, ağzını şapırdatarak söylemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *çepürde-* ‘kekelemek, lafı ağzında karıştırmak, mırıldanmak, ağzını şapırdatarak söylemek’ İH 12; *çepürdük söylemek* ‘sözü açıkça söylemeyip anlaşılmaz hışırtilı, cızırtılı söylemek’ İH 12

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

¹⁴⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 101. Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *şılıpıda-* (*шылыпылда-*) Tazhieva, 2020: 302.

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çevşeş¹⁴⁹ ‘sır söyleşmek, fısıldaşmak’

Har. çevşeş- ‘sır söyleşmek, fısıldaşmak’ ME 125/1, 149/6, 201/5 vd.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *rāzlaştı anıṅ birle, çevşeşdi örtüglü sözleşmek rāzdaş.* (ME 125/1)

2) *çevşeşdi boğunlar, rāzlaştı erenler saķalı çıķdı, saķal çıķardı uğradı aṅga soyurķalan ķoldı andın egninge kemişdi tonrı keydi.* (ME 149/6-7)

3) *meṅgeşiksiz boldı iki nerse, meṅgeşmedi iki neme rāzlaştılar, çevşeşdiler yavuk turuştılar.* (ME 201/5-6)

çüşe- ‘fısıldamak’

Har. çüşe- ‘fısıldamak’ HKT 308a/2; *çüşemek* ‘fısıltı’ HKT 308a/2

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *taķı aşak boldı ünler, Tangrıǵa; eşitmes siz meger çüşemek.* (HKT 308a/2)

gömren¹⁵⁰ ‘içinden hiddetle söylenmek, homurdanmak’ Tietze, II/206

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. gömren- ‘içinden hiddetle söylenmek, homurdanmak’ İH 26

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

¹⁴⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 90.

¹⁵⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 80.

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kingray- ‘homurdanmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kingray-* ‘homurdanmak’ Vámb. 324

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

küñren- ‘söylenmek, hormurdanmak, mırıldanmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *küñren-* ‘söylenmek, hormurdanmak, mırıldanmak’ ML 775b/23; *küñren-* ‘kızgınlık anında mırıldanmak’ MK 101a/8

Tanıklar

1) *ve ıskarmak ve küngrenmek ve soñranmak ve sıpamak ve karalamak ve sürgenmek ve küymenmek ve ingranmak ve töşelmek.* (ML 775b/23)

2) *düşmen bîdâdîdın küñgrenme. Tenbîh Mâllîk nâ-dânnîng dimegi ma‘lum.* (MK 101a/8)

küngürde-¹⁵¹ ‘boğuk ses çıkarmak, homurdamak, mırıldamak’ Tietze, II/207

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *küngürde-* ‘boğuk ses çıkarmak, homurdamak, mırıldamak’ ML 775b/26; *küngremek* ‘mırıldanmak’ ŞSL 262

Tanıklar

¹⁵¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 105.

1) *çubrutmak, cırğamak, bıçımak, kıngranmak, singürmek, kündeletmek, kömürmek, yik/girmek, küngürdemek.* (ML 775b/26)

pupa- ‘mırıldanmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *pupa-* ‘mırıldanmak’ OSTN IV/1393; *pupamak* DTO 160

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

rāzlaş- ‘fısıldaşmak, gizlice söyleşmek’

Har. *rāzlaş-* ‘fısıldaşmak, gizlice söyleşmek’ HKT 520a/6; *rāzlaşmak* ‘fısıldaşma, gizlice söyleşme’ HKT 520a/8; *rāzlaşmak* ‘sır söyleşmek’ ME 125/1, 149/6, 205/3 vd.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *ay anlar kim bittiler! Ol vaktın kim rāzlaştingız, taķı rāzlaşmang yazuķ kılmaķ birle taķı küç kılmaķ birle, taķı resūlnung yazmaķı birle: taķı rāzlaşing edgūlūķ birle taķı saķnuķlūķ birle.* (HKT 520a/5-7)

2) *Tangrıdın, ol kim aning tapa yıǵlınur siz. Hāķīkat ūze rāzlaşmaķ iblīsdir, munung ūçün kim ķadǵurtsa anlarǵa kim bittiler.* (HKT 520a/8-9)

3) *rāzlaştı anıń birle, çevşeşdi örtüǵlü sözleşmek rāzdaş.* (ME 125/1)

4) *çevşeşdi boğunlar, rāzlaştı erenler saķalı çıķdı, saķal çıķardı uǵradı ańǵa soyurķalan ķoldı andın.* (ME 149/6)

5) *sörçek rāzlaştılar, çevşeşdiler hiciv aydıştılar, söge ūi ‘r aydıştılar.* (ME 205/3)

samra-¹⁵² ‘homurdamak, aǵzının içinde anlaşılamaz sözler söylemek’ Gülensoy, KBS 728

¹⁵² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 83.

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *samra-* ‘homurdanmak, ağzının içinde anlaşılabilir sözler söylemek’ İH 18

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*soḡran*¹⁵³ ‘ağız içinden anlaşılabilir söz söylemek, mırıldamak, homurdanmak’ Gülensoy, KBS 793

Har. *soḡran-* ‘homurdanmak’ ME 230/7

Kıp. *soḡran-* ‘homurdanmak’ İH 18

Çağ. *soḡran-* ‘homurdanmak, mırıldanmak’ OSTN IV/523; *soḡranmaḡ* Vámb. 298; DTO 357; *soḡranmaḡ* ‘mırıldanmak, fışır fışır etmek’ ŞSL 191; *soḡran-* ‘mırıldanmak, dudak altından yavaş yavaş söylenmek, homurdanmak’ ML 775b/23

Tanıklar

1) *soḡrandı övkelig er ün kıldı.* (ME 230/7)

2) ... *ve ıḡkarmaḡ ve küngrenmek ve soḡranmaḡ ve sıpamaḡ ve ḡaralamaḡ ve sürgenmek ve küymenmekve ıngranmaḡ ve töşelmek ...* (ML 775b/23)

3.3. HAYVANA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN EYLEMLER

3.3.1. Gaklama - Ötme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

ḡaḡar- ‘ötmek, bağırarak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ḡaḡar-* ‘ötmek’ CCII 57a/5

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

¹⁵³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 71.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çaķıla-¹⁵⁴ ‘şak sesi çıkarmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *şakla*- ‘şak sesi çıkarmak’ İH 17

Çağ. *çaķla*- ŞHD ‘kuşların uçarlarken kanatlarını birbirlerine değdirmeleri’ ŞHD 75b/4

Tanıklar

1) *her kuş ki ‘ışķıñg kūyide menzıl çağın çağlap uçar / hālīñgdin özge dāne vü ca ‘dındın özge dāmı yok. (ŞHD 75b/4)*

çirt- ‘cırcır ötmek’ Tietze, I/512

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çirt*- ‘cırcır ötmek’ OSTN III/2130; *çirtmak* ‘cırlamak, cır cır ötmek’ Vamb. 283

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kaķıla-¹⁵⁵ ‘karga kağılamak’

Har. *kaķıla*- ‘karga kağılamak’ İML 116

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

¹⁵⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 46.

¹⁵⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 57.

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kırçıl- (1) ‘bağırmak, gaklamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. kırçıl- ‘bağırmak, gaklamak’ OSTN II/759; kırçılmaq ŞSL 244

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kırçıl- (2)¹⁵⁶ ‘gaklamak, gümbürdemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. kırçıl- ‘gaklamak, gümbürdemek’ OSTN II/866; kırçılmaq ‘gıdaklamak, gaklamak, homurdanmak’ Vámb 322

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

koğur¹⁵⁷ ‘güvercin gibi kuşlar ötmek’ Gülensoy, KBS 564

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. koğur- ‘güvercin gibi kuşlar ötmek’ İH 23

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

¹⁵⁶ Erbay, kelimenin fiil olduğunu gösteren işaretin “(v)” OSTN’de bulunmadığını; kelimenin anlamını ve Arap harfli yazımını dikkate alarak bu şekilde göstermeyi uygun bulduğunu belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 372.

¹⁵⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 35.

öt- (1)¹⁵⁸ ‘kuş vb. ötmek’ Clauson, ED 39; Gülensoy, KBS 674

Har. *öt-* ‘kuş vb. ötmek’ ME 71/3, 228/4, 228/5 vd.; MM 390/2; *öt-* ‘ötmek’ KE 184r/5, 68v/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *öt-* ‘ötmek’ FK 312/6; *öt-* ‘ötmek (horoz için)’ ÇGT 169/12; ŞHD 73a/10

Tanıklar

1) *sözledi sözni ötti kögercin peyveste ötgen.* (ME 71/3)

2) *tamām bülbül ötmüş tég-ök bolsa yaz.* (MM 390/2)

3) *bahār-ı cemālinde nālemni hoş tut / ki tinkdür bahār ötse bülbül bile zāğ.* (FK 312/6)

4) *ve şu‘mdın uyanmadı. Nêge öter tañ atmadı ol bî-vefā hurūs.* (ÇGT 169/12)

5) *neteg ki gül kaşıda bülbül öter irmiş.* (ŞHD 73a/10)

sakra-¹⁵⁹ ‘saksağan gibi kuşlar ötmek’ Gülensoy, KBS 835

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *sakra-* ‘saksağan gibi kuşlar ötmek’ İH 18

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sarna-¹⁶⁰ ‘şakımak, ötmek’

Har. *sarna-* ‘şakımak, ötmek’ KE 202r/12

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

¹⁵⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 9.

¹⁵⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 71.

¹⁶⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 83.

Çağ. *sarna-* ‘şarkı söylemek’ OSTN IV/334; *sarnamak* ‘ötmek, şakımak, şarkı söylemek’ Bdg. I/612

Tanıklar

1) *ṭūbī yığaçı üzre türlüğ birle sarnay başlağaylar. Ol hâlde nûrı belgürgey, uçmahlıqlar taŋlağaylar.* (KE 202r/11-12)

sayra⁻¹⁶¹ ‘ötmek, şakımak’ Clauson, ED 859

Har. sayra- ‘ötmek, şakımak’ KE 68v/3, 238v/10

Kıp. sayra- ‘ötmek, şakımak’ KGT 266/13, TZ 18b/6; *sayra-* ‘(kuş) ötmek’ FK 300/2; *kuşlar sayraştılar* ‘bülbüller öttüler’ İH 17

Çağ. sayra- ‘ötmek (kuş için)’ OSTN IV/225; *sayramak* ‘şarkı söylemek, kuş için ötmek’ DTO 365; ŞHD 16b/2; *sayramak* ‘elhan etmek, ötmek’ ŞSL 196; *sayre* ‘ötmek’ ŞSL 184

Tanıklar

1) *lāle sağrağın içerde sayrar esrüp sanduvaç / turna ün tartıp öterde sekrişür baklan kızı.* (KE 68v/3)

2) *Rabğüzī Nāşır tayanma tünle kündüz inğranıp / sayrağıl süçüg tilingdin söz çıkar sözler [ağı].* (KE 238v/10)

3) *vefā istemegil bülbülden ay yār / ... ki her bir gül öze yüz türlü sayrar.* (KGT 266/12-13)

4) *nāmesin kuş kitürüp sayrasa evşāfida köp / yok ‘aceb çunki bolur ehl-i risālet laffāz.* (FK 300/2)

5) *bülbülidür sayrasun her türlü bāb.* (ŞHD 16b/2)

şakı⁻¹⁶² ‘ötmek, kuş billuri ve tiz sesiyle ötmek’ Gülensoy, KBS 834

Har. Tanıklanmamıştır.

¹⁶¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 84. Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *sayra-* (caüpa-) Tazhieva, 2020: 291.

¹⁶² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 21.

Kıp. *şakı-* ‘ötmek, kuş billuri ve tiz sesiyle ötmek’ İH 17; *şakla-* ‘şaklamak, şak sesi çıkarmak’ İH 17

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.3.2. Anırma - Kişneme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

aķır¹⁶³ ‘anırmak’ Gülensoy, KBS 54¹⁶⁴; Tietze, I/111

Har. *akır-* ‘anırmak’ HKT 224b/1; İML 123

Kıp. *ağır-* ‘(eşek) anırmak’ Kİ 16

Çağ. *ağır-* ‘(eşek) anırmak’ OSTN I/156

Tanıklar

1) *anlar kim bed baht boldılar, ot içinde. Anlarga anıng içinde ingremek taķı aķırmak.* (HKT 224b/1)

çavdur- ‘kişnemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çavdur-* ‘kişnemek’ ŞSL 149

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kişne- ‘atlar için kişnemek (insanlar için) kahkaha ile gülmek’ Clauson, ED 754; Gülensoy, KBS 529

Har. *Tanıklanmamıştır.*

¹⁶³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 114; Karasu, 2013: 23.

¹⁶⁴ bk. *ağır-*.

Kıp. *kişne-* ‘atlar için kişnemek (insanlar için) kakhaha ile gülmek’ BM 55b/1, CCII 60b/38-39; Kİ 83, TAM 13b/7, 13b/8; TZ 23a/4; *kişine-* CCII 57a/4; *kişenle-* ‘kişnemek, yüksek sesle bağırarak’ BM 52b/7

Çağ. *kişne-* ‘kişnemek’ OSTN II/1893; ŞSL 266; Bdg. II/129; *(at) kişne(megi)* ‘at kişnemesi’ ML F779b

Tanıklar

1) ... *tive buzlamağığa ve uy müngremegige ve işek ıngramağığa ve it tigişmağığa ve ulumağığa lafz yoktur.* (ML F779b)

oħran¹⁶⁵ ‘atlar su ve yayım için kişnemek, ağlamak’ Clauson, ED 92; Gülensoy, KBS 618

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *oħran-* ‘atlar su ve yayım için kişnemek, ağlamak’ ML 775b/18; *oħra-* ‘düşük sesle kişnemek’ OSTN I/999; *oħramağ* ŞSL 36

Tanıklar

1) ... *ve öngdeymek ve çigreymek ve dumsaymağ ve umunmağ ve osanmağ ve igirmek ve igermek ve oħranmek ve tarıhmağ...* (ML 775b/18)

3.3.3. Böğürme - Kükreme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

bozla¹⁶⁶ ‘kükremek, azmak’ Clauson, ED 392; Gülensoy, KBS 167; Tietze, I/378

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *bozla-* ‘kükremek, azmak’ TZ 8b/7

Çağ. *bozla-* ‘sesle ağlamak’ AL_B 146; AL_M 197; *bozla-* ‘ağlayıp inlemek, haykırmak’ LM 2953; *bozla-* ‘ağlamak, gözyaşı dökmek, bağırarak ağlamak, inlemek’

¹⁶⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 70.

¹⁶⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 45.

OSTN IV/1687; *bozlamak* ‘böğürmek, bağırarak ağlamak, inildemek’ DTO 169; *bozla-* ‘ötmek, şakımak’ ŞHD 12b/11

Tanıklar

1) *botam dib gâh bozlab gâh ögürse / ceḡa taşın sınık köksige ursa.* (AL_B 146)

2) *bozlap gamum èyle āşkārā / munḡrap munḡum ayt bī-müdüārā.* (LM 2953)

3) *ay köngülünḡ bülbüli sin bozla bustān barıda.* (ŞHD 12b/11)

*bögür-*¹⁶⁷ ‘böğürmek’ Gülensoy, KBS 172¹⁶⁸; Tietze, I/380

Har. *bögür-* ‘böğürmek HKT 163a/7; *bögürmek* ‘böğürme’ HKT 163a/7

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *bögürmek* ‘bağırarak, ses çıkarmak’ ŞSL 84

Tanıklar

1) *taḡı tuttı Mūsānıñ ḡavmı, andın soñ, itiglerindin, buzaḡu ten; anga böğürmek. Körmediler mü, ḡaḡıḡat üze ol sözlemes anlarḡa taḡı köndürmes anlarını yolḡa?* (HKT 163a/6-7)

buzla- ‘deve böğürmek’

Har. *buzla-* ‘deve böğürmek’ İML 112, 176

Kıp. *buzlamak* ‘devenin bağirtisi’ Kİ 31

Çağ. *bozla-* ‘ağlamak’ Bdg. I/280a; DTO 169; OSTN IV/1687; *buzla-* OSTN IV/1869; ŞSL 80

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır

çuvla- ‘kükremek, bağırarak, nara atmak’

Har. -

¹⁶⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 106; Karasu, 2013: 25.

¹⁶⁸ bk. *bögür-*.

Kıp. *çuvla-* ‘kükremek, bağırmak, nara atmak’ CCII 81a/9; *çuvlu-* CCII 81a/8; *çovlan-* ‘bağırmak, gürültü etmek, nara atmak’ CCII 57b/28

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

‘ırıl-da- (Ar.) ‘böğürmek, bağırmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *‘ırıl-da-* ‘böğürmek, bağırmak’ LM 2124

Tanıklar

1) *gāhi ki gāzab bile ‘ırıldap / gerdūn esedi sarı hırıldap.* (LM 2124)

kök-re-¹⁶⁹ ‘kükremek’ Clauson, ED 713; Gülensoy, KBS 588-589

Har. *kök-re-* ‘kükremek, şimşek çakmak, (gök) gürüldemek’ HŞ 4491; KE 61r/14, 63v/16, 106v/9 vd.; *kük-re-* ‘kükremek’ HŞ 1459; ME 9/5, 226/6

Kıp. *kök-re-* ‘kükremek, gürlmek’ CCI 28a/3, 28a/4; Kİ 83; TZ 8b/7; *kikre-* ‘huysuzlanmak, kikirdemek’ İH 26

Çağ. *kök-re-* ‘kükremek, gürlmek, bağırmak, haykırmak’ OSTN II/1224-1225; DTO 473; Bdg, II/158; FK 275/1; GN 360, 1051, 1077 vd.; HAK 336; *kük-re-* ‘kükremek’ ÇGT 17/5, 128/6, 131/6; *kök-reş-* BV 63/8

Tanıklar

1) *anı ol nemege yolını başında sakladı anı, yā anuḳ kıldı anḡa yā yolın tuttu kükredi ḳalıḳ küldüredi kök baḡşış bérđi aḡa uyutdı anı köpüklendi tenḡiz yārī bérđi.* (ME 9/4-9/6)

2) *seḡāb irmes ki kökrep taḡ üze her sarı aylanmış / ki dūd-ı āh u eḡḡānım felek tāḡıḡa çıрманmış.* (FK 275/1)

¹⁶⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 69.

3) *ğam hazānıdın töker min eşkler tartıp ğırīv / nev-bahār andaķ ki yağķaylar bulutlar kökreşip.* (BV 63/8)

4) *havā ğāyet hoş irken nāgehanda / bulut urlasa kökrep ol zamānda.* (HŞ 4491)

5) *yavuk kildi yırakdın çadırınģa / tipündi kükreyü ħusrav yanınģa.* (HŞ 1459)

6) *kēçesi hevāģa bulut bolup yēl ēsti muĥālif yēl kopup kök kökrep yaşın yaşnap ħiyāmet kopģan dek kūn peydā boldı.* (HAK 336)

kümbürle- ‘güm güm ötmek, arslan ve deve gümbürtüsü, kükremesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *kümbürle-* ‘güm güm ötmek, arslan ve deve gümbürtüsü’ ŞSL 261

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kürle- ‘böğürmek, bağırmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *kürle-* ‘böğürmek, bağırmak’ CCII 60b/28-30

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.3.4. Havlama - Uluma - Ürüme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çenle-¹⁷⁰ ‘köpeğin dayak yiyip ağlar gibi ürümesi’ Tietze, I/496

Har. Tanıklanmamıştır.

¹⁷⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 49.

Kıp. *çenle-* ‘köpeğin dayak yiyip ağlar gibi ürümesi’ İH 14

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

hür- ‘ürümek, havlamak, üflemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *hür-* ‘(köpek) ürümek, havlamak, üflemek, üfürmek, ulumak’ ŞSL 288; AL_K 788; AL_M 472; BD 97/1; BV 172/7; FK 568/9, 610/3; LM 2127; *hür-* ‘üflemek’ OSTN I/1810; *hürmek* ‘esmek’ DTO 516; *hürküle-* ‘üflemek’ OSTN II/1811; *hürkülemek* Bdg. II/316; *hüşkür-* ‘dua sırasında üflemek’ OSTN II/1812; *hüşkürmek* Bdg. II/316

Tanıklar

1) *küyige tapmas Nevāyī yol rakībi ʔa ‘nıdın / güyiyā ol it hürüptür èylep efsün her ʔaraf.* (AL_K 788)

2) *uykuṅṅa māni ‘ eger bolmasa ol kūy içre / yükürüp itler ile kice taṅṅ atkunca hürer.* (AL_M 472)

3) *ka yaṅṅa barsaṅṅ itinṅ min özümni yitküreyin / yitişmesem saṅṅa baḳıp du‘a ḳılıp hüreyn.* (BD 97/1)

4) *ger Nevāyīḡa devādur ününṅ iy yār iti / hardinṅ irkin ki taṅṅ atkunça hürer sin āḡir.* (BV 172/7)

5) *iy Nevāyī ölmekim aṅlap ol aynuṅ kūyide / itleri bir dem ulup bir laḡza hürdi bu kiçe.* (FK 568/9)

ıḡran- ‘(köpek) hırlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ıḡran-*¹⁷¹ ‘(köpek) hırlamak’ CCII 57a/1

¹⁷¹ Toparlı, kelimeyi *ıḡray-* biçiminde belirtmiştir. Ancak kelimeye *Codex Cumanicus* eserinde *ıḡran-* şeklinde rastlanmıştır. Toparlı, 2007: 101.

Çağ.-

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

koyul- ‘(köpek için) ulumak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *koyul-* ‘(köpek için) ulumak’ Kİ 77

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

marı- ‘havlamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *marı-* ‘havlamak’ ŞSL 270; *marı-* ‘bağırıp çağırmak (sığıra)’ OSTN IV/2027; *marı-* ‘bağırıp çağırmak (boğaya)’ Vámb. 336

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sıñla- ‘ulumak (köpek için)’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *sıñla-* ‘ulumak (köpek için)’ OSTN IV/689; *sıñlamak* Vámb. 302

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sıñilde- ‘(köpek) açlıktan havlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *siñilde-* ‘(köpek) açlıktan havlamak’ Kİ 54

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ulu-¹⁷² ‘köpek korkutucu bir sesle havlamak’ Gülensoy, KBS 965

Har. *ulu-* ‘köpek korkutucu bir sesle havlamak’ İML 124; ME 231/5; *urla-* ‘ulumak, bağırarak, gürlemek, kükremek’ HŞ 4491; İML 124; KE 103v/20

Kıp. *ulu-* ‘(kurt) ulumak, feryat etmek,’ CCII 57a/6, TZ 25b/9, 37a/8

Çağ. *ulu-* ‘ulumak, ürmek’ FK 568/9; *uluş-* ‘(köpekler hep birden) ulumak’ MK 88b/9; *ülüş-* ‘köpeklerin hep birden diğerine ürmesi’ ŞSL 40; *urla-* ‘bağırarak’ ŞHD 131a/10

Tanıklar

1) *ün kıldı uludı kırt.* (ME 231/5)

2) *uluşkandın nişāne. Mestler arasında bir huşyār, huşyār.* (MK 88b/9)

3) *havā gāyet hoş irken nāgehanda / bulıt urlasa kökrep ol zamānda.* (HŞ 4491)

4) *iy Nevāyī ölmekim anlap ol aynıñ kūyide / itleri bir dem ulup bir laḥza hürdi bu kiçe.* (FK 568/9)

5) *āh-ı berķın ne kıltur-sin ebr-i tuğyān urlasa.* (ŞHD 131a/10)

ür-¹⁷³ ‘köpek ürümek, havlamak; üflemek, üfürmek’ Clauson, ED 196¹⁷⁴; Gülensoy, KBS 992

Har. *ür-* ‘köpek ürümek, havlamak’ HKT 53b/5; İML 116, 176; KE 42v/9, 43r/4, 228v/15 vd.

¹⁷² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 60.

¹⁷³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 11-12.

¹⁷⁴ bk. *ür-* 2.

Kıp. *ür-* ‘üflemek’ İMS 189a/1; TZ 37a/4; *ür-* ‘havlamak’ CCII 57a/1, 57a/17; Kİ 10; *ür-* ‘üfürmek’ TAM 37b/12

Çağ. *ür-* ‘üflemek, üfürmek’ OSTN I/1825; Bdg. 127; FK 517/8; GN 110; MK 21a/7; *ür-* ‘havlamak (köpek için)’ OSTN I/1825; Bdg. 127; *ürmek* ‘üflemek, şişirmek’ Vámb. 221

Tanıklar

1) *ürer men anıng içinge, bolur kuş, Tangrı buruķı birle. Taķı ongaltur men toģa közsüzni taķı ala yinligni.* (HKT 53b/5-6)

2) *Mevlî yarlıģı birle yêl ol küllerni yüzleringe ürdi, ol ħalâyıķ kamuģ yandılar. Kêçe boldı erse İbrâhîm otdın çıķdı, êwge bardı.* (KE 42v/8-10)

3) *barıban aħbâb u min ġaġlet esîri bomaģım / iyledür kim it ürüp ħaldı vü köçti ħârvân.* (FK 517/8)

4) *uşol çağda ki ‘âlem boldı ħurrem / şabâ ürdi dem-i ‘îsî-yi meryem.* (GN 110)

5) *ger bolsa munuġ ‘aksi nefes ürmese ħoş yigirmi birinçi faşl-Ĥuffâz zikride...* (MK 21a/7)

3.3.5. Hayvan Bağıрма - Meleme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

bağır¹⁷⁵ ‘bağırmak, koyun hızlı ses çıkarmak, melemek’ Clauson, ED 318; Gülensoy, KBS 103; Tietze, I/261

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *bağır-* ‘bağırmak, koyun hızlı ses çıkarmak, melemek’ İH 10; *bakır-* ‘bağırmak’ İH 10

Çağ. *bağır-* ‘bağırmak’ OSTN I/1454; *bakır-* ‘bağırmak, seslenmek’ OSTN IV/1442; *bağıрмаķ* DTO 152; ŞSL 70, 74; *bakırmaķ* Vámb. 243; *bağırdaķ* ‘bağırmak’ ŞSL 70; *bakır-* HAK 90

¹⁷⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105; Karasu, 2013: 26.

Tanıklar

1) *tilek qoladılar, yene qopmadı tève bakırdı.* (HAK 90)

mangra- ‘melemek’ Clauson, ED 770; Gülensoy, KBS 112

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *mangra-* ‘melemek’ CCII 57a/2

Çağ. *mangra-* ‘melemek; böğürmek, bağırmaq’ DTO 496; *mangra-* ‘inlemek, ah çekmek’ OSTN IV/2008; *maḡramaḡ* ‘hayvanın teferrüd itmesi, seslenmek, bağırmaq’ ŞSL 276; *mönğre-* ‘koyun sığır ve sair hayvan melemek’ AL_K 771; *munğurğa-* AL_K 771

Tanıklar

1) *bozlap ḡamım èyle āşkārā / mönğrep munğum ayt bī-müdārā.* (AL_K 771)

2) *hecr deştide munğurğap kalmış érdi ḡasta cān / veh dēngiz kim ol ḡarīb-i nā-tuvānım kēldi mü.* (AL_K 771)

mele- ‘kuzunun bağırması’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *mele-* ‘kuzunun bağırması’ Kİ 88

Çağ. *mele-* ‘kuzunun bağırması’ OSTN IV/2099; Bdg. II/253

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

mula- ‘ineğin bağırması’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *mula-* ‘ineğin bağırması’ Kİ 88

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

müñgre⁻¹⁷⁶ ‘sığır ve koyun bağırmak’ Clauson, ED 770

Har. *müñgre*- ‘sığır ve koyun bağırmak’ İML 175

Kıp. *müñgre*- ‘(sığır) böğürmek, bağırmak’ CCII 57a/3

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.3.6. Kıkırdama - Geçildeme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

kaḫala- ‘tavuk yumurtlarken ses etmek, kıkırdamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kaḫala*- ‘tavuk yumurtlarken ses etmek, kıkırdamak’ ŞSL 220

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kegilde⁻¹⁷⁷ ‘tavuk geçildemek’

Har. *kegilde*- ‘tavuk geçildemek’ ME 232/2-3

Kıp. *kekilde*- ‘tavuk yumurtlarken vak vak diye ses çıkarmak’ İH 26; *kekirde*- ‘tavuk kıkırdamak; devenin boğazı kikir etmek’ İH 23

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

¹⁷⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 77.

¹⁷⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 97-103.

Tanıklar

1) *şalıncak çoğlaştı érenler ol katiğ çoğu yā ol katiş karış ün çoğu kegildededi kegildededi tişi tavuk yumurtalar hālda yip edük keyürdi.* (ME 231/8-232/3)

3.4. DOĞA OLAYLARINA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN EYLEMLER

3.4.1. Esme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

esne- ‘(yel için) esmek’ Clauson, ED 249

Har. *esne-* ‘(yel için) esmek’ KE 27r/17, 68r/20, 80r/12

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *uluğ oğlu Sām, ortançısı Hām, üçünçisi Yāfēs. Bir kün Nūh ‘aleyhi ‘s-selām uđıyur érđi. Yēl esnedi, Nūh étekin kötürdi, uvıt endāmı açıldı.* (KE 27r/16-18)

2) *taṅg atarda ésneyür tört bulunğdın şimāl şabā / kin tüzer kindik yıpar yığ yığlanur yābān yazı.* (KE 68r/20)

3) *çēçeklerin yığlağıl, bir sā‘at temāşā kılğıl. Şi‘r: şaba ésneyür yıgaç yēng salar / bulut yığlayur çēçekler küler.* (KE 80r/11-12)

yelde- ‘yellemek, esmek, üfürmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *yelde-* ‘yellemek, esmek, üfürmek’ OSTN III/355; *yiltemek* Bdg. II/361

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yel/yil es- ‘rüzgâr esmek’ Clauson, ED 916-917; Eren, TDES 448; Gülensoy, KBS 340; Räsänen, VEWT V/195; Tietze, I/738

Har. *es-* ‘esmek’ HKT 544b/5; KE 77v/2, 22v/14, 31r/3 vd.; *es-* ‘esmek’ MM 47/1

Kıp. *es-* ‘rüzgâr esmek’ BM 86b/6, İMS 123b/6, KF 216b/4, Kİ 13, TAM 46b/1, TZ 38a/3; *is-* İMS 146b/2; KGT 313/10

Çağ. *es-* ‘esmek, üflemek’ OSTN I/871; *ës-* ‘esmek, rüzgâr olmak’ GN 724; HAK 335; LM 193, 494, 504 vd.; *is-* ‘esmek’ BV 131/4, 396/4, 493/4 vd.; ÇFK 110b/5; FK 163/6, 404/2, 578/1 vd.; MÜN M786a/17, M794b/20; TEH T697a/2; *ismek* ŞSL 52

Tanıklar

1) ... *işikindedür silāhı yil iser hişār içinde.* (KGT 313/10)

2) *kêçesi hevāğa bulut bolup yêl esti.* (HAK 335)

3) *kaçan evvel kece olsa Ramazān ayında bir yel eser ‘arış altından, depredür cennet yapraklarını, hūrlar bakırlar aña.* (KF 216b/3-5)

4) *bulut kökrep yaşın yaşnap ësip yêl / boratıp qar yağıp yamğur étip seyl.* (GN 724)

5) *bat bat ki alıp dem-i devā-bağış / ‘ālemğa ësip nesīm-i cān-bağış.* (LM 193)

yeltir- ‘(rüzgâr) hafif esmek’ Clauson, ED 923

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yeltir-* ‘(rüzgâr) hafif esmek’ İH 32

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.4.2. Şimşek/Yıldırım Çakma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çak- ‘çakmak, şimşek’ Tietze, I/467

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çak-* ‘çakmak, şimşek’ FK 416/4; *çak-* ‘ra’d, şimşek’ ŞSL 147

Tanıklar

1) *berk imes kim ot çaķar-min dehrni köydürgeli / tağ ile bolmuş yağı ay çunki taş u çaķmağım.* (FK 416/4)

işne- ‘parıldamak, yıldırım çakmak’

Har.-

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *işne-* ‘çakmak, şimşek çakmak, yıldırım çakmak’ ŞSL 53; *işne-* ‘parıldamak, yıldırım çakmak’ FK 44/2

Tanıklar

1) *berk her dem çaķılıp işnegeç ok tîre bolur / ya‘ni uş mundın alıñ ‘ömr çerāğığa hisāb.* (FK 44/2)

kökre- ‘gök gürlemesi’ Clauson, ED 713

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kökre-* ‘gök gürlemesi’ BM 9a/7; CCI 28a/5; *kökür-* BM 9a/7; DM 2b/06; TAM 6a/1

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

küldür-¹⁷⁸ ‘güldürdemek, şimşek çakmak’ Clauson, ED 717

Har. *küldür-* ‘güldürdemek, şimşek çakmak’ KE 121r/4; *küldüre-* ‘gürlemek’ ME 9/5, 230/2

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

¹⁷⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 82.

1) *şa 'iķa koptı, yel esti, kök küldürdedi, yaşın yaşnadı, ferışteler ün kötürdileri tesbîh tehlîl aydılar.* (KE 121r/3-4)

2) *kükredi kalık, küldüredi kök bahşış bérđi aña uyutdı anı köpüklendi tēngiz yārī bérđi.* (ME 9/5-9/6)

3) *küldüredi ötgün kiterdi anı duralıķındın.* (ME 230/2)

sig(i)ri- ‘(şimşek) çakmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. sig(i)ri- ‘(şimşek) çakmak’ MÜN M783a/3, M783a/7, M785b/3

Tanıklar

1) *güstāhlık yüzidin fülānni kullukķa yiberildi eger kūh-ı nūrda şehebni kulle ‘azīmetiġa sürülse ve anıñ ġārā-şigāf tuvaġıdın sigrigen ot bile berķ lem‘ası dik muntazırlar közin yarutsa taġdın kuyaş çıkķan dik bolġay ve bahārda ġül açılġan dik körüngey.* (MÜN M783a/2-4)

2) *çün sipihr zer-geriniñ enbüri ucudın bir külīçe altun sigrip suġa tüşti ya ‘ni çarġ kārġāneside Cevzāniñ igri peykeri arasıdın kuyaş kurşı sereťān āb-ġiriġa tahvīl kıldı.* (MÜN M783a/7-8)

3) *ve eger vaťan hicri eyyāmı munķazī bolup bu firāk bīşesidin vişāl deştiġa yüz koyulsa ve bu firķat çengelidin kurbet sahrasıġa ķadem urulsa hem çün ķazā hādīsi ‘inān-keş bolġusıdır berķ-vār sigrimekdin özge ve ebr-i ker-vār yilmekdin özge çāre‘i bolmaġusıdır.* (MÜN M785b/1-3)

yaşna- ‘şimşek çakmak’ Clauson, ED 979

Har. yaşna- ‘şimşek çakmak’ KE 68v/6, 94r/4, 121r/4 vd.; ME 24/3, 42/2, 176/3

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. yaşınla- ‘yıldırım çakmak’ OSTN III/248; yaşınlamak Bdg. II/332

Tanıklar

1) *[bu] yaġız yer kök meñgizlik yaşnayur meydān bulup / oġraşur ay teg çeçekler tēgresinde yulduzı.* (KE 68v/6)

2) *şa ‘iķa koptı, yel esti, k k k ld rdedi, yaşın yaşnadı, feris teler  n k t rdileri tesb h tehl l aydılar.* (KE 121r/3-4)

3) *m ni n rse yışnadı  alık toldurdu  ana nı.* (ME 24/3)

4) *yıldıradı yıldırım, yışnadı yışın.* (ME 42/2)

5) *ton terni arı lık kıldı, arı  boldı yışın yışnadı, yaşnadı.* (ME 176/3)

yıldıra- ‘yıldırım  akmak’ Tietze, II/347

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *yıldıra-* ‘yıldırım  akmak’ TZ 32a/13; *y ltra-* ‘şimşek  akmak’ CCI 17a/3, 17a/4, 17a/5; *yuldura-* K  97

 a . Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

S zc k, sadece d nem s zl kleri aracılı ıyla tanıklanabildi i i in  rneklendirme yapılamamıştır.

3.4.3. Damlama - Ya ma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

 ise- ‘hafif ya mur ya mak’ G lensoy, KBS 244; Tietze, I/522

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. * ise-* ‘hafif ya mur ya mak’ K  43

 a . * ise-* ‘hafif ya mur ya mak’ Bdg. I/476 ; şSL 162; * isi-* ‘ ok ince ya mur ya mak, tolu ve kıra ı ya mak’¹⁷⁹ OSTN III/2147; * isimek* şSL 162

Tanıklar

S zc k, sadece d nem s zl kleri aracılı ıyla tanıklanabildi i i in  rneklendirme yapılamamıştır.

dam- ‘damlamak, ya mur tane tane d şmek’ G lensoy, KBS 264; Tietze, I/554

Har. Tanıklanmamıştır.

¹⁷⁹ Anlam, Erbay’ın  alışmasında L ’den hareketle verilmiştir. Ayrıntılı bilgi i in bk. Erbay, 2008: 195.

Kıp. *dam-* ‘damlamak, yağmur tane tane düşmek’ İH 21; *tam-* CCII 60a/1, 60a/10, 60b/15 vd.; İMS 96b/2; KGT 243/9; Kİ 66; MS 30b/4; TZ 16a/6, 37a/11; *damin-* ‘damlamak’ İH 21

Çağ. *tam-* ‘damlamak, hafifçe yağmur yağmak’ OSTN III/992-993; Bdg. I/729; *tammağ* ‘damlamak’ Vámb. 256; MÜN M783a/9, M784a/26; *tam-* OSTN III/992-993; *tamla-* ‘damlamak’ DTO 206; OSTN III/1006; BV 193/4, 384/2, 621/2 vd.; ÇFK 120a/11; FK 480/2, 679/2, 689/9 vd.; MSD 328, 665; LM 343

Tanıklar

- 1) *cemāli gülünün* ‘*arağından bir niçe kaṭra kadaḥka tamup turur.* (KGT 243/9)
- 2) *bir kiṣi simkürse tüṣse burnundan kesek ḵan āb-dast bozulmas. Eger ḵan tamsa āb-dast bozulur.* (İMS 96b/1-2)
- 3) *ḥāzin-i cennet sin ü uçmağ gili besdür maṅa / bu ki her yan tīgünün* cismimde *tamğan ḵanı bar.* (BV 193/4)
- 4) *fāṣ itti gāhī riḳḳati köz ḵanı tamğan hey‘eti / kim köz ḵarasın furḳatı ḵan birle iyleptür bedel.* (BV 384/2)
- 5) *nāveki ḵanlığ köñöldin iy ki dir-sin ötmemiş / iylegil bārī nazar kim ḵan tamar peyḵanıdın.* (FK 480/2)

sırḳ- ‘yavaşça akmak, damlamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *sırḳ-* ‘yavaşça akmak, damlamak’ OSTN IV/704; *sırḳmak* Vámb. 300

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şakırda- ‘yağmur yağmak, bülbül hoş sesi, ibrik kaynamak, kamış şakırtısı’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şakırda- ‘yağmur yağmak, bülbül hoş sesi, ibrik kaynamak, kamış şakırtısı’
ŞSL 202

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tamış- ‘damlamak’ Clauson, ED 510

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. tamış- ‘damlamak’ ŞSL 104

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yağ- ‘(yağmur) yağmak’ Clauson, ED 896; Gülensoy, KBS 1025

Har. *yağ-* ‘(yağmur) yağmak’ HŞ 3650; KE 118v/10, 118v/16, 142v/2 vd.; ME 28/7, 30/6, 217/4 vd.; NF 234/8, 393/10, 393/15 vd.

Kıp. *yağ-* ‘yağmur yağmak’ İMS 107a/7; KFT 353b/2; KGT 25/12, 297/1, 316/10 vd.; TAM 44a/11; *yağmur yağ-* KGT 172/12, 283/13, 316/10; *yağ-* ‘(yağmur) yağmak’ Kİ 95; *yag-* TZ 35b/13; *yav-* CCII 72a/15-16; TZ 35b/12; *yag-* ‘yağmak’ CCI 19a/6, 21a/17, 21a/18 vd.

Çağ. yağ- ‘yağmak’ ÇGT 114/6, 186/3, 190/3 vd.; FK 281/2, 333/3, 480/6 vd.; HAK 20, 29; HBD 16/7, 172/2, 187/7 vd.; LM 1843, 2214, 3008 vd.; MK 51b/9, 75b/5; MÜN M794b/20; ŞHD 38a/2, 147a/2, 155b/2 vd.; ŞT 68b/4, 75b/5, 91b/12; TEH T696b/24, T702b/22, T708b/5 vd.; *yağmak* ‘yağmak’ ŞSL 290; HBD 121/6; *yağ-* ‘(yağmur) yağmak’ OSTN III/39; ŞSL 295; Bdg. II/356-7

Tanıklar

1) *ulaşu yağdı yağmur, kuydı yağmur yandurdu.* (ME 28/7)

2) *içinde köynük üstünde yağar qar / bulut tig közleri kan yaşın ığlar.* (HŞ 3650)

3) *yağmur yağmadı kattı kuraqlık boldı eyle kim halknınğ.* (KGT 172/11-12)

4) bolup yamğur yağmadı érse, el kuvrağı ma ‘āşdın temām boldı ve halāyık nefīri açlıkda ‘āmm boldı. (ÇGT 114/6-7)

5) yağıdı meger köktin sünbül-i ter üzre qar. (ŞHD 38a/2)

3.4.4. Dalga Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çalğa¹⁸⁰ ‘çalkamak, dalgalandırmak, sallamak’ Clauson, ED 419¹⁸¹; Gülensoy, KBS 215; Tietze, I/470

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. şalga- ‘çalkamak’ TZ 15a/1

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çayhal¹⁸² ‘dalgalanmak, çalkalanmak, sallanmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. çayhal- ‘dalgalanmak, çalkalanmak, sallanmak’ CCII 60a/6, 82a/8

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

¹⁸⁰ şalga- fiilinin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 117.

¹⁸¹ bk. çalk.

¹⁸² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 13.

3.5. CANSIZ VARLIKLARA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN EYLEMLER

3.5.1. Gıcırdama - Hışırdama - Tınlama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çıkırda⁻¹⁸³ ‘gıcırdamak, gıcirtı, çıkır çıkır ses çıkarma’

Har. *çıkırda*- ‘gıcırdamak, gıcirtı, çıkır çıkır ses çıkarma’ ME 18/5; *çıkırtat*- ‘gıcırdamak’ ME 18/4

Kıp. *çığıl*da- ‘gıcır gıcır etmek’ İH 23

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *yük üni, ıkşamak, arka çıkırdamakı yazuk kıldı Tanğrı anıng kılincını.* (ME 18/5)

2) *tanğırkap bastı yük arkasını çıkırtatdı yük arkasını.* (ME 18/4)

çınşa⁻¹⁸⁴ ‘hışırdamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *çınşa*- ‘hışırdamak’ İH 13

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

dınglat⁻¹⁸⁵ ‘tınlatmak’

Har. *dınglat*- ‘tınlatmak’ ME 18/3

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

¹⁸³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 101.

¹⁸⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 90.

¹⁸⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 53.

Tanıklar

1) *sökel kıldı anı dınglatdı yanı, ingretti yanı, kirişin tırttı tağı ıydı yanıng tepretti başını.* (ME 18/3)

ıkşa- ‘kapı ve benzerinin açılma ve kapanmasından ses çıkarmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *ıkşa-* ‘kapı ve benzerinin açılma ve kapanmasından ses çıkarmak’ Kİ 17

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ķuruķsa- ‘gıcırdamak, cızırdamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ķuruķsa-* ‘gıcırdamak, cızırdamak’ ML 775b/17

Tanıklar

1) ... *ki şāhib-i vuķūf kişi tā zāhir ķılmas, inansa hem bolmas. Andāķ ki ķuvarmaķ ve ķuruķsamaķ ve üşermek ve cıcaymaķ ...* (ML 775b/17)

3.5.2. Fıskırma - Fokurdama - Kaynama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

açıl- ‘fıskırmak’

Har. *açıl-* ‘fıskırmak’ HKT 165a/9

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *urgul tayaķıng birle taşģa. Açıldı andın on iki yul, bildi tigme bir kişiler içģü yirlerini.* (HKT 165a/8-165b/1)

ata çık- ‘fışkırmak’

Har. *ata çık-* ‘fışkırmak’ HKT 510a/8

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *İdingiz ni‘metlerinin kayusun yalganga nisbet kıılır siz? Ol ikisinde iki çeşme, ata çıkar.* (HKT 510a/8)

boğurda-¹⁸⁶ ‘fokurdamak’

Har. *boğurda-* ‘fokurdamak’ ME 229/7

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *ötti boğurdadı tökdi, akturdu ötti.* (ME 229/6-8)

bülgü-¹⁸⁷ ‘fışkırmak, kaynamak’

Har. *bülgü-* ‘fışkırmak, kaynamak’ ME 171/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *aktı yullar bülgidi közenekler sağındı işde yigrendi nêrseni, yêrügledi nêmeni.* (ME 171/3)

bülgür-¹⁸⁸ ‘büngüldemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *bülgür-* ‘büngüldemek’ TZ 37a/7

¹⁸⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 100.

¹⁸⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 19.

¹⁸⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 118.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

(*suv*) **çağla**-¹⁸⁹ ‘su kaynıyarak, seslenerek akmak’

Har. (*suv*) **çağla**- ‘su kaynıyarak, seslenerek akmak’ İML 176

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çık- ‘akmak, fışkırmak’

Har. **çık**- ‘akmak, fışkırmak’ HKT 11a/2, 217b/2

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *taḫi ḥaḳīḳat üze andın nirseyi bar kim yarılur taḫi çıkar andın suw.* (HKT 11a/1-2)

2) *ançağa tigrü kim ol vaḳtın kim keldi buyruḳumuz taḫi çıktı suw; ayduḳ.* (HKT 217b/2-3)

çokra- ‘kaynamak’ Gülensoy, KBS 248¹⁹⁰; Clauson, ED 410; Tietze, I/528

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. **çokra**- ‘kaynamak’ Kİ 44

Çağ. Tanıklanmamıştır.

¹⁸⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 45.

¹⁹⁰ bk. *çokrak*.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ılbır¹⁹¹ ‘kaynamak, fışkırmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ılbır*- ‘kaynamak, fışkırmak’ OSTN I/1496; *ılbarmak* Vámb. 237

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kaşka- ‘fokur fokur kaynamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp.-

Çağ. *kaşka*- ‘fokur fokur kaynamak’ OSTN II/395; *kaşkamak* ŞSL 220

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kayna- ‘kaynamak’

Har. *kayna*- ‘kaynamak’ HKT 475a/2, 540a/1; HŞ 3546; İML 113; KE 56v/1, 75r/17, 77r/15 vd.; NF 193/12, 67/15, 193/7

Kıp. *kayna*- ‘kaynamak’ İMS 110a/6; Kİ 77; TZ 27a/4

Çağ. *kayna*- ‘kaynamak, coşmak, taşmak, fışkırmak’ OSTN II/14; ŞSL 226; Bdg. II/35; ÇGT 43/12; GN 147, 818, 994; ŞT 101a/11; *kayna*- ‘kaynamak’ BV 165/6, 193/8; ÇFK 45a/20; HAK 232, 234; MSD 11; ŞHD 53a/4; *kayna*- ‘gürültü yapmak’ OSTN II/14; *kaynamak* ‘kaynamak, fışkırmak’ ŞSL 226

¹⁹¹ Erbay, kelimenin fiil olduğunu gösteren işaretin “(v)” OSTN’de bulunmadığını; kelimenin anlamını ve Arap harfli yazımını dikkate alarak bu şekilde göstermeyi uygun bulduğunu belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 269.

Tanıklar

1) *ol küweçniñ şūrbası harām turur, velikin ol küweçniñ içindeki et hukmı ol turur kim eger ol çıpçuk tüşmişte küweç kaynayur hālda bolsa taķı ol çıpçuk küweç içinde kaynasa, et taķı harām turur.* (NF 193/11-13)

2) *kimērseni mīng yolu orgaķ birle ortada yarsalar taķı mīng yolu kaynar suwnı tepesiñe qoysalar taķı mīng yolu kılıķ birle çapsalar niçe teñglik emgense mañga andağ ērdi.* (KE 56r/21-56v/2)

3) *yazuk kılğanlarnıñ ta ‘āmı. Zeyt öyüki mengizlig kaynayur qarınlar içinde, isig suw kaynamıştı mengizlig.* (HKT 475a/2)

4) *könlide sūz peydā bolup közide şefkat yulı kaynap ve rahmet igi.* (ÇGT 43/12)

5) *telürdüm irse hem usum sen aldıñ / anın kaynar men uş kim ot saldıñ.* (HŞ 3546)

ķaypar- ‘kaynamak, fokurdamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ķaypar-* ‘kaynamak, fokurdamak’ OSN II/47; *ķayparmaq* ‘kaynamak, fişkirmek’ Vāmb. 314

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

saçra- ‘sıçramak, fişkirmek, akmak’ Clauson, ED 798

Har. *saçra-* ‘sıçramak, fişkirmek, akmak’ KE 95r/8, 184r/2; NF 135/14, 237/16, 349/7

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *fı ‘l-hāl anıñ ēki közi saçrap çıktı. Yana hikāyetde kēlür.* (KE 95r/8)

2) *sewünmişdin saçrap koptum, oğlannı alıp koynumğa soķtum, andağ hoş yıdığlar kördüm kim dünyāda andağ yıdığ körmüşim yok ērdi.* (KE 184r/1-3)

3) *kaçan kim ol êkki mel'ün yalîḡ kılıç birle kirip emirü'l-mu'minîn 'Oṣmānnı razhu urdılar erse, kanı saçrap ol āyat üzere tüşti. Bu kün taḡı ol kanlıḡ muṣḡaf bar Beytü'l-Maḡdisde.* (NF 135/13-15)

4) *bir temürçi, körükidin kızmış temürni çıkardı otlar saçrayu. Rebî' muni kördi taḡı tamuḡ otı köḡḡlinge tüşti.* (NF 237/16)

5) *Hālid ibnü'l Velīd razhu bir taş birle ol 'Āmidiyyanîḡ başıḡa urmuş erdi. Anîḡ başı yarıldı taḡı kanı saçradı.* (NF 349/6-7)

şaldıra¹⁹² 'hışırdamak'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *saldıra*- 'hışırdamak' TZ 15a/1

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sıtın- 'deşilmek, fışkırmak'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *sıtın*- 'deşilmek, fışkırmak' TZ 6a/1

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

suw çık- 'su çıkmak, fışkırmak, kaynamak'

Har. *suw çık*- 'su çıkmak, fışkırmak, kaynamak' HKT 329b/5

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

¹⁹² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 118.

Tanıklar

1) *ol vaktın kim keldi buyrukumuz, taqı suw çıktı tennürdın, kiwürgil anıng içinge tigme bir türlügdin iki.* (HKT 329b/5)

şartla- ‘su akarken çağlamak, fışkırmak, şadırvandan akan su sesi’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şartla-* ‘su akarken çağlamak, fışkırmak, şadırvandan akan su sesi’ ŞSL 201; *şartla-* ‘şarıldamak (su)’ OSTN IV/956; *şartla-* ‘şarıldamak, ses çıkarmak (su)’ DTO 375

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şımın- ‘kaynamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şımın-* ‘kaynamak’ OSTN IV/1092; *şımınmaq* DTO 381

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şımız- ‘kaynamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şımız-* ‘kaynamak’ ŞSL 206; DTO 381

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.6. YANSIMA SES ANLAMI TAŞIYAN EYLEMLER

çağşa⁻¹⁹³ ‘çağşamak, çağıl çuğul etmek, dağılmaya yüz tutmak’ Clauson, ED 412; Tietze, I/464

Har. çağşa- ‘çağşamak, çağıl çuğul etmek, dağılmaya yüz tutmak’ KE 23r/18

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *kāfirler Nūhni uru başladılar, ança yaŋlıg urdılar sünükleri sindı, çuval içinde buz neteg çağşasa sünükleri terisi içinde andağ kaqsayur érdi.* (KE 23r/17-19)

çaqa-çaq- ‘silah çakışmalarından çıkan ses’

Har. çaqa-çaq- ‘silah çakışmalarından çıkan ses’ HŞ 1639

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *kögerçin çaçasun koyduñ kim uçtı / yakīn bil kim yimeklikdin me kiçti.* (HŞ 1639)

çığıl-da⁻¹⁹⁴ ‘çığıldamak, kıcır kıcır etmek’ Gülensoy, KBS 235; Tietze, I/437

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. çığıl-da- ‘çığıldamak, kıcır kıcır etmek’ İH 23

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

¹⁹³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 89.

¹⁹⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 93.

düfürde⁻¹⁹⁵ ‘tıp tıp etmek, yürek atmak’ Gülensoy, KBS 313; Tietze, I/674

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. düfürde- ‘tıp tıp etmek, yürek atmak’ İH 13

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

fafla⁻¹⁹⁶ ‘sıkıntıdan pof pof etmek’ Tietze, II/53

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. fafla- ‘sıkıntıdan pof pof etmek’ İH 21

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

fıkırda⁻¹⁹⁷ ‘fıkırdamak, fıkır fıkır yapmak’ Gülensoy, KBS 353; Tietze, II/53

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. fıkırda- ‘fıkırdamak, fıkır fıkır yapmak’ İH 21

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

¹⁹⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 102. Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *dikilde-* (*дикильде-*) Tazhieva, 2020: 199.

¹⁹⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 53.

¹⁹⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 102.

güldürde¹⁹⁸ ‘güldürdemek, değirmen güldür güldür ses vermek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *güldürde*- ‘güldürdemek, değirmen güldür güldür ses vermek’ İH 26

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

gür gür yan- ‘ateşin gürleyerek yanması’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *gür gür yan-* ‘ateşin gürleyerek yanması’ İH 25

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

harla- ‘har har yanmak’ Gülensoy, KBS 404; Tietze, II/261¹⁹⁹

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *harla-* ‘har har yanmak’ İH 13

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kaldıra²⁰⁰ ‘kuru bir şey karıştırıldığında kaldır kaldır ses vermek’ Clauson, ED 620

¹⁹⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 103.

¹⁹⁹ bk. *harla-* I.

²⁰⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 80.

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *kaldıra-* ‘kuru bir şey karıştırıldığında kaldır kaldır ses vermek’ İH 23

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kığşa²⁰¹ ‘kağış kağış ses çıkarmak, çakıldamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *kığşa-* ‘kağış kağış ses çıkarmak, çakıldamak’ İH 23; *palan kığşa-* ‘eski palan kağış kağış ses çıkarmak’ İH 23

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kıldıra²⁰² ‘teker gibi şeyler yol üstünde kıldır kıldır ses vermek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *kıldıra-* ‘teker gibi şeyler yol üstünde kıldır kıldır ses vermek’ İH 23

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kürt kürt ye- ‘kütür kütür yemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *kürt kürt ye-* ‘kütür kütür yemek’ İH 26

²⁰¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 91.

²⁰² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 81.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kütle- ‘küt etmek, küt diye ses çıkarmak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *kütle-* ‘küt etmek, küt diye ses çıkarmak’ Kİ 79

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

mavla-²⁰³ ‘(kedi) miyavlamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *mavla-* ‘(kedi) miyavlamak’ İH 29; *mavlamak* ŞSL 276

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şarılda- ‘su akarken ses ve avazı çıkmak, şarlatmak, şıldırdamak’ Gaülensoy, KBS 839

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şarılda-* ‘su akarken ses ve avazı çıkmak, şarlatmak, şıldırdamak’ ŞSL 201

²⁰³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 59. Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *myoloo-* (мыёоло-) Tazhieva, 2020: 278.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şirtıl-da- ‘şırıldamak, vızıldamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *şirtıl-da-* ‘şırıldamak, vızıldamak’ OSTN IV/1075; *şirtıldamağ* ‘şırıldamak’ ŞSL 204; *şirtıldamağ* ‘vızıldamak, mırıldamak’ Vámb. 304

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

takıır-da-²⁰⁴ ‘tıkırtı yapmak, tak tak ses çıkarmak’ Gülensoy, KBS 852

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *takıır-da-* ‘tıkırtı yapmak, tak tak ses çıkarmak’ İH 21

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tırma-²⁰⁵ ‘tırmalamak’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *tırma-* ‘tırmalamak’ TZ 15a/2

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

²⁰⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 105.

²⁰⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 119.

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

SONUÇ

Tarihi Kuzeydoğu Türk Dili eserlerinde ses ile ilgili söz varlığını konu edinen bu çalışmada tespit edilen ifadeler Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi dönemleri ele alınarak incelenmiştir. Temelde kendi içerisinde 2 ana bölüme ayrılan çalışmanın ilk bölümü “İsimler” başlığı altında listelenen sözcükler, anlamına göre yazılarak dönemler altında incelenmiş ve tematik biçimde tasnif edilmiştir. İsimler bölümünde madde başı olarak alınan 312 ifade mevcuttur. Diğer bölümde ise “Fiiller” başlığı altında alınan eylemler, anlamları verilerek dönemler de karşılaştırılmıştır. Tasnifi yapılmıştır. Fiiller bölümünde madde başı olarak alınan 294 ifade mevcuttur. Madde başı olarak alınan kelimelerin, eserlerdeki örnekleri verilerek tüm ifadelerin geçtiği yerler etimolojik sözlükler aracılığıyla tanıklanmıştır.

Anlam ve dönemlerine göre tasnif ettiğimiz 606 tane madde başı kelimenin oluşturulma biçimleri göz önüne alındığında;

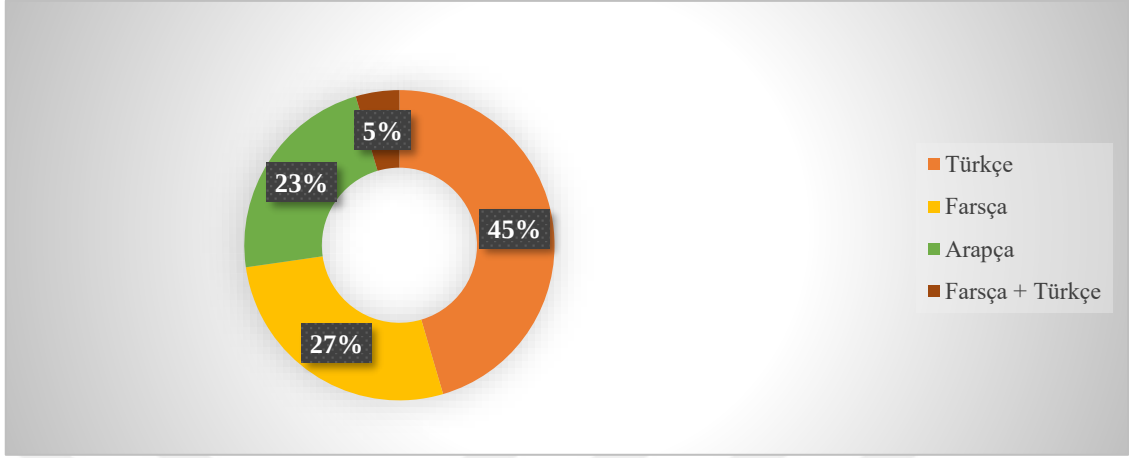
Tablo 1.

Türkçe	497
Arapça	66
Farsça	38
Arapça + Türkçe	1
Farsça + Türkçe	4

ifadeye rastlanmıştır. Bundan yola çıkarak söyleyebiliriz ki ses anlamı taşıyan sözcük ve eylem ifadelerinin çoğunu Türkçe yapılar oluşturmuştur. İkinci sırada onu Arapça yapılar takip ederken üçüncü sırada Farsça yapıları gözlemlenmektedir. Arapça + Türkçe ve Farsça + Türkçe yapıları oldukça azdır.

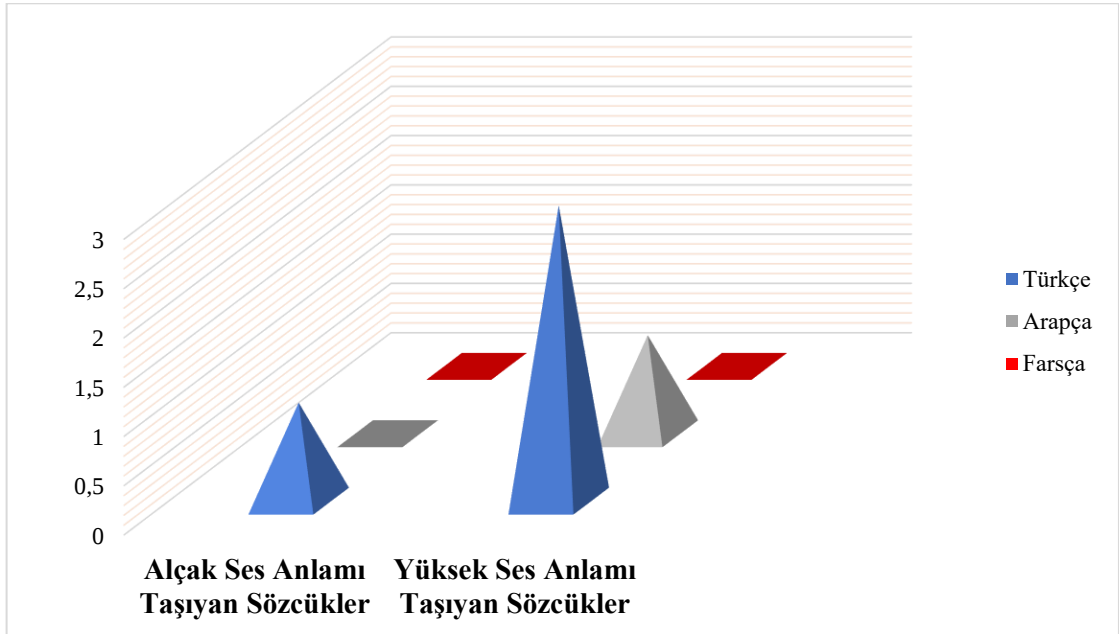
“İsimler” bölümündeki sözcüklerimizi grafik yolu ile analiz edecek olursak;

Grafik 1
Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

Ses anlamı taşıyan sözcüklerimizin 10 tanesi Türkçe yapılı, 6 tanesi Farsça yapılı, 5 tanesi Arapça yapılı ve 1 tanesi Farsça + Türkçe yapılı olmak üzere bu başlık altında 22 sözcük mevcuttur. Yüzdelik olarak bahsedecek olursak bu sözcüklerin %45'i Türkçe, %27'si Farsça, %23'ü Arapça ve %5'i Farsça + Türkçe yapılı sözcüktür.

Grafik 2
Alçak Ses ve Yüksek Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

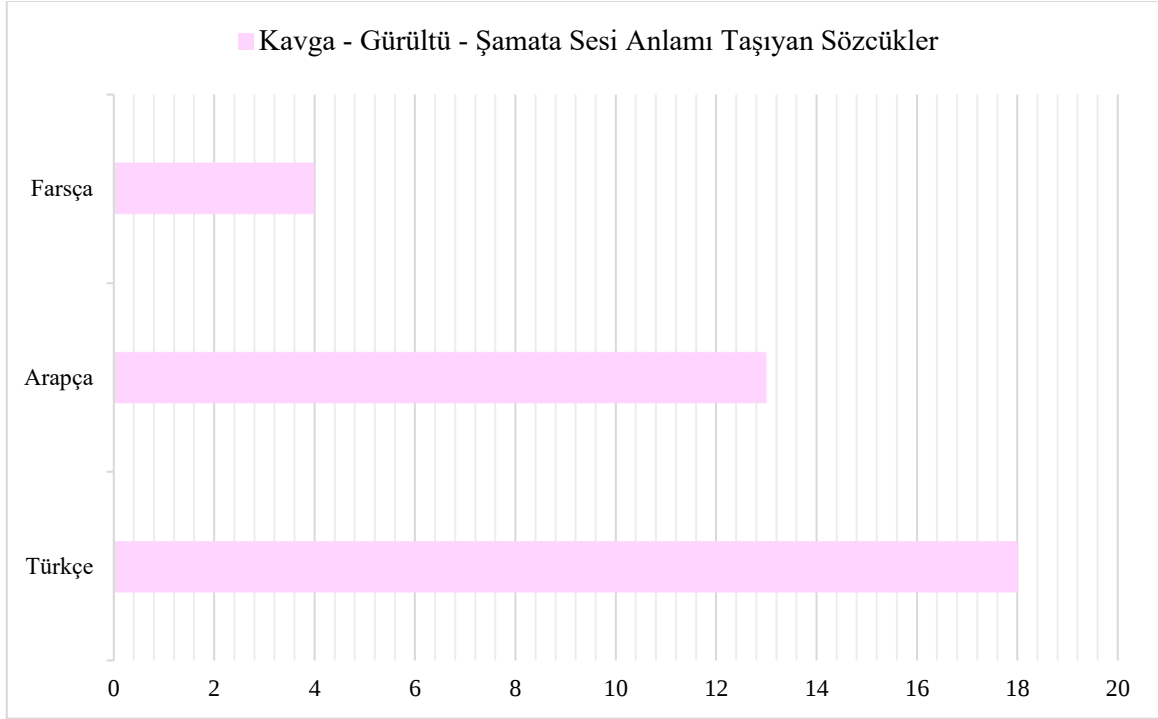

Ses anlamı taşıyan sözcükler 2 alt başlık altında incelenmiştir. Alçak ses anlamı taşıyan sözcük 2 tanedir ve 1 tanesi Türkçe, 1 tanesi Arapça yapılıdır. Bu başlık altında Farsça yapılı sözcük görülmemiştir. Yüksek ses anlamı taşıyan sözcüklerin 3 tanesi

Türkçe, 1 tanesi Arapça yapılıdır ve Farsça yapılı sözcük görülmemiştir. Bu başlıklar altında 6 sözcük görülmektedir.

Grafik 3

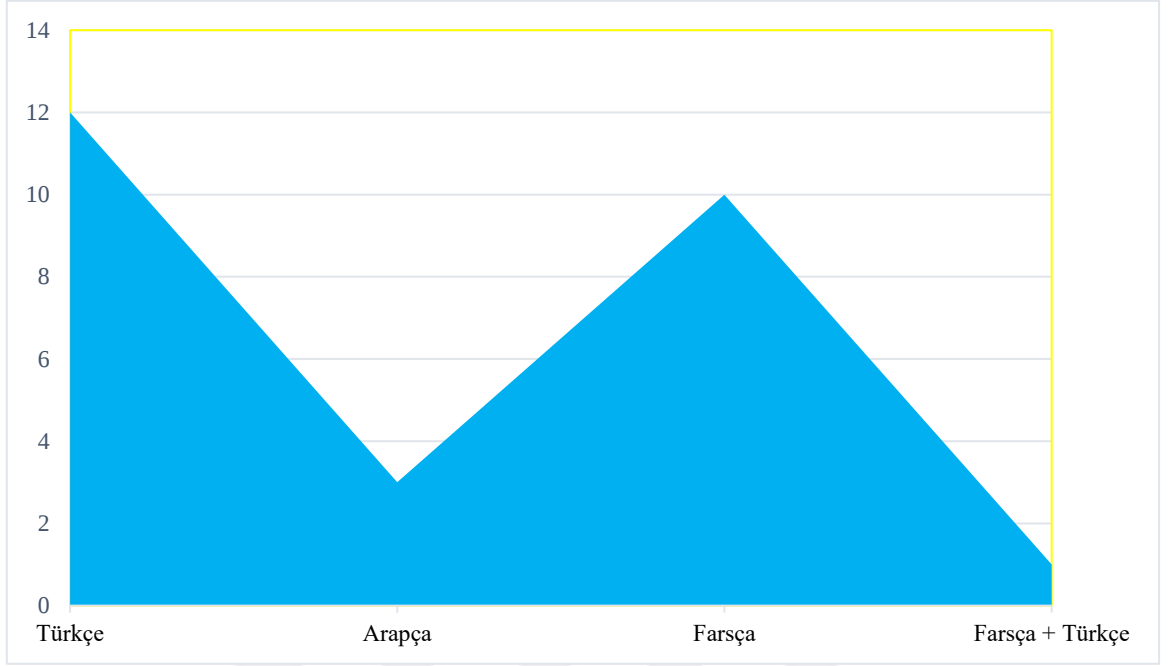
Kavga - Gürültü - Şamata Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

İnsana özgü ses anlamı taşıyan sözcükler başlığının alt başlığı olan “Kavga - Gürültü - Şamata Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” 34 tanedir. Bu sözcüklerin 17 tanesi Türkçe, 13 tanesi Arapça ve 4 tanesi Farsça yapılıdır.

Grafik 4

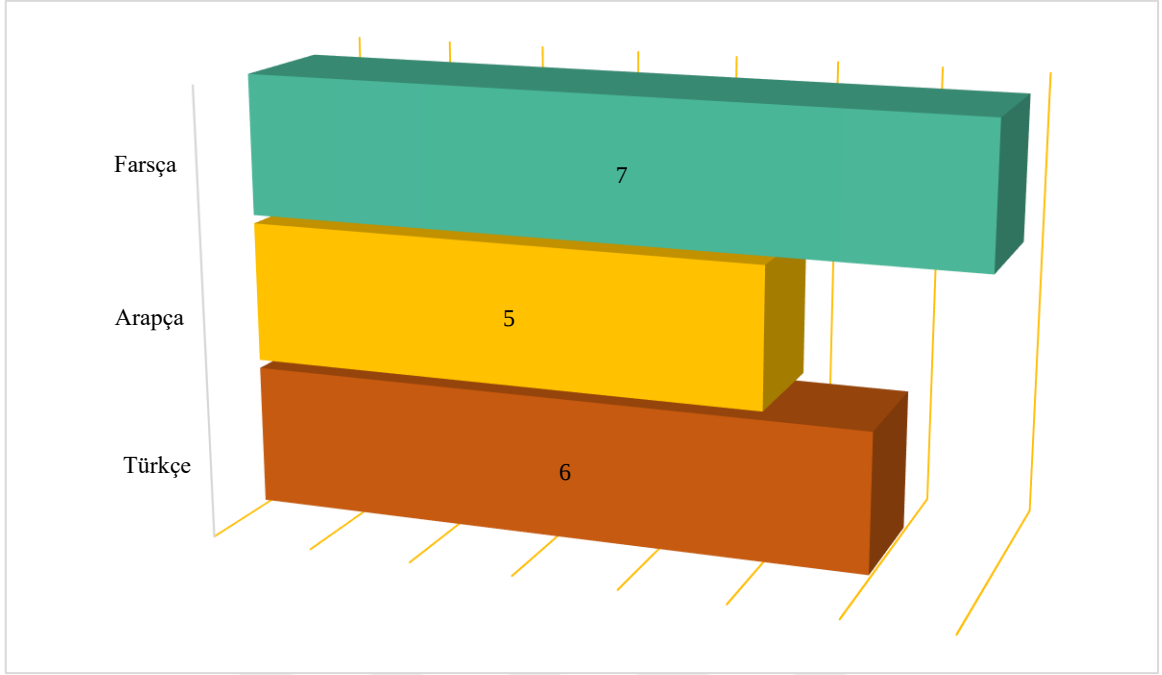
Ağlama - İnleme - Feryat Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

İnsana özgü ses anlamı taşıyan sözcükler başlığının diğer alt başlığı olan “Ağlama - İnleme - Feryat Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” 26 tanedir. Bu sözcüklerin 12 tanesi Türkçe yapılı, 3 tanesi Arapça yapılı, 10 tanesi Farsça yapılı ve 1 tanesi Farsça + Türkçe yapılı sözcüktür.

Grafik 5

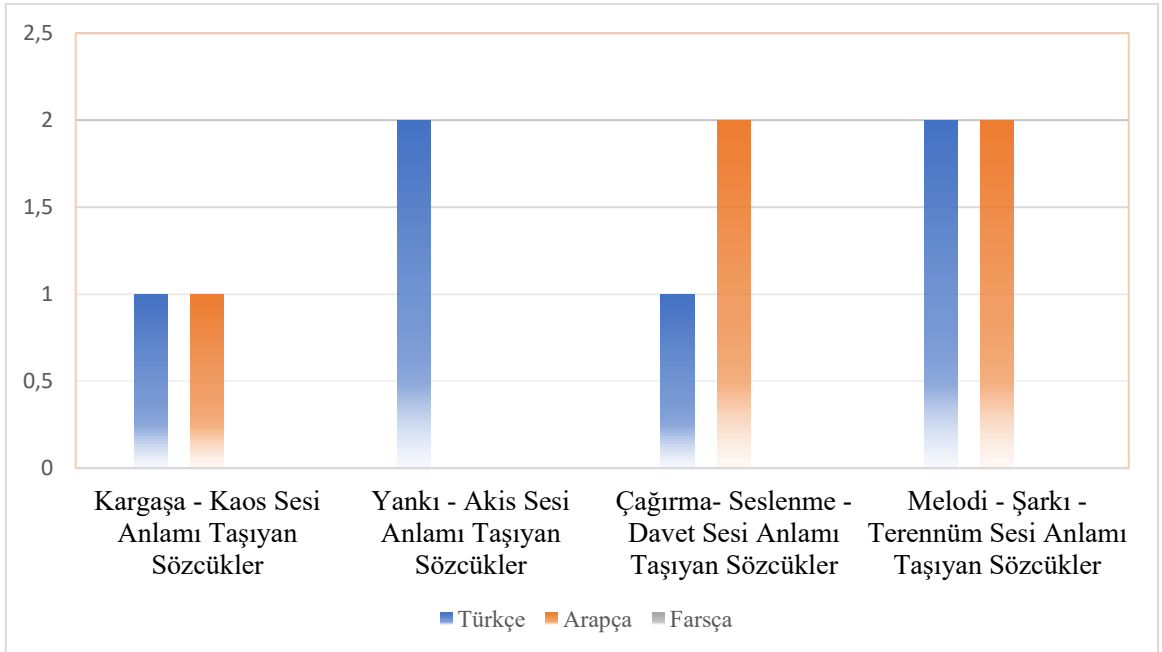
Bağırma - Haykırma - Çığlık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

“Bağırma - Haykırma - Çığlık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” 18 tanedir. Bu sözcüklerin 6 tanesi Türkçe, 5 tanesi Arapça ve 7 tanesi Farsça yapıli sözcüktür.

Grafik 6

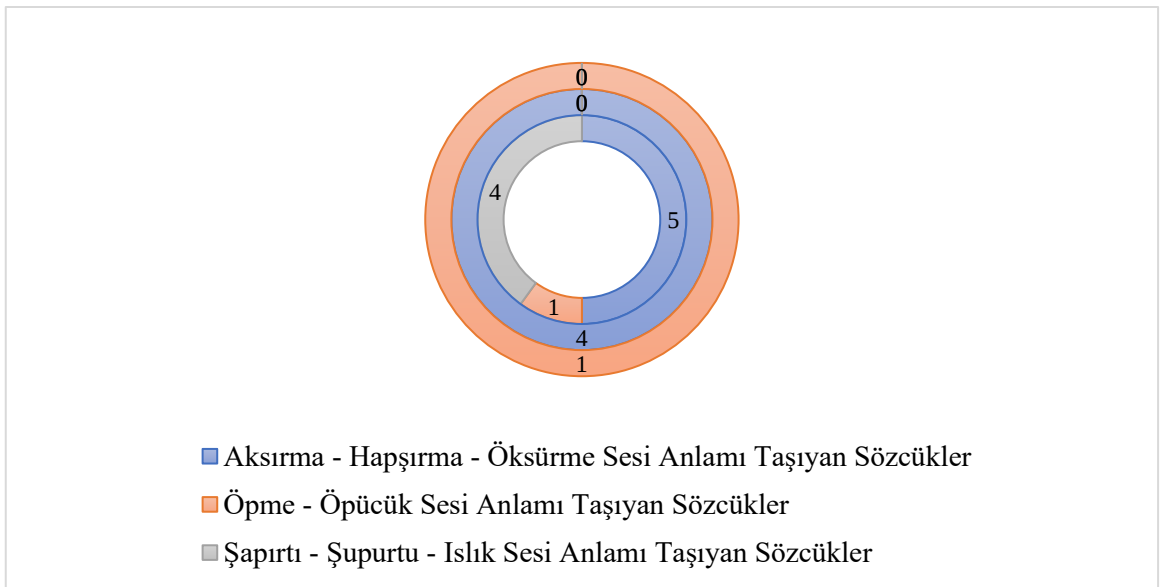
Kargaşa - Kaos / Yankı - Akis / Çağırma - Seslenme - Davet / Melodi - Şarkı - Terennüm Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

“Kargaşa - Kaos Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” 2 tanedir. Bir tanesi Türkçe ve 1 tanesi Arapça yapılı sözcüktür. “Yankı - Akis Anlamı Taşıyan Sözcükler” 2 tanedir. 2 kelime de Türkçe yapılıdır. Çağırma - Seslenme - Davet Anlamı Taşıyan Sözcükler” 3 tanedir. 1 tanesi Türkçe ve 2 tanesi Arapça yapılı sözcüktür. “Melodi - Şarkı - Terennüm Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” 4 tanedir. 2 tanesi Türkçe ve 2 tanesi Arapça yapılı sözcüktür.

Grafik 7

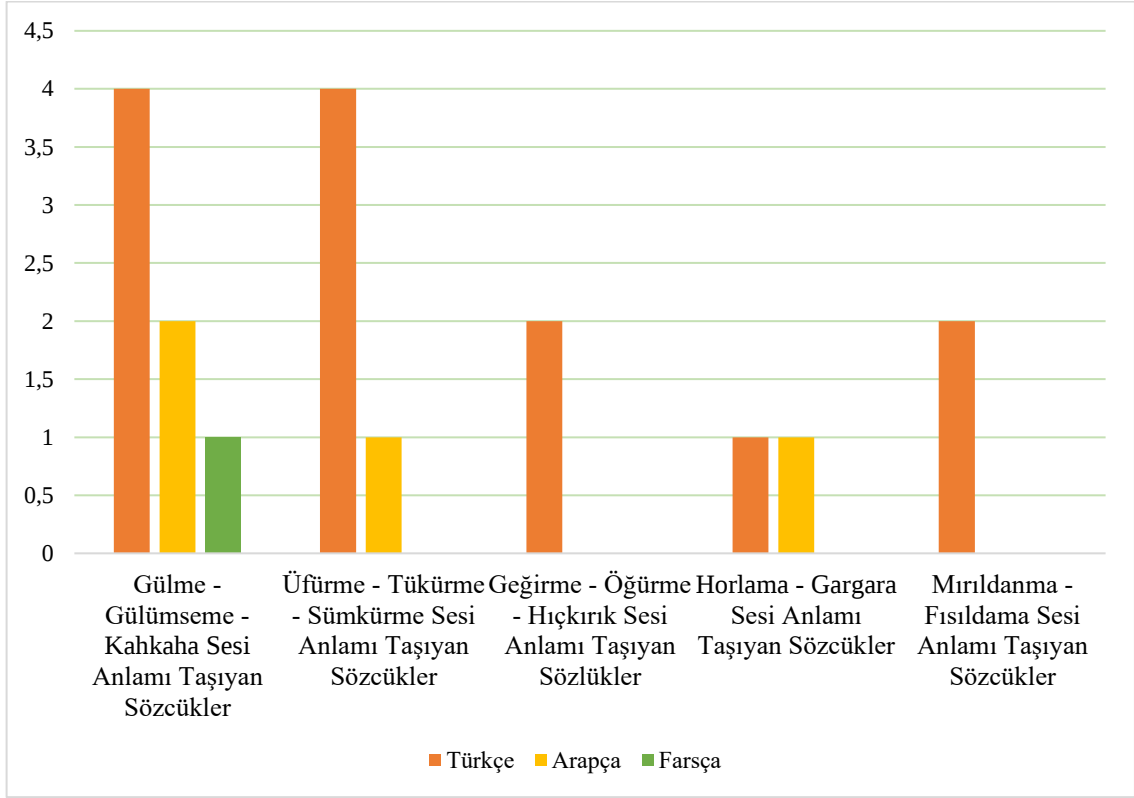
Aksırma - Hapşırma - Öksürme / Öpme - Öpücük / Esneme - Gevşeme - Yorgunluk / Şapırtı - Şupurtu - Isık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

“Aksırma - Hapşırma - Öksürme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 9 sözcük mevcuttur. 5 tane Türkçe yapılı sözcük ve 4 tane Arapça yapılı sözcük vardır. “Öpme - Öpücük Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 2 sözcük mevcuttur. Türkçe yapılı 1 tane ve Farsça yapılı 1 tane sözcük vardır. “Şapırtı - Şupurtu - Isık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 4 sözcük mevcuttur. Bu sözcüklerin 4 tanesinde Türkçe yapılı sözcüktür.

Grafik 8

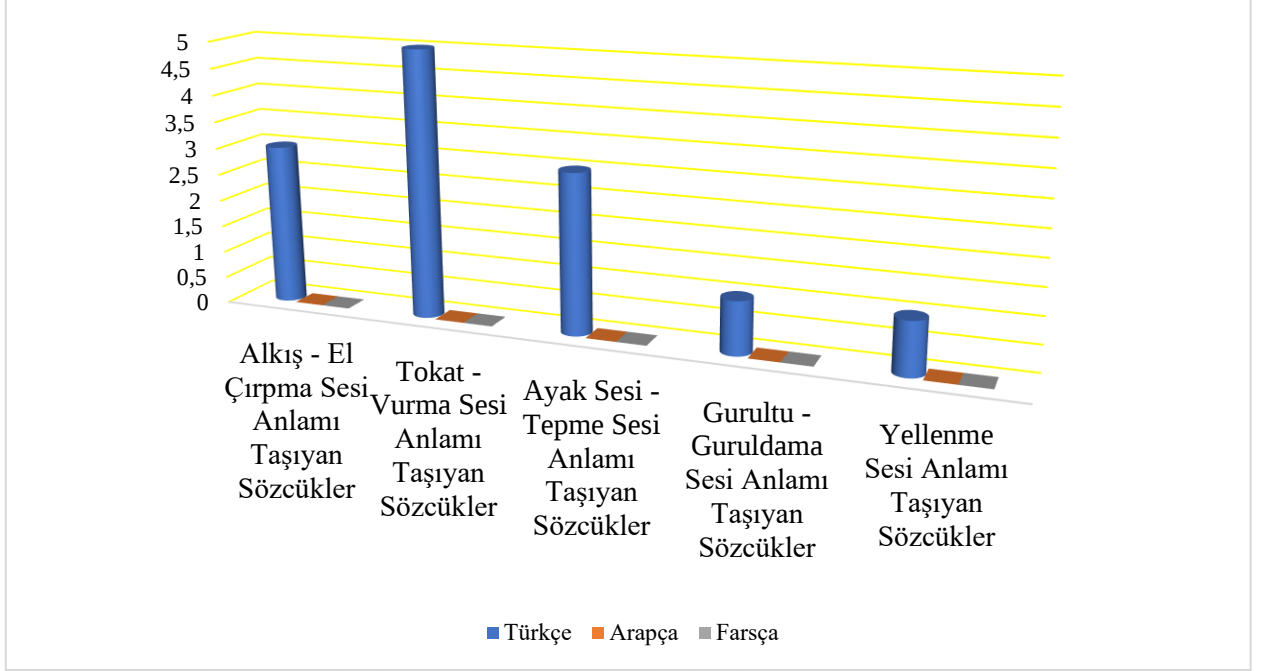
Gülme - Gülümseme - Kahkaha / Üfürme - Tükürme - Sümürme / Geçirme - Öğürme - Hıçkırık / Horlama - Gargara / Mırıldanma - Fısıldama Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

“Gülme -Gülümseme - Kahkaha Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 7 sözcük vardır ve Türkçe yapılı 4 tane , Arapça yapılı 2 tane, Farsça yapılı 1 tane sözcük mevcuttur. “Üfürme - Tükürme - Sümürme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 5 sözcük mevcuttur. 4 tanesi Türkçe, 1 tanesi Arapça yapılı sözcüktür. “Geçirme - Öğürme - Hıçkırık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığında 2 kelime mevcuttur ve 2 kelime de Türkçe yapılıdır. “Horlama - Gargara Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında bulunan 2 kelimenin 1 tanesi Türkçe, 1 tanesi Arapça yapılı sözcüktür. “Mırıldanma - Fısıldama Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığında 2 kelime vardır ve Türkçe yapılıdır.

Grafik 9

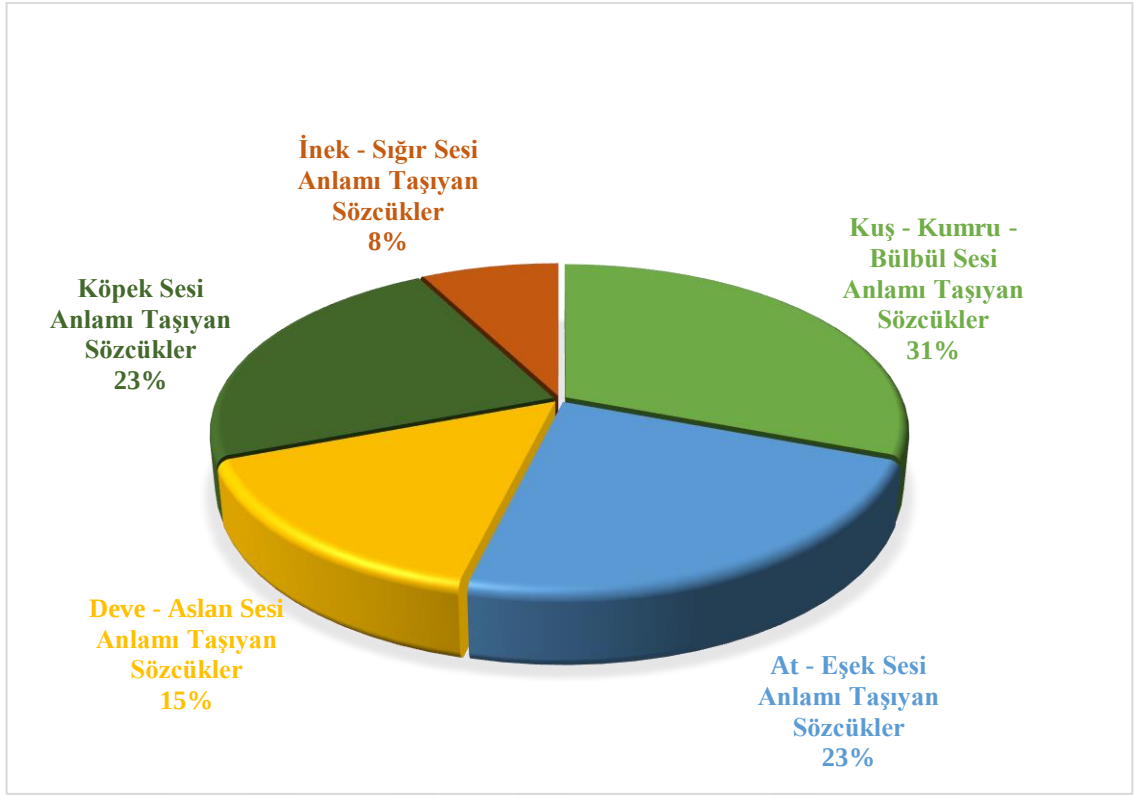
Alkış - El Çırpma / Tokat - Vurma / Ayak Sesi - Tepme / Gurultu - Guruldama / Yellenme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

“Alkış - El Çırpma Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 3 Türkçe kelime mevcuttur. “Tokat - Vurma Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 4 Türkçe yapıtlı sözcük mevcuttur. “Ayak Sesi Tepme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 3 Türkçe sözcük mevcuttur. “Gurultu - Guruldama Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 1 Türkçe sözcük mevcuttur. “Yellenme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 1 Türkçe sözcük mevcuttur.

Grafik 10

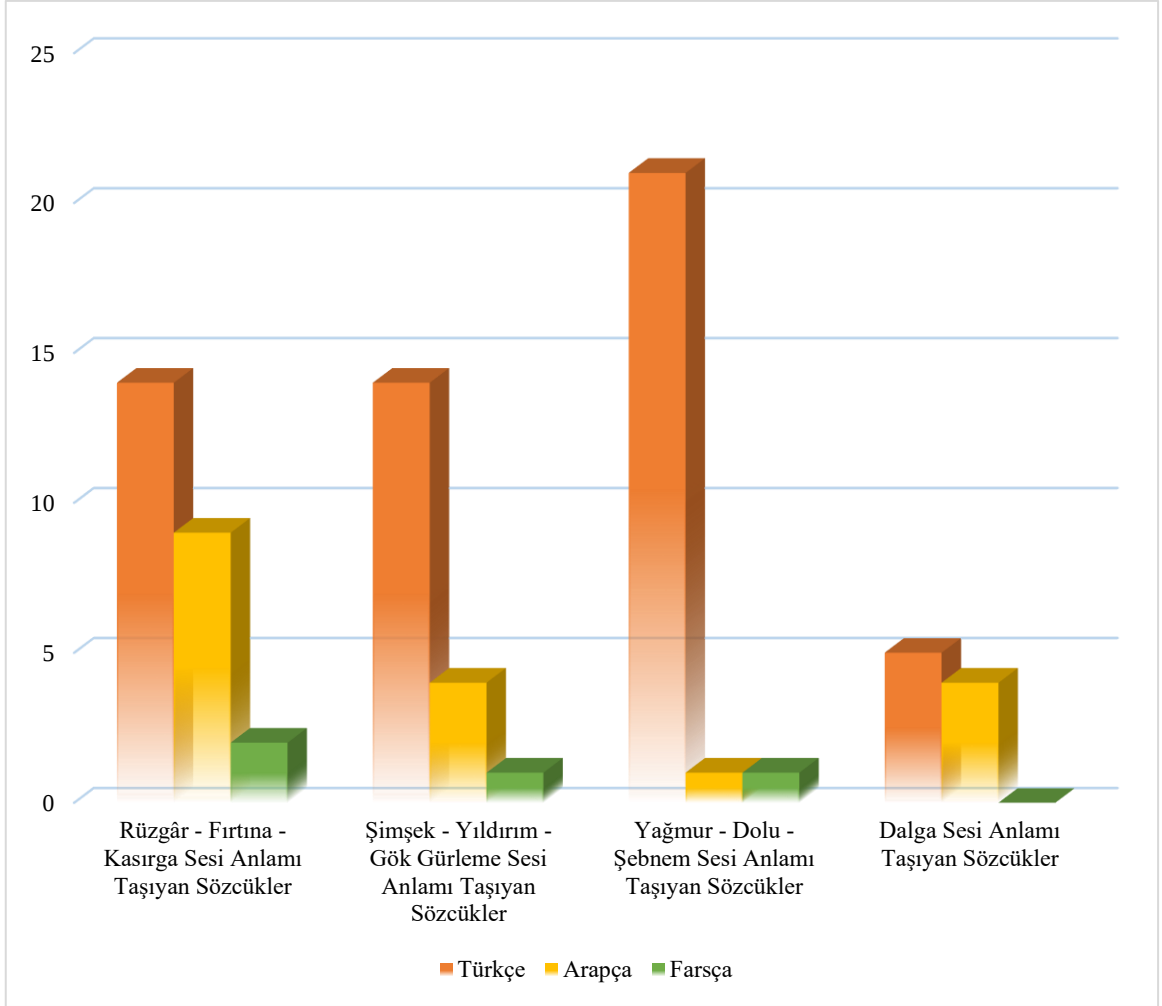
Hayvanlara Özgü Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

“Hayvanlara Özgü Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında olan sözcüklerin %23’ü Köpek Sesi, %15’i Deve - Aslan Sesi, %23’ü At - Eşek Sesi, %31’i Kuş - Kumru - Bülbül Sesi ve %8’i İnek - Sığır Sesi anlamı taşıyan sözcüktür.

Grafik 11

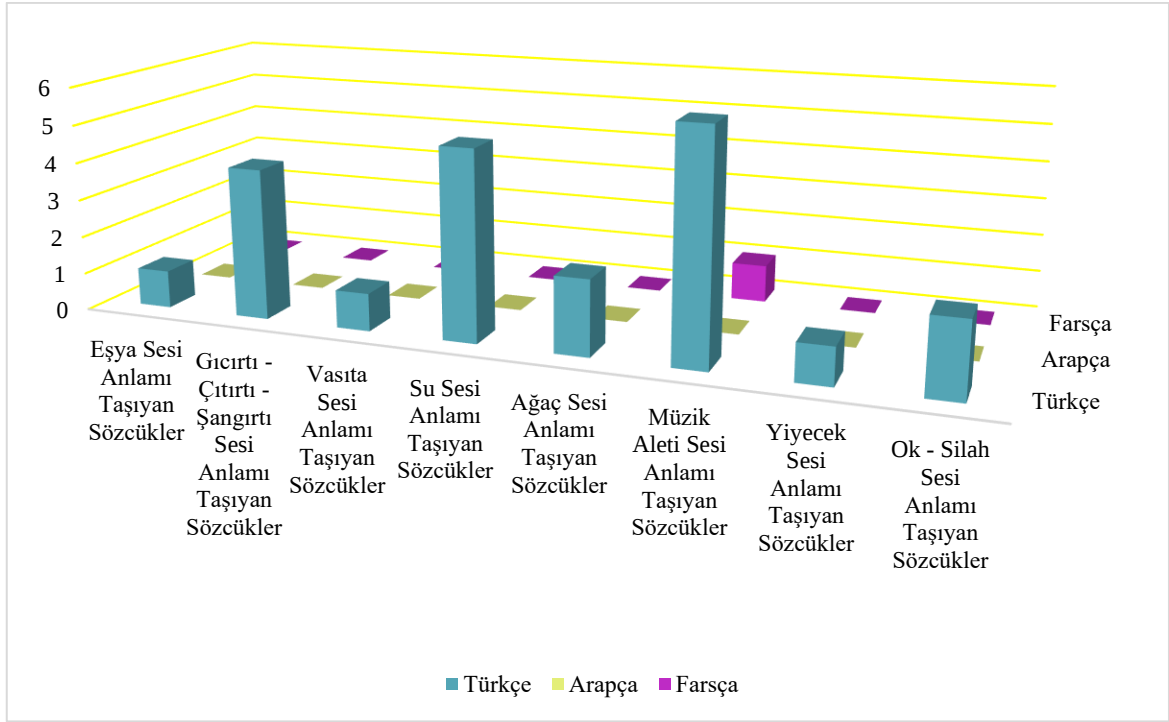
Doğa Olaylarına Özgü Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

“Doğa Olaylarına Özgü Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında olan “Rüzgâr - Fırtına - Kasırga Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığında 25 sözcük bulunmaktadır. 14 Türkçe, 9 Arapça, 2 Farsça sözcük mevcuttur. “Şimşek - Yıldırım - Gök Gürleme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 19 sözcük mevcut olup, 14 Türkçe, 4 Arapça, 1 Farsça sözcük bulunmaktadır. “Yağmur - Dolu - Şebnem Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 23 sözcük bulunmaktadır. 21 tane Türkçe, 1 Arapça, 1 Farsça sözcük bulunmaktadır. “Dalga Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığında 9 kelime mevcuttur ve 5 tanesi Türkçe, 4 tanesi Arapça sözcük bulunmaktadır.

Grafik 12

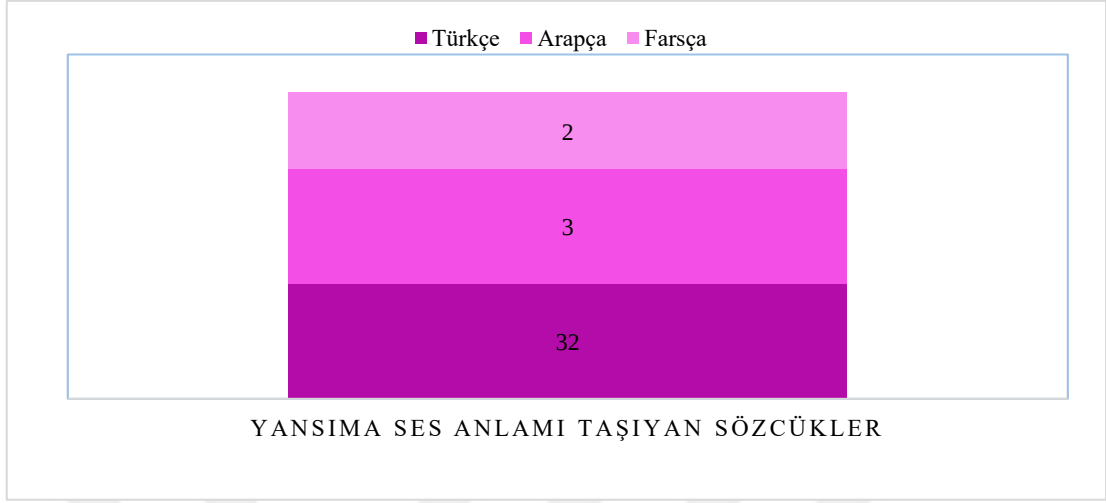
Cansız Varlıklara Özgü Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

“Cansız Varlıklara Özgü Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığının alt başlığı olan “Eşya Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 2 tane Türkçe yapıli sözcük bulunmaktadır. “Gıcırtı - Çıtırıtı - Şangırtı Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 5 Türkçe sözcük bulunmaktadır. “Vasıta Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 1 Türkçe sözcük bulunmaktadır. “Su Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 5 Türkçe sözcük bulunmaktadır. “Ağaç Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 2 Türkçe sözcük bulunmaktadır. “Müzik Aleti Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 6 Türkçe 1 Farsça yapıli sözcük bulunmaktadır. “Yiyecek Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 1 Türkçe yapıli sözcük bulunmaktadır. “Ok - Silah Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığı altında 2 Türkçe yapıli sözcük bulunmaktadır.

Grafik 13

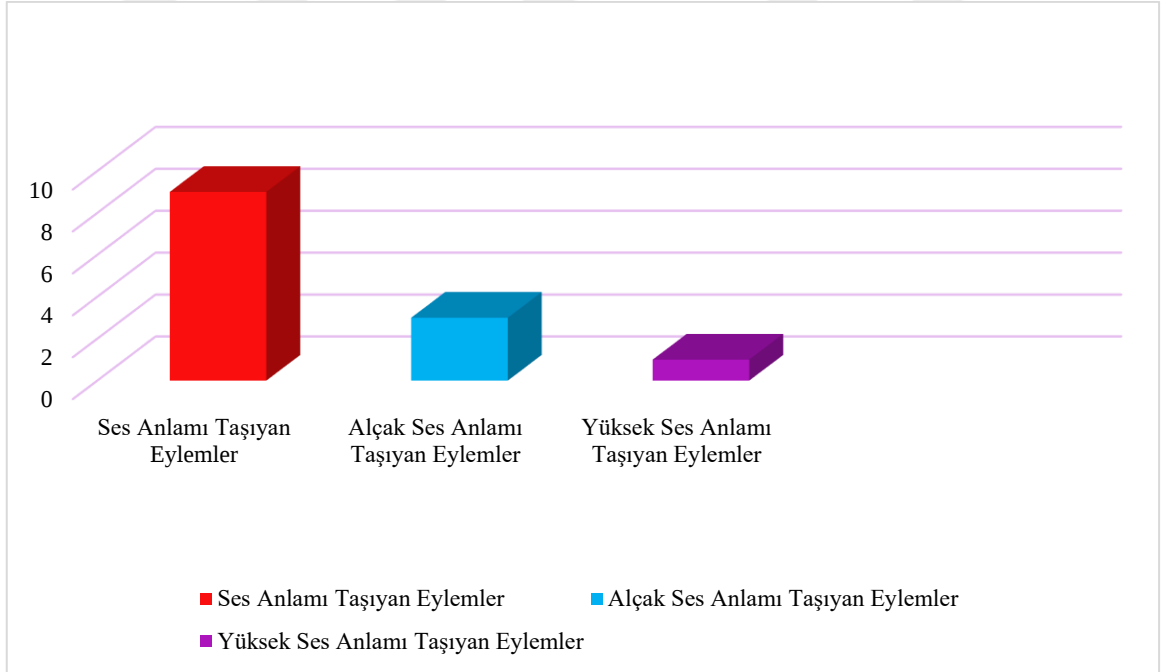
Yansıma Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

“Yansıma Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler” başlığında 32 Türkçe yapılı sözcük, 3 Arapça yapılı sözcük, 2 tane Farsça yapılı sözcük bulunmaktadır.

Grafik 14

Ses Anlamı Taşıyan Eylemler

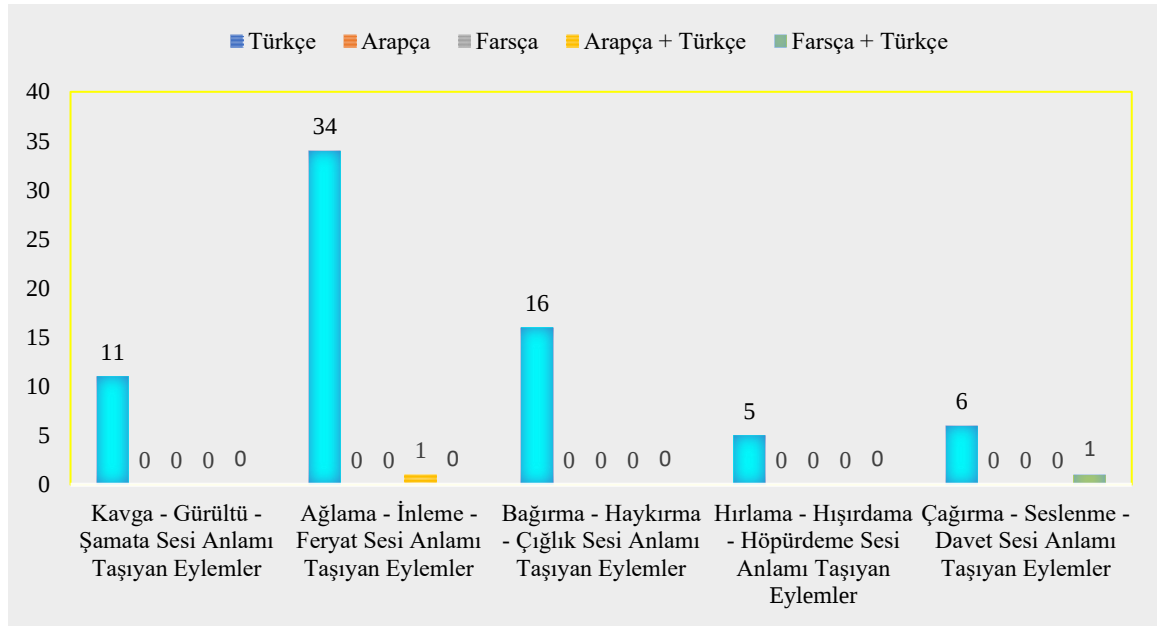

Fiiler bölümü altında olan başlıklarımızı grafik yoluyla inceleyecek olursak;

“Ses Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 9 eylem bulunmaktadır. “Alçak Ses Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 3 eylem bulunmaktadır. “Yüksek Ses Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında ise 1 eylem bulunmaktadır.

Grafik 15

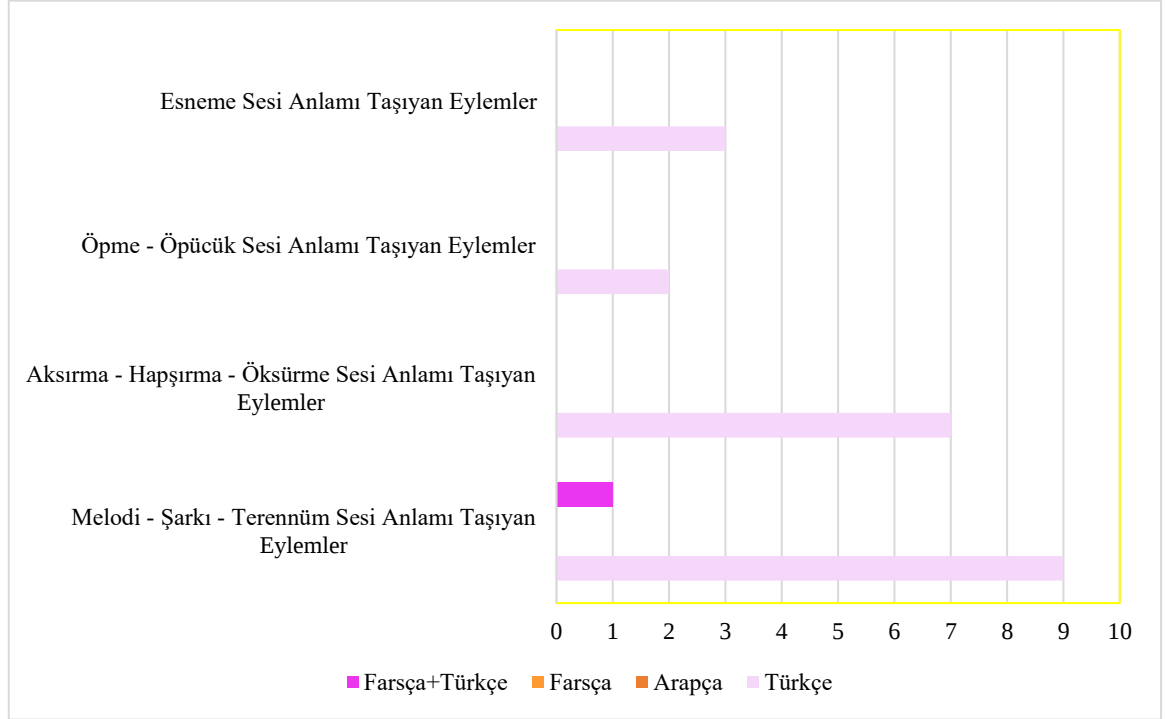
Kavga - Gürültü - Şamata / Ağlama - İneleme - Feryat / Bağırma - Haykırma - Çığlık / Hırlama - Hışırdama - Höpürdeme / Çağırma - Seslenme - Davet Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

“İnsana Özgü Ses Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığının alt başlığı olan “Kavga - Gürültü - Şamata Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 11 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Ağlama - İneleme - Feryat Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 34 Türkçe yapılı, 1 Arapça + Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Bağırma - Haykırma - Çığlık Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığı altında 16 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Hırlama - Hışırdama - Höpürdeme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığı altında 5 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Çağırma - Seslenme - Davet Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 6 Türkçe yapılı, 1 Farsça + Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır.

Grafik 16

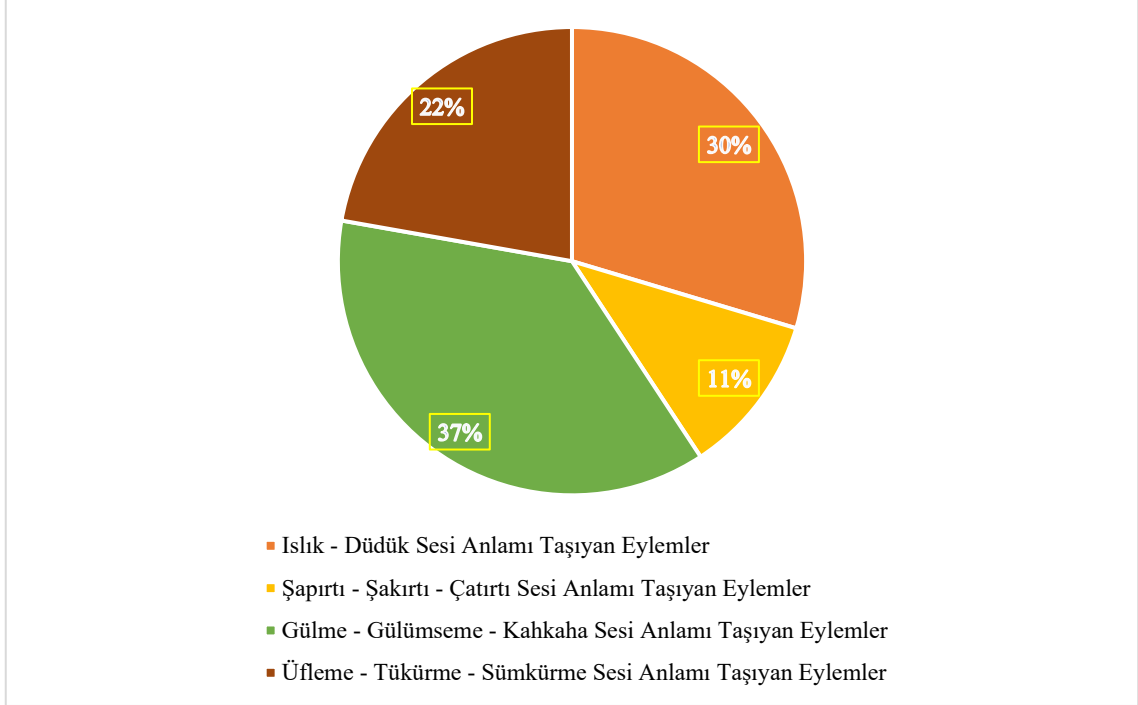
Esneme - Gevşeme - Yorgunluk / Öpme - Öpücük / Aksırma - Hapşırma - Öksürme / Melodi - Şarkı - Terennüm Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

“Esneme - Gevşeme - Yorgunluk Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 3 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Öpme - Öpücük Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 2 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Aksırma - Hapşırma - Öksürme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 7 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Melodi - Şarkı - Terennüm Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığı altında 9 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır.

Grafik 17

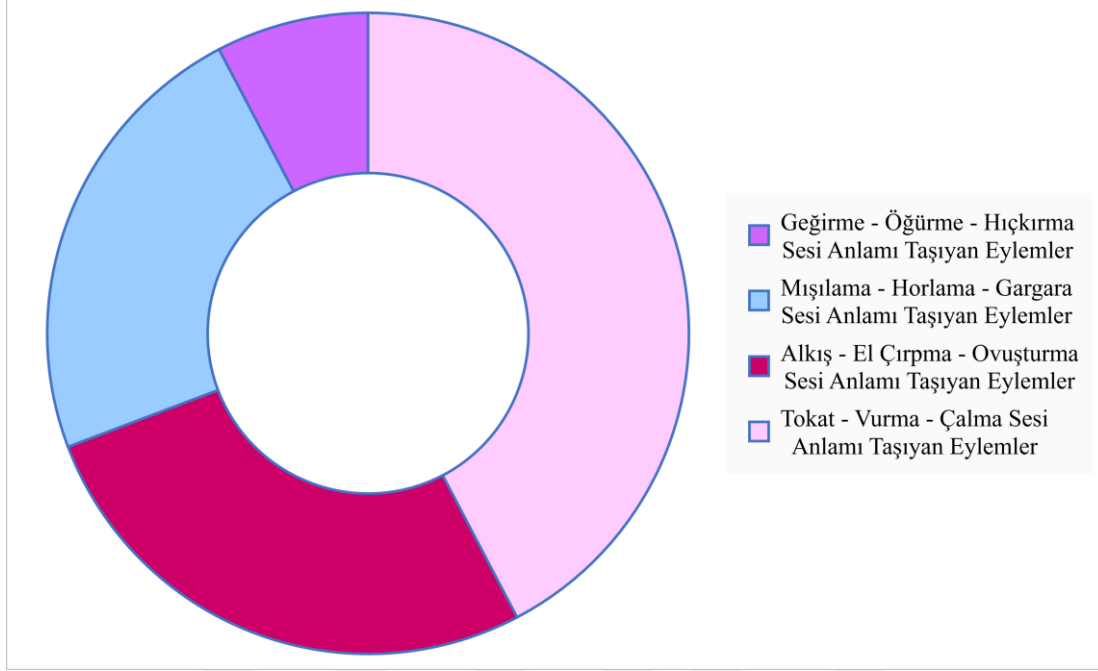
Islık - D d k /  apırtı -  akırtı -  atırtı / G lme - G l mseme - Kahkaha /  fleme - T k rme - S mk rme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

“Islık - D d k Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 8 tane eylem bulunmaktadır ve %30’luk kısmına denk gelmektedir. “ apırtı -  akırtı -  atırtı Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 3 eylem bulunur ve %11’lik kısma denk gelmektedir. “G lme - G l mseme - Kahkaha Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 10 eylem bulunur ve %37’lik kısma denk gelmektedir. “ fleme - T k rme - S mk rme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 6 eylem bulunur ve %22’lik kısma denk gelmektedir.

Grafik 17

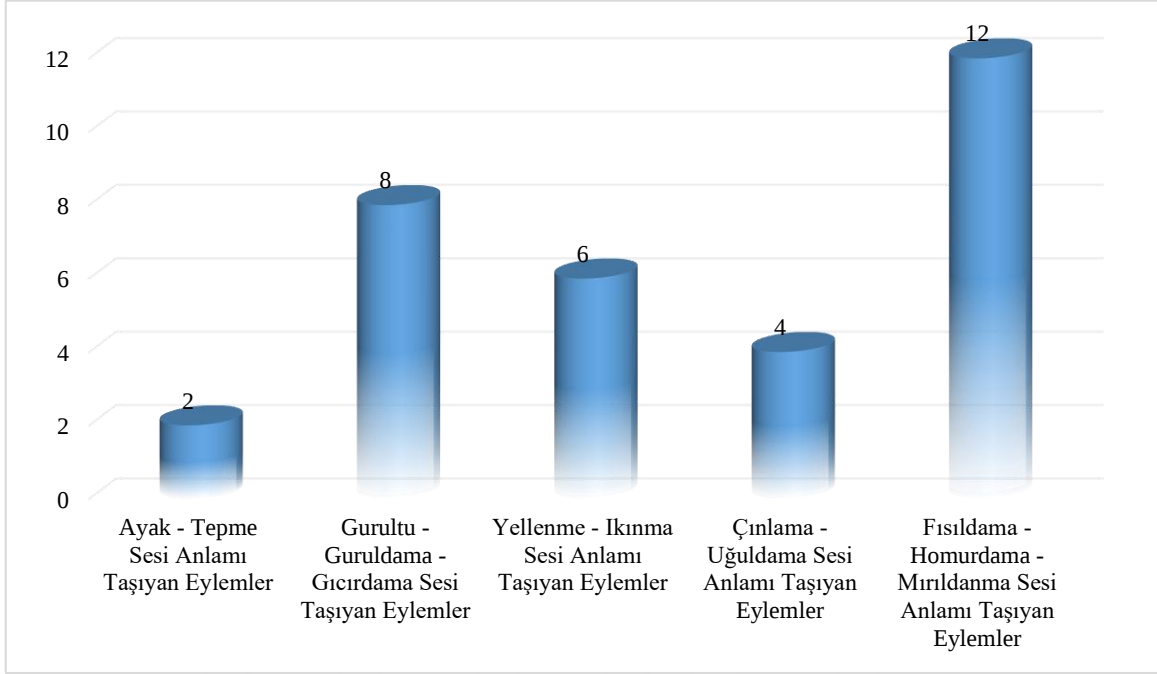
**Geğirme - Öğürme - Hıçkırma / Mışılama - Horlama - Gargara / Alkış - El Çırpma -
- Ovuşturma / Tokat - Vurma - Çalma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler**

“Geğirme - Öğürme - Hıçkırma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 2 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Mışılama - Horlama - Gargara Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 6 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Alkış - El Çırpma - Ovuşturma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 7 Türkçe eylem bulunmaktadır. “Tokat - Vurma - Çalma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 11 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır.

Grafik 18

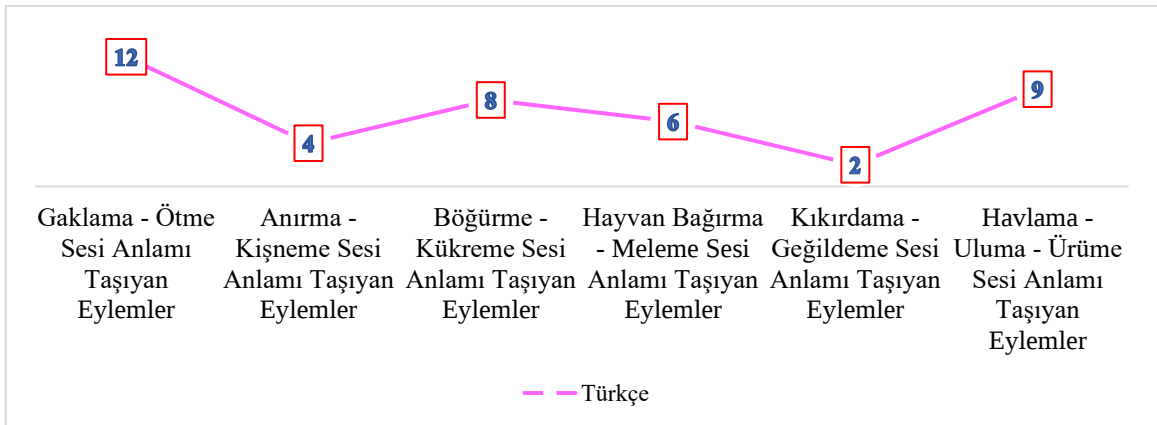
Ayak - Tepme / Gurultu - Guruldama - Gıcırdama / Yellenme - İkınma / Çınlama - Uğuldama / Fısıldama - Homurdama - Mırıldanma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

“Ayak - Tepme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığı altında 2 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Gurultu - Guruldama - Gıcırdama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 8 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Yellenme - İkınma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 6 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Çınlama - Uğuldama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 4 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Fısıldama - Homurdama - Mırıldanma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 12 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır.

Grafik 19

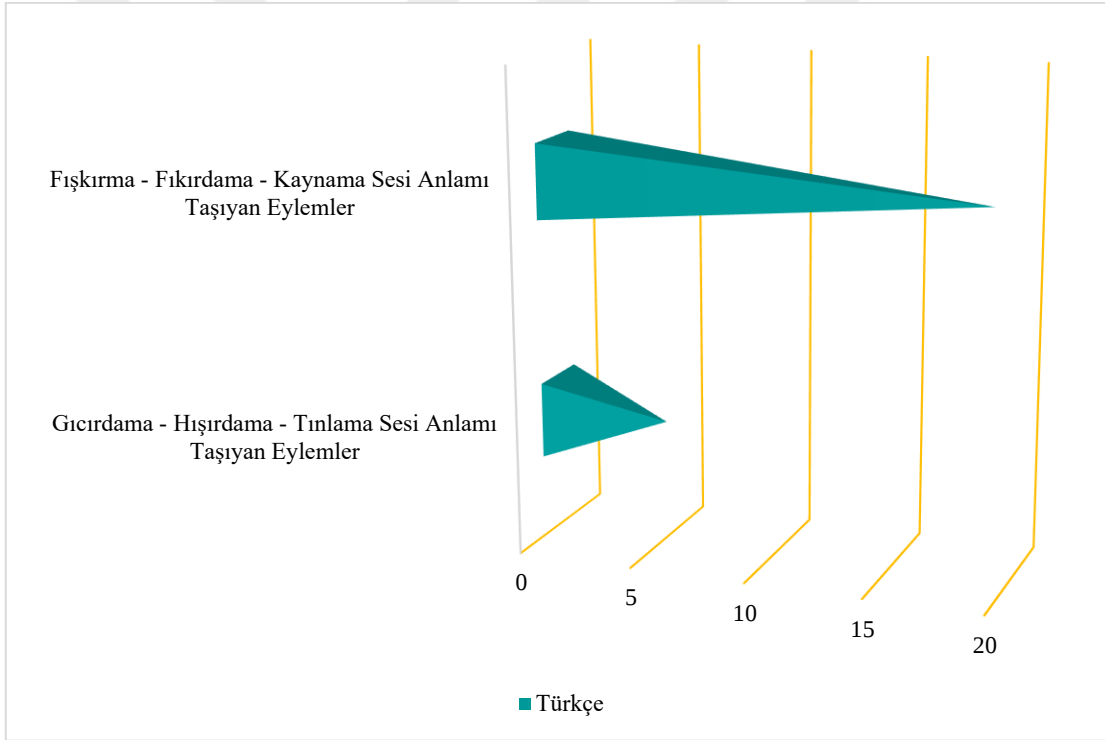
Hayvana Özgü Ses Anlamı Taşıyan Eylemler

“Hayvana Özgü Ses Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığının alt başlığı olan “Gaklama - Ötme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 12 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Anırma - Kişneme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 4 Türkçe yapılı eylem mevcuttur. “Böğürme - Kükreme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 7 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Hayvan Bağırma - Meleme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 6 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Kıkırdama - Geğildeme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 2 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Havlama - Uluma - Ürüme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 9 Türkçe eylem bulunmaktadır.

Grafik 20

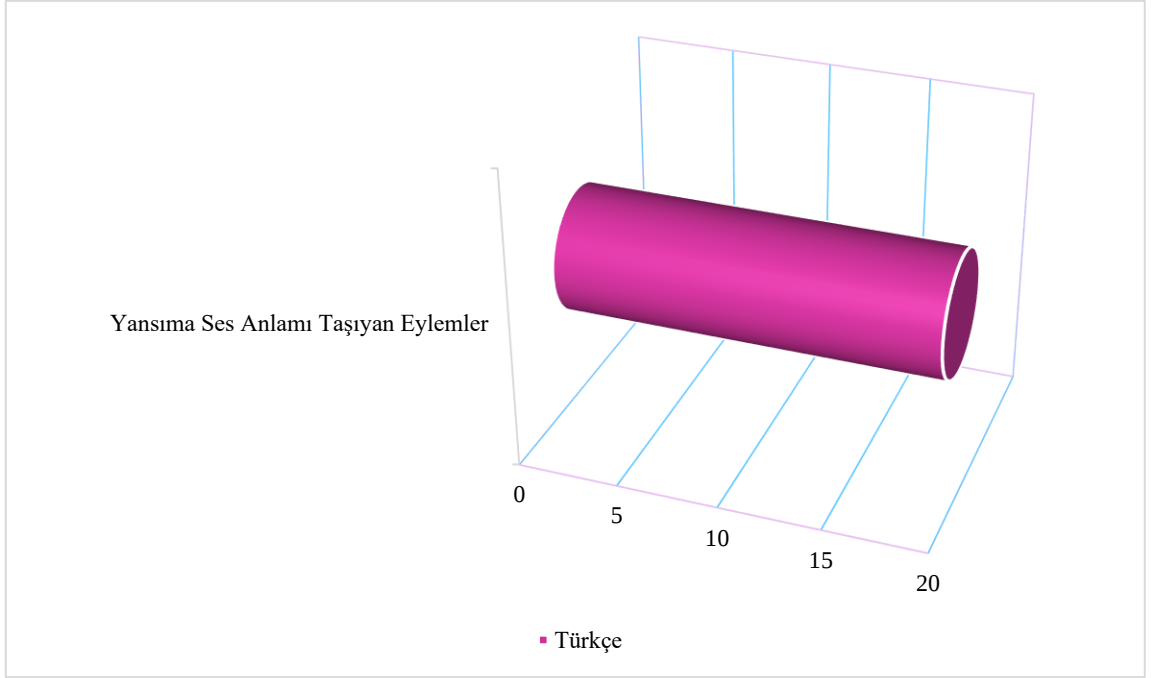
Cansız Varlıklara Özgü Ses Anlamı Taşıyan Eylemler

“Cansız Varlıklara Özgü Ses Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığının alt başlığı olan “Fıskırma - Fıkırdama - Kaynama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında 19 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır. “Gıcırdama - Hışırdama - Tınlama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığında ise 5 Türkçe yapılı eylem bulunmaktadır.

Grafik 21

Yansıma Ses Anlamı Taşıyan Eylemler

“Yansıma Ses Anlamı Taşıyan Eylemler” başlığı altında ise 19 tane Türkçe yapıtlı eylem bulunmaktadır.

Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönemi eserleri taranarak elde edilen veriler, çalışmamız neticesinde analiz edilerek grafikler üzerinden aktarılmıştır. Farklı toplumlar ile olan ilişkilerimiz ses söz varlığı açısından da dilimize hayat bulmuş; Arapça, Farsça gibi alıntı kelimelerin dilimize yerleşmesine imkân tanımıştır. Ele aldığımız bu çalışma ve çalışmanın çıktıları vasıtasıyla Tarihi Kuzeydoğu Türk Dili sahasına katkı sunulması amaçlanmıştır.

DİZİN

A			
açıl-	237	bārān	109
ağla-	145	bāriqa	102
āh	127	batık	49
aḥsır-	174	berbür	37
aķır-	217	berķ	102
aķru oku-	140	bıçķır-	192
alburtı	37	bısgır-	184
alkış	83	bīr	102
alkışla-	194	boğnaķ	93
aṇra-	160	boğanak	109
anğsır-	175	bohta-	146
aşkur-	175	bokurda-	238
aşkuruk	71	borağan	93
ata çık-	238	bozla-	218
āvāz	25	bögür-	219
āvāzlıg	26	buğnuķ	93
aya birle ün kılmak	83	bula-	188
aya kaş-	194	bura-	142
ayalgu	70	burçaķ	109
aytin-	171	būse	74
		buzla-	219
B			
		bükā	49
bād	92	bülgü-	238
bağır-	225	bülgür-	238
bang	26	bürük-	192
bangla- ~ benkle-	171		
banır-	160	C	
bāng-i namāz kııl-	171		
bangla-	167	car ve cer	26
		carang	68

cedel	37	çatla-	194
cehren	35	çav	27
cem cüm	127	çavdur-	217
cencal	38	çavun	110
cıg	60	çayhal-	235
cudî	38	çeh çeh	127
		çenge	83
		çenle-	221
çağır-	168	çepürde-	208
çağla-	138	çerreş	123
çağlama	27	çert-	199
çağar-	212	çevşeş-	209
çağşa-	244	çığıldık	87
çak-	196	çığırğu	36
çakaçak	126	çığna-	138
çaka-çak-	244	çığilda-	244
çakıla-	213	çığıltı	87
çakılda-	208	çık-	239
çakıldı (1)	119	çıkırda-	236
çakıldı (2)	85	çıklat-	195
çakın	103	çınk	124
çal-	197	çınşa-	236
çalaw	27	çınla-	147
çaldıra-	202	çingra-	138
çalın	103	çır-	172
çalın-	147	çırcay-	184
çalka-	235	çırçır	128
çañırtı	123	çırıt	86
çap-	198	çırkıra-	160
çap çap ye-	183	çırıla-	142
çapkun ~ çapgun	93	çırlak	121
çapkur	110	çırlap aķar	122
çapla-	198	çırlavuk	87

çirt-	213	dolı	94
çivılda-	141	dupdurun	85
çig	110	düpürde-	245
çile	111		
çise-	232	E	
çiseng	111	efgān	50
çiskin	111	egren-	147
çiz-ü-piz	125	el şap-	195
çoğaş-	143	elhān	28
çoğı	38	elkin	104
çoğı kıl-	161	enik-	147
çokra-	239	enīn	50
çov	39	eñiş-	148
çöşkür	71	eñre-	148
çöşkür-	175	erkeş	117
çuḡ	39	esne-	179
çuş-	180	eşvāt	29
çuvla-	219		
çüşe-	209	F	
		fafla-	245
D		ferfür	128
dād	49	feryād	51
dağdağa	39	feza‘	60
dalğa	116	fıķırda-	245
dam-	232	fır fır	129
dām	128	fırrıst	129
dambırdı	124	fısıldu	129
dank vur-	199	fışıldı	129
dāvudī	28	fiğān	61
davul	94		
dem düm	128	G/Ġ	
dın-	139	ğalğalak	40
dınglat-	236	ğareng	62

ğarğara	82	ğorla-	192
ğavğa	40	ğurüş	41
ğijla-	166	hūy	63
ğırīv	62	hūhū	131
gömren-	209	hūr-	222
ğulğul	130	hürer	79
ğurrüş	62	hürkaç	91
gükrüs	90		
güldürde-	246		I
gümbürtü	124	ıǵı	51
güpür güpür	130	ıǵran-	222
gür gür	131	ıkşa-	202
gür gür yan-	246	ılbar-	240
güvle-	207	ınçık	52
		ınçıkır-	191
		ınçıkırık	81
		ınçıkıla-	148
halk	29	ınçka-	149
ham	74	ıŋ(ı)r-	149
hande	76	ıngra-	149
haray	51	ırıla-	172
harhur	131	ıslıǵ	88
harla-	246	ıslıh vur-	180
harıuman	111	ışım	104
hātif	35	ışkır-	181
hāy hāy	131	ışkırık	104
hāy hūy	63		
haykır-	161		i
haykuruğ	63		
hemüm	94	içhur-	193
hengāme	41	igin-	205
hezār-ı zār-ı şeydā	88	incir-	150
hijıldı	123	inde-	169
hırıla-	166	ine-	207

ingrendi	89	katkur-	185
ingildü	52	katre	112
inre-	150	kayna-	240
ircay-	203	kaypar-	241
iske-	179	kayrılmak	151
işek ingramağı	89	kébensi-	143
işne-	230	kegilde-	227
it ulumağı	91	kegir-	191
izgi	29	kegrik	82
		keje keje kıl-	166
		kêriş	43
K/Ķ		kerkür	125
ka ka	132	kerre-nāy	125
qabur-	143	keşiş	43
qahqaha	76	kıcirtı	120
qak-	199	kıçar-	144
qakala-	227	kıçırda-	203
qakıla-	213	kıçıt-	204
qakır-	173	kıçkır-	162
kaldıra-	246	kığaş	43
qaltra-	203	kığır-	162
qanq	121	kığşa-	247
qarlık-	141	kıkırdar-	185
karnı guldura-	203	kıkrış-	169
karp	132	kıldıra-	247
qars	126	qırav	112
qars-	195	qırçıl- (1)	214
qas qas gül-	184	qırçıl- (2)	214
qasırğa	95	qırçıldat-	204
qaşqa-	240	kırlış-	144
qatıq ayt-	142	kışkır-	163
qatıq esgen	95	kışmak	144
qatıq kıkrığan	104	kıyāmet	43
qatıq ün	36		

nesīm	96	pupa-	211
nevā	30	püle-	188
nevḥa	55		
nidā	68		
			R
		raʿd	105
O		rāzlaş-	211
oçğur-	164	rīḥ	96
oḥran-	218	ruḥā	97
oķı-	170	rūzīgār	97
osruk	86		
osur-	205		S/Ş
		şāʿiķa	106
Ö		şabā	98
öçkek	72	saçır-	193
ögülüg	56	saçra-	241
ögür-	153	şadā	31
öhö	133	şafir	32
öksür-	176	saġu	56
öksürük	72	saķ saķ	133
ökür-	154	saķra-	215
ölşey-	200	şalā	69
öp- (1)	177	şaldıra-	242
öp- (2)	167	samra-	211
örtüġlüg tun	35	sarna-	215
öt- (1)	214	şarşar	98
öt- (2)	204	sava-	139
ötġün	105	şavt	32
özek	31	şavul-	139
		şayḥa	65
P		sayra-	216
pisle-	205	saz	33
piş	133	şemātet	67
puḥsa-	154	semüm	99

sepken	113	şagla	75
ses işit-	139	şagla şegle	75
seyre-	173	şak	133
sıbizgu	75	şak şak	134
sıgıt	56	şakı-	216
sıgta-	155	şakır şakır	134
sıkır-	181	şakırda-	233
sınla-	223	şal-	182
sırk-	233	şaldır şaldır	134
sıtın-	242	şamar	84
sızgır-	182	şamata	45
sig(i)ri-	231	şangur	120
singre-	155	şangurak	89
siñilde-	223	şapat	84
sirit-	187	şapırda-	183
sizle-	156	şapırdı	134
sokran-	212	şaplama	84
sonkulda-	156	şapur şupur	135
söy-	178	şarılda-	248
su‘āl	73	şarıldı	122
suw çık-	242	şarkā	120
sümkür-	189	şartla-	243
sümkürük	79	şatırdat-	164
sümülde-	193	şavhum	46
sümür-	167	şawkun	46
süren	69	şemşek	113
sürüd tüz-	173	şer	46
Ş		şıhrağ	65
		şımın-	243
şağab	45	şımız-	243
şağala-	182	şınğla-	207
şağırda-	183	şınkırtı	121
şağırdağ	122	şırtılta-	249

şimal	99	tıñılandur-	140
şimşek	106	tırma-	249
şīven	57	tipi	100
şoğun	46	tive bozlamağı	90
şorultu	122	toķı-	200
şorun	81	tolı	115
şudrun	113	topalan	100
şūr	47	ţūfān	100
şüşkūr-	176	tun	34
T/Ṭ		tuw	135
		tükrük	80
taķırda-	249	tükür-	189
talaz (2)	99	tüpü	100
talğak	118	tüpür	86
talın	91	tüpürde-	202
tamcı taşı	113	U	
tamış-	234		
tamla	114	uf	136
tañırda-	200	ula-	156
tanķılda-	140	ulı-	157
tap	135	ulın-	164
tarākī	47	ulu-	224
tariçın tart-	156	ur-	201
tasırtı	47	urān	65
tavuş	33	uru	65
te‘āķub	118	uvşala-	196
tebessüm	78	uy müngremegi	91
telāţum	119	Ü	
temevvüc	119		
tenaħnuħ	73	üglüg	66
terennüm	70	ügür-	165
tım	114	ün	34
tingla-	207	ür-	224

üvür-	190	yeltir-	229
üykür-	165	yêrlen-	206
V		yıġı	57
		yıġılaş-	165
vaķır vaķır	136	yıġla-	158
vāla	57	yıġlamsın-	158
vāveylā	66	yıġlanķu	58
veġā	48	yıldıra-	232
vehveh	137	yıldırım	108
velvele	48	yılış-	188
Y		yırlayış	70
		yıl çık-	206
yaġ-	234	yıñilde-	159
yaġın	115	yongak	48
yaġış	116	yoż-	206
yaķ-	174	yötel	73
yalay-	180	yötel-	177
yanķu	68	yütkür- (2)	190
yar	80	Z	
yarak	106		
yarķın	107	zāġ	66
yaş	107	zambuluk	84
yaş aķ-	157	zār	58
yaşın ~ yışın	107	zār zār yıla-	159
yaşna-	231	zarınçı-	159
yêl	101	zārılık	59
yel/yıl es-	228	zemzeme	71
yelde-	228		

KAYNAKLAR

- Abik, A. D. (1993). **Alı Şîr Nevâyî'nin Risaleleri Tārîh-i Enbiyâ ve Hükemâ, Tārîh-i Mülûk-ı 'Acem, Münşeât** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ağar, M. E. (1989). **Kitâbü Fî'l-Fıkh Bi-Lisânî't-Türki (İnceleme-Metin-Sözlük)** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgün, A. (2023). **Karahanlı Türkçesinde Addan Eylem Yapım Eklerinin Eş Dizimliliği** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgün, G. (2023). **Eski Türkçede Yansımali Sözcükler** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksan, D. (2006). **Türkçenin Sözvarlığı**. Ankara: Engin Yayınları.
- Alan, S. (2021). **Doğu Sahası Tarihî Türk Yazı Dillerinde Nezaket ve Saygı Bildiren Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Al-Turk, G. A. M. J. (2012). **Kitâbu Bulğatu'l-Muştaş Fî Luğati't-Türk We'l-Kıfçâk Üzerine Dil İncelemesi** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). **Codex Cumanicus**. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (1997a). **Kẖas̱as̱ü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) I (Giriş-Metin-Tıpkıbasım)**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (1997b). **Kẖas̱as̱ü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) II (Dizin)**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1945). **Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye**. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (1970). **Abuşka Lûgatı veya Çağatay Sözlüğü**. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

- Akyıldız Ay, D. (2017). “Ses Sembolizmi ve Ses - Anlam Uyumunun Farklı Bir Sınıflandırma Denemesi”. **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 57(57), 17- 27.
- Avcı, O. (2020). **Et-Tuḥfetü’z-Zekiyye fi’l-Lügâti’t-Türkiyye’deki Söz Varlığının Kazak ve Kırgız Lehçelerindeki Durumu** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barutçu Özönder, F. S. (1996). **‘Alī Şīr Nevāī Muḥākemetü’l-Luġateyn İki Dilin Muhakemesi**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baş, B. (2011). “Söz Varlığı Çalışmalarında Kullanılacak Ölçütler”. **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 29, 27-61.
- Battal, A. (1934). **İbnü-Mühennā Lûgati**. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Berbercan, M. T. (2011). **Çaġatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin)** (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Budagov, L. (1869-1971). **Sravnitelny Slovar Turetsko-Tatarskih Nareçiy 1-2**. Sanktpeterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.
- Caferoğlu, A. (1931). **Kitâb Al-İdrâk Li-Lisân Al-Atrâk**. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Cihan, S. (2023). “Mukaddimetü’l-Edeb’den (Yozgat Nüshası) Harezmi Türkçesi Söz Varlığına Katkılar: Yansıma Fiiller”. **Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 12, 841-853.
- Cin, A. ve Tokay, Y. (2012). “Bengü Taşların Söz Varlığı ile Türkiye Türkçesi Ağızlarının Söz Varlığının Karşılaştırılması”. **Turkish Studies**, 7(1), 653-703.
- Clauson, Sir G. (1972). **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**. Oxford at the Clarendon Press.
- Pavet de Courteille, A. (1870). **El-lügatü’l Nevāiyye ve’l-İstiḥādātü’l-Çaġatāiyye, Dictionnaire Turc Oriental**. Paris. MDCCCLXX.
- Çelik, Ü. (1993). **Ali Şīr Nevāī-Leylī vü Mecnūn (Gramer-Metin-Dizin)** (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çürük, M. S. (2005). **Mu’înü’l-Mürîd (Giriş-Metin-Notlar-Açıklamalar-Dizin)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Demirel, E. (2016). **Orta Türkçe Sözlüklerindeki Söz Varlığının Eş Değerlikler Bakımından Art Süremli ve Eş Süremli Karşılaştırması (İsimler)** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Develi, H. (2002). “Kitâbü’l-İdrâk”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 26, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 108.
- Dilaver Yıldırım, K. (2020). **Memlûk-Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı İncelemesi: Mutfak ve Yemek Kültürüne Ait İsimler** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durgut, H. (1995). **Şeyh Süleymân Efendî-i Buhârî Lûgat-i Çağatay ve Türk-i Osmânî (Cild-i Evvel)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eckmann, J. (2014). **Nehcü’l-Ferâdis: Uşmağların Açık Yolu (Cennetlerin Açık Yolu)** (Birleştirilmiş Baskı). Yayımlayan: Semih Tezcan, ve Hamza Zülfikar, Dizin-Sözlük: Aysu Ata, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Efendioğlu, S. (2021). **Gül ü Nevruz (Dil İncelemesi-Metin ve Aktarma-Gramatikal Dizin-Tıpkıbasım)**. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Eraslan, K. (1999). **Mevlâna Sekkâkî Divanı**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erbay, F. (2008). **W. Radloff’un “Opit Slovary Tyurkskih Nareçiy” Adlı Eseri ve Eserde Geçen Çağatay Türkçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, H. (1953). “Onomatopée’lere Ait Notlar”. **Journal of Turkology**, 10, 55-58.
- , (1999). **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Erk, K. (2015). **Codex Cumanicus Temelinde Kıpçak Türkçesinin Tarihî-Karşılaştırmalı Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.
- Esatoğlu, A. (2011). **Ahkâm-ı ‘Akâ’id’in Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gülensoy, T. (2007). **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**. Ankara: TDK Yayınları.
- Güzeldir, M. (2002). **Abuşka Lüğati (Giriş-Metin-İndeks)** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacıeminoğlu, M. N. (2000). **Kuth'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İzbudak, V. (1936). **El-İdrâk Haşiyesi**. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Kaçalin, M. S. (2011). **Niyâzî Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar El-Luğātu'n-Nevâ'iyye ve'l-İstîşhādātu'l-Cağatâ'iyye (Giriş-Metin-Dizinler-Tıpkıbası)**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kahraman, K. (2023). **Bâbü'r Dîvânı'nda Terimler ve Kavramsal Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaağaç, G. (1997). **Lutfî Divanı**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karademir, F. (2019). "Türkçe Söz Varlığı Tasnifinde Kullanılan Bazı Terimler Üzerine". **Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences**, 5(18), 736-744.
- Karahan, A. (2009). "İlk Türk Lehçeleri Sözlüğü: Dîvānu Luğātî't-Türk'te Lehçelerin Söz Varlığına Bir Bakış". **Turkish Studies**, 4(4), 650-691.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1978). **Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-türkî)** (1. Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- , (2006). **Şeyh Şeref Hâce, Mu'înü'l-Mürîd (Transkripsiyonlu Metin-Dizin-Tıpkıbasım)**. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Karasoy, Y. (1989). **Şiban Han Divânı (İnceleme-Metin)** (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karasu, M. (2013). **Tarihî Türk Lehçelerinde Yansılmalı Fiiller** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kargı Ölmez, Z. (1988). **Mahbûbü'l-Kulûb (İnceleme-Metin-Sözlük)** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- , (1996). **Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)**. Yayımlayan: Mehmet Ölmez, Ankara: Simurg Yayınları.
- Kaya, Ö. (1989). **Ali Şir Nevāyī Fevāyidü'l-Kiber (İnceleme-Metin-Dizin)** (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılınç, A. (2019). **Codex Cumanicus'un Türkçe Söz Varlığının Günümüz Tatar, Kazak ve Kırgız Türkçelerindeki Durumu** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koca, E. (2013). “Divanü Lûgati't-Türk'teki Yansımali Sözcüklerin Görev ve Anlamlarına Göre Sınıflandırılması”. **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, (36), 55-71.
- , (2011). “Muhakemetü'l Lügateyn'deki Yansıma Sözcükler Üzerine”. **Вестник Бишкекского Гуманитарного Университета Журнал**, 2(19), 287-289.
- Kocabaş, B. (2021). **Codex Cumanicus'un Söz Varlığı ile Günümüzde Kafkasya'da Konuşulan Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinin Söz Varlığının Ses ve Anlam Bakımından Karşılaştırılması** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köktekin, K. (2007). **Yusuf Emirî Divanı**. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Kuanışbayev, E. (2006). **Kitāb Fi'l-Fıkh (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Moldasheva, M. (2016). **Codex Cumanicus ile Çağdaş Kazak Türkçesinin Ortak Söz Varlığının Karşılaştırmalı Sesçil İncelemesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Omuralieva, A. (2020). “Türkçede Ses Yansımali Fiiller Türeten +kır eki Üzerine”. **Folklor Akademi Dergisi**, 3(1), 99-130.
- Öner, M. (2010). “Bugünkü Kıpçak Türkçesi Ortak Söz Varlığı Denemesi”. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten**, 56(2), 77-98.
- Özbek, E. E. (2015). “Türkiye’de “Söz Varlığı” Çalışmaları ve Bunlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. **Akademik Kaynak (Akad)**, 3, 3(5), 23-38.

- Özen, S. (2022). **Nehcü'l-Ferâdîs'in Söz Varlığı Açısından İncelenmesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Özgür, C. (1988). **Baytarü'l-Vazıh (Metin-İndeks)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, A. (1994). **Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî (İmlâ-Gramer-Tenkitli Metin-İndeks)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Radloff, W. (1893-1899). **Versuch eines Wörterbuchs der Türk Dialecte (Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy)**. T. I 1893, T. II 1899. Sankt Petersburg.
- Räsänen, M. (1969). **Versuch eines etymologischen Wörterbuches der Türk Sprachen**. 2. Wortregister. Zusammengestellt von István Kecskméti. Helsinki. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae. 17, 1.).
- Sağol, G. (1993). **Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük)** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Saz, M. (2023). **Alî Şîr Nevâyî'nin Eserlerinde Tematik Söz Varlığı İncelemesi** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sökmen, İ. (2016). **Satıraltı Türkçe Kuran Tercümelerinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı** (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Subaşı, Ö. (2012). **Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesinin Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Steingass, F. (2005). **A Comprehensive Persian-English Dictionary, Including the Arabic Words and Phrases to be met with in Persian Literature**. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şenata, N. (2020). **Divânü Lugâti't-Türk'te Tematik Söz Varlığı ve Çok Anlamlılık** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Şeyh Süleymân Efendi Buhârî. (1298). **Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî**. İstanbul: Mihrân Matbaası.
- Taş, Y. (2017). **Kıpçak Türkçesinde Askerlikle İlgili Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tazhieva, A. (2020). **Kırgız Türkçesinde Yansıma Kelimeler** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekcan, M. (2007). **Hakîm Ata Kitabı**. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Temel, D. (2020). **Memlûk-Kıpçak Türkçesindeki Sağlık ile İlgili Söz Varlığı ve Kazakçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tietze, A. (2002). **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati I (A-E)**. İstanbul-Wien: Simurg / Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- , (1914-2003). **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati II (F-J)**. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Toparlı, R. (1988). **Mu'înü'l-Mürîd**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- , (2017). **İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtin** (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R., Çögenli, M. S. ve Yanık, N. H. (1999). **El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabtî'l-Lügati't-Türkiyye**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2007). **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü** (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turan, D. (2021). “Çocuk Yazını Çevirisinde Ses Yansımaları”. **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 61(2), 1222-1245.
- Turan, S. (2006). **Kıpçak Türkçesinde Kelime Yapımı ve Çekimi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turgut, A. (2010). **Çağatay Türkçesinde Fiil** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkay, K. (1988). **Ali Şir Nevâyî Bedâyi'u'l-Vasat (İnceleme-Metin-Dizin)** (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Uğurlu, M. (1984). **Munyetu'l-Ğuzāt (Metin-İndeks)** (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- User, H. Ş. (2009). **Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları (Söz Varlığı İncelemesi)**. Konya: Kömen Yayınları.
- Üşenmez, E. (2014). “Karahanlı Eserlerindeki Söz Varlığı Hakkında”. **Akademik İncelemeler Dergisi**. 3(1), 247-253.
- Vámbéry, Á. (1867). **Cagataische Sprach Studien**. Leipzig: Philo Press.
- Yıldırım, T. (2002). **Hüseyin Baykara Divanı (Metin-İnceleme-Dizin)** (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, R. (2013). **Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't Türkiyye'nin Memlûk Türkçesi ve Oğuz Türkçesi Nüshalarının Karşılaştırılması** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Z. (2021). **Harezmi Türkçesi ile Yazılmış Nehcü'l-Ferâdis, Kısasü'l-Enbiyâ ve Mukaddimetü'l Edeb'te Fiil Yapımı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yücel, B. (1995). **Bâbü'r Dîvânı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Yüce, N. (1993). **Mukaddimetü'l-Edeb** (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zhamalihan, K. (2016). **Kıpçakçanın Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zülfikar, H. (2018). **Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler İnceleme-Sözlük**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Diğer Kaynaklar

- TDK (2023). “ses” <https://sozluk.gov.tr/> (05.01.2024).
- TDK (2023). “kelime” <https://sozluk.gov.tr/> (06.01.2024).
- TDK (2007). “kelime” <https://sozluk.gov.tr/> (06.01.2024).
- Wikipedia (2024). “ses” <https://tr.wikipedia.org/wiki> (22.02.2024).